

Při příležitosti sedmdesátého výročí úmrtí **Vladislava Vančury** (23. 6. 1891 Háj u Opavy – 1. 6. 1942 Praha) jsme se rozhodli dílo tohoto významného autora zprostředkovat v nové moderní podobě. Nabízíme volně ke stažení nejen jeho známý román *Markéta Lazarová*, ale současně v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd v jeho elektronické **Edici E** vydáváme jako elektronické knihy digitální podobu obou projektů Vančurových Spisů, jež v minulosti vznikaly na půdě tohoto akademického pracoviště. Tyto soubory doplňujeme výběrem z Vančurovy publicistiky Řád nové tvorby.

Čtenářům je tak k dispozici v elektronické podobě celek dosud knižně kriticky vydaného Vančurova díla a tím se toto jeho dílo otevírá i pro případné nové čtenáře.

Za svolení k publikaci patří poděkování J. Papcunové, J. Víškové, M. Blahynkovi, O. Hausenblasovi, J. Opelíkovi, M. Pohorskému, dědicům E. Lukeše, Z. Pešata a Š. Vlašína.

Spisy Vladislava Vančury

Spisy Vladislava Vančury

(Praha, Československý spisovatel 1951–1961)

Řídil Jan Mukařovský

1. Obrazy z dějin národa českého [Díl] 1., ed. Rudolf Havel (1951)
2. Obrazy z dějin národa českého [Díl] 2.–3., ed. Rudolf Havel (1951)
3. Pekař Jan Marhoul, ed. Rudolf Havel (1952)
4. Pole orná a válečná, ed. Rudolf Havel (1953)
5. Marketa Lazarová, ed. Rudolf Havel (1953)
6. Luk královny Dorotky, ed. Rudolf Havel (1954)
7. Rodina Horvatova, ed. Rudolf Havel (1954)
8. Rozmarné léto, ed. Rudolf Havel (1955)
9. Útěk do Budína, ed. Rudolf Havel (1957)
10. Konec starých časů, ed. Rudolf Havel (1958)
11. Hrdelní pře aneb Příslaví, ed. Rudolf Havel (1958)
12. Poslední soud, ed. Rudolf Havel (1958)
13. Tři řeky, ed. Rudolf Havel (1959)
14. Hry, ed. Rudolf Havel (1959)
15. Amazonský proud; Dlouhý, Široký a Bystrozraký, ed. Rudolf Havel (1959)
16. Občan Don Quijote a jiné prózy, edd. Alena Santarová a Rudolf Havel (1961)

Spisy Vladislava Vančury

(Praha, Československý spisovatel 1984–1988)

Řídila ediční rada Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV a nakladatelství Československý spisovatel ve složení Milan Blahynka, Jiří Holý, Emanuel Macek, Milan Pávek, Miloš Pohorský, Bohumil Svozil, Jarmila Víšková, Milan Zeman.

1. První prózy a první pokusy, ed. M. Pohorský (1985)
2. Pekař Jan Marhoul, Pole orná a válečná, ed. J. Víšková, doslov E. Lukeš (1984)
4. Povídky a menší prózy, ed. M. Pohorský (1988)
5. Markéta Lazarová, ed. J. Víšková, doslov J. Holý (1986)
7. Konec starých časů, ed. O. Hausenblas, doslov Z. Pešat (1987)
8. Tři řeky, edd. J. Papcunová, J. Víšková, doslov E. Lukeš (1985)
9. Rodina Horvatova, ed. M. Pohorský (1989)

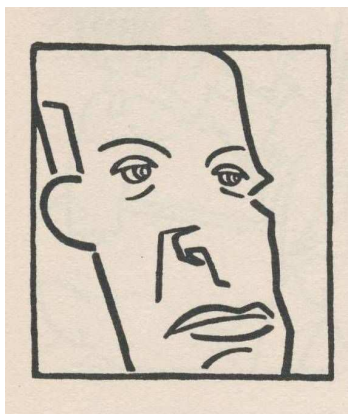
Spisy nebyly dokončeny, chybějící svazky: 3. Poslední soud, Hrdelní pře, 6. Útěk do Budína, 10. Obrazy z dějin národa českého I, 11. Obrazy z dějin národa českého II–III, 12. Dramata (v původním návrhu jako dva svazky: Divadelní hry I a II), 13. Filmová tvorba a 14. Publicistika.

Soubory Spisů doplňuje svazek publicistiky

Řád nové tvorby

(Praha, Svoboda 1972)

Uspořádali, edičně připravili, předmluvu napsali a komentáře sestavili Milan Blahynka a Štěpán Vlašín

Napsali o Vladislavu Vančurovi

„O tajemstvích slovesného tvaru ví Vladislav Vančura více než my všichni dohromady, pánové. Proto: čepice dolů před ním. A hezky nízko!“
(F. X. Šalda)

„Výsledným a úhrnným znakem Vančurovy osobnosti se nabízí výraz harmonie, harmonie slova, jednání, práce, gesta, pohledu, výrazu – všechno na pozadí těžké životní zkušenosti, přísně a nesmlouvavě disciplinované, navenek rovnovážně a nesmlouvavě uměřené osobnosti, oslovující bližního družnou pozorností. Ano, kalokagathia, jak jsme se o ní učili a snili.“
(Bedřich Fučík)

„Vančurovo nazírání skutečnosti nebylo nikdy přímým odrazem její povrchové reality. Bylo vždy výrazem umělecké stylizace, odehrávající se ve Vančurově díle na dvojím souběžném plánu: patos a ironie, tragika a grotesknost jsou primátem jeho básnického zraku. Hledá vždy dvojí současný výraz jedné a téže věci: způsob, jakým se toho dotvářil, učinil z Vladislava Vančury výsostného českého slovesného umělce.“
(Jiří Pistorius)

„Stojíme před dílem Vladislava Vančury a máme náhle pocit, jako bychom stáli na křižovatce literárních dějin, jako by tímto dílem, podobně jako kdysi nížinou moravskou, táhly všechny hlavní cesty spojující západ s východem, sever s jihem, minulost s budoucností.“
(Milan Kundera)

Internetové zdroje

Ústav pro českou literaturu

Webové stránky ÚČL

Webové stránky Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR
<http://www.ucl.cas.cz>

Slovník české literatury po roce 1945

Přes 1200 autorů, časopisů, nakladatelství a literárních organizací
<http://www.slovníkceskeliteratury.cz>

Česká elektronická knihovna

Zpřístupňuje více než 1700 básnických knih česky psané poezie 19. a počátku 20. století, vyhledávání motivů, frekvenční slovníky
<http://www.ceska-poezie.cz>

Digitální archiv časopisů

55 literárních a kulturních časopisů nebo novin ve formě fotoarchivu:
Česká literatura, Divadlo, Humoristické listy, Literární noviny, Lumír, Rudé právo a další tituly
<http://archiv.ucl.cas.cz>

Bibliografie české literární vědy

přes 300tisíc záznamů recenzí, článků, studií a doslovů od roku 1960 do současnosti, 10 000 záznamů k české literatuře v exilu 1948-1989, 100 000 záznamů předmětové části retrospektivní bibliografie 1775-1945
<http://isis.ucl.cas.cz>

Digitalizovaná retrospektivní bibliografie české literatury 1775-1945

Kolem 1,75 milionu excerptů o člancích a textech z oboru české a světové literatury a příbuzných disciplín (divadlo, historie, žurnalistika aj.) zveřejňovaných v periodickém tisku vycházejícím v daném období v českých zemích v češtině i němčině
<http://retrobi.ucl.cas.cz>

Edice E

Spisy F. X. Šaldy, tzv. akademické Dějiny české literatury, příručka Editor a text, antologie Avantgarda známá a neznámá, Výbor z české literatury po dobu Husovu a z doby husitské, strojopisné i tištěné sborníky

<http://www.ucl.cas.cz/edicee>

České literární osobnosti

Biogramy více než 30 000 autorů, publicistů a vědců z dějin i současnosti české kultury, v internetové databázi zveřejněna zatím polovina, další záznamy uvolňovány postupně

<http://clo.ucl.cas.cz>

Bohemistika. Literárněvědný informační servis

Internetová nástěnka s informacemi o přednáškách, stipendiích, nabídkách práce, nových knihách; zprávy vytvářejí a publikují sami uživatelé

<http://www.bohemistika.cz>

Databáze literárních cen, Thesaurus českých meter, stránky Studentské literárněvědné Konference a další informační zdroje

www.ucl.cas.cz

Knihovna Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

studovna v centru Prahy, vedle Masarykova nádraží,

otevřeno PO – PÁ 10.00–18.00

tel. 222 828 147; knihovna-sli@ucl.cas.cz

- » největší specializovaná knihovna české literatury a literární vědy s šedesátiletou tradicí
- » otevřena všem studentům, pedagogům, vědeckým pracovníkům i zájemcům o literaturu
- » 140 000 svazků, více než 1 000 časopiseckých titulů
- » díla české beletrie v prvních vydáních či kritických edicích
- » 40 000 svazků cizích literatur v překladech i originálech
- » 12 000 svazků divadelních her a odborné teatrologické literatury
- » staré tisky, bibliofilie, příležitostné tisky a letáky
- » přístup k licencovaným databázím Literature Online, EBSCO, SCOPUS, Web of Knowledge
- » k dispozici fulltextová databáze MediaSearch s obsahem denního tisku, rozhlasového a televizního vysílání a zpravodajských portálů;
- » k dispozici Wi-Fi připojení

Katalog: <http://tinweb.ucl.cas.cz>

Středisko literárněvědných informací ÚČL AV ČR nabízí dále odborným zájemcům:

- » článkovou bibliografii české literární vědy 1960 – současnost
- » retrospektivní bibliografii české literatury 1775–1945
- » nejucelenější sbírku reprodukcí staročeských bohemik
- » biografický archiv osobností české literatury

Pravidla a podmínky poskytování služeb na www.ucl.cas.cz.

Ú
Č
S
L

207 VIII 56/8

dislav

Vančura

Tři řeky

Osmý svazek Spisů Vladislava Vančury přináší jedno z jeho nejzralejších děl. Román *Tři řeky* je epickým obrazem složité doby na počátku našeho století, podobenstvím o procesu zániku starého světa a rodící se nové skutečnosti. Obraz doby a společnosti se rozvíjí na pozadí pohádkové osnovy příběhu o nejmladším, opomíjeném synovi, který prochází těžkými zkouškami, aby se dospělý, silný, zmoudřelý a vyzrálý opět vrátil domů. Životní cesta Jana Kostky, vyrůstajícího z chlapce ve studenta, později vojáka první světové války, zajatce ruské fronty a účastníka revolučních událostí v Rusku, se protíná s osudy mnoha lidí, těch nejchudších, i nejvyšších knížat a vévodů císařského mocnářství. Potkává lidi prosté i vzdělané, moudré, spravedlivé i pokřivené, poznává smýšlení socialistů, anarchistů i revolucionářů. Všechna tato setkání, jež pomáhají Janu Kostkovi na cestě k moudrosti, zralosti a dospělosti, zde symbolizují proměny myšlení, vidění a chápání světa. Barvitý vypravěčský tón oživující epické principy starých pohádek ozvláštňuje charakter Vančurovy prózy, která patří k významným dílům moderní české literatury.

Československý spisovatel

Vladislav
Vančura
Spisy
svazek 8)

Vladislav

Vančura

Tři řeky

Praha
Československý
spisovatel

207 VIII 56/8

95/86 ✓✓

Epilogue © Emil Lukeš, 1985

Editors © Jana Papcunová and Jarmila Višková, 1985

Nastává den zasvěcený památce svaté Kateřiny a píše se rok 1889. Jsme ve východních Čechách v městě Skaličce. Pahorkatinu pokrývá sníh, je mráz, je strašný mráz. Řemeslníci vězí v kanafasu, baby podřimují a svítí svým jediným okem, výměnkáři tlukou špačky, děti s rukou na bříšku a s pootevřenými ústy se prohánějí ve snách se štěňátky a ponocný troubí prvou hodinu s půlnoci. Město je prázdné. Město je prázdné, ale Štěpán Černohus, jeden z prokletých čertů, kterým nevoní práce, jde skaličskými parkány. Je mu hanebná zima. Vleče za sebou výrostka a kleje do vousů.

Aby to kat spral! Celý den nezavadil o krajíc! A sklenice kořalky? Darmo mluvit!

Na konci města se zvedá silnice k samotě zvané Doubrava. Černohus se obrátil v tu stranu a již je na nároží; odtud mu zbývá kousek cesty podle masných krámů, které voní lojem a uzeným.

Lůj a uzené! Ta vůně praštila Černohusa přes nos, pronikla mu k mozku a ohlušila ho, jako pach zvířiny ohlušuje ohaře.

Přidržme se toho příoměru a sledujme jej:

Jak by si počínal křepelák narazivší na křepelky? Stál by se zdviženým běhákem a s prutem jako ze železa, nebo by vyrazil vpřed a chňapl po kořisti?

Podle toho, jak je nasycen, a podle toho, kde je myslivec s důtkami.

Zcela správně, ale protože ohaři a tuláci nebývají břichatí a protože mají věčně hlad, vrhne se prvý na koroptví hnízdo a druhý se nerozmýšlí před masným sklípkem. — Bič není třeba bráti v úvahu, neboť, jak bylo řečeno, vzduch je čistý a hlídač právě vytrubuje na náměstí.

Doubrava, o níž byla zmínka, leží asi hodinu cesty od města Skaličky. Je to dvůr s roztrhanou střechou a zdmi na spadnutí. V tom hnízdě hospodaří sedlák jménem Kostka.

Jeho křestní jméno je Emanuel.

8 | Před šesti lety pojal za manželku Antonii, dceru Václava Filipa, který padl u Hradce Králové. Zahynul od střelné rány. Když se to událo, bylo Antonii pět let a její starší sestře Barboře bylo deset let. Antonie se stala husopaskou. Potom prošla třemi třídami vesnické školy a naučila se krásně zpívat. Při službách božích odpovídala knězi tak líbezným hlasem, že se před chrámem zastavovali lidé a tázali se: Kdo to zpívá? Antonie Filipová, to drobné děvčátko?

V sedmnácti letech se Antonie provdala za řečeného sedláka Kostku a porodila mu syna Václava, který byl pokřtěn na památku děda z matčiny strany. Po Václavovi se narodil Josef. Když se potřetí naplnil čas, aby slehla, a když zachvátily Antonii bolesti, ulehla na lože a řekla, aby muž zavolal ženské příbuzné.

„Teď,“ pravila, „přichází období, kdy nebudu k ničemu. Krávy nemají píce, všude je veliký nepořádek a nedostalo se mi času, abych poklidila světnici.“

Sedlák neodpověděl, ale vyšed vzbudil pacholka a přikázal mu, aby učinil podle vůle rodičky a pospíchal k ženským příbuzným a zavolal babu, která pomáhá paním při porodech.

Za chvílku chvátal již pacholek ke Skaličce a bylo dobře slyšeti, jak si cestou prozpěvuje písničku. Klátil přitom rukama a jeho dřeváky zůstavovaly ve sněhu dlouhé stopy.

Na polovině cesty potkává pacholek tuláka, který právě ukradl kousek slaniny. Prvý chlap sestupuje k městu a druhý se svým mládencem stoupá k Doubravě.

Co si řeknou?

Štěpán vidí nad rozedranou střechou světlo a praví:

„Co je to za podivné světlo? Jářku, hoří u vás? Či slavíte křtiny?“

„Tak, tak,“ odpoví pacholek, „nemáme do křtin daleko. Ale když jste už tady, strýče, lehněte si se svým učedníkem do stohu, vždyť je noc a mráz.“

Řka to, natáhl pacholek ruku směrem k doubravským stodolám.

Černohus a jeho syn šli tedy v tu stranu. Když došli, zahrabali se do slámy, a jsouce nasyceni slaninou a majíce nevinnou mysl, záhy usnuli.

Ale dříve než se tak stalo, ukázal mladší Černohus opět k Doubravě, kde svítilo světlo, a ptal se po ženských věcech a chtěl vyzvědět, jak se rodí děti.

„Neptej se,“ odpověděl Štěpán, „nalezl jsem tě pod hlávkou zelí a nevím o ničem, co se týká ženských. Lidé přicházejí na svět a umírají. To je běh světa. Ti, kdo se rodí v chalupách, budou mít hojnost mléka a plenek, co hrdlo ráčí. Ti, kdo přicházejí na svět na mezi, jsou na tom špatně, a kdyby chodili sto let, žádná cesta je nenasytí. Budou mrznout a žádná nitka je nezahřeje.“

„Možná,“ odpověděl Štěpánův syn, „že se v Doubravě narodí děvčátko. Možná, že to děvčátko bude velmi hodné a rozdělí se s tuláky o své mléko. Možná, že jim dá slámu do polštářů a plátno na košile.“

„Spěme,“ prohodil starý Černohus, „nemám rád podobné tlachy. Jen ať si každý podrží, co má: sedláci oprať, páni dluhy a my svou slaninu.“

Zatím bylo ve světnici paní Antonie Kostkové ticho. Sedlák stál v sínce a poslouchal, jak zní. Chvilíčku poslouchal a potom se přiblížil ke dveřím. Otevřel je a řekl: „Ty pláčeš?“

„Ne,“ odpověděla Antonie, „nepláču.“ Sedlák Kostka tedy poodstoupil od rodiččina lože a jal se čísti vojenskou knížku. Uprostřed stolu na obráceném hrnci stála lampa. Sedlák usedl k světlu a posunul si na hlavě klobouk. „Podle

vůle polního maršálka,“ četl Kostka, „zaujala jižní armáda kruh výšin uzavírajících labskou rovinu. Vojínové stáli připraveni k boji.“

Kostka položil prst na toto místo a vztyčil se. Co to slyší? Obchází ho tíseň a strach. Jaké podivné stíny se to vlekou po zdi? Jaké zastenání k němu doléhá?

Žádné! Žádný hlas se neozval, žádná sudička nevstoupila, všechno spí, venku se třpytí sníh a nic se nehýbe. Emanuel Kostka vstává, jeho hlava dosahuje až ke stropu, jeho postava je zpola zastíněna a jeho ruka leží na světle. Potom odstrčí Kostka knihu a kráčí k Antonii. Kráčí, jako kráčeji koně. „Proč nejdou?“ praví k Antonii a jeho těžká ruka se opírá o pelest postele a jeho těžký pohled se suně vzhůru.

Kam se dívá?

Dívá se přes hlavu rodičky, dívá se na oprýskanou zeď, dívá se na svatý obraz.

I poznává žena, že její přísný manžel je v rozpacích, a chce stočit řeč na věci, v nichž se Kostka vyzná. Paní krvácí a chce odvrátit pozornost od své slabosti. Otvírá ústa, mluví. A zatímco mluví, prosakuje krev poslamkou a stéká k sedlákovým nohám.

„Hola! Hola, světlo! Koně! Vyvedte koně!“

Sedlák huláká, ale dvůr je pustý. Sedlák se otáčí uprostřed prázdného prostranství, otáčí se jako zbavený rozumu, křičí, padá do sněhu, a znenadání se vzpomíná. Potom se vrhá k oknu komory, kde spávají děvečky, a rozbije je.

Sklo ještě řinčí, a již se rozlétly dveře do stáje. Sedlák Kostka rve koňské vazáky, jediným trhnutím vpraví svým zvířatům do tlam udidla, zmocní se postrojů, zmocní se saní a letí jako bouře. Letí ke Skaličce.

„Co znamená ten křik? A co znamená to veliké světlo?“ řekl Štěpánův syn.

„To znamená,“ odpověděl tulák, „že je nablízku neštěstí. Pojď, seřes si slámu z vlasů, zeptáme se, co se to přihodilo. Snad nám ve statku poděkují za svícenou svíčku

či za dotýkaný obrázek.“

Řka to tulák vstal. Potom se chápe svých krámů, přidrží si koleny pláště a sjíždí po zadnici ze stohu na zem. Jeho syn, který se jmenoval Ondřej, učinil totéž.

Když se octli na sněhu, dali se cestou necestou k Doubřavě a přišli k jejím vratům. Tu jim bylo uskočiti před spřežením sedláka Kostky. Hnal se ze svahu a jeho koně zrývali zadky sněh a o j jeho vozu byla obrácena k nebi. Hnal se jako ďábel. Sníh stříkal na vše strany a sedlákův bič svištěl povětrím.

„Hrome,“ řekl Černohus, „ten chlap zláme vaz.“

Když Štěpán a Ondřej došli k selskému stavení, byl sněh před zápražím udupán. Všude viděli otisky kopyt a otisky selských bot. Dveře do předsíně zůstaly otevřeny a vítr jimi kýval sem a tam. Dvorské děvečky a krmič krav vběhli do světnice a pranic se nestarají, že uteče teplo. Teď stojí u stěny. Z jejich dřeváků padá sněh a roztéká se v kalužiny vody.

„Ve jménu otce i syna i ducha svatého,“ praví nejstarší děvečka a přidržuje si dlaň před ústy, „vidíte, jak je bledá? Chudinka, co živa neměla než dřinu. To nebyl žádný med, vdát se do tohohle statku. Můžete mi to věřit, můžete mi věřit, že ta ženská přijde do nebe! Vždyť já ji znám už jako maličké dítě! Co se ta holka nazpívala a jaká to byla zpěvačka! Pánbůh jí odpusť všechny hříchy, ale od času, kdy se dostala do Kostkova statku, chodila jako zmámená a věčně mlčela.“

Potom děvečka řekla: „Podívejte se na ni, na chuděrku, jaká je malá a outlá, vždyť je to ještě holčička, vždyť má ty ručičky jako hůlky! Pánbůh jí dej odpočinutí v ráji! Pánbůh jí dej lehké odpočinutí a tomu drobečkovi a jejím dětem dej místo vedle ní!“

Když děvečka umkla, nahlédl Černohus oknem do světnice a spatřil na podlaze krev. Tu poručil Ondřejovi, aby zůstal na svém místě, a přišed k děvečkám vyňal hrom-

ničku a řekl, aby ji zapálily v hlavách zesnulé. Zatím byla Ondřejovi dlouhá chvíle, vystoupil tedy na podezdívku a přidržoval se prsty okenního rámu.

Co ho poutá? Co vidí?

Vidí, jak se otvírají dveře komory a jak do světnice s ložem vstupují dvě malé děti v režných košilích. Je to Václav a Josef. Jsou to dítky Emanuela Kostky a jeho ženy Antonie.

Starší Václav se probudil ze spánku křikem. Nyní usedavě pláče a mne si obličej hřbetem ruky. Ale jeho bratříček se usmívá a krokem batolátek se blíží zvesela k loži své matky.

V městě Skaličce žil lékař. Mladý, veselý a rozkřičený. Nebylo rány, kterou by nesešil, nebylo zlomeniny, kterou by neuvedl do pořádku, nebylo léku, jehož by neznal. Měl skobu jaksepatří, peníze, prostorný dům, pár rychlých koní a ženu dost hloupou a krásnou, aby mu nadrobila řadu mrzutostí.

Tento lékař byl žid a jmenoval se Hugo Mann. Jeho otec měl v hlavním městě domů jako smetí, nic ho však netěšilo a nic nemiloval než svého synáčka. Ale mladý pán se neměl k světu. Ležel v knížkách a smál se jen věcem, které lze podařeně vypravovat. Uměl hrát na hudební nástroje, ale co živ neotevřel hubu, aby si zazpíval.

Když mu bylo dvacet čtyři léta, stal se doktorem veškerého lékařství a tužil se ve své nemocnici takovou měrou že ho nejvyšší lékař té nemocnice požádal, aby byl stále při něm.

„Až umru,“ říkával nejvyšší lékař, „nebo až dočista zestárnu, budete, Hugo, na mém místě.“

To byla krásná vyhlídka, jenže mladý doktor měl v sobě nepokoj. Smál se tomu starému člověku do tváře a nehleděl si svých nožů o nic víc než divadla a houslí. To se ví, že se mu to nevyplatilo.

Jednoho dne slyšel zpívat nějakou holčici. Měla sukénku po kolena a hladkou kůži. Smála se jako hrdlička.

Mladý doktor se do ní zbláznil a vzal si ji.

Ta rána pro starého žida! Taktak že přišel na svatbu. Taktak že půjčil synovi dvacet tisíc zlatých. Vysolil mu je u notáře a chtěl šest ze sta.

Teď už nebylo na starou práci pomýšlení. Doktor Hugo Mann se odstěhoval do Skaličky a stal se primářem chirurgické nemocnice.

Když koupil dům a když si najal chlapa ke koním, přišla k němu jeho mladá paní. Nyní zde právě bydlí šest týdnů a celý ten čas se dívá oknem.

Jmenuje se Helena. Má stále dlouhou chvíli a píchá ji dobré bydlo. Tu chce krb, tu chce lenošku na zahnutých sanicích, aby se mohla houpat, a každou chvíli jí není něco vhod. Má spadeno na venkovské zpěváky a mrzelo ji, když slyšela vypravovat, že Antonie Kostková má daleko nejkrásnější hlas a že při velkých mších zpívala jako slavíček.

K domu řečeného lékaře dohnal sedlák Kostka své spřežení.

Koně jsou zchváceni, kouří se z nich, od hub jim stříká pěna a třesou se, jako by rány bičem ještě dopadaly na jejich hřbet. Ale sedlák se o ně nestará. Vrhel se ke dveřím a cloumá držadlem zvonce. Cloumá zvoncem a buší do dveří. Potom promluví pár slov s lékařem, uchvátí jeho nástroje a vtáhne ho do košatiny dřívě, než si chuďas dopne kabát.

Tu sedlák nadzvedl zadek saní, smykl spřežením, a již nastává zběsilá jízda.

Za této jízdy myslel doktor Hugo Mann na svou ženu. Jak jinak, vždyť vstal právě z její postele.

Když dojeli k doubravskému dvoru, vykřikl hospodář co síla stačí a ptal se po zdraví své Antonie Kostkové. Ale nikdo mu neodpovídal a lidé jeden po druhém odcházeli ze světnice.

Štěpán Černohus však neodešel. Vyňal dotýkaný obrázek a opřel jej o lampu lícem k nebožce.

Štěpán Černohus rozuměl včelám, zařikávání a tajemným věcem. Smrt ho neděsila. Stál se sklopenou hlavou a s výrazem účasti na chytré tváři se otázel, co má dělat.

„Podrž mi lampu,“ řekl lékař sedlákovi, ale sedlák se nehýbal. Svítil tedy lékaři Černohus. A lékař poznal, že přichází pozdě a že paní zemřela. Potom poslouchal na břicho ubohé Antonie a slyšel slabounké ozvy dětského srdce. Dítě doposud žilo. Lékař se jal tedy pracovati a počínal si s takovou pílí a tak horlivě, až se mu kouřilo z košile.

Stál v tratolišti krve a jeho nohy se smekaly po krvi a jeho ruce byly plné krve. Černohus zvedal lampu vysoko nad hlavu a odříkával slova, která zahánějí zlé duchy. Zatím nejstarší děvečka vešla k dětem sedláka Kostky a zabořivši hlavu vedle hlavy nejmladšího dítěte mumlala do podušky zdrávas. Když dospěla práce ke konci, vyňal lékař z matčina těla dítě a třásl jím a ponořil je střídavě do vody teplé a chladné. Potom se zabýval jeho chřtánem a způsobil mu tolik bolesti, že vykřiklo.

„Hle,“ řekl nato lékař podávaje ubožátko babě, aby je zavinula do plenek, „hle, k čemu je bolest dobrá: dává život a ten cvalík se skrze ni vrací k životu.“

„Požehnej pánbůh,“ odpověděla paní, která pomáhá dětem na svět, „ale tenhle siroteček namouduší není cvalík a vy jste se neměl hned zmiňovat o bolesti. Vždyť to byla prvá slova, která ten maličký uslyšel.“

Lidé se již dávno rozešli, ale sedlák Kostka stojí uprostřed světnice.

Kdyby dovedl plakati, plakal by. Kdyby se vyznal v žalu, vzbudil by uvnitř své hlavy strašné myšlenky a vzpomínal by starých skutků a činil by sliby a rovnal by svá předsevzetí a litoval by se a rval by mrtvou za ruku opakuje: Neodcházej! Zůstaň! Vzbuď se! Odpusť mi!

Kdyby měl ducha, zachoval by míru. Ale což naplat!

Sedlák Kostka nepřemýšlí, nestydí se a není mu dopřán ani pláč. Jeho hlava je jako žernov, jeho hlava je jako zrnéčko, jež skáče na tom žernovu. Jeho hlava je jako žernov, který drtí zrnko, a současně jako zrnko, jež je drceno žernovem. Všechny stránky jeho povahy popsalo sveřepé písmo. Je smuten, otřásá se bolestí, ale pod tímto smutkem, pod touto bolestí proráží hrubá pýcha, hněvivost a vzdor. Nepláče, ale proklíná. Rouhá se a mluví hanebné řeči. Chce uchopit smrt za chřtán. Chce jí rozpojit žebrovi a kopancem otevřít její pánev plnou hniloby a jíchy. Řve, mává pěstí, zkrvaví si pěst a houká nadávky, jež platí bohorodičce. Namíste obcování svatých vidí tření krys a slyší mlaskání hmyzu, namíste andělů spatřuje pekelné krkavce, a kavku, šejdířského ptáka, namíste holubičky.

Bůh a zmrtvýchvstání?

„Hovno,“ odpovídá Emanuel Kostka.

Odedávna je obyčejem, aby se pohřby konaly třetího dne. Když se ten den naplnil, oblékla porodní bába malého Václava do svátečních šatů a jeho dva mladší bratry uložila do postele se žebříčkem. Potom se otázala sedláka, jaká jídla má připravit pro smuteční hosty a kolik peněz chce obrátit na láhvové pivo.

Sedlák neodpovídal. Seděl u stolu s kloboukem v týle a podpíral si tvář. Paní však byla starostlivá a ptala se:

„Co budeme vařit? Co uděláme? Buchtu a pro každého sklenici kávy, či špalíček masa?“

Na tu otázku se sedlák pohnul na židli, ale mlčel dál jako zařezaný.

„Milý pantáto,“ pravila opět baba, „potkala vás smutná věc, ale nesmíte věšet hlavu. Je vám čtyřicet let. Můj bože, v tom věku je člověk plný síly. V tom věku všechno přebolí. Namouduši, má-li takový chlapík jako vy grunt a tři děti, musí si hledět světa. Dnes k vám přijdou příbuzní, dáte jim suchou kůrku? Co? Nebude vám hanba?“

„Dobrá,“ odpověděl sedlák, „tady je klíč od komory.“

Je tam plno mouky, a omastku co hrdlo ráčí.“

Řka to odpočítal deset zlatých na hostinu a pět zlatých muzikantům, kteří měli doprovodit rakev na hřbitov.

Ale to není vše; když byl již v tom rozdávání, vstrčil babě do ruky novou pětku a řekl jí, aby se klidila k šípku.

„Kdybych tě tady přistihl ještě zítra,“ pravil, „vyrazím s tebou dveře. Slyšíš!“ opakoval, drtě jí svým uhrančivým pohledem, „vyrazím dveře s každou ženskou, která mi sem páchne.“

To bylo jeho poslední slovo. Zatvrdil se, a když přišli příbuzní, nepodal jim ruku, neřekl nic na přivítanou a tak tak že si vzal do kostela nový kabát.

Zatím se tulák Černohus přitřel ke kuchyni a jal se točit okolo plotny jako žebrák kolem kostela. Bylo mu vhod, že se hospodář zatvrdil na ženské, a věřil lepší živobytí, než skýtá cesta a stoh. V ten čas nesloužily Černohusovi nohy. Myslil na sedavý život a trápily ho omrzlé prstíčky. Dal se tedy zmíry rád do kuchařiny. Vařil hovězí a mastil lívance, jen se mu od ruky prášilo. Rozumí se, že mu jich pár zůstalo za nehtem a že se měl malý Ondřej toho dne čeho najíst.

Tak se střídá štěstí. Jeden člověk dosáhne, po čem toužil, a druhý v té chvíli ztrácí spokojenost.

Asi ve tři hodiny téhož dne spěchalo ke Kostkovu statku několik hudebníků. Bylo je krásně vidět na bílém sněhu. Drželi si uši a zvesela kráčeli vzhůru do kopce. Bubeník nesl buben, trubačovi se třpytila po boku trubka a houslista svíral pod paží housle se smyčcem upevněným na kolfčku. Bylo jich dohromady sedm a to již něco vydá!

Za nimi šli čiperní zpěváci. Jeden z nich se jmenoval František Hanák a byl to nalezenec či, jak se říká, pražské dítě. Uměl znamenitě držet notu, ale teď je popleten a jde jako očarován za slečnou, jež zpívá alt.

Kdo je ta mladá dáma?

Úředníková dcera. Je jí čtrnáct let, má vlasy spletené

v copan, třpytivé oči a něžnou barvu dívek, které vyšívají u kamen zatrolené dárky k vánocům.

František Hanák jí jde v patách a hází hrudky sněhu do jejích kapes. Chce, aby se ohlédla, touží po tom, aby se ohlédla, touží po jejím pohledu.

Ale nechme je jíti a věnujme trochu zájmu sedlákům, selkám, svobodné chase na ženění, holkám, kterým už dorostla hlava pod čepec, a všem těm drahým bytostem, které se řehtají do zdvižených límců, aby za chvílku mohly ještě hlasitěji štkát.

Kdo je z nich nejtlustší?

Kdo nejvíce vypije a sní?

Kdo má nejhezčí ženu?

Kdo je nejbohatší?

Kdo má nejvyšší čepici?

Kdo má rád Pro ecclesia et pontifice?

Podobných otázek je na tisíce, ale komu se chce odpovídat? Všichni lidé ze Skaličky jsou dobří! Jsem do nich šmahem zamilován. Jsem do nich zamilován jako sultán do svého harému a nevím, komu bych měl dát přednost před ostatními. I ten nejoslovštější chlapík se mi líbí, a když se dívám na jeho bradavičku u levého chřípí, cítím, jak v mých útrobach vzniká hřejivý cit lásky a jak mi stoupá do krku slaná voda, ze které se dělají slzy.

Nedlouho potom jsme u domu smutku a na hřbitově.

Zpěváci se rozestavili před svým mistrem a pějí. Knězi se zvedá pluviál a jeho rukávy se třepetají v lehkém větru. Je čtvrtá hodina a opovídá se již soumrak. Je konec cesty. Tvá služebnice Antonie přichází, bože, k hrobové jámě.

Tvá služebnice, které jsi určil, aby povila tři dívky, a jíž jsi vdmychl tak krásný hlas, že se lidé před jejími okny zastavovali s otázkou, kdo to zpívá, leží v strašné těsnosti rakve a nejmladší synáček marně hledá její prsy.

Když sousedé zvedají líbezné tělo, vidí Kostka pod dubovým víkem děsivé pokynutí hlavy. Vidí, jak se to

milostné břemeno smyká hlavou dolů, vidí trpný pohyb lokte, jenž ztratil sílu, a ten pohyb způsobí, že sedlák Kostka vykřikne a hlasem zapláče.

Antonie, selský kněz si neví rady se slovem útěchy a přeříkává se, tvůj nejstarší chlapec štká a sníh smíšený s popraškem hlíny mu skřípe pod nohama.

Co dál? Jaká znamení nicoty mám ještě uvést? Jaké kříže a jaké hvězdice mám kreslit ve sněhu? Což nezní slovo smrt dost úchvatně? Není lidské počínání na hřbitovech samo daleko nejmarňější? Není marný tento obtloustlý kněz, jenž bude přinucen slevit z částky, kterou si právě přepočítává? A tito dětští zpěváci, tito smuteční hosté rozbíhající se ke svým hrobům, tento zástup, který se ovívá kapesníky, zatímco myslí na večerní práce, není snad dost dobrým obrazem toho, co je nestálé a co pomíjí?

Jaké štěstí, že můžeme po chvíli odbočit ze hřbitova. Chlapci, kteří drželi v sepjatých rukách křížek, přetahují si již roucha přes hlavu a řehtajíce se z plných plic kvapí ve své kápi za muzikou.

A hrome, necht vnuknou přátelům stínů veselejší myšlenky. Žerď kříže na rameni, lampy v hrsti a nohy ve svěžím rozkroku, mažou to podle bubnu, do něhož tříská hrnčíf Vavřinec.

Podle pravidla „Tam smutně, zpátky s veselou“ vpeří se průvod do krásného světa. Panímámy si utírají naposledy nos a dotknouce se loktem svých tátů změní krok podle písničky. Přitom se jim pohazují sukně na lýtkách a malý zpěvák František je okouzlován oválem jejich zadnic. Úřednická slečna, jež zpívá druhý hlas, je proti těmto tygřicím prostěradel pouhé budižkničemu.

Dříve než přišel Černohus do Čech, chodíval po východních zemích a prodával ze svého koše kuchařkám předměty jejich řemesla. Měl přes rameno široký popruh

a vlácel své břemeno po vsích, volaje co chvíli: Kupte měchačky! Kupte si slánku z lípového dřeva! Kupte sítko nebo past na myši!

Takto křiče prošel notný kus země. Na jaře jej snácel déšť, ve žních do něho pralo slunce, a když nastala zima, zmrzal a vlácel se sněhem víc mrtev než živ.

Rok předtím, než se mu podařilo usadit se v Doubravě, zabrousil do Haliče. Tehdy nastala chlapácká zima a udeřil mráz, jemuž se říká samec. Sedláci zůstávali v chalupách, krčmy byly zavřeny, a když tloukl Černohus na jejich dveře, vyhlédl krčmář jen maličkým okénkem a žádal, aby mu Černohus ukázal peníze.

Ale kde je vzít? V těch končinách žijí dovední lidé a ohánějí se nožem tak dobře, že je jim hračkou zrobiti vše, co by mohl Černohus prodat. Byly to prašpatné obchody. Černohus táhl nohy sněhem, vítr mu fičel do uší a sníh ho oslepoval. Po jeho boku šel malý Ondřej a byl utrináčený a vyhublý na kost.

Když se jim vedlo nejhůře, posmejčil Černohus ve vesnici, která se jmenovala Sirotko, slepici. Tato slepice se narodila na popském dvoře a byla stará a křiklavá až běda. Dříve než jí mohl starostlivý tatíček zakroutit krk, jala se tlouci křídly a vydávala zvuky tak hlasité, že vzbudila popova pacholka.

„Jakže,“ řekl pacholek, „ty jsi mi pěkný host!“

„Mlč,“ odpověděl tulák, „nevídáno o jednu slepici. Tvůj pán proto nezchudne, ale chlapec, kterého vidíš, scípá hlady.“

„To je možné,“ děl na to pacholek, „ale já sloužím popovi. Kdybych ti tu slepici dal, pozbyl bych sám jídla. Nic tedy naplat, půjdeme k žandárovi.“

Tak se octl Černohus i s klukem na četnické stanici. Octl se tvář v tvář švarnému závodčímu a slitovným lidem.

„Ach, ty můj drobečku,“ praví závodčí a krásné knoflíky se mu třpytí na blůze, „ach, ty můj drobečku, máš hlad! Dovedu si představit, že je ti zatěžko slyšet, jak na popských dvorech kdákají slepice! To je zatrolené živobyť,

ale řekni mi, kde chodíš do školy?“

Malý Ondřej přitom sedí u ohně a chová na koleni svou uběhanou šlapku. Venku je zima a zde hřejí kamna!

Ale Ondřej se vzpamatoval. Odpovídá, jak se sluší, a přitom si přeje, aby ta krásná pohoda nikdy neskončila.

„Marjo!“ řekne potom četník a poodhrnuje záclonku u police, „měl jsem zde staré střevíce. Kde jsou?“

Sotva četník poodhrnul tu záclonku, bylo viděti šest párů krásných bot. Stály v řadě, byly naraženy na kopyta a z jejich holení vyčnívaly dřevěné desky.

„Tumáš!“ praví četník a zvedne pohozený pár. Zvedne nesmírně veliké střevíce a dává je Ondřejovi.

Ale již je čas, aby něžné city ustoupily před plněním povinností. Černohus půjde k soudu; protože se však den již sklání, je věc odložena na zítřek a tulák se vyspí v zajišťovací vazbě.

Četník tedy rozkáže, aby si Černohus vzal své rance, a odvádí jej do kolny, kde se točí vítr.

„Tak,“ praví tento nádherný strážce pořádku, „naše vězení není z nejlepších, ale zákon je zákon. Podle příkázání božích i lidských jsme přinuceni poslouchat, stříci se poklesků a přijímati trest.“

V onom všiváckém vězení omrzly Černohusovi nohy. Klel ráno jako ďas. Místo prstů měl deset roubíků, místo chodidla bouli, místo kloubů uzel. Ach běda, běda, běda! Na těchto ubohých nožičkách již nedojde ke Krakovu. Nedojde k Ostravě, nedojde k české hranici. Je mu souzeno, aby zůstal někde na cestě, je mu souzeno, aby se rozloučil se svým synáčkem.

„Pozor, abychom se nerozplynuli v slzách,“ pravil Černohus, když se rozbřesklo, „vidím, že ten pitoma zavřel svou špeluňku na zámek, který snadno urazíme.“

Řka to, vzal Černohus jakési železo, a obaliv je pytle, tloukl do zámku, dokud nepovolil. Potom vzal svému synáčkovi nové střevíce, a protože byly veliké jako lodě,

snadno do nich vklouzl. Malý Ondřej si obul opět své staré škrpály a tak proklínajíc slitovného četníka vešli do vánice a neustali, dokud neměli za zády proklatou ves a záhy celou Halič.

Na druhý měsíc se oteplilo, ale to neznamená konec svízeli. Když přišlo jaro, pajdali hůře než předtím. Pajdali, jak se to dalo, hladověli, bylo jim horko a strádali v dešti. Z bohatství, které je uloženo v širém světě, se jim dostalo stotisíce nesplněných přání a bolavé nohy.

Nicméně léto se protlouklo. Sotva však nastaly nové mrazy, byl s Černohusem amen. Šel jako na jehlách a o Kateřině již nemohl z místa. V té době oba tuláci uvízlí na doubravském statku. Ohřáli se, měli plná břicha, ale Černohus přece jen nebyl prost starostí.

Co ho trápilo?

Měl v nepořádku své papíry.

Sedlák Kostka vyhnal ze stáje děvečky a uložil jejich práci Štěpánovi.

„Mé nohy,“ řekl si Černohus, „mé nešťastné nožičky, mívali jsme před sebou všechny silnice a s každou grešlí jsme utíkali do hospody; to přestane. Jsme na konci putování a nastává nám robotu u sedláka. Poznávám, že má dobré srdce a tvrdou ruku; nejvíce se však bojím, že mi nastanou obtíže s čelední knížkou.“

Od Janova narození až po jeho mužný věk se zdálo, že tento nejmladší Kostkův syn přišel na svět jen proto, aby naříkal. Do tří let nebyl v dobré míře. Tu mu něco scházelo v útrokách, tu mu naskočila boule, tu se opět na jeho kůži vyrazily osypky anebo škaredý vřed, který sebral někde na smetišti. Krátce, Jan byl nedomrlý chlapeček. Nohy měl křivé, ruce jako hůlky, hlavu velikou, břich nafouklý. Barvu tváře si vypůjčil od syrovátky, podobu zubů od pilky, vlasy od štětínáče. Ještě štěstí, že měl slabý hlásek; plakával, ale nebylo ho daleko slyšet. Starý sedlák Kostka byl učiněný obr a hleděl bez zalíbení na synáčka, který se

mu tak dokonale nepodobal. Nazýval ho kukačkou ve svém lnízdě, a kdykoliv se mu ten uzlíček kůže a boláků připleťl pod nohy, překročil jej, vydáváje hlas, jako když člověk zasykne bolestí nebo hněvem.

Dříve než uplynul rok, naučil se malý Jeník šmejdit po podlaze. Svezl se po bříšku z lavice, kde spával, a opíraje se dlaněmi o zem, jal se cestovat z kouta do kouta.

Jeho nejmilejší místo bylo u kuchyňské plotny. Sedal tu vyhrávaje si s poleny. Některá z nich představovala zvířata, jiná slova z dětského nářečí a opět jiná všelijaké věci k jídlu. Dřepěl s pootevřenými ústy po celé hodiny u kamen, a zatímco jeho záda byla pokryta husí kůží, opékal si hubičku. Někdy vypadl z plotny řeravý uhlík, a tak se stalo, že Jeníkova košile byla samá díra s černým okrajem.

Zatím Janovi bratří rostli jako z vody. Nejstarší z nich, Václav, pásal husy a Josef, maje prsty mezi hrbolatými dásněmi, běhával na pastvě za Václavem. Činil všechno po svém bratrovi: když Václav usedl, spustil se mladší bratříček na zem, až v něm žuchlo, když se první dal do běhu, chtěl ho druhý dohnat, a když se starší Kostka pustil do zemáků, žmoulal Josef prsty. Díval se nmu přitom do tváře, jako se ovčácký pes dívá na ovčáka, a měl se na pozoru, aby neslzl něco na záda. Krátce, Kostkovi synové si dovedli uhájit své živobyetí. Před tátou nenadělali mnoho řečí, ale když přišli na syrové vejce, vypili je a někde na louce zavraždili sousto rovnou z kravského cecíku. Vedlo se jim znamenitě, měli se jak náleží k světu a nepodobali se Janovi ani za mák. Věčně sháněli nějaké jídlo, ale Jan, když mu ozábla záda, dovedl se sotva obrátit k teplu. Naslouchal bolestem uvnitř svého tělíčka a broukal si přitom naříkavým hláskem jako filozof.

Kteréhosi dne přišel starý Černohus do hospodářovy světnice na oběd. Byla právě jedenáctá a to je čas ke krme-

ní koní. Hodil svým zvířatům za žebřík otep a sám pospíchal na mísu hrachu s kroupami. Ale plotna byla studená.

„Co je s jídlem?“ zeptal se Černohus sedláka.

„Vezmi si chleba se sádlem,“ odpověděl Kostka. Seděl přitom na stoličce a maje mezi koleny loučku a v ruce nůž na štípání tříšek díval se na svého synáčka.

Jak dlouho tak seděl? Jak dlouho se díval na svého synáčka?

Kdož ví! Hrách se vařívá hodně přes tři hodiny a Černohus si myslil, že sedlák prolekoval právě tolik času. Zdálo se mu, že podobná starost o dítě a o kuchyni neznamená nic dobrého. Změřil sedláka, podíval se na jeho těžké ruce, na jeho čelisti, na jeho pohybující se chřtán a potom vzal maličkého chlapce do náruče, aby jej odnesl do stáje.

Sedlák nic nenamítal a jeho hlava zůstala schýlena.

Emanuel Kostka přemýšlí a vzpomíná si na příhodu z tržiště. Vzpomíná si, co zaslechl o své ženě, a palčivé sousto bolesti mu stoupá do hrdla. Vstane, mává rukou, chce skončiti své přemítání, chce je setřásti, ale jeho mysl žízni po bolesti, jeho mysl se vrací a jeho paměť opakuje slovo za slovem: ANTONIE KOSTKOVÁ A UČITELSKÝ ZPĚVÁK.

Sedlák se vidí obklopena řezníky, stojí v jejich hloučku. Jeden z řezníků přehání Kostkovu jalovici ze strany na stranu, tiskne jí palec mezi žebra a do boků, směje se a nabízí za dobytče pramalou částku. Kostka mu odpovídá, a zatímco odpovídá, zaslechne za svými zády jméno Antonie Kostkové a jméno učitelovo.

Kostka poslouchá, natahuje uši, lapá slovíčka, ale slyší jen hlasy, chřestění řetízků a táhlé bučení. Nemůže věřit svým smyslům. Není si jist svou věcí. Jakže, Antonie Kostková? Antonie Kostková a učitelský zpěvák?

Potom se Kostka obrací k řezníkům a hledá, kdo mluvil. Vypytává se a řezníci odpovídají žerty a smíchem. Kostka se vypytává dál a dál, vypytává se a cítí úder vlastního srdce

až v konečcích prstů. Je bezradný, rozhlíží se po lesknoucích se tvářích a vidí veselé vrásky pod štítkem čepic, vidí řetízky poskakující na vestách, vidí hůl zavěšenou na předloktí a proutek za holínkou jakéhosi čtveráka, nepozná však, kdo pronesl ženino jméno. Je bezradný a v té bezradnosti uchopí jednoho z chlapů za prsa a rve mu kabát.

Za chvíli odvádí sedlák řezníky do hospody a prolévá jim hrdlo kořalkou. Vypytává se, bije je ve tvář a platí zlatáky, aby je přiměl k řeči. Tu pak poslouchá, má hlavu pochýlenou k rameni a oči dokořán.

„První dvě děti,“ praví jeden z řezníků, „jsou tvé, ale ten nejmladší? Jen si vzpomeň, kdy se narodil a kdy tvá žena chodila na zpěvácké zkoušky.“

Doktor Hugo Mann, týž, který pomohl Janovi na svět, byl čtverák a veselý chlapík. Smál se, dovedl rozkazovati, a když měl v ruce nůž, nebylo šťastnějšího člověka nad něho.

„Chtěl bych,“ říkával, „každý den nějakou pěknou práci, ale sper to řas, mnohdy nemám do čeho píchnout. Ach ano, kde jsou časy, kdy šly rány na odbyt! Teď se u nás spíše užíví kat než lékař.“

Tyto a podobné průpovídky opakoval milý doktor tak často, že se ho lidé báli a málem před ním dělali kříž.

„Mor na tebe a na tvůj nůž,“ říkávali mu v odpověď, ale tak, aby to nezaslechl.

Pokud se pak týká neduhů, ran, zhmožděnin a oděrek, přidržovali se všichni stokrát raději mastí a prostředků, které nezpůsobují bolest. Za takový prostředek pak platí pavučina, prosná kaše, napářka a koupel ve vodě s otrubami. V podobném léčení se znamenitě vyznal Černohus. Věděl, co se dává na kříž, když se člověk ztrhl v háku, uměl zaříkávat, a když šlo o plíce, házel oves do mísy s vodou a prozpěvoval přitom: „Úbyť, úbyť, ustupte z těla!“

Doktor Hugo o tom doslechl, a protože byl člověk od rány, vypravil se za milým Černohusem do Doubravy.

Zastihl ho při zapřahání koní.

„Tak,“ řekl poklepávaje holí o chodníček, „tak ty mi, chlapíku, lezeš do zelí?“

„Já,“ odpověděl Černohus, „jsem jednou nebo dvakrát dal souseďce nějaké koření, ale to je, namouduši, všechno. Ostatně, abych nelhal, u nás v Kysúce je baba a ta vyzraje na každou nemoc, pochytil jsem od ní všelicos, a když se mě někdo zeptá, rád mu poradím. Je na tom něco špatného?“

„Nic na tom není špatného,“ odpověděl doktor Hugo, „nic, co bych ti měl říci.“

„To jsem chtěl slyšet,“ pravil na to Černohus.

„Ouha, ouha!“ vykřikl opět doktor, „nechci to říkat, protože ti to ukáží a naměřím holí.“

Řka to, jal se obšírně vykládati o jakémisi Františku Bernáškoví, který si zhmoždil zápěstní kloub a má ruku jako konev.

„Jářku,“ pokračoval pohněvaný doktor, „neříkám nic, pokud zařikáváš kašel, záduchu nebo bolesti hlavy, ale jak tě napadne sáhnout na zlomeninu, bude zle!“ Řka to jal se mávat holí a křičet ostošest.

Za tohoto křiku vylezl z kupy slámy Jan a zahlédnuv doktora, jak stojí rozkročen a jak zvedá hůl, dal se do pláče a řval tentokrát tak silně jako lékař.

„A podívejme se, ten maličký se má k světu,“ pravil opět lékař, a poznav Kostku, jal se ho potřepávati po zádech. Jan si utřel hřbetem ruky nos a Černohus, ten něžný pěstoun, mu natáhl nohavice. Pan doktor Hugo Mann hledal zatím po kapsách vhodný dárek a ti tři chlapíci stáli jako přátelé.

„To je tak,“ děl po chvíli lékař, „tenhle klučina je můj mistrovský kousek, co s ním tropíte, že je tak sláb?“

Na druhý den poslal doktor Janovi léky a staral se o něho, pokud se neuzdravil.

Celý ten čas žil Jeník mezi zvířaty. Spal na palandě, štrachal se slámou, pohrával si s prázdnými klásky, hřál se o konč, splétal jim hřívu v copánky a vdechoval pach chlěva.

Když bylo Janovi pět let, přišla do Doubravy cikánka jménem Filoména. Podobá se pravdě, že to byla Černohusova milenka. Měla sukni z lesklé látky a zářivé oči. Měla tichý hlas a krásně zpívala. Měla brašnu plnou něžných věcí, jako jsou klubíčka a krajky, měla sedm dukátů navlečených na rezné niti, která byla červená a zlatá, měla předlouhý cop a usmívala se, když mluvila s dětmi.

„Ach,“ pravila cikánka a pohybovala Janovou hlavou zleva doprava a zprava doleva, „víš, co dělá holubice s hrozny? Ty to nevíš? Ty to nevíš?“ opakovala ta krásná paní a převalivši se na záda zvedala Jeníka do výše a přibližovala jej k svým ústům a opět jej oddalovala.

Při tom počínání dostal malý Kostka první hubičku. Prvou, druhou, třetí, desátou! Na mou čest, bylo jich do tisíců, a všechny tak svěží a tak nádherné, že se to vyžle naučilo smát a třepalo nožičkami, jako to činí maličká jezulátka.

Z Černohusova syna se stal již pořádný klacek, měl málem školu za sebou, ale ve věci hubiček a podobných vztekanic nebyl o nic moudřejší než Jan. Pravda je, že se trochu styděl a že ho dva či tři polibky, které slízl, pálily jako oheň a mráz, ale to všechno jej nemohlo zadržet. Chodil za cikánkou jako zmámený. Vracel se z pole, co nejdříve mohl, a jeho hnědky zůstávaly nevyhřebelcovány. Krátce, Ondřej Černohus se držel Filomény za sukň, říkal jí teto a poslouchal, jak na cestě svatého Jakuba hrála v karty se skřítkem.

„Baby povídaly, čerti vzali,“ říkávala cikánka na otázku, je-li tomu na její nesmrtelnou duši právě tak, jak vypravuje. Nato se dala Filoména do smíchu řkouc: „Ty mé hříbátko, ty hlupáčku.“

Když však šlo do tuhého, přitáhla k sobě cikánka raději Jana, protože byl maličký a útlý. Potom mu napovídala ještě víc pošetilostí, než jich kdy bylo vytištěno v knížkách.

Ach, to se to žilo! Kdybyste někdy slyšeli, že cikánky bývají napořád coury a nepořádnice, můžete směle odpovědět, že je to hanebná lež. Jsou mezi nimi ženské jako z cukru, jsou okaté, pružné a veselé. A mají-li snad přece nějakou chybičku, das to vem, nechci slyšet ty milostpaničky s mikádem a s rosolovitými stehny, které jim vytýkají pár čiperných blech.

Sedlák Kostka se zdržoval pramálo doma. Nebyla-li právě práce na poli a nebyl-li přinucen kuchtit oběd, byl v hospodách. Tu mazal karty anebo seděl mlčky při holbě. Neměl ve zvyku pít příliš mnoho a zachovával si při poslední sklenici jasný rozum právě tak jako na počátku. Ale zato jej bylo vídati ve všech nálevnách a v pokojíčkách pro hosty, jak sedí s panem hostinským. Držel si přitom bradu ve dlani a přemýšlel o svých věcech.

Někdy se přihodilo, že se vmísil do řečí sousedů, a tu podle pravidla, jež se od let vžilo, chalupníci před ním utichli a sedláci drželi hubu.

A to činili věru dobře, neboť Kostka se zmíry rád s každým povadil a zmíry rád pustil svou pěst na susedovo rameno.

Z toho jasně vysvítá, že neplatil za vítaného hosta a že mu každý viděl rád paty.

„Morthadry,“ říkali veselí přátelé, když slyšeli v sínce jeho těžký krok, „to je Kostka! — Máme dnes po radosti. Honem, honem karty pryč a podejte mi hůl, abych se mohl lépe odlepit!“

Někteří hrdí duchové si tu a tam myslívali, že není proč před sedlákem uhýbat, neboť, vzato kolem dokola, byl Kostka chudás, který se taktak držel nad vodou. Vymyslili si tedy různé kličky a nalíčili na něho leccjakou chytačku. Když se však Kostka podíval svým olověným očima přes

stůl, ztichli jako ptáčátka před ostřížem.

Ale na světě jsou chytráci, kteří člověka přece jen spe-
rou. Podobný chlapík chtěl vyzrát na Kostku. Byl to krejčí
jménem Horečka. Jednoho dne seděl sedlák v hospodě
U kvetoucího stromu a krejčí byl s ním. Povídalo se o všem
možném a jeden mluvil přes druhého. To ponoukalo krej-
čího, aby křičel hlasitěji než ostatní. Chtěl hrát prim. Začal
o osevu, o koních, o okresním hejtmanovi, ale marná sláva,
z přítomných lidí se každý držel vlastních myšlenek a vy-
pravování mistra Horečky nikdo nedbal. A to rozhodlo.
Milý krejčí se jal zlehčovat sedláka Kostku a byl si jist, že
mu to vynese uznání. Pan mistr viděl nedávno v Doubravě
Filoménu, a začal tedy mluvit o ženských.

„Není,“ pravil, „nad vdovský stav. Vy, přátelé, a já
máme doma manželku a ta nám prohledává spodky, když
se vracíme z posvícení. Jindy naříká, že jsme špatně prodali
krávu nebo že jsme si zapomněli přirazit půl zlatky na látce
pro pana radního. Jak se má proti tomu vdovec? Jak se má
Kostka? Kostka si zavolá pěknou mladici a veselí se s ní.
Ze strany takové holky nepadne slovo o penězích a o sta-
rostech, které nás trápí, leda při loučení, a tu spraví celou
věc pár zlaťáků nebo šátek na hlavu.“

Sedlák Kostka zastříhal ušima a zeptal se, kam krejčí
míří.

„Ach, vy čtveráku,“ odpověděl mistr, „chcete nám
namluvit, že nic nevíte o černoocké cikánce, která u vás
zůstává? Hrome, vrabci na střeše o tom vypravují, a vy se
tváříte jako neviňátko!“

Tu Kostka vstal, a jak vstával, zakymácel se stůl a pivo
vyšpláchlo ze sklenic.

Povaha sedláka Kostky byla taková, že se nestaral o svůj
statek. Jiným hospodářům nic neujde, ale Kostka nemá
tušení, kdo spí pod jeho střechou.

Když sedlák přišel po rozmluvě s krejčím Horečkou
domů, vyspílal Černohusovi ničemů a darebáků.

„Nevíš,“ řekl, „že nechci, aby v Doubravě zůstávaly ženské? Vyhnal jsem děvečky a ty máš dělat jejich práci. Táhni, není-li ti to vhod!“

„Myslím,“ odpověděl Černohus, „že ze mne nemáte škodu, — a pokud jde o tu ženskou, mohl byste být rád, kdyby vám umyla síňku a okna.“

Na ta slova se sedlák rozlítl a jal se křičet, až řinčely v polici talíře. Potom třískaje za sebou dveřmi běžel do chléva a div nevyvlékl cikánku za vlasy. Chuděrka, vyletěla ze vrat jako čarodějnice.

To bylo první hoře, jež potkalo malého Jeníka. Plakal a rozplýval se v slzách. Jeho bratří se mu za to vysmáli a tu Jan poznal, že je lépe skrývati svůj zármutek a mluvit nepravdu.

Asi za tři týdny utrápený a smutný jako krkavec přišel za Černohusem a jal se mluvit o cikánce. Chválil ji a tak živě na ni vzpomínal, že se Černohus tomu podivil.

„Nic naplat,“ řekl starý světoběžník, „vidím, že ses svému tátovi dočista nepovedl. Starému Kostkovi nemá kdo ustlat, ale to je mu jedno. Žije ve špíně a bude se nu-zovat, jen aby ukázal, že smýšlí jako pán.“

Janovi bylo tehdy šest let a pramálo rozuměl podobným řečem. Nicméně chápal, že jeho táta je sedlačisko a on sám že je z jiného pytle. Patřil k slouhům a k chamradi, která se ohání mezi koňskými ocasy a spí na palandách.

Kolem Skaličky se vine kruh výšin. Jsou to pahorky pokryté lesy, po nichž se honí zvěř a severák. V tom kraji se nedaří réva ani meruňky a sladké broskve. V tom kraji pěstují sedláci len a lán spaseného ovsa často tam zapadne sněhem.

A v tom kraji přebývají lidé, abys je pohledal; nepotrpí si na pohodlí a byli, jak se říká, udělání sekerou. Pánbůh prý uchoпил ten nástroj do obou rukou, a oháněje se tím nástrojem, zrobil jim nos a vyhloubil jim oči. Stvořil je hrubé a nesličné, ale vdechl jim čtveráckého ducha. Potom jim ukázal lány v rovinách a řekl:

„Učiňte, aby ty lány přešly pahorkatinu, a pracujte tak dlouho, až se setkají s polem na druhé straně hor.“ Potom prý sepal ruce, a rozpojiv je, pustil ze svých dlaní říčku. Od těch dob ta říčka běží mezi skalami a padá shůry dolů a pění se a šumí.

Když bylo vše vykonáno, ukázal prý stvořitel na pána, který přejížděl krajem v kočáře, a řekl:

„To je pán kraje. Nedal jsem mu nic, ale lidé mu propůjčili jméno.“

Potom stvořitel ukázal na četníka a řekl:

„To je hlídač kraje, nedal jsem mu nic, ale lidé mu udělali zbraň.“ Řka to usmál se a opět se otázal:

„Co je silnější? Co více platí? Můj duch, či jméno lidské? Můj duch, či zbraň?“

Když to řekl, jal se vystupovati po křivolakých cestách vzhůru, až zmizel mezi oblaky.

A podle této pohádky se řídí skaličský svět. Oranice krácejí vždy výš a výš a mezi těmi oranicemi se projíždějí pánové a chodí četníci. Ale kdykoliv uvidí někdo ze skaličských sedláků pána či četníka, ukáže za ním prstem

a opakuje tu boží otázku. A tak sám stvořitel položil nepřátelství mezi pány a prostý lid.

Jednou za velikého vedra napadlo třem Kostkovým synům, že se půjdou zchladit do řeky. Vzali si kus chleba a džbán, aby měli nádobu, kdyby snad zabrousili do lesa na jahody. Potom odvázali fenku jménem Lasička a šli. Slunce pánilo, utírali si pot z čela a fenka jim skákala po kapsách, kde měli chléb. Když přišli k řece, vyhledali si stinné místo, shodili ze svých tělíček kařata a reznou košili, poznamenali se křížem, a již byli ve vodě.

Asi za hodinu poléhávali na sluníčku. Václav se díval do říční tůně, a protože byla voda čistá, viděl plovati u dna ryby. Bělce, parmy a pstruzi se nořili ke dnu a stáli a hýbali se jako prstíčky neposedného proudu. Tu Václava napadlo, že se dá do rybaření. Vstoupil do řeky a chodil od kamene ke kameni a přibližoval se tak zlehounka a vedl si tak obezřetně, že se mu podařilo ulovit dvě krásné rybičky.

A po Václavovi se dal do práce Josef a Jan. Činili, co činil starší bratr, ale štěstí jim nepřálo a neulovili nic. Tak je věc záhy omrzela. Jan se posadil do stínu, vzal džbán mezi kolena a přiléval do džbánku těm krásným rybičkám čepicí vodu. Seděl přitom na kameni a měl chodidla ve vodě.

Chléb byl dávno sněden a Lasička dorážela teď na řečený džbán. Tu přišel k řece strážmistr jménem Záruba. Zastavil se u džbánu a řekl:

„Co to děláte?“

„Nic,“ odpověděl Václav, „chytám ryby.“

Strážmistr sňal helmici a utíral si zpocené čelo. Bylo mu hanebné vedro a jazyk se mu lepil v ústech. Měl po krk těch věčných pochůzek, pěníla se mu krev a přepadla jej zlost. Vzal malému chlapci džbán a spatřiv, jak se v něm

melou dva pstruzi, obrátil džbán dnem vzhůru. Ryby, toť se zná, byly v okamžení tytam.

A tu se dal Jan do vrískání a nařikal a bědoval, až srdce usedalo. Václav však skočil do řeky, a přidržuje dlaň před koutkem svých stehen, vyplázl na četníka jazyk a ošklíbal se na něho jako čert. To se strážmistrovi nelíbilo, udeřil džbánem o zem a rozbiv jej popadl Jana za ucho. Potom šel rovnou ke Kostkovi, a přišed do Doubravy a zastihnuv sedláka ve světnici, řekl:

„Proč na ty své uličníky nedohlédnete? Chytají v řece Skaličce ryby.“

„Kdyby ulovili pořádného kapra,“ odpověděl Kostka, „buďte jist, že jej pošlu panu vévodovi nebo na stanici.“

„Se mi zdá,“ odpověděl strážmistr, „že vás jednou přejdou žerty! Se mi zdá, že budete potenku skákat!“

„Pah,“ odpověděl Kostka a s rukama v kapsách vyprovázal četníka ze vrat, „já vím, co se sluší, ale řekněte mi, kde to sebrali ti usmrkánkové?“

A podobná moudrost rostla se všemi chlapci a všechny pořádné holky ji sdílely. Jenom tam, kde se narodil člověk mdlého rozumu, a jenom když se někdo nevydařil, bylo tomu jinak. Hrabivci, záškodníci, ničemové a ti, kdo vypadli z hnízda, se měli k pánům, ale ostatní se jim vyhýbali. A pranic nedali na úřad a pranic nedali na císařské vojsko. Když pak přijel vévoda pan Jiří na své krásné panství kozlické, vítali ho neochotně a jen z přinucení smekli čepice.

A tak tomu bylo odedávna.

Roku tisícího devítistého čtvrtého rozpoutala se válka mezi říší ruskou a mezi říší japonskou. Toť se ví, že skaličští sedláci nemluvili o ničem jiném a že vypravování o té válce šlo od úst k ústům.

„Veliké Rusko vede válku. Pánbůh s ním!“ pravily selky.

A hospodáři pravili: „Rusové napráší Japoncům čepicemi a zaženou je do moře. Nezbude z nich ani peříčko,

budou nadranc, přísámbohu, budou na kaši.“

Za těch řečí se sedlákům sama od sebe zavírala pěst a paní ukazovaly na tu pěst a pravily: „Co svět světem stojí, jsou na něm rvačky, ale vás se to, pantáto, netýká!“

Tu se všichni smáli. Potom se obrátili k malým chlapcům, kteří je poslouchali s hubou dokořán, a pobízeli je: „Jděte už spat! Táhne pomalu na osmou.“

33

Když se slunce vyhoupne nad pastviny a padající paprsky šumí nad popraškem jíní, trousí se z Blovic, ze Středku a z Doubravy ke Skaličce malí školáci. Jdou v hloučcích, mají knížky na řemenech a v ruce krajíc. Jdou, vykračují si jako vojáci a jejich kroky znějí na tvrdé půdě.

„V Rusku je válka,“ praví jeden z chlapců a přemítá, co by učinil, kdyby mu milý pánbůh dopřál setkat se znenadání s Japonci.

Druhý školák má pak palec za provázkem, který drží jeho kafata, a jde mlčky. Jde mlčky a naslouchá hlomozu bitek a samým nadšením se mu kouří z hlavy.

Co však dělá Jan Kostka?

Je stejně okouzlen. Jde za skupinou chlapců a vzpřimuje svou ubohou postavičku. Jde jako gardový voják. Čepice mu sedí hrdě na uchu a milý Jan sní s otevřenými ústy.

Vzduch za prvých mrazů mívá vlastnosti přeludu. Mlha a páry se válejí ve skaličské kotlině a houstnou a podobají se oblaku, z něhož vyjíždí jezdec. Ten jezdec klusá. Ten jezdec pádí. Má skloněnou hlavu, má pod ramenem kopí a zvedne zbraň. Vztyčí se ve třmenech a mává volnou rukou. Mává volnou rukou a jeho šťastný hlas zní v šír i dál.

Jestliže svolíte k maličké odbočce, povede vás vypravování daleko na východ na bojiště mandžuské.

Tam se hrnou po bílých pláních zástupy na dostaveníčko smrti. Tam zní polnice, tam houkají děla, tam se na zlámaných hnátech přitahuje raněný kozák ke kalužince

a okraj té kalužinky pokrývá zvonící led a mřížkování mrazu.

Tam na širých polích zuří bitva. Pán té bitvy vztáhl ruku nad houfnice a dal jim znamení, aby houkaly, aby bily, aby šířily smrt. Dal jim znamení, aby vzbudily všechn svůj rozmach, aby rozžhavily své chřtány, aby syčely a sžehly vše, co je živé, vše, co dýchá, vše, co se hýbe, vše, co se zelená.

A zatímco houkají děla, postupují šedé zástupy vojsk. Jejich těžký krok rozstříkuje bahna podzimních plískanic. Jdou středem močálů. Jdou s ozáblým prstem na spoušti. Jejich rty oprýskaly žízni a šedý příškvár a bělavý sliz pěny pečeti jejich ústa. Jdou volajíce smrt a proklínají válku. Proklínají válku a cara, a přece střílejí! Přece poslouchají hlas, který jim káže: Rozviňte řadu! Rozviňte střeleckou řadu!

Tu se rozstupují a po několika strašných krocích dosáhnou návrší, kde vládne smrt.

Potom jdou dál a dál. Jejich řady řídnou, ale kráčejí vpřed! Jdou za nepřirovnatelného zvuku bitev, jdou za táhlého rachotu, jenž se nepodobá ani stenání, ani hlomozu, ani kvílení. Jdou v burácející vichřici ran a zchvacuje je nevyhladitelná paměť zmaru. Jdou štvání jedinou myšlenkou, jedinou tupostí, jež se tyčí uvnitř hlav a nemá obsahu a nemá míry.

Ta šedá vlčí řada teď přikleká, teď padne do krytů na kožichy mrtvol a bokem odstrkává rozhozené údy z důlků, které jsou určeny pro živé. Budou tam ležeti do soumraku, do hodiny, kdy je zastihne smrt, či kdy snad znenadání ustane střelba a člověk skulinou mezi prsty opět spatří věčné obrazce hvězd. Potom se nadzvednou na zdřevěnělých loktech a budou se plaziti níž a níž k proklínající armádě, jež s rozřesenými údy srká polévku a usíná v úžlabince, kterou přeletuje palba.

Jeden z těchto ruských vojáků se jmenuje Fedor Ivanyč Aksenov a je sedlákem v sibiřské krajině na břehu řeky Omu. Je sedlákem a má tři děti.

Zdalipak na něho vzpomínají? Zdalipak se modlí, aby se vrátil? Zdalipak vysílají své dětské modlitby za zdar a vítězství ruské věci? Zdalipak si žádají osedlat selské koně a táhnout ku pomoci stísněnému caru?

Což, vdmychl jim milý pánbůh do laskavých srdéček aspoň tolik lásky, aby se podobaly svým přátelům, již kráčejí do skaličské školy a vroucně si přejí státi po boku ruského vojska a hnáti s nimi a ztéci výšiny obsazené šikmou okým nepřítelem?

Fedor Ivanyč Aksenov hospodařil v sibiřské vesnici jménem Syropjatka. To místo leží v poříčí velké řeky, která se vine na sever a vtéká do Irtyše. Je to vesnice s březovými háji, se širokými cestami, které se protínají vždy křížem, je to dřevěná vesnice bez stodol a stohů, s řádnými domy, s řádnými kamny a se studnou, nad níž se tyčí táhlo. Je to rozkošné místo, kde se ve výběžích toulává dobytek a kde v trámoví hnízdí maličký cvrček. Sem nikdy nezavítá hlad. Zde v každé chyši kypí samovar a praská veselý oheň.

Vstupme však do domu řečeného vojáka Aksenova!

Projdeme temnou síňkou a jsme ve světnici. Zastíněná lampa vrhá dva kruhy světla. — Jeden ke stropu a druhý na podlahu. V širokých koutech je pak šero a málem tma.

Chraň bůh, abychom vypočítávali nábytek a domácí náradí, dostačí říci, že na vlahé peci leží pohozený kožíž a na třech stoličkách díže přikrytá hrubým plátnem.

Žena Fedora Ivanyče Aksenova sedí u stolu, a ruce na kolenou a lokty ohnuty, otřásá se záchvatem kašle. Vdechla pranepatrný drobeček a ten ji trápí. Je celá rudá a v jejích očích se objevují dobromyslné slzy.

„Nestůjte všichni kolem mne,“ praví vposled svým dítkám.

A zatímco si tiskne hrdlo a zatajuje dech, je slyšeti, že někdo zvenčí otvírá. Potom se ozvou v síňce tápavé zvuky a nejstarší syn běží vstříc Lvu Abrahámoviči Eberdinovi.

Kdo je ten příchozí?

Vypovězenec. Žid. Revolucionář.

Má neuvěřitelnou skobu a krátkozraké oči. Je roztržit. Anusja se mu klaní, ale Lev Abrahámovič hledá místo pro své přezůvky. Již odložil kožich a otírá si skla svého skřípce.

Je stár? Je mlád?

Kdož to ví. Snad nepřekročil čtyřicítku, ale má již šedivé vlasy a v týle lysinu. Je to potrhlý pán, mžiká očima a jeho prsty přejíždějí po kapsách.

Konečně si usedne do kužele světla a nasadí si skřípec, jehož jedno křídlo míří do Sibiře a druhé do Evropy.

Zatím Anusja Ivanovna by již mohla potlačit svůj kašel, ale neučiní to. Obává se, že její host nemá rozum v pořádku, a zveličuje své potíže. Je jí s Eberdinem nevolno, neboť Eberdin čpí učeností a ochotou býti zastřelen. Anusja však nemá ráda bujičské řeči. Anusja miluje mír, úrodu a pravoslavného boha.

Když Anusja nepřestala kašlat, obrátil se k ní Lev Abrahámovič a pravil: „Napij se čisté vody a sněz kousíček cukru.“

„Ano,“ odpovídá hospodyně a kašle dál a dál.

Tu mávne Lev Abrahámovič rukou a spěchá říci, co se dozvěděl.

„Ivane Fedoroviči,“ praví obraceje se k nejstaršímu synu, „mám dobré zprávy! Stávka se šíří! Továrna za továrnou přestává pracovat. Dělnické hnutí opustilo podzemí a je zjevné. Naši přátelé mluví na veřejných schůzích, davy dělníků plní univerzitní budovu a poslouchají učení revoluce. Car a generálové ztratili svou moc. Slyšíš, Anusjo, armáda je poražena a Fedor Ivanyč se vrátí!“

„Kéž by se vrátil,“ odpovídá Anusja.

„Kéž by se vrátil s ručnicí,“ dodá nejstarší syn Fedora Ivanyče. Potom se dotkne rukávu příchozího pána a oslovuje ho jménem.

„Je to pravda,“ táže se vzápětí, „že car utekl do Petro-pavlovska?“

„Je! Je! Je!“ odpovídá Lev Abrahámovič a zvyšuje hlas. Zvyšuje hlas, směje se, vstává a třepe rukama. Šňůrka jeho skřípce se mu vlní před tváří a nakonec mu spadne ze skoby sám nádherný binokl.

„Musím odtud,“ pokračuje Lev Abrahámovič, „teď, když je armáda poražena, přišel náš čas.“

Tu se vmísí do jeho řeči opět Anusja a praví hlasem, v němž se zachvívá nevole a ždíbec úlevy:

„Díky bohu, že je armáda poražena, díky bohu, že bude konec války, ale proč vy, Lve Abrahámoviči, nedáte pokoj a proč mi přemlouváte syna, aby střílel proti carovi? Není už toho neštěstí dost? Necht' přijde mír našeho spasitele, necht' přijde království boží. Mor na války! Mor na rozkolníky, kteří hledají nepokoje a vyhánějí lidi z domovů!“

Při těch slovech Anusja stěží zadržuje pláč a Lev Abrahámovič je v rozpacích. Usedá, ujímá se selčiny paže a druhou rukou válí po stole drobty bílého chleba.

„Anusjo Ivanovno,“ praví, „války jsou branami revoluce a revoluce je branou štěstí, svobody a volného života.“

A Rusko? Zmítá se, lomcuje svými vládami a sténá. Hrozní sluhové a hrozní páni připravují náhlé soudy, plní věznice a velí stříletí na náměstích, velí stříletí, a v hlomozu ručnic a ve vykřikování raněných se ztrácí hlas rozumu a smysl počínání.

Ale dech revoluce mohutní.

Je na sto tisíc otázek, kterým nikdo neodpovídá. Je na sto tisíc příhod, jež zastírají obsah těchto dějin, ale dech revoluce mohutní!

Je na sto tisíc hrubých omylů, jež propadají sítem smrti, ale dech revoluce mohutní!

Kde jsou ta nepostižitelná ústa? Jakými slovy se ozývá ten slavný křik? Kdo to navléká rozmetané články skutků? Kdo je skládá v mohutné pásmo? Kdo je ten divotvorce?

Kdo to způsobuje, že čin se druzí k činu? Kdo vdnychl záměrnost strašnému pobíhání? Kdo se to vpeřil do příboje zmaru? Jaká myšlenka tak jasně zní? Kdo rozhoupal zvony, že bijí v souzvuku? Jaká úchvatná krása to kráčí?

Jest viděti, jak se prázdná místa vyplňují novými povstalci a všude roste poslání revoluce. Podle železných drah vybuchuje volání po svobodě, tiskárny pracují a revoluce se šíří v podobě cípů jakési hvězdy. Její dech mohutní. Hlas odpovídá hlasu, dálka dálce, rány ranám, bolest bolesti a zmaru život.

Kdo by chtěl sledovati tyto veliké děje, nechť začne příhodami selského synka jménem Vasja, a skončí zkázou křížníku, který se nazýval Potěmkin. Nechť začne příběhem, za něhož řečený Vasja usedl na obláček, který byl upevněn nad bání jednoho z chrámů bílé Moskvy, a poprvé vykřikoval heslo soudružství.

Po jeho okouzlené tváři prý stékaly potůčky potu odplavující prach. Jeho okouzlená tvář se prý leskla ještě ve chvíli, kdy byl sestřelen a ležel s rozhozenýma rukama u chrámových dveří.

Zatímco po ruských rovinách kráčela revoluce, trávil Mikoláš čas ve své světnici.

V oknech Zimního paláce byly zasazeny ocelové desky. Ze strany vnější i zevnitř krylo tyto kusy ocele krajkoví, ale car byl již nedůtkliv.

„Nemám strach,“ řekl a ukázal prstem na okno. „Nemám strach a chci světlo.“

Pánové, kteří dnem i nocí setrvávají po carově boku, učinili mu po vůli a Mikoláš jde k oknu. Jde, zastavuje se a čeká s pohledem upřeným na Petrohrad. Jeho tvář přechází vážnost a shovívavý úsměv. Čeká. Potom se vykloní oknem a spatří dvůr plný rozličného vojska. Spatří dvůr, na němž přecházejí čtverhrany stráží.

Nicotný svět obklopuje i jasné slunéčko cara malichernostmi. Mikoláš cítí hlad. Je mu zima.

„Carevna a velkokníže,“ praví Mikoláš sám k sobě, „se snad domnívají, že jsem chtěl ukázat, jak jsem neohrožený.“

Tato myšlenka mu vhání do tváře ruměnc. Car se otrásá ošklivostí. I mávne rukou a poodstoupí, aby se setkal se svou ženou.

„Sire,“ praví císařovna, „proč nepotrestáte nevděčnický přísněžij?“ Císařovna se táže na tyto věci, neboť oknem doléhá opět hluk zástupů. Táže se, neboť je slyšeti bědovány a křik pravoslavného lidu. Táže se a odvádí cara do temné části komnaty.

Car usedá. Car mlčí. Car je vzpřímen a bubnuje prsty pravice na hřbet levé ruky.

Car mlčí a neklidný úsměv rozechvívá jeho tvář.

„Je jich jen hlouček,“ praví opět císařovna, „je to jen hlouček ztřeštěnců. Jakého mají vůdce? Kdo s nimi jde? Kdo je to?“

„Kdo je to?“ odpovídá pán všech Rusů po chvíli ticha, „pravoslavný lid.“

A zatímco car odpovídá, dochází před Zimním palácem k srážce a je slyšeti rachot strojní pušky.

Car vstává. Car chce mluvit, chce rozptýlit to strašné nedorozumění, chce býti slyšán, chce mluvit k svému lidu a již otvírá ústa:

„Nevěřím, že mě nenávidí,“ řekl v tu chvíli car Mikoláš. „Není pravda, že ukládají o můj život.“

Vojenští pánové, ministři, generalita a členové panovníckého domu zůstávají vzpřímeni, ale císař již umlkl a zřítelnice císařovny bloudí mezi pootevřenými víčky.

Tu se ujímá slova velkokníže Michal a polohlasem mluví o oddanosti ruského národa. Mluví, mluví a dokládá se pravoslavným bohem. Car však neposlouchá. Car usedne do lenošky, car, jasné slunéčko, stahuje bolestně svou tvář a spouští ruku. Má svěšenou tu ruku a neklid hýbe jeho prsty.

Vzápětí pak vybuchne na něvském mostě hukot útoku a je slyšeti cval jízdy. Je slyšeti zvuk trubky a povely důstojníkovy.

A již se otvírají dveře a do světnice, kde dlí panovník, přichází několik císařských rádců.

„Nuže?“ praví pán všech Rusů a opakuje podvkrátě tu otázku. Utře si vlhké spánky a opět vstává.

Chtěl by se zřici nepotřebných rad, chtěl by postoupit své první místo jednomu ze sluhů, chtěl by rozsoudit to trapné a trýznivé pochybení, chtěl by zazářiti rozumem a shovívavou láskou. Cítí, že má moc, kterou mu propůjčují Rusko. Cítí, že může stvořiti skvělý a vábný proud života. Cítí, že mu do této chvíle skýtal kdosi jistotu, cítí, že anděl mocnou rukou vedl jeho duši, a poznává, že mezi ním a mezi andělem, a mezi ním a jistotou božího lidu nastává roztržka.

Poznává, že je cizincem.

Zatím odbíjejí hodiny a jejich veselý cinkot splývá s novou palbou.

Car a carevna mají u královských dvorů ujce a věrné příbuzné. A tito chlapíci přetřásají ruské věci, radí se, pokyvují dlouhými hlavami a uhadují, že pan bratranec přehnal léčení olovem.

Postupim, král Eduard a vídeňský hrad jsou v té věci zajedno, avšak vévoda, který se měl po Františkově smrti státi císařem rakouským, nesouhlasí. Ten vznešený pán má ve skaličském kraji zámek Kozlice.

Patu tohoto zámku omývá převeliký rybník a kol dokola rybníka je obora, která se táhne až k Doubravě a k městským branám.

Co tedy snazšího než sledovati pana vévodu a popřáti místa jeho mínění?

Je ráno, jakých bývá v březnu pořádku. Slunce pere do kozlických lesů a tropí si šašky z kalendáře. Holubi vrkají, veverka natřásá svůj popleněný chvost a nad Kostkovým polem zpívá skřivánek.

Za takového jitra se časně vstává a pan vévoda Jiří je již po snídani.

Vzpomněl si, že si vyjede. Má hezký klobouk, za klo-

boukem štětku a zbrusu nové rukavice. Jde přes pažit k cestě, kde stojí vozíček se spřežením ryzáků. Po jeho levém boku kráčí jasná kněžna, již po mnohém strádání bylo dopřáno státi se choťi pana vévody.

Smím říci, že je krásná? Smím říci, že jí to sluší?

Odmyslíte-li si poněkud těžké poprsí a pánev pro současný vkus trochu rozlehlou, shledáte, že k tomu mnoho nechybí.

Je tedy hezká. Je šťastná, usmívá se, letos poprvé krčí nos proti slunci a její střevíce sledují v bystrém pospěchu krok pana manžela.

„Jak je to dlouho, co jsme si nevyjeli?“ praví kněžna. Vévoda však odpoví jen krátkou větou a kněžna poznává, že myslí o vážných věcech. Spolkne tedy novou poznámku, která se odnáší k dětem, a začne z jiného konce. Mluví o Rusku. Vévoda uvede v té spojitosti dvě či tři myšlenky, které mu vytanuly při ranní modlitbě, a paní choť shledává, že jsou rozkošné.

Zatím však již došli k lehkému vozíku.

Jaká krása! Jsou tu dvě klisny, o nichž se koňářům z rovin jakživo nesnilo. Jsou tu dvě kobyly ne vychrtlé, ne příliš v těle. Jsou tu dvě kobyly, které mají nohy jako strunky a jejichž ohon zraje pro houslovou sonátu. Jejich duše, přísámbohu, vzlétne při prvním zapráskání bičem do oblak. Pan vévoda změří ty kobyly pohledem, nasadí si klobouk o chloupek výš, než jej nosí prostý lid, a pomáhá kněžně do vozu. Potom se vyhoupne na stupátko a ujme se otěží.

Za chvíličku pak projíždí vévoda stínem a za chvíličku projíždí sluneční stranou. Vévoda se usmívá, dobrota se zračí v jeho tváři. Třpyt je na nábojích kol, lesk je na jejich špicích a za úderů kopyt rozmlouvá vznešený pán se vznešenou paní.

„Mikoláš má veliké nesnáze. Jeho vlády jsou v koncích a jeho rádcové mluví o ústavě. Ale na ústavu teď není čas. Napřed je třeba potříti revoluci.“

„Ach, věc už došla tak daleko? Nešťastná Alexandra!

Nešťastný panovník! — Doufám,“ pravila opět kněžna po chvíli ticha, „že jim ti ohavní zednáři nevyhrožují! Jsou před nimi dost bezpečni?“

Na tu otázku pozvedl vévoda¹ netrpělivě obočí a řekl: „Státnictví spočívá v konání toho, co je nezbytné, ale je nutno vykonati ty nezbytné věci vždy o chvíli dříve, než jsme k tomu přinuceni. Kdyby dal Mikoláš² Rusku ústavu teď, bude považován za slabocha.“

„Je-li car v nebezpečí,“ praví opět kněžna, „obávám se, že nerozhodne správně.“

Tu chce vévoda odpověděti, ale kněžna ho neposlouchá, kněžna vstává, kněžna vykřikla.

„Co je ti? Co je ti, Štěpánko?“

„Jed! Jed! Jed!“ odpovídá paní a její tvář je bílá jako sníh. Její prsty rvou kůži rukavic a její pohled se upírá k jakémusi předmětu, který se válí na okraji cesty. Váří se sem a tam. Váří se jako strašné jablko. Otáčí se kolem své osy a jeho doutnák přihořívá.

Vévoda tu věc zhlédl a pochopil, oč běží. Strhává koně a vstíjí jim svou vůli. Vyráží vpřed. Mihne se zatačkou, odbočí a po vedlejších cestách se vrátí ke Kozlicům.

„Darling! My darling!“ vydechne Štěpánka a klade svou tvář na manželovo rameno. Vévoda jí pak odpovídá stiskem ruky a mlčením.

Když vjedou do zámeckého nádvoří, mluví vévoda o všedních věcech, ale jeho hlas je změněn a z jeho čela stékají krůpěje potu. Potom odvádí kněžnu a káže, aby některý ze šlechticů jeho družiny jej následoval. A když všichni odešli, praví tomu šlechtici: „Prohledej oboru a přines věc, která leží v bukovém stromořadí pět set kroků od branky k Doubravě. — Nepřeji si, aby se o tom mluvilo.“

Potom nastala sháňka a za té sháňky probíhá — jako karty pod palcem — řada obrazů, z nichž každý je hoden mistra brabantského.

Vidíme kuchaře, jak v jedné ruce plecháč a v druhé sběračku, s hubou nakřivo a s uchem u ramene naslouchá kvapnému vypravování podkoního a jak se třese strachy.

Po kuchaři je možno spatřit komornou. Běží ze schodů, má podkasanou sukni a touží zavýsknout si úzkostí.

Po komorné vám přijde do rány vážný pán, který pospíchá a hrabe se přitom prsty v licousech. V zatáčce chodby se srazí s holotou, která se plete lidem pod nohy, a křičí: „Hlupáku, z cesty! Z cesty, oslové!“

A na ten hlas se ozve deset jiných.⁷ Prvý řve: „Ticho!“, druhý: „Mlčte přec!“ a tak to běží dál.

„Víš,“ povídá kterýsi hluchý sluha jménem Kofránek, „byl někdo raněn? Nebo co se stalo?“

„Kryndapána, vy to nevíte? Pět chlapů na něho střílelo z lesa!“

„Hrom do tebe, ty povídáčku!“

„Dost, přátelé, dost! — Jářku, držte huby! Pst! Pst! Pst!“

A zatímco všichni umlkají, stoupá po schodišti obtloustlý pán v tvrdém klobouku. Jde zpřímá, lalok a límec z kaučuku mu podpírají týl. Kývá si pravicí pěkně do kroku, a protože mu přitom padá manžeta, ohýbá zápěstí.

Čichám v něm policistu.

A břemeno, jež nese pod vzdutým křídlem svého svrchníku?

Puma!

Asi za hodinu potom, co se vévoda Jiří vrátil do zámku, rozběhli se jeho strážcové a policejní úředníci do všech končin kozlické obory. Jedni prolezli křoviny, druzí jezdili křížem krážem po lese, třetí se vrhli k říšským silnicím, pátí k železnici a každý z nich činil, co mohl.

Ale nebylo to nic platno. Nenalezli nikoho mimo odrbané tuláky, dvojici milenců a obchodní cestující, kteří se zaklínali, že jdou za pokojným živobytím. Ti cestující se báli, až se jim třásla kolena. Ale čím více se báli, tím více se zaplétali do své nevinnosti. Vzešla z toho hrůza nepří-

jemností a ran nepočítaných.

Co svět světem stojí, nebylo u policejních řemesel nikdy nouze o výprask, jenže onoho památného dne trhlo i na židáčky, kteří se potloukají světem se vzorkovnicí.

A tak vidíme, jak si ti úslužní lidé sbírají tvrdáky, které jim nesrazil vítr, vidíme, jak se jim sype z brašen zboží, vidíme, jak zůstávají chlupy v hrstech pánů četníků a jak se jejich pohled pln výčitek zvedá ke klenbám strážnic a kanceláří.

Zatím sedlák Emanuel Kostka šel na své pole u kozlické obory. Když došel, postál chvíli nad mezníkem, potom rozhrábl špičkou boty zem, aby se přesvědčil, jak je ještě vlhká, a loudal se k cestě. Tam stál vůz a na něm ležely polní brány.

„Ze setí nebude nic, člověk by se tady utopil,“ myslí si sedlák. A co si tak myslí na jarní práci, připadne mu, aby se podíval k vozu. Učiní to a vidí, že je na valníčku umeten prach. Potom se sedlák dívá po zemi a vidí, že tu někdo chodil. Kdo?

„Pytlák!“ odpoví Kostka na otázku a pousměje se. Je mu to zřejmě vhod. Je spokojen. Potom se obrátí k pokraji lesa, a sotva ujde pár kroků, spatří za stromy stát cizí pány. Pánové se rozbíhají a míří ke Kostkovi.

„Co tu děláte?“ ptá se první z těch pánů.

„Jsem na svém poli,“ dí sedlák, „jsem na poli, kde nemáte vy co dělat!“

Pán poodstoupí a jeden z agentů ukazuje Kostkovi svůj odznak. Zvedne cíp límce, a Kostka je doma.

„Dobrá, dělejte, co máte poručeno,“ praví Kostka, ale na otázky těch chlapíků odpovídá dál jen na půl huby.

Stojí tu jako dub. Stojí tu mlčelivý a škaredý. Stojí tu jako pyšné kníže.

A jakž by ne! Na tomto místě je pánem sedlák Kostka. Může zde křížovat od rána do noci, může zobracet tu zemi a vrhnout ji do větru. Je doma!

Stojí před úředníky ve své černé kůži, jsa chudasem a současně pyšným pánem, jako právě bývá u sedláků.

Když je výslech skončen, odchází Emanuel Kostka málem bez pozdravu a zvedá ramena až k hrotům svých zvířecích uší.

„Pan vévoda má přívětivé sousedy,“ prohodí úředník a ukazuje za sedlákem. „Ten chlap neví opravdu nic o tom, koho hledáme,“ dodává, „ale sám je schopen vrhnout se i na císaře.“

Ale útok neútok, strach nestrach, kozlickou oborou vedla veřejná cesta a po té cestě chodili lidé, jako chodívali předtím.

Jednoho dne rozvázal po té cestě pekařský tovaryš chléb. Bylo nádherné jitro. Koniček vesele klusal a chasníkovi bylo blaze. Kdo by si nezazpíval? Chasník si postrčil čepici do týla a spustil, jako je zvykem v pekárnách. Spustil na celé kolo. Zpíval jednu písničku za druhou a pošvihával přitom koníčka. Pod plachtou mu skákaly pecny, vůz hrčel a to člověka svádí.

Chasník, o němž je řeč, se jmenoval František Hanák a ve Skaličce mu říkali Pražátko, protože byl nalezenec a protože se narodil v Praze, v červeném domě na Apolinářském vršku. Pokud jde o zpěv, byl v něm Hanák kovaný. A jakž by ne, vždyť od malička chodíval na pohřby a od malička četl noty, jako když bičem mrská.

František Hanák dojel se svým koníkem k zámku a stále zpíval. Když dozpíval, připadla mu na mysl písnička kostelní, a František ji spustil pěkně od počátku. Zpíval, až se hory zelenaly.

A tu ho zaslechl vévoda. Stál v ohbí cesty, a vida blížící se vozík, ustoupil mezi stromoví. Ale František se neohlížel ani napravo, ani nalevo a projel mimo vévodu s hubou dokořán. Tou cestou se dostal František do vsi, která se jmenuje Hostěradice. Složil v hospodách a u kupeců chléb, a když byl hotov, vracel se domů. Byl opět před zámkem

a tu mu přeběhl přes cestu zajíc a po zajíci veverka. Vrhla se na strom a skákala z větve na větev jako pták. Františkovi to bylo k smíchu. Díval se za tou potvůrkou, a když ho věc omrzela, spustil písničku. A byla to jako s uděláním tatáž písnička, kterou již zpíval před panem vévodou. To se mu nevyplatilo! Sotva přijel ke Kostkovu poli, viděl, že za ním někdo jede na kole.

V řečený den měl Emanuel Kostka času nazbyt a potloukal se po svém majetku a zašel k poličku, kterému se říkalo Na zaječí míře. A přišel k nejlepšímu. Viděl, jak četník dohání Františkův vůz, a slyšel, jak mu poroučí, aby zastavil.

„Ty kluku ušatá,“ řekl strážmistr chasníkovi, „ty si tady budeš roztahovat hubu? Nevíš, co se patří?“

„Kryndapána,“ odpověděl František, „co jsem udělal, vždyť rozvážím chléb.“

Ale četník se rozhněval a řekl: „Kdyby tě ještě jednou napadlo otevřít si v oboře zobák, zmaluju tě, že tě doma nepoznají.“

Kostka četníka poslouchal a mlčel. Tahal se za vousy a kypěla v něm žluč. Tu spatřil Štěpána Černohuse, jak obrací na Zaječí míře koně. Nebylo to daleko, ale Kostka si zavěsil hůl na předloktí, dal si ruce k ústům a troubí jako nezavřený. Troubí, křičí, huláká, a co řekne, je samá nadávka.

Když přišel sedlák domů, obešel stavení a hledal na smetišti, a hledal tak dlouho, až našel starý plech a něco starého železa. Potom vložil ty věci do vozu a povídá Ondřejovi:

„Až pojeděš na Zaječí míru, jeď na silnici pěkně klusem a práskni do koní, až bude vůz řinčet. Hrome, my jim ukážeme, jak jezdí sedláci. My jim ukážeme, co je to veřejná cesta.“

Ale chudá František věc odskákal. Dostal výpověď a poděkoval a byl bídne živ. Když se pak přiblížily od-

vody, vzali toho sušinku hned v prvé třídě. Mazal rovnou na koně a stal se vozatajem. Tu se ve Skaličce říkalo, že by vznešený vévoda měl poslat Františkovi šídlo, aby si nadělal do opasku nové dírky, neboť v žádném vojenském skladišti se nenajde řemen, který by z Františka nespádl.

Zatím seděl strážmistr v své světnici a četl v kalendáři. Měl trepky, které si seřízl z těsných bot, a ty trepky mu vězely sotva na špičkách. Četl a kabonil se. Bylo mu horko, a tu rozepjal knoflíky své blůzy a zasunuv bradu do límce oddechoval a přejížděl si čelo dlaní.

„Co je ti?“ zeptala se ho žena.

„Nic,“ odpověděl. Vzápětí však odstrčil kalendář a natáhnuv se na své židličce povídá: „Člověk nemá s kým promluvit, nemá kam jít, a když přece vytáhne paty, vidí samou nepřízeň a zlost. Což dělám něco špatného?“

„Prosím tě!“ odsekla četníková žena.

Potom bylo chvíli ticho. Strážmistr bubnoval prsty na kalendář a díval se oknem na ulici. Tou ulicí přecházeli branci a četník poznal Františka Hanáka a Štěpána Černohuse, který se k nim připltl. Tu si vzpomněl, že Štěpán Černohus mu říká milostpane, vzpomněl si na Kostku, i na jeho nezvedené chlapce, a zdálo se mu, že město Skalička je cizí město.

Kostkův majetek vklíněný mezi vévodské lesy byl neveliký. Zajíci pana Jiřího, jichž bývalo za těch časů do aleluja, přicházeli na to políčko v celých hejnech a vesele panáčkující spásali mladé výhonky žita. A tak byl ten ždíbec půdy pojmenován po zajících a říkalo se mu Zaječí míra. Krátce, políčko bylo pro zlost, neboť lidé odhadující škody, které zvěř způsobila, nechtěli viděti stopy jejího veselí a dobrého rozmaru.

Kostku bral při podobných obchůzkách řas. Byl to špatný hospodář, byl to člověk stranící se práce, ale v této končině, jež byla půl dne kryta lesním stínem, chtěl všem navzdory přiložit ruku k dlu.

Jednou potkal Kostka ve městě okresního hejtmána. Okresní hejtman Kostku oslovil a vyzval jej, aby nazítří přišel do jeho kanceláře. Kostka přislíbil a na druhý den zaklepal u hejtmána.

„Kostko,“ pravil hejtman, „ze strany vévodovy mi nikdo neřekl ani slovíčko, jednám na svůj vrub, ale to, co od vás žádám, bude se líbit panu vévodovi a založí vaše štěstí.“

„Ach,“ odpověděl Kostka, „nemíříte snad na mé pole uprostřed lesa? To neprodám, ani kdyby mi pan vévoda za ně dával dvojí výměru v rovině a špičku svých věží.“

Zatím se stalo, že se vévodova dceruška roznemohla. Dostala horečku, byla malátná, hučelo jí v hlavě, dávala, srdéčko jí prahanebně tlouklo, a kdykoliv si sáhla na břicho, zasykla bolestí. Kněžna chodila jako zmámená. Vzkázala do Vídně, vzkázala slavným lékařům, ale kdežpak je Vídeň!

Čas plynul a slečně bylo hůř a hůř. Tu se vévoda rozpomenukl na židovského lékaře ze Skaličky a rozkázal, aby jej přivezli do kozlického zámku.

A chirurg se nedal prosit. Za chvíli byl u nemocné a stisknuv jí břicho řekl, že se nemocná stůj co stůj musí podrobit operativnímu zákroku.

To byla těžká věc. Vévoda váhal a kněžna váhala. Ale doktor, jenuž stála za kmotru smrt, trval na svém.

Přijel narychlo a ani mu nepřišlo na rozum, aby se oblékl do pěknějších šatů. Teď se opírá o jeden z drahocenných stolků, vlasy mu padají do čela a nos, ten jeho šprýmovný nos, mu kypí v obličejí. A doktor je klidný, je si jist sám sebou a dívá se na hodinky. Prohlíží si hodinky a tu si kněžna všimne jeho rukou. Kněžna spatří ty ruce, spatří jeho strašné ruce s krátkými prsty, ruce bez nehtů, ruce rozleptané a pokryté pihami. Ruce, které se podobají dvěma salamandrům. Bylo jí věru úzko při tom pohledu.

Potom kněžna dala manželu znamení, aby vyšel. Když

vyšli a když vévoda zavřel dveře, propukla v pláč a v pláči pravila :

„Miláčku, nezůstali jsme ušetřeni žádné rány. Bůh nás navštěvuje svým křížem a zkouší míru naší pokory, bůh si žádá, abychom přijali lékaře a vzdali se do jeho vůle. Nechť Panna Maria a svatí andělé učiní jeho ruku lehkou a nechť ji vedou.“

Právě v té chvíli, kdy nemocná dívka měla být převezena do skaličské nemocnice, zastavil na nádvoří motorový vůz. Z vozu vystoupil slovný lékař a ten lékař byl ihned doveden k loži nemocné. Kněžna visela na jeho rtech a lékař promluvil :

„Výsosti, princezna se vbrzku zotaví, ale je nutno povolati lékaře, který se zabývá chirurgií.“

„Vy,“ pravila kněžna, „nemůžete onu věc vykonat?“

„Nikoliv,“ odvětil lékař.

Tu kněžna požádala, aby odjeli do nemocnice a aby promluvil s doktorem Mannem. Potom si oblékla plášť a s úsměvy a plačíc se rozloučila s vévodou.

„Jdu s Ellen,“ dí. A vévoda ji políbil na ústa.

Když se pak přiblížila ta osudná chvíle, požádal chirurg paní, aby se vzdálila, a na její otázky odpovídal úsměvem, jemuž uvykl.

Vévodkyně poslechla. Zůstala sama ve světnici málem prázdné. Zůstala tiše stát. Venku se lil vlahý déšť a bubnoval na okenní skla. Vévodkyně poslouchala, jak zní. Poslouchala, jak ticho padajícího deště se šíří v nesmírný kruh a jak se opět újí v znějící paprsek.

Potom zaslechla hlas. Klidný a odměřený hlas člověka, jenž koná svou práci. Poznala hlas skaličského chirurga a uchvátila ji nesmírná vděčnost.

Doktor Hugo Mann si myl ruce a voda stříkala na vše strany a po podlaze se rozlévala kaluž. Potom mu jedna z jeptišek rozvázala zástěru, sňala mu pásku z úst, sňala mu bílou čepičku a chirurg odešel k cizímu lékaři, aby

se zeptal, jak se daří nemocné. Šel otvíraje podle starého zvyku dveře loktem. Šel ve svých gumových botách, které se leskly vodou, šel, zůstavuje mokré stopy na podlaze, a cestou vypravoval jeden ze svých obhroublých žertů. Mluvil prahanebně, jeho katovský nos se leskl, jeho předloktí se leskla a srst, která pokrývala ta předloktí, ležela v řádcích, jež uhladil proud vody. Když došel k nosítkám, zvedl víčko spící dívky a pohlédnuv na její zornici kývl hlavou.

Cizí lékař byl pán jemných mravů a chtěl chirurgovi blahopřát. Mann mu však stiskl svou mokrou rukou dlaň a jal se vypravovati o svých nehodách a o lékařství, jež šmahem za nic nestojí.

Potom šli k vévodkyni, a když procházeli světnicí, která přiléhala k světnici, kde čekala kněžna, zastihli tam mladé lékaře.

„Co zde děláte?“ zeptal se Mann a nebylo mu vhod, že ti dva mladí lidé stojí jako dvě masky.

„Požádal jsem je,“ odpověděl cizí lékař, „aby byli na blízku paní kněžny.“

„Na to jsem zaponněl!“ odpověděl udivený chirurg a zasmál se, jako se směje plukovník, když porozuměl vtipu svého generála.

Té noci setrvala kněžna ve světnici maličké princezny. Bydlela v nemocnici, která páchne. Přišla mezi skaličskou chasu a pranic se nebála úkladníků, kteří číhají na korunované hlavy. Ani na ně nevzdechla! Ustlala si pěkně v lenošce a strávila noc s pohledem upřeným na tvářičku, po níž přecházely záškuby života.

A hrome, vřdycky se říkává, že je život mladých dívek krásný a něžný, ale v této nemocnici se hledí na svět jinak. Zde patří k životu bolest a to, o čem se mezi lidmi nemluvívá. Kdo nechce poslouchat, ať si zacpe uši, ale věc se má takto: princezna dáví, má spleené vlásky a hanebný neřád třísni její podušku, princezna se však usmívá.

Kde je vévoda a kde je nějaká šelma, jež by se neradovala, že jí věc slouží ke zdraví? Hrom do škopku, jen ať se zbaví těch protivných plynů. Doktor Mann miluje zadnice pěkně znějící a nic ho tak netěší, jako když nemocná vycení žluté zoubky a řekne: Mám hlad jako vlk!

A dříve než minul týden, opustila princezna nemocnici. To bylo slávy! Doktor Mann se s ní rozloučil a řekl: „Sešli jsme se trochu znenadání, ale konec vše napraví.“ Potom ji vzal za prstíček a dodal, že je statečné děvčátko. Princezna se smála. Bylo jí šest let a v tom věku si děvčátka ráda začtveračí.

Na druhý den požádal vévoda, aby jej chirurg navštívil. Bylo právě jedenáct, když Mann vešel. Měl zbrusu nový límec, krásnou košili a byl vystrojen jako na svatbu. „Jsem vám zavázán!“ řekl vévoda, potom mluvil o skaličském kraji a řekl: „Přál bych si, aby mezi lidem vládla snášenlivost a dobrý mrav.“ Řka to, jal se vévoda mluvit o chudobě: „Chudoba je stav, který tíží, ale moc a bohatství ukládá lidem mnohdy těžší úkoly. O věcech majetku rozhoduje úrdek boží a chudým i bohatým jest přijímati ten úrdek a starati se o spravedlnost. I stará se o ni chudý svými chudými prostředky, i bohatý svým bohatstvím, i mocný svou mocí. Ten pak, kdo dbá nejvíce o spravedlnost a kdo je největší záštitou spravedlnosti, musí rozdílet tresty, neboť bůh ho k tomu vyvolil.“

Za chvíli seděl Mann opět v kočáře. Vracel se ku své práci, a dívaje se na hodinky, hučel, že přijde pozdě.

Když se pak vrátil, klel na ten zatrachtilý nepořádek, neboť kdekdo na něho čekal se založenýma rukama.

Zatím přišla k vévodovi kněžna a řekla: „Děkuji ti, že jsi s ním promluvil.“

„Ach,“ odpověděl vévoda, „jsme mu vděční. Pokud však jde o jeho smýšlení, nemohu mu důvěřovat. Co chce, po čem baží? Což se vskutku domnívá, že je možno změnit svět a jednat proti vůli boží a zmocnit se cizích statků?

Slyšel jsem, že tento chirurg rozděluje peníze dělníkům a že je pobádá, aby zakládali spolky proti své vrchnosti!“

„Snad,“ odpověděla kněžna, „ale nevěřím, že by po této rozmluvě zůstal, čím byl před ní.“

„Milý brachu,“ řekl Černohus Janovi, když přišel po práci do světnice, „copak jsi uvařil dobrého k jídlu?“

„Nastavovanou kaši,“ odpověděl Jan Kostka.

„Bože dobrý,“ řekl opět Černohus, „jím k smrti rád to jídlo, ale kdybych byl vévodou nebo aspoň četníkem, poručil bych si k večeři klobásy.“ Řka to přistavil si Černohus k plotně stoličku, chopil se své misky, a přidržuje ji koleny, dal se do jídla.

„Až dorosteš,“ řekl opět Černohus, „radím ti, aby sis vybral vévodské řemeslo, ale buď jak buď, ať mi nezabrousíš mezi četnickou chamraď! Chodil bych tě strašit.“

„A co bys udělal,“ řekl Kostka, „kdybych byl vévodou?“

„Pah,“ děl na to Černohus, „vévodové už nejsou na světě. To bývalo. Dokud lidé věřili na pánaboha a dokud byli spokojeni s málem a dokud si podle chuti utahovali opasek, tehdy vládli ještě vévodové. Ale ty časy jsou tytam.“

Potom si Černohus utřel vousy a mluvil dál.

„Jednou jsem, chlapče, viděl ruského cara. Jářku, to je král, jak má být! Když šel, zvonili na kostelích a lidé se tloukli do prsou. Šel v bílém plášti a páni mu vedli koně, a ženské mu líbaly ruce a klaněly se mu po pás. Všude vůkol byl pravoslavný lid a všichni křičeli, jako když jede pravý král.“

„Tak je to,“ dodal po chvíli, „král a chuďas jdou vždycky pohromadě, ale když člověk nemá dobrou vůli a když nevěří na pánaboha, je po všem.“

V sobotu, která přišla záhy po té rozmluvě, přebral pan strážmistr v hospodě míru, a jak bylo v jeho povaze, dorážel na sousedy a chtěl, aby se s ním veselili. Ale jeden se

odtahoval, druhý se vymlouval, třetí odsekl a tak ho usadil, že mu zašla chuť. Tu udeřil strážmistr do stolu a povídá:

„Hleďte je, žebráky, každému z nich leze zadnice z kalhot, a člověk jim není dost dobrý, aby s ním poseděli. Jářku, co si myslíte, zač stojí tenhle kabát?“

„Stojí právě tolik jako hovězí kůže,“ odpověděl jeden ze sousedů.

Na tu poznámku se dali ti, kdo to slyšeli, do smíchu a strážmistr vyskočil ze svého místa a křičel: „Kdo to řekl? Kdo se to směje?“

„Nikdo,“ odpověděl sedlák Kostka, „jste nachmelen a slyšíte, jak vám v hlavě zvoní sklenice.“

„Já že jsem nachmelen?“ odpověděl opět strážmistr, „vsadme se, že vás přepiji!“

Řka to, poručil hostinskému, aby přinesl tolik sklenic kořalky, kolik je ve světnici lidí. Sousedé si mezi sebou vyměnili pohled a dali si znamení, že zahrají tomu udivači zlý kousek. A tak pili se strážmistrem. Ale pili jen naoko a podstrkovali strážmistrovi tak dlouho sklenice, až nemohl stát ani sedět. Potom mu vzali opasek a na opasek přivázali jeho četnickou brašnu a na brašnu opět ručnici a na ručnici, co měl v kapsách a co měl v brašně. Potom ho vystrčili ze dveří a křičeli na něho:

„Jdi rovnou k soudu a nezapomeň, co jsme ti pošeptali o tvých pánech. Pospíchej, než tě opláchne déšť, neboť jsi krásně omalován a krásně vystrojen!“

Strážmistr šel a padal po cestě. Když se vrátil domů, podobal se rochnátku.

Tak zakoušel strážmistr jen psotu. V hospodách bylo zle, doma bylo zle, a služba? Darmo mluvit.

Od času, kdy byla ve vévodské ohoře nalezena puma, byli četníci ve dne v noci na nohou. Brousili po silnicích, po vsích, po lesích a všude, kde se dalo. Když se někde namanul tulák nebo chudák v rozbitých láptích, již byl jejich a již putoval před pana soudce. Pocestný národ plnil vězení.

Cikánka Filoména se tehdy potloukala kolem Doubavy.

„Pojďme ji varovat,“ řekl Černohus Janovi, „pojďme se s ní rozloučit.“ Jan byl hned srozuměn a oba přátelé se dali na cestu.

Šli, až přišli k opuštěnému stohu. V tom stohu byla skrýše všelijakých lidiček bez bytu. Jan a Černohus se zastavili u prvních stébel tohoto stohu a Černohus slabounce zapískal.

„Hleďme,“ pravila stará známá, „to jsi ty, Černohuse? To jsi ty, maličký? Mám ještě šátek, který jsi mi dal. Jdeš si pro něj, či mi neseš ještě krásnější?“

Jan Kostka přišel s prázdnou a bylo mu smutno, že nic nemá. Přesto se hrnul pro hubičku. A dostal ji. Hrome, dostal políbení, že se s ním zatočil svět.

Když nastal večer, leželi všichni tři pod oblohou a dávajíce se k hvězdám hovořili o dalekých zemích. Chvilí o Dunaji, chvíli o Rusku a chvíli o Černém moři.

Ach, jaký to byl čertovský večer! Jak se všichni smáli, jak byli veselí!

A přece byla blízko smrt.

Znáte nádherný kobalt? Znáte hloubku, již vzbudí dvě barvy v jediné barvě? Znáte prolnutí dvou věcí, které skládají věc novou? A byli jste uchváćeni chvíličkou, za níž láska a smrt znějí jediným hlasem?

Podobné okouzlení, podobná dvojakost vyznačuje dostaveníčko s cikánkou.

Když se blížila půlnoc, pravila Filoména, že se jí klíží oči a že chce spát. Tu zatroubil ponocný.

„Slyšíš, volá tě,“ děla cikánka. Ale Jan se nehýbal a paní ho udeřila zlehka do zad.

„Jdi,“ pravila, „jdi, mé malé sedlačisko.“

Potom se rozloučili. Jan a Černohus šli, co noha nohu mine, a ještě se otáčeli za cikánkou.

„Sbohem!“ vykřikl Černohus.

„Sbohem!“ odpověděla Filoména.

Když odešli, přikryla se Filoména sukni a chystala se spát. Avšak dříve než usnula, dorazili k tomu místu dva četníci. Rozhlédli se, a protože jim zrak dobře sloužil, spatřili cikánčin úkryt.

„Hleďme,“ pravil strážmistr Záruba, „ty si zde hovíš jako královna. Hlavu v sukni, nohy ve slámě, to by se ti to spalo, ty couro!“

Za podobných řečí rozhrabovali ti opřilbení chlapci slámu, přiměli Filoménu, aby vstala, a vsolili jí přitom dvě nebo tři rány do zad.

Cikánky nejsou nevinátka a Filoména jim nezůstala dlužna odpověď. Napřed odsekla, potom se bránila, a když šlo do tuhého, udeřila jednoho z četníků do tváře a jala se ho škrábatí nehty a sedřela mu něco kůže.

„Ty drzá děvko,“ vykřikl strážmistr, a jestliže prve užíval pažby své ručnice, obrátil nyní zbraň a zuřiv vztekem hrozil, že cikánku zapáchne jako svini. Stál rozkročen, vztek mu obnažoval zuby, jeho knír se ježil a ze škrábanců mu stékala stroužkou krev. To byla pro cikánku krásná podívaná, a kdyby ji sama smrt neočarovala svým kostlivým hnátem, mohla se Zárubovi vysmát.

Byl by se odvážil bodnout? Byl by se odvážil zanořit zbraň do jejího hrdla?

Kdežpak! Měl v krvi poslušnost. Byl jako ušlechtilý ohař, jenž nosí svému pánu koroptve, aniž příliš stiskl tesáky. Čpěl kázní jako člověk, který se najedl česneku a čpí česnekem.

Ale což naplat, necht' je již vina na straně cikánčině, či na straně četníků, vyslechněte, co se přihodilo:

Cikánka uchopila hlaveň ručnice a škubala a cloumala jí sem a tam. Hrot bodla se kmital před její tváří, třpytil se a po ostří ocele přecházel lesk. Bylo tma. Bylo slyšeti chruplavý dech četníkův a podupávání jeho bot. Bylo slyšeti, jak cikánka volá Štěpána Černohusa a Jana Kostku. Bylo slyšeti, jak zaskřípalo ostří bodáku. Přitom se ozval ženský výkřik.

Vzápětí si zastřela cikánka tvář loktem. Po skráních jí stékala krev a tato krev se proměňovala v proud ohně.

Cikánka učinila tápavý krok. Chtěla utéci, chtěla prchnout, rozhodila své vlasy, chtěla strhnout záclonu, která ji obestírala, chtěla zpřetrhati strašnou síť, která ji poutala, chtěla křičet, chtěla proklínat, a pozbyla vědomí.

Když Jan uslyšel, co se stalo, vydal se do města Skaličky, aby vyhledal svou přítelkyni. Pospíchal a nezastavil se až před nemocniční branou. V té bráně, kryt přístřeškem, na který hubnoval déšť, stál vrátný. Jan chtěl proklouznout, ale vrátný jej zastavil a otázal se: „Koho hledáš, chlapče?“

Jan Kostka zajímavě odpověděl a tu řekl opět vrátný, aby šel po svém a nepřekážel.

Potom vzkázal vrátný cikánčiným příbuzným, že lékař nedovolí, aby přišli k nemocné dříve, než uplynou tři dny. Jan slíbil, že věc vyřídí, ale neměl se k odchodu.

Tehdy nestálo počasí za nic, bylo povětrí a přšelo. Jakýsi pán s lesklým deštníkem procházel úzkými dvířky a u železné mříže přepočítávala si selka mokré zlatáky. Jan se díval na kapičky deště, které jí stékaly po prstech, a současně viděl i její kapsu obrácenou naruby, i pohybující se ústa. Byl v rozpacích, těkal očima sem a tam a nevěděl, co má dělat. Déšť ho smáčel, vítr mu bral čepici a fičel mu do rukávů. Jan Kostka však váhal. A zatímco váhal, překypovala jeho duše ostýchavou lítostí.

Když táhlo k poledni, obešel chlapec nemocnici a lou dal se na její severní straně. Pískal si přitom na hubu a přepadaly jej dětinské myšlenky. Tu si vzpomněl na vypravování o poutníkovvi, který šel stále k východu, aby obešel svět. Za chvíli se pak zabral do tohoto příběhu a svěsil hubu. Přestal si pískat a klátil rukama sem a tam. Pojednou se mu zdálo, že někdo volá. Chvilíčku poslouchal, ale neuslyšel již nic.

Znáte podobná šálení smyslů? Člověk by se vsadil, že

slyší své jméno, ale je to jen vítr, který zvedne uschlý list a rozkývá suchou větvičku.

Jan šel dál, šel asi tři sta kroků a došel k místu, kde roste bodláčí a vřes. Tu se zastavil. Díval se směrem k nemocnici, jako by mu tu budovu někdo ukazoval prstem. Jan se díval a spatřil člověka v bílém plášti nemocných. Člověka v bílém plášti s ovázanou hlavou, člověka s ovázanou hlavou jako Lazar. Kráčel po nemocničních terasách.

Jan se zastavil a hryzl stéblo trávy. Jeho mžikavé oči byly klidné. Díval se na řečeného člověka, jak kráčí k železným prutům, jež tvořily zábradlí teras.

Děšť ustal, vysvitlo slunce a Jan mohl dobře sledovat, jak ta bílá postava přistoupila až k zábradlí. Potom se přehoupala na okraj terasy a zůstala na chvíli stát jako pták na vrcholu stromu.

Dole byla hlubina.

V té chvíli slunce uchvacovalo jakýsi mrak a na řečené místo padl snopek světla. Tu zvedla ta bílá postava nohu a vykročila vpřed, jako vy kráčíte po pevné zemi. Vzniesla se do vzduchu a padala níž a níž. Padala bez mávání rukou a bez výkřiku.

Jan křičel a na to volání se sběhlo lidí dost a dost. Ale kdopak dovede zadržet duši?

Skaličský doktor, ten znamenitý rozparovač a sešivač lidí, klečel na jednom kolenu a měl hlavu toho zabitého člověka ve svých rukách a obracel ji zleva doprava a zprava doleva jako při oné hře, kdy se zčerstva říkává: „Takhle se u nás peče chléb.“

Ale nechme zbytečných řečí. Teď je na místě jediná otázka:

Kdo byl ten člověk s ovázanou hlavou?

V odpověď ozývá se výkřik malého Jana Kostky a cikánčino jméno.

Nedlouho potom udeřily mrazy a napadl sníh. Byl teprve listopad, ale v polích již ležely závěje a fičel ledový vítr. Za toho nečasu vozil Černohus z lesa dříví. Jednou, když sjížděl úvozem k pile, uvázl v té bílé spoustě a nemohl z místa. Co dělat? Štěpán se chopil lopaty a prohazoval si cestu. Brouzдал se asi hodinu ve sněhu, a když se vrátil domů, viděl, že na něho přichází staré soužení: měl nohy bílé jako šátek. Tu si vzpomínal, jak chodíval světem, vzpomněl si na haličskou ves jménem Sirotka i na laskavého závodčího, a proklínal svůj život.

Druhý den se Černohusovy omrzliny rozlezly po všech starých místech a obnovily se tak škaredě, že se milý Štěpán nemohl postavit na nohy. Chtěl podojit krávy, chtěl nanosit sedlákovi vody do vědra, které stávalo v sínce, ale nemohl učiniti nic z toho, co si přál.

Ale sotva sedlák spatřil, že je v kamnech tma, již se dal do křiku: „Černohuse, co je s tebou? Proč se válíš? Povídám, je čas rozdělat oheň.“

„Pantáto,“ odpovídá Černohus, „nemohu se ani postavit a mám nohy celé dřevěné. Skoro se mi zdá, že jsem včera namrzl při svážení dřeva.“

„Tak,“ praví opět Kostka, „to je zatrolená věc, ale potřebuji vodu do štoudve. Krávy bučí hlady a v kamnech je tma. Jářku, Černohuse, do práce!“

Tu milý Černohus vstal a navázil vody, dal koním seno, zasypal drůbeži, ale když byl čas, aby zapřahal, hodil ohlávku Ondřejovi. Potom si vylezl na bednu, kam zavíral Kostka oves, a jal se hnísti jakousi mast.

„Co to děláš?“ zeptal se sedlák. „Mast? Bylo by věru lépe, kdybys dovedl péci pečení a vystrojil oběd. Je nás, brachu, příliš mnoho k míse.“ Řka to, praštil sedlák dveř-

mi, až se otrásla stáj, a vyšel.

„Tomu rozumím,“ řekl si Černohus, „sedlák si přeje, abych pekl, a přitom mi pranic nedává do kuchyně. Chce jísti maso, a nemůže loktem do kapsy. Ale byl by v tom ďas, abych si neporadil! Zažili jsme podobné patálie, a třebaže nemáme nic, zbývá nám přece ždibec chytrosti.“

Řka to vstal, a pomáhaje si svou poutnickou holí, jal se belhati do kouta stáje, kde se válel jeho drátenický koš. Byl skoro prázdný, ale přece jen v něm ještě zbyla dvě kola drátu. Černohus vzal tedy drát a vyrobil z něho sedm srnčích ok.

Když byl večer, poručil Černohus svému synu Ondřejovi a Janu Kostkovi, aby šli na okraj lesa a upevnili řečená oka na místa, kudy chodívá vysoká zvěř.

Druhého dne kráčela jedna z koz svou starou cestou a vsunula hlavu do smyčky. Chytla se a teď je třeba, abyste sledovali, jak si počíná: jak pobekává, jak cloumá tělem, jak zadržuje úže a úže drát.

Ach běda, již se jí nedostává dechu, již klesá na kolena, již se válí ve sněhu a útlá hlava jí visí půl stopy nad sněhem.

Myslivci, ti čertovští chlapíci, chodí po lese sem a tam a nic jim neujde.

Na druhý den stál nad chycenou kozou hajný Kosárek, a nos až u země, prohlížel otisky střeviců.

Ondřej Černohus nebyl ovšem tak hloupý, aby sníh neuhrabal. On a Jan Kostka vlekli za sebou ulomenou větev až na pěšinku, kde se jejich stopa ztrácela v šlápotách dělníků a v rýhách vyjetých nosy saní. Tudy právě vedla nejpřímější cesta k hospodě, kde se říkalo V dolních koncích.

Táhlo na pátou a to byla doba, za které vycházel Emanuel Kostka na své toulky. Vévodský myslivec a sedlák se tedy setkali.

„Dobrý večer,“ řekl hajný ukazuje na smazané rýhy ve sněhu, „pantáto, co byste řekl zlodějům, kteří by vám chodili do sýpky?“

„Co bych řekl?“ odpověděl Kostka, „to nevím, ale kdybych měl hlídače, který by špatně hlídal a který by připustil, aby se mi ztratilo jediné zrnko, dal bych mu na pamětnou.“

„Tak, tak,“ pravil opět hajný, „vy umíte dokonale střežit, co je vaše, ale rád bych věděl, rozeznáte-li také, co je vévodovo. Jářku, nemáte náhodou chlupatý jazýček a nezachtělo se vám včera panské pečeně?“

Na ta slova pojal sedláka hněv. Slovo dalo slovo, a tu zvedl Kosárek hůl.

Sotva to učinil, ležel ve sněhu.

„Ty osle, ty darebo,“ křičel sedlák a zasazoval mu ránu za ránou, „až budeš něco vědět, až najdeš u mne kůži a v psí misce srnčí kost, můžeš jít k soudu, ale do té doby si správním všechno sám.“ Řka to dal znovu a znovu dopadati své břinkovici na záda hajného a upral ho devíti ranami do žeber.

Ta příhoda se zběhla na odlehlém místě dva hony od lidských obydlí. Hajný a sedlák byli sami a nikde se nehnula ani myš. Les byl pustý a nad sněhovou plání krákali jenom krkavci.

Když sedlák vykonal své dílo, utřel si hřbetem ruky hubu a pošubávaje křídlem vousů táhl po zábavě. Šel po zábavě. Můj ty světě, to byla chůze! Co chvíli sekl holi do sněhu, co chvíli zahoukal nějakou nadávku, co chvíli se obrátil a hrozil pěstí. Hlas mu přeskakoval v chřtánu a od jeho bot stříkal na vše strany snůh.

Asi za dva dny přišel do Kostkova statku lesní správce jménem Šebor.

„Je hospodář doma?“ zeptal se Černohuse.

„Doma,“ odpověděl Černohus a otevřel správci dveře předsínky.

V řečený den právě sněžilo. Od rána se sypal snůh, a revírník byl bílý jako holub. Na čepici, na brašnách, na řemení, a kam jste se jen podívali, ležel snůh.

Černohus viděl pěkný kousek světa a znal, čím je povinen své vrchnosti. Popadl tedy kosinku a jal se smetati snůh z myslivcových ramen. Nezavřel přitom hubu a oslovoval lesníka tak hlasitě, že jej bylo slyšet za devaterou zdí. Chudák Černohus chtěl prokázati sedlákovu službu, a nezachoval se.

Když byl v nejlepším, otevřel Kostka dveře a vykázal jej na dvůr. Potom se sedlák obrátil k lesnímu správci a řekl:

„Když jdou myslivci do doubravského statku, nemusí nikdo dávat znamení a nikdo nemusí křičet před dveřmi.“

„To je pravda,“ odpověděl revírník, „má-li člověk čisté svědomí, nemusí se bát. A když jsme u toho, netíží tě nějaký hříšek, co?“

„Nevím o ničem,“ odpověděl Kostka.

Za chvíli seděl lesní správce u sedlákova stolu. Odložil čepici mezi prázdné talíře a ručnici si opřel o stehno. Kostka stál na tři kroky před ním a měl podle svého zvyku klobouk na hlavě a ruce v kapsách.

„Slyšel jsem,“ pravil opět lesník, „že se v revíru ztrácí vysoká zvěř. Dále mi hajný ukazoval pytlácká oka. Je jich pět a všechna byla udělána z drátu, který se válí za tvou stodolou.“

„To je vše?“ otázal se Kostka.

„Ne,“ pravil dále revírník, „hajný, kterého jsi potkal před dvěma dny na cestě k Dolním koncům, byl zbit a zmlácen. Byl právě na obchůzce a sbíral nalíčená oka. Tvá oka!“ Při tomto slově lesník vstal položit dlaň na Kostkovo rameno.

„Nechme žertů,“ řekl na to Kostka a opřel se o stůl, který se zakýval pod tíží jeho rukou.

A záhy potom šlo již do tuhého. Talíře spadly ze stolu a způsobily tak veliký hluk, že se malý Jan přihrnul ke skleněným dveřím, které spojovaly velkou světnici s komorou, a díval se, co se děje. V té době nebyl Jan Kostka již tak mlád, aby nepoznal, že jeho tátovi hrozí nebezpečí.

Píchlo ho u srdce. Píchlo ho u srdce a v hlavě ucítil zmatek a palčivé napětí, jež nás nutí, abychom se vrhli vpřed, abychom se vrhli čelem proti zdi, abychom všechnu sílu a všechnu odvahu prolili v jediné chvíli, v jediném vzma-
chu, v jediném seknutí.

Malý Jan viděl revírníka, jak uchopil hlaveň ručnice a zvedá pažbu. Potom vrazil Jan Kostka do dveří a vrhl se mužům pod nohy.

Podlaha duněla, střepy talířů vyskakovaly do výše, stůl byl převržen a revírníkova ručnice ležela na podlaze. Na jejím zámku se ohnul pádem kohoutek a to mi připomíná křivý křížek na koruně svatoštěpánské.

Nic naplat, moc vévodských sluhů je více než veliká. Co proti nim vydá síla sedláková a síla mladého hochy? Kostka bude zatčen a malý Jan leží na tátově posteli a pláče. Pláče, štká, stírá si slzy a jeho bratří jej utěšují: „Mlč, ne-naříkej!“

Ale jak může být Jan zticha, když dobře ví, že je jeho otec nevinný? Trápí ho špatné svědomí, nemá stání, hledá Černohusa a dotírá na něho tisícerou otázkou:

„Proč jsi neschoval dráty? Proč jsi neřekl, kdo kladl oka?“

„Proto,“ odpověděl Černohus, „proto, že tvůj táta je sedlák, proto, že by se nakonec spojil s četníky, a proto, že nám by naměřili trestu a ran víc, než mám chlupů na hlavě.“

Jan však Černohusovi nerozuměl a nemohl s ním souhlasit. I jal se křičet a byl by vyhradil všechno, co věděl. Byl by řekl, že ve stodole visí srnčí zadek, a byl by se ke všemu přiznal. Ale Černohus přiložil Janovi ruku na ústa a pravil mu:

„Mlč! Starý Kostka se z toho vymotá. A kdyby se ne-vymotal, seženu nějakého chudáka, který se chce dát na zimu zavřít, aby vzal tu věc na sebe.“

Mezitím žil pán kozlické obory a pán kozlických srců jako selský král. Bylo to učiněné dobrotisko. Spal, jedl, pil, panoval, až jednoho dne (který naše povídka poznamenala ve svém kalendáři ohnutým růžkem) si natáhl holínky prosáklé tukem vorvaním a vyšel si, aby se brouzдал sněhem. Pokud jde o pumu, kterou, jak dobře víte, našel ve své oboře, lze říci, že mu otrnulo. Pokud jde o politiku, povídám, že byl chvála pánubohu spokojen: ruský car seděl opět v sedle, revoluce shořela, a jak se z výše trůnů zdálo, bylo snazší vyloudit pšouk z mrtvého osla než slovo z jejích sinavých rtů.

Jářku, proč by se tedy neplácal po stehnu? Proč by nebyl veselý? Proč by si nebroukal písničku a proč by si nedal klobouk na stranu?

Kde jste, vy našeptavači dobrých způsobů, kde jste, vy školení lulkaři, abyste mě chytli za ruku? Neslyšíte, že žvaním? Ouvej! Vždyť bych byl málem udělal z císařské výsosti sedláka se slamou ve střevících! Dejme si pozor na zobák, neboť pán, o němž se mluví, je dočista z jiného těsta. Je vznešený, zbožný, vzpřímený, učesaný, mlčelivý, přísný a vážný jako kat. Chtěl bych se vsadit, že by si ten chlapík dal raději utnouti ruku, než aby se jednou projevil jako veselý a řízný druh, který říká, co mu přinese slina na jazyk, a řehtá se z plných plic. Chtěl bych se vsadit, že to nesvede.

Pan Silorád Vlček, který býval za časů, kolem kterých se točíme, skaličským starostou, říkával o budoucím císaři, že je nečamour a slonbidlo.

„Proč, jářku, tají svou přirozenou povahu?“

Na podobné otázky odpovídala jeho žena, jménem Kristýna, asi takto: „Vznešení pánové tají svou přirozenou povahu proto, že je zakřiknutá a zvalchovaná a nanicovatá. Kdyby tomu bylo jinak, kdyby byla bystrá a svěží, vedl by si vévoda jako veselý chasník a paní kněžna by si v ničem nezadala s holčicí, která je ráda na světě.“

Z toho vidíte, že sedláček, který se za veselého smíchu plácá do zadnice, není právě nejhorší obraz.

Ale spokojme se se skutečností: Vévoda jde rozbředlým sněhem. Vévoda se usmívá. Vévoda je v dobré míře. Hlouček sluhů stojí strnule podle zámecké zdi a sleduje pohledem svého pána. Kam míří? Co mu přeletí přes nos? Zeptá se po ryzácích? Či vykročí do skleníků, kde štěbetají papoušci?

Když vévoda došel k mříži, která oddělovala vnitřní nádvoří od těch částí, jež sousedily s oborou, rozběhl se jeden ze sluhů, aby otevřel. Kozlický pán nechal však branku brankou, obrátil se a šel, kam ho oči vedly.

Po chvíli připadl na dva myslivce. Prvý z nich byl hajný, který si přednedávnem porozprávěl se sedlákem Kostkou, a druhý lesní správce jménem Šebor. Vévoda se před nimi zastavil. Zdálo se mu, že jsou to švarní klackové, a chtěl je oslovit, neboť mírný a laskavý pán se tu a tam poptává svých sluhů, kde je tlačí střevíc.

V myslivcích hrklo a člověk by se jim nedořezal krve. Čepici v hrsti, paty u sebe a hlavu vzhůru, podobali se spíše sochám než lidem.

Ale Jiří Rakouský, který se měl jednoho dne stát císařem, se usmíval. Přistoupil k nim a otázal se, jak se jmenují. Přitom se vévoda zlehka rozkročil a dvěma prsty si přidržoval ucho. Měl hlavu na stranu, ústa pootevřená, oči přimhouřeny a na jeho tváři se zračil úsměv tak vlahý, tak shovívavý, tak jímavý, že se myslivcům dělala kola před očima.

„Ty jsi raněn!“ řekl potom vévoda a s nevolí ukázal na škrábane, které hyzdily pana hajného.

Vévoda Jiří nebyl nikdy sám. Šlechtici, policisté, trabanti a kdekdo po něm pase, kdekdo nespustí z něho očí.

Když nejvyšší správce viděl, že jeho pán rozmlouvá s lesníky, hned poznal, že je zle. Škublo to jím, a milý správce se již prodírá mezi sluhy, již si zapíná kabát a již

stojí za zády svých pomocníků. Smí se však mísit do hovoru?

Jedna pohádka vypravuje, že byl na světě pták, a když ten řečený pták zpíval, řinula se mu prý ze zobanu krev.

Járku, to je obraz pro naše chasníky. Kdyby teď otevřeli hubu, ujde jim všechna síla. Mají duši na jazyku. Hlava jim jde kolem. Slyší velikého vévodu a po zádech jim běží mráz.

Ale nechme je na pokoji a obraťme se k vévodovi. Co chce? Co učiní? Vidím, že jeho dobrý rozmar je tentam, vidím vrásku na jeho čele a je mi z toho nanic. Ten dobrý pán chtěl, na rozdíl od ruských knížat, promluvit s lidem, chtěl ukázat laskavou tvář, chtěl se dotknout srsti svých poddaných. Chtěl býti milostiv, a co slyší? Slyší o pytláctví, slyší o srážkách, slyší, jak myslivec přistihl jakéhosi chlapa právě u srnčích ok.

Když při této řeči padlo Kostkovo jméno, otázal se vévoda, kdo je to Kostka.

„Je to sedlák,“ odpověděl lesník, „který má v kraji špatnou pověst a je tak smělý, že se postavil při krádeži na odpor.“

„Se zbrání?“ řekl vévoda.

„Ne,“ odpověděl na tu otázku nejvyšší správce, „postavil se jen tak a upral hajného málem k smrti.“

Za těchto slov vévodova tvář zpřísněla. Jeho obočí se stáhlo a jeho knír se maličko pohnul. Pan vévoda Jiří byl pohněván.

Jakže? Jeho lidé se rvou se sedláky? Sedláci valchují záda panským sluhům? Tak daleko jsme již došli, že vévoda rozsévaje mír slyší o rvačkách? Oslovil jednoho ze svých sluhů, a místo štěstí ukazuje mu ten chlap rány! Jděte k šípku s podobnou správou! Ztraťte se!

Pokud jde o hajného a o lesníka, má vévoda naději, že se s nimi již nesetká.

„Tak, teď jsme v pěkné rýži,“ řekl si nejvyšší správce, když se Jiří Rakouský vzdálil. „Mám se snad Kostkovi omlouvat? Mám vyhnat hajného ze služby a Šebora poslat do Tyrol? Kdo mi, k čertu, za to ručí, že náš pán nebude zítra zpívat jinou? Co když mě popadne za uši právě proto, že jsem se zařídil podle jeho vůle?“

V té věci byla dobrá rada drahá. Blížil se prosinec a zimní hony byly již málem na krku. Kde má člověk potom sehnat myslivce?

Do kozlického zámku měl přijet německý císař. Císař! To je slovo do pranice, císař, povídám! Nikoliv někdo, kdo čeká a mrzoutí, ale vládce a pán, aby jej člověk pohledal: rozkřičený, tlachavý, růjný, hltoun a voják ve věcech úsudku. Ano! U takového chlapíka by byla jiná služba!

Vidím ho, jak si vykračuje se zdviženým knírem, s mohutnou hrudí a s planoucím okem. V těch prsou je starý žár, starý vznět, stará odvaha uchvátit kořist a stisknout zuby. Vévoda nikdy neví, kam se obrátí, ale tento maličký čertíček říká vždy buď ano, nebo ne. Ostatní vem das.

„Pro takového pána se člověk může rozehřát,“ praví si správce, a zatímco ve svých myšlenkách chválí císaře, dere se mu na jazyk jakési slovo.

Co je to za slovo?

Nadávká pro vévodu.

Zatím se v Berlíně chystal císař na cestu. Krejčí mu přinesli krásnou loveckou kamizolu, polní zbrojmistr vyzkoušel jeho karabinu a dvorní brusič mu nabrousil nůž (protože Jindřich Německý zmíry rád vyřezával do kůry jilmu počáteční písmena svého jména a vadil se, kdykoliv shledal, že má jeho nástroj zuby či že mu schází špička).

Když to všechno bylo vykonáno, nasedl císař rázně do vozu.

Ten vůz byl zpola ze zlata a zpola ze stříbra, ale Jindřichovi se věc nelíbila, neboť chtěl po všem světě slouti jako

císař železný. Milý pámbůh ví, jak byl zamilován do oceli. Vedle této záliby přiklonil Jindřich Německý své srdce jediné k vojákům. Byl do nich celý pryč, a když slyšel bubeníka, jal se snít jako básník. To byly nádherné sny! Vítězství rostla jako houby po dešti, a když ne, pražilo se do nepřátel z těžkých kusů, až byl svět samá díra.

Kdybych chtěl vyčerpát vaši trpělivost, mohl bych popisovati, jak si tento panovník vedl ve státní radě, jak točil s ministry, jak mluvil, a tisíc jiných věcí. Ale to vše sem nepatří. Přestaňme na tom, co bylo již řečeno, a vezměme na vědomí, že se císař Jindřich blíží k české hranici.

Železnice, která jej unáší, vrhá k oblakům sloupy dýmu, její podvozky jsou zahaleny v parách a uvnitř vozů sedí mlčeliví pánové. Císař usnul, odpočívá a jeho hlava se kýve sem a tam. Císař spí, avšak venku svítí slunce.

Je jasný den. Zima se svými sněhy ustoupila nádherným oblakům a svěží vítr vystřídal severák. Sníh zmizel. Tytam jsou včerejší závěje a na kozlické pahorkatině stéká z nich několik potůčků k řece Skaličce. Krátce, císař přináší pěkné počasí.

Je málem jarní den. Pánové a šlechtici přemýšlejí a do jejich úvah duní železnice. Ten rachot, to pásmo veršů, ten daktylský trysk činí z generálů snílky.

A o čem sní?

Sní o válce, neboť na obzoru je válka a válka pečeti sny vojínů. Podle jejich soudu je krásné vystavit kůži větru v širém poli a nic je tak nebaví jako mávat maršálskou hůlkou. Ti pánové slyší sladké poselství polnic, hukot vítězství a příboj slávy.

Ale co je s vámi? Rozehřejete se, nebo ne? Hřmí vám, jak praví Villon, v prsou válka, či nic?

Běda, vím už, kolik uhodilo, a vím, že máme po ptákách!

Nicméně popatřte aspoň, jak je takové nadšení hezké a jak to pánům sluší! Vidíte lesk na helmici, vlajcí chochol z kohoutího peří, ostruhy, šavle na stehnech a řády, jež visí jako cecíky a krásně zvoní? Není to nádherné?

Zatím císař ve svém zlatém a stříbrném voze spal. Měl rozhozené ruce a hlava se mu kývala ze strany na stranu. Spal. Minulo poledne, odbila jedna, táhlo na druhou, ale císař spal. Co dělat? Když opět minula hodina, podíval se jeden z pánů do císařova oddělení.

„Spí,“ pravil nejmladší pobočník a položil si prst na ústa. Stál zde skryt za záclonou a přidržoval se řemene visícího od stropu. Stál jako zvoník zavěšený na provaz svého umíráčku. Stál jako piják, júnž cloumá opička. Stál a čekal, až panovník procitne, a myslil přitom na své poslání. Myslíl na spleť věci rakouské říše, myslil na příležitost, kterou ztrácí, a rozechvíval ho strašný nepokoj. Měl brašnu plnou listin, měl strach, že nevypraví, co je císaři povinen říci. Musil mluvit v zájmu Německa a v zájmu budoucího vítězství. Musil mluvit! Srazil tedy svícen. Zakašlal. Upustil knihu. Ale císař spí a spí.

Slunce zašlo a Kozlice jsou již blízko. Tu se udeří jeden z vojenských pánů svou prackou do kolen a praví: „My boys, vypravujte nějakou skopičinu pro zasmání.“

Vévodův nejvyšší správce počítá, přemýšlí a má radost ze své práce. Císařův jezdecký kůň byl vyšetřen, byl vyhlřebelcován a dostal nové podkovy. Jeho stáj se leskne čistotou, ručnice jsou krásně zastřeleny, louže na nádvoří byly zasypány pískem, co tedy zbývá vykonat? Nic!

Vše je v nejnádhernejším pořádku. Vše, mimo jediné, mimo dva hlupáky, kteří se připlétli panu vévodovi do cesty.

„Co s nimi?“ praví si nejvyšší správce. Potom rozkáže, aby je zavolali.

Když se to stalo, řekl správce hajnému:

„Vévoda není s tebou spokojen. Vévoda nechce, aby ses rval se sedláky.“

„Pane,“ odpověděl hajný, „ptal jsem se Kostky, rozezná-li cizí od svého, ale neřekl jsem mu, že je pytlák nebo zloděj.“

„Jakže,“ děl na to opět nejvyšší správce, „tys jej nechytl, když kládl oka?“

„Ne,“ pravil hajný, „nechytl jsem jej při práci, ale vím, co si mám o něm myslit.“

Když nejvyšší správce uslyšel tuto odpověď, velmi se rozhlížel a řekl, aby mu oba myslivci tábli z očí.

„Hlupáci,“ křičel na rozloučenou, „nejste hlídači proto, abyste přemýšleli, kdo chytá zvěř do ok, ale abyste podobného chlapíka popadli za rameno. Nejste hlídači vévodova lesa, abyste se dali zpráskat každým oráčem a potom ukazovali své rány. Jděte k šípku, vévoda nepotřebuje podobné myslivce!“

„Můj chlapec,“ řekl na to hajný, „chodí do latinských škol, a kdybyste mě, pane, propustil ze služby, musil by se chytit řemesla. Je mu málem sedmnáct let, pane.“

Za této řeči měřil vévodský správce oba myslivce od hlavy k patě, a jak se tak díval, všiml si, že hajný má náramně chlupaté uši. Tu se zasmál a dočista ho přešla zlost.

„Jdi,“ řekl potom hajnému, který se jmenoval Kosárek, „a napiš pobočníkovi jeho císařské milosti dopis. Jestliže ho pěkně poprosíš,“ dodal, „může se za tebe přimluvit, a možná že ti vévoda ještě odpustí.“

V té době měli kozličtí myslivci plnou hlavu starostí. Sháněli, běhali, ale žádný z nich vlastně nevěděl co a jak. Tu je zavolal lesmistr jménem Koníř a rozkázal jim, aby se shromáždili v největší světnici úředního domu. Lesníci poslechli a tu jim starý Koníř řekl, kterou cestou mají vévodu, kde se usadí paní kněžna a jaké místo zaujme císař. Potom si lesmistr nasadil skřípec, vyňal z kožíchu mapu, kde byl zakreslen každý krůček vznešených pánů, a pravil:

„Ať jim neleze nikdo do cesty! Povídám, kolem dokola musí být čistý vzduch!“

„A co se stane,“ otázal se jeden z myslivců, „když si Emanuel Kostka zamane, že půjde na Zaječí míru?“

„Kostku mají na starosti četníci,“ odpověděl lesmistr.

Tu však si vzpomněl, že se o podobných věcech nemá mluvit, a dal se do kašlání. Za chvíli byl červený jako rak. I dopálil se a vyhnal myslivce na dvůr.

Jestliže mají páni revírníci běhavku, co budou dělat hajní? A co bude dělat nejposlednější mezi hajnými?

Tímto příkladným chudákem, jak dá rozum, je starý Kosárek, který se přednedávnem srazil se sedlákem Kostkou.

Když Kosárek uslyšel, po kterých cestičkách půjdou císařští myslivci, napadla ho bláznivá myšlenka. Usmál se, popadl lavici a vlekl ji do lesa.

„Co to děláš?“ pravila Kosárkova žena.

„Co?“ odpověděl myslivec, „císař projde naší bažantnicí!“ Tu se dal hajný do šťastného smíchu.

„Proč vláčíš před dům lavici a stůl?“ ptala se opět paní.

„Chci se jim zalíbit,“ odpověděl na to Kosárek, „chci učiniti něco pro své štěstí. Chci podat kněžně krapítek vody. Přejdou mýtinu kolem dvanácté a to bude čas, kdy se ozve únava. Kněžnu už budou bolet nohy, a tak počítám, že si všichni tři odpočinou za naším stolem. Počítám, že jim přijdu vhod a že mě vévoda nepropustí.“

Na druhý den rozvinula se před bažantnicí nádherná řada střelců.

Tu kráčí císař a vedle císaře paní vévodkyně a vévoda. Jdou zvolna, rozmlouvají a myslivci za nimi nesou zbraň. Prošli částí lesa, blíží se ke Kostkovu poli a z jeho brázd vylétá hejno koroptví. Kam padne?

Císař se zastavil a usedá na loveckou hůl, kterou mu podal třetí myslivec. Usedá na hůl a pohlíží za hejnem. Usmívá se. Nemá chuť střílet, nechce se mu do té řezničiny a je mnohem více zaujat poznámkou paní kněžny.

„Ach,“ praví, „vidím, že paní kněžna rozeznává správně nebezpečí, a jsem s ní zajedno. Síla,“ pokračuje císař

po chvíliče mlčení, „nemůže být spoutána. Je-li tomu tak, spotřebuje sama sebe a ztrácí se sama v sobě.“

Řka to dotkne se svého vousku a jeho vojenská tvář se usmívá. Potom nabídne sedadlo krásné lovkyni a požádá o ždibec tabáku. Je dnes v znamenité míře, žertuje, směje se z plna hrdla a jeho pohyby jsou volné.

„Dnes,“ praví vévoda, „je krásný den.“

„Krásný den,“ odpovídá císař a poslouchá padající rány.

„K nevíře,“ dodává po chvíli, „co máte zvěře, vévodo. Kozličtí myslivci se vyznají v své věci!“

Tu zvedne hlavu, poslouchá opět veselé třaskání ran a sám dvakrát vystřelí po kohoutu.

Je ten pták zasažen? Vzlétá? Padl?

Kdož to ví! Kdož by se o to staral!

Je poledne, císař se obrátí k myslivcům a řekne jim několik slovíček, která je rozradují.

Ach, jaký krásný den! Jak jsou všichni švarní, mladí a přívětiví. Vítr jim čeří peří na kloboucích a pohybuje vlasy spanilé kněžny.

Nyní je čas dáti se na cestu. Císař vstává a opět odmítne ručnici. Jde za vévodou, potom se zlehka opře o jeho rameno a vede jej směrem k místu, kde čekal úslužný hajný se sklenicí vody. Císař se blíží k řečenému místu a tu přibíhají poděšení myslivci a ukazují na jinou cestu. Ale císař mávne rukou a jde dál a dál. Jde, hledí si kněžny a mezi veselými žerty pronese vážnou větu o své zemi. Potom se stočí řeč na Anglii a přeskočí na Rusko.

„Car,“ praví císař, „je můj ujec. Nic nás nerozděluje, ale pokud jde o armádu, nesdílím vyslancův názor. Naopak, bojím se, že bude přinucen vypověděti válku.“

„Ach, to je příliš hrozné,“ praví vévodkyně. Ale císař odpovídá, že vojna je zaměstnání mužů a že se vládcové nemohou vyvarovat srážek, které jsou dávno připraveny.

„Válka,“ dodává, „jest rovnováha dějin.“

Za těchto hovorů jdou cestou necestou k studánce, kde se říká Na čihadle. Jsou už blízko a tu mimo ně běží myslivci. Tu kvapí druhý a třetí, ale žádný z nich nemá odvalu

odvrátit vznešené pány od jejich cesty a každý se ostýchá před ně předstoupit.

„Jeho milost pan maršálek,“ pravil konečně jeden z baronů, „volil pro vás, výsosti, pohodlnější cestu a prosí vás, abyste byl té lásky a následoval myslivce.“

„Vidím příliš mnoho lidí. Kdo to přebíhá sem a tam?“ otázal se vévoda.

Tu maršálek, pobočníci a znamenití šlechticové se postavili před pány do půlkruhu a maršálek řekl:

„Stalo se neštěstí, jeden ze sluhů si patrně pohrával se zbraní a zbraň spustila.“

Několik sluhů zvedlo raněného Kosárka na nosítka. Přicházející smrt učinila jeho ústa bílými a prodloužila mu postavu. Tvář Kosárkova pak byla jako tvář herců, či jako podivná tvář člověka, jenž ztratil dobrý rozum. Zdálo se, že se usmívá.

Vévodkyně poslala raněnému něco svěcené vody lurdské a vyslovila přitom snažné přání, aby bohorodička vrátila svou přímluvou zdraví tomuto sluhovi, jenž sice špatně poslouchal, ale neměl zlé vůle.

Kněz, který přichvátal dříve než lékař, stříkl raněnému do tváře něco svěcené vody a v té chvíli otevřel ubožák oči.

„Trpíte?“ otázal se kněz. „Budete mít dosti síly mysliti na svůj tvrdý účet v nebesích?“

Řka to, kněz se odmlčel, aby slyšel odpověď. Ale raněný nemohl mluvit. Kněz tedy čekal na znamení souhlasu a přitakání. Po chvílce opakoval svou otázku a sklonil ucho až ke rtům raněného. Naslouchal, maje svaté oleje v rukou, a neodložil ani nejsvětější svátosti.

„Jene Kosárku,“ opakoval zpovědník, „nezbývá příliš mnoho času, a staneš před trůnem božím.“

Kněz umlká, jat velebností tohoto slova. Po chvíli ticha pak odříkává Zdrávas Maria.

A za záclonou z větvoví a mladých stromků zároveň s ním se modlí vévodkyně. Její starost a útlá mysl nedovoluje, aby se vzdálila dříve, než se raněný smíří s bohem a než se

dostane péče jeho ranám. Je dosti ušlechtilá, aby nestavěla svou účast na odiv, a čeká opodál. Čeká s tlukoucím srdcem a je zarmoucená.

Tu se konečně pohnou rty nešťastníkovy.

Co praví? Jaká jsou to slova?

Žel, je to prokletí, za něhož tuhne knězi krev. Položí mu ruku na ústa a jme se opět modliti.

Tu však přijíždí chirurg Mann a hrne se rovnou k dílu. Kněz vstává, uklání se a poodstoupí k vévodkyni, ale doktor jej nevidí, doktor ho neposlouchá. Sklání se nad strašnou ranou, kleje, pobroukává si a pracuje s korunou potu na ryšavé skrání.

Když je hotov, stane před maršálem. Má rukávy dosud nad lokty, je zastříkán krví, mračí se a bez oslovení žádá o vůz.

„Nosítka s raněným,“ praví, „musíte zavěsit a jeti tak zvolna a tak rychle, aby neumřel cestou.“ A zatímco říká tato podivná slova, drží svou srstnatou ruku před zraky paní vévodkyně. Stéká z ní krev a lékař se nezdrží, aby neproklel své hanebné řemeslo.

„Kdo z nich je sluha?“ dodává rozhněvaný chirurg, „kdo z nich je sluha, aby mi podal džbán vody?“ Kdo z nich je sluha, praví žid, a kněžna a všichni ostatní slyší řeč toho nevyčválaného žida.

Jan Kostka seděl ve stáji. Starý Emanuel (jak již bylo řečeno) měl zálibu v koních a choval klisny. Jedna z těch klisen se právě ohřebila a v koutě stáje se válelo malé hříbátko. To bylo něco pro Jana, seděl u něho, písal mu na hubu a měl věčně prsty v jeho kadeřavé hřívě. Hřebeček se díval svým zářícím okem kamsi do nebe a Jan přitom myslel na daleký přístav Port Arthur, jenž padl zradou, a opět na srážky šťastného vojska, a opět na kozáckou jízdu, jež zachraňuje carský palác a sama pannonníka.

Před kým jej zachraňuje?

Před strašným zástupem, který stojí na nečistém sněhu

a mává obušky a mává žebráčkou holí a kosou a zbraněmi vrahů. Tvář toho zástupu se nadouvá křikem a na jeho krcích vyvstávají uzly žil. Jeho vlasy se lepí a opět vstávají, jeho ruce jsou pokryty stříkanci krve. Jeho oděv je hadr a cár, jeho pohyb je zmítání vlka, jenž vleče svůj zadek, jeho hlas je houkání, které vzrůstá v jekot a v bouři.

Jan sní o vojsku, které rozptýlilo revoluci a za veselého bubnování kráčí před carem.

Moskva se klaní, lidé jsou na kolenou. Zní jasný zvon. Zní zvon. Car kráčí po schodišti.

Car, devět pánů, šťastný chlapec a dámy v zlatohlavu.

Tu přijde chvíle, kdy se car pousměje, a na ten úsměv se ozve volání a vpadne hlas houfnice. Jan vidí záblesk výstřelu a šubající se hlavně děl. Vidí slunce a sníh, vidí báně starého města a k jeho uchu zaléhá hlas prozpěvujících kněží. Jan poslouchá.

Tu zahrčí na doubravském dvoře vůz. Je to vůz, na němž zahradníci svážejí hlínu a sváté listí. Jeho postranice jsou svázány provazy a na těch provazech leží nosítka.

„Ve jménu otce i syna, co se přihodilo?“ praví Černohus.

Dva myslivci kráčejí podle kol a krčí rameny. „Má ránu na prsou,“ odpovídají přidušeným hlasem.

Tu se Černohus dovídá, že člověk, jehož odvázejí, je hajný Kosárek. Sotva padne to jméno, odběhne Černohus k sedlákovi, aby mu řekl, jak se jeho osud obrátil.

„Už proti vám nebude svědčit,“ praví Černohus svému pánovi, „už se z toho nevzpamatuje.“

Na ta slova cítí Emanuel Kostka úlevu. Pohne svým kloboukem a kráčí na dvůr. Chce se podívat co a jak.

Vůz doposud stojí na starém místě, vévodští koně hrabou kopyty, vozkové čekají a doktor Mann stoupá na nápravu, aby poslouchal srdce umírajícího.

Poslouchá, má skloněnou hlavu, opírá se dlaněmi o postranice vozu a krev se mu valí do tváře. Je špatně usazen. Tu sebou koně trhnou a doktor zvedá hlavu. Chce něco

řící, ale rozmyslí si to a dívá se ke stáji. Hle, ve dveřích stojí malý Jan a doktor se na toho chlapce usměje. Potom se opět sklání a dlouho poslouchá. Poslouchá, až se mu začnou třásti lokty.

Zatím se Jan přiblížil k vozu a stojí jako očarován. „Přines sklenici vody,“ praví jeden z myslivců, a Jan je zachráněn. Běží, pospíchá navážit vody.

Když zvedl okov, postavil jej na roubení studně a vysunul hák. Potom přitiskl nádobu na břicho a vleče ji k myslivcům. Voda šplíchá a smáčí mu pas. Voda šplíchá, ale malý Jan už staví okov na zem a uskakuje stranou. Tu se rozhlédne a vidí, že doktor sestoupil a že drží v ruce hodinky. Je rozhněván, zahučí něco do vousů a chce odejít. Chce odejít, ale po dvou krocích se zastaví a řekne obrátiv se k myslivcům:

„Nač čekáte? Je mrtev! Jeďte do márnice!“ Řka to hledá po kapsách své pouzdro na doutníky a ze zdvořilosti se jde podívat na Kostkovo hříbě.

„Kostko,“ křičí na sedláka, „kde je tvá klisna?“

Ale hospodář nemá teď pokdy. Kráčí podle vévodských koní a vede je, aby šli zvolna, jako se chodívá s mrtvým.

Když se vrátil domů, našel doktor Mann ve své předsíni kožich s bobřím límcem. Kdysi to býval znamenitý kus, ale teď čpěl pachem, s kterým se člověk setkává v některých vetešnických obchodech. Nad kožichem visela čepice a na podlaze — jedna přes druhou — se válely přezůvky.

„Hleďme,“ řekl si doktor Hugo Mann, „tenhle příchozí nehledá lékařskou radu.“

Řka to svlékal si chirurg kabát a hádal, kdo by to mohl být. Tu mu přišlo na mysl jméno Eberdinovo.

„Je to on! Je to Eberdin,“ vykřikl a tleskal přitom rukama, jako kdyby ztratil zdravý rozum.

Za tohoto křiku vstal v Mannově pokoji vypovězenec,

s nímž jsme se setkali v sibiřské vesnici jménem Syropjatka. Přijel před hodinou do Skaličky a celou tu dobu rozmlouval s paní Helenou Mannovou.

Lékařova žena mluvila špatně německy a o ruštině neměla ani zdání. Ostatně, kdyby Eberdin mluvil českým jazykem, nemohl stejně říci nic, co by jen na chvíli mladou dámu zajímalo. Paní jej shledávala ohavným. Ani Eberdinovy rozpaky, ani jeho křivý nos, ani skřípec jí nevnukaly trochu veselí.

Ale chirurg je již blízko, popřejme tedy paní chvíličku klidu.

Eberdin vstává, pouští knoflík, s kterým si do té chvíle hrál, a běží v ústrety svému druhu.

„Lve Abrahámoviči!“

„Hugo!“ praví přátelé a potřásají si pravicemi.

Potom se usadí blízko kamen a rozmlouvají.

„Podařilo se mi opustit Rusko,“ praví Eberdin.

„A revoluce?“ táže se doktor.

Na tu otázku Eberdin vstává a pronáší dlouhá souvětí. Mluví, na jeho tváři se zaněčují ruměnce, mluví dál a dál. Mluví, mává rukou, ale doktor Hugo Mann vraští obočí a přechází pokojem. Po chvíli mu vpadá do řeči a praví: „Dej pokoj se svou vědou! Revoluce je široký a kypící proud života. Chceš mi namluvit, že jste se bránili sami? Chceš říci, že měšťané, holky a cháaska z průjezdů nestojí za nic?“

„To vše jsou otázky,“ odpověděl Lev Abrahámovič Eberdin, „kterých se nedotýkám. Revoluci však nelze svěřit náhodě. Byli jsme rozdrceni pro špatný plán.“

Lev Abrahámovič a doktor Mann se znali z Německa. Bydlili spolu déle než rok v Berlíně. Pojily je stejné záliby. Hugo trávil čas na klinikách a Eberdin nad lékařskými knihami. Když však nastával večer, bývalo je viděti u rudých mistrů, kteří jsou po čertech špatně zapsáni na úřadech. Z těch lidí se později leckterý houpal na šibenici.

Byli zvěšeni, a pokud se to nestalo, unikli jen o vlásek.

Ale není pravidla bez výjimky. Někteří z těch filozofů přece jen příliš milovali dobré jídlo či hovory o proměnách společnosti. Těm se ani za mák nechtělo sejít tak bídnou smrtí. Co měli chudásové dělat? Hodili své kokardy do žita a stali se pány starosty, ministry a vším, co srdce ráčí.

77

Mezi tyto chlapíky patřil do jisté míry i doktor Hugo Mann. Pravda, nepodařilo se mu, aby dosáhl tak vysokého místa jako jeho přátelé, ale to bylo jen proto, že mířil jinam.

Kolem devadesátých let vlezla mu do hlavy hudba. Od těch dob neslyšel a neviděl nic jiného. Chodil jako zmámený, zanedbával kliniku, jeho nožičky ztupěly a pranic ho nevábil chirurgický uzel.

Naštěstí měl Hugo vzácného příznivce.

Ten pán přijel kteréhosi dne do Berlína a shledav, že jeho mladý přítel pranic nedbá o lékařství, jal se mu spílati a nazval ho poběhlíkem.

„Což se vám nezdá, Hugo,“ pravil mezi jiným, „že vyluzovati tóny z hudebních nástrojů, vrzat na housle či břínkat na klavír je vyhrazeno bláznům? Nezaráží vás, když vidíte člověka s šedivou bradou, jak tiskne pod paží housle?“

Za této řeči se mladý doktor díval na své pihovaté ruce s tlustými prsty a byl v rozpacích. Přišlo mu na mysl, že jeho postava připomíná nosiče z přístavu, že má krátké nohy a nos jako belgickou podkovu. Potom si ještě vzpomněl, že chce vykonat i rozličné věci jiné.

Což nemiluje spěch nemocnic, rozhodování, hru, strach a napjaté ticho v okamžicích, kdy se sklání nad operační pole?

Vzpomněl si na mámivé světlo reflektorů, na závrať, která přichází v té chvíli, vzpomněl si na oslnění bolestí, vzpomněl si na obřad chirurgického stolu a na bílé mimikry, jež ho činí rozhodným a jež mu propůjčuje jistotu a volnost.

A současně s těmito myšlenkami mu prolétlo hlavou na tisíc přání: Chtěl by stát před zástupy lidí, chtěl by k nim

mluvit. Chtěl býti vůdcem lidu. Chtěl uvést ten zástup do pohybu, chtěl slyšet dupání rozblhajících se nohou, chtěl slyšet, jak zaskřípe prolomená veřež, chtěl slyšet svůj hlas, jenž splývá s hlasy nesmírného množství, chtěl slyšet vlastní hlas, jenž nikdy nenabral dechu, chtěl se vpeřit v příboj odvahy, chtěl aspoň jednou vyrazit bez pochyb, které ho srážejí, bez pochyb a smíchu, který přichází s každou myšlenkou a který ji porušuje, jako červ porušuje plod.

Doktor Mann, ten malý židáček s nahrbenými zády a s údělem vkusu, chtěl mít křídla.

Dovedete si představit, že toto hnutí mysli vzápětí vystřídal stud.

Pan doktor Hugo Mann se zarděl po kořínky vlasů. Dal ruce do kapes, a pohrávaje si klíči, zmohl se na křivý úsinev. Potom si oblékl kabát s odstávajícím límcem a vrátil se na staré místo. Pracoval v Berlíně. Ve svůj čas pak odešel za svým dobrodějem do pražské nemocnice a mimo záliby, které ho neopouštěly, uvykl rozkazovačným mravům a osvojil si špetku hrubosti, která tak slušivá laskavým chirurgům.

A Eberdin? Eberdin je ruský žid. Věří, má plno práce, chvilku je v Berlíně, chvilku ve Švýcařích a znenadání se objeví v Moskvě. Píše dopisy, studuje, má hlad, má devatero jmen a jedinou oddanost, jedinou vášeň, která jej vrhá proti bodákům, proti palbě ručnic a zdem vězení.

Narodil se v městě Charkově. Když mu bylo pět let, roznesla se krajem pověst, že Lvův otec, který byl hodinářem, zhotovil kladivo, jež, vrženo vpřed, opět se vrací do rukou člověka, který je vrhl.

To bylo na pováženou. V ten čas byl v Charkově posádkou pluk semenovských kozáků. Jejich plukovník se jmenoval Petr Nikolajevič Dolgoruký a byl to vznešený pán. K sluchu tohoto plukovníka se doneslo vypravování o židově kladivu.

Když to Petr Nikolajevič uslyšel, vzkázal židovi, aby

přinesl kladivo. Petr Nikolajevič se chtěl přesvědčit, je-li tomu tak, jak se vypravuje.

Žid však přišel s prázdnýma rukama.

„Milostivý pane,“ pravil, „odpusťte ubožáku, nezhotovil jsem nástroj, o němž jste se doslechl, ale poslal mi jej bratr, který žije v Londýně.“

„Proč jsi kladivo nepřinesl?“ zeptal se pán žida.

„Milostivý pane,“ odpověděl Eberdin, „je to dětská hračka, avšak pochází z ostrovů australských a já jsem zaplatil za tu věc dva rubly na poplatecích.“

Plukovník se zasmál a chtěl dáti židovi čtyři ruble. Žid však nebyl spokojen a prosil milostivého pána, aby mu ráčil přidati ještě šest rublů. To byla cena, kterou žádal. Plukovník však vysázel na stůl čtyři rublíky a přikázal svým kozákům, aby vsedli na koně a nevraceli se bez kladiva.

Kozáci tedy přijeli k Eberdinovu domu dříve než sám žid.

„Dej nám kladivo,“ řekli židovce, „náš pán rozkázal, abychom je k němu přinesli.“

Eberdinova žena byla bázlivá a chtěla učinit, co žádali. Hledala, zotvírala všechny poličky, ale kde nic tu nic.

Kozáci zatím stáli ve světnici a rozhlíželi se. Nad jejich hlavou tikaly desatery hodiny. Člověk nevěděl, na co se má dřív dívat: na zvětšovací sklíčko, na prubiřský kámen či na malý, malinkatý stroj, který té doby nosily dámy na hedvábné šňůrce.

Ten malý strojek byl ze všeho nejkrásnější.

„Dej mi ty hodinky,“ řekl jeden z kozáků.

Ale sotva to dořekl, již je držel v ruce. Smál se přitom a vesele plácal židovku po zádech.

V tu chvíli doběhl starý Eberdin do svého domu. Byl uřícen, utíral si zpocené čelo a nemohl popadnout dech.

„Kde máš kladivo?“ otázal se ho prvý z kozáků.

Eberdin nemohl dobře mluvit, a tak, dříve než odpověděl, přistoupil ke kozákovi a chtěl si vzít své zboží.

To bylo jeho neštěstí.

Kozák udeřil Eberdina do prsou a hodil na stůl rubl. Ten rubl měl milý kozák v sáčku pod košilí, neboť rubl platí za velké peníze.

Ale bude mít žid někdy dost?

Rubl od kozáka, čtyři ruble od pána, není to hříšná částka?

Když peníze zazvonil na židově stole, požádali kozáci opět o kladivo, které se vrací. Eberdin však mlčel. Eberdin mlčel a v koutcích jeho úst se ukázala krvavá pěna.

Na to znamení se jala židovka ze všech sil naříkati. Plakala, vrhla se k židovi, držela mu hlavu ve dlaních a křičela víc a víc.

„Dej nám kladivo!“ pravili kozáci.

Ale Eberdin nedbal, hlava mu šla kolem a cítil, že omdlí.

Teď toho měli všichni dost. Vojáci se nemohli vrátit s prázdnou, a Eberdin? Chce spát, chce mlčet, chce učinit všechno, co žádá přísný pán, ale jakýsi prst se dotýká jeho ramene, jakýsi hlas zní u jeho ucha. Slyší rozkazování a krev se mu žene k hlavě. Vstává, udělá tři kroky, popadne skleněnou desku a tou deskou udeří kozáka do tváře. Bije, brání se, ale po chvíli je sám zasažen a ztrácí vědomí.

Potom vyběhl raněný kozák na ulici. Vyběhl ven, křičel a padl na kolena. Z jeho rány se linula krev, jeho obličej byl zalit krví a jeho hlas, jeho žalostící hlas volal pravoslavný lid a ruské vojsko.

Hurá! Městem Charkovem se ozývá známé volání a třesk rozbitého skla a dupání dobíhajících lidí. Kdo je ten zástup?

Kdož to ví! Snad jsou to přátelé krys, snad jsou to vyznavači bohorodičky, snad jsou to přátelé z konců města, snad jsou to zešilevší básníci, jež ohlušuje ruch stavby, snad jsou to partyzáni hladu, snad je to zmar, jenž přehryzl svůj řetěz, snad jsou to stíny, snad jsou to šlechtici hledající svou vznešenost, snad je to lůza s pyšným srdcem soudců, snad jsou to pijáci a děvky z hampejzů, které se mstí za své neštěstí. Kdož ví! Kdož ví!

Asi za půl hodiny valil se ulicí, kde stával Eberdinův dům, k náměstí svatého Michaela veliký zástup. Hlava na hlavě se valil k chrámu. Bylo slyšeti hukot modliteb, výskání a křik. Židé zavírali domovní dvěře. Běželi k strážnicím, běželi k rabínům, běželi podle zdí a na prsou jim vlály vousy.

Sklo dořinčelo. Vítr zvedal papíry ve zpusťošených přfbytcích a přesypával závěje peří.

Asi o dvě hodiny později projela ulicemi kozácká hlídka a vyklidila je. Na dlažbě zbývaly pak zedrané kaftany a střepy, v nichž nikdo nepozná svatební dárky, jež kdysi přinesli bradatí židé svým přátelům.

Za jízdní hlídkou šly oddfly policistů. Bylo jim volno u srdce. Ti břicháči se smáli pod kůží a rozhrabovali špičkou bot židovská smetiště.

„Co dělat?“ pravili na usmířenou těm, které našli v šatnících a na podlaze komor. „Nevíte, co máte dělat? Kdyby se vám podobná věc přihodila znovu, zhltněte lžičku vepřového sádla.“

Když policisté přišli do domu hodináře Eberdina, byla již tma. Přinesli tedy svítilnu, a tu našli mezi hodinami, jež spadly ze stěny, a mezi rozbitým náradím tři mrtvé. Starý Eberdin byl usmrcen ranou do krku. Židovka, jak se zdá, přebrala něžnosti a zůstala klečct u svého manžela ještě ve chvíli, kdy do světnice vpadl pravoslavný lid. Chudinka, zůstala klečct a ti špatní křesťané jí rozdrtili hruď. Zlámali jí žebra právě v místech, kde se dotýkají kosti prsní, a tím zlomeným koncem žeber se roztrhla v jejich útrokách veliká céva, která se nazývá srdečnice.

Židovka tedy zemřela smrtí rychlou a skoro bez útrap.

Třetí do počtu byla mrtvola malého děvčátka. Byla to sestřička Lva Abrahámoviče. Bůh ji povolal záhy k svému trůnu, neboť byla zdravá a sotva o dvě léta starší než Lev Abrahámovič.

Ale probůh, co je s tím chlapcem?

Sedí na pohozeném kožichu a pláče. Jeden z policistů mu dal kousek bílého chleba a řekl mu, aby šel k příbuzným. Ale hoch se nehýbal. Teprve když odnesli mrtvoly, vyběhl a sledoval vůz, dokud se neztratil v ohbí uliček.

Od těch dob zůstal malý žid sám. Na radu starších své náboženské obce a za jejich pomoci byl zapsán do škol a později se stal studentem.

Naše vypravování jej však zastihlo jako nepřítel společnosti, který je štván ze země do země.

Podobných nevděčníků, jako je Eberdin, bývá pořídku. Přes dobré vychování stal se z něho převratník. A kdyby všechn jeho hněv a všechna jeho zlořečení zasáhla, hořela by hříva židům právě tak jako pravoslavné brady. Má na ně stejný zálsuk a věří, že se jim dostane na kobytku podle výpočtu. Je to znamenitý strůjce povstání a hotovitel článků, které jdou do živého. Ale má chyby: Nemůže snést spojence, kteří se za troubení revoluce znenadání vynořují z městských stok. Nemůže snést chlapíky, jejichž hlava je ovázána hadry a jejichž plášť je tkán na krysím stavu. Bylo mu nanic, když je roku 1905 slyšel houkat, a pranic jim nedůvěřuje. Naproti tomu sází vše na dělníky, ctí jejich rozum, váží si jejich umění a říkává, že jsou to šlechtici nového světa.

Po letech odloučení setkávají se tito dva přátelé v městě Skaličce.

Jsou tři hodiny a v doktorově čekárně se shromažďují nemocní. Jeden z nich přechází po délce světnice, jiný čeká s kloboukem na kolenou, jiný převrací listy Světozoru a nový příchozí stoupá po schodišti. Doktor však mluví dál a dál:

„Eberdine,“ praví svému příteli, „víš, že je v Kozlicích německý císař? Víš, že je Skalička zaplavena stvůrami, které znají tvé jméno?“

„Vím to,“ odpovídá Eberdin a stáčí řeč na jakési odlehlé otázce.

„Ach tak,“ praví na to doktor, „ty o tom nechceš mluvit! Je to tedy jedna z tvých pletich. Jedeš snad za císařem?“

„Neschází mnoho,“ řekl Lev Abrahámovič, „a budeš mě podezřívat, že mám v kapse pistoli.“

„To není nic nového,“ odvětil Hugo a jal se vypravovati, že před časem našel vévoda v oboře pumu.

Když to Eberdin slyšel, měl se k odchodu, vzpomněl si na své poslání. Pospíchal. Ale scházel mu plán. Plán! Nevěděl, jak by věc nejlépe zařídil, a kráčeje od okna k oknu mnul si čelo.

Na tom místě je nesnadno přejít podobnost tohoto rozněcovače revolucí s nemocným, jenž právě tak jako on měří doktorovu čekárnu. Uhlák, který sedí na krku nemocného sedláka, rozpaluje jeho netrpělivost do běla, žhne, ohýbá mu hlavu, zavrtává se, bodá, štípe a zbavuje sedláka rozvahy, chudás klepe podpatkem o podpatek.

A Eberdin dělá totéž. Pospíchá, mává rukou a jeho myšlenky se rozžhavují.

„Hledám ve Skaličce ruského teroristu,“ řekl vposled Eberdin, „hledám zde člověka, který si přisvojil jméno Georg Paul. Je to Němec z baltských gubernií a přijel zabít oba císaře.“

„Georg Paul? Je to tvůj spojenec?“ otázal se lékař.

„Pah,“ odpověděl Lev Abrahámovič, „přišel jsem ho chytit za ruku.“

Potom se Eberdin vypytl na zvyky řečeného Georga Paula a na pány skaličských úřadů. Když ví, co chtěl vědět, odchází Eberdin do města.

Toho dne tálo a byl krásný den. Na rybníku se zvedl led a na jeho okrajky se vylila voda.

Když udeřila třetí hodina a zazněl zvon, vyřítili se školáci ze tříd a hurá do boje! Tehdy žili malí chlapci stále ve zbraňi. Válce Japonska s Ruskem bylo již odzvoněno, ale kluci

se s tím nespokojili. Pálila je porážka a měli chuť zasáhnout do boje. Rozdělili se tedy na dvě strany a překřtili se na Rusy.

Myslíte však, že se někdo chtěl stát Japoncem? Ani zdání! Všichni byli pro cara, všichni věřili, že bojují proti žlutým. Tak se stalo, že Rusové vlastně mazali do Rusů.

Pokud jde o zbraně, měli skaličtší vojáci dlouhá a ostrá pravítka, která ukrývali v holínkách, potom měli praky zhotovené z gumy a z kůže, vposled pak pouzdra na pera, pruty, kameny a co právě popadli. Takto ozbrojeni vrhali se jeden na druhého. Chudý na bohatce. Odrbanec na kluka v lepších šatičkách, neboť chudšas má odjakživa pifku na pány. V tom byl kořen skaličských válek.

A podle svých stavů byly také obě armády oděny. Jedna se ráno obouvala do botiček a oblékala si krátké nohavice. Druhá měla na nohách škrpály, nosila kařata po tátovi a ubroušené nehty. Tito poslední andílkové čpěli plísni z komor, a kdo má dobrý nos, rozezná ještě na tu dálku dětský pot a pach chudoby.

Jednou si obě vojska ležela ve vlasech. Rány jen přšely, ale nikdo neutřkal a bitva byla nerozhodná. Tu se do věci vložily zálohy a jaly se na sebe pokřikovati.

„Vy jste hanební škrpálnici!“ volali jedni.

„A co jste vy?“ odpovídali druzí: „Vy jste panšťáci!“

Ty nadávky měly tak zdravé jádro, že se vžily.

Lev Abrahámovič Eberdin vyšel od chirurga, a když se bral po hrázi, vyhrnuli se školáci právě k rybníku.

Eberdina si nikdo nevšimal.

Některí z chlapců házeli na led kamínky, někteří švihali prutem do vody a jiní opět zkoušeli špičkou střevíce, zdali by je led neunesl. Věc začínala nevinně, ale tu někdo prohodil poznámku o panšťácích. Slovo dalo slovo, a dítky se popadly do křížku.

Za chvílku letěla mimo Eberdinovo ucho sněhová koule. Lev Abrahámovič se zastavil a rozhlédl se, co se to děje.

Potom se zasmál. Ale jeho kožich byl tak odřený, jeho čepice tak opelichaná, jeho skřípec tak křivý, jeho úsměv tak nepřirozený a jeho nos tak židácký, že se chlapci dali do křiku a volali za ním:

„Žide! Žide! Žide!“

Ještě dlouho potom bylo viděti Eberdinovu postavu proti nebi. Šel s ohnutými zády a ruce měl hluboko v kapsách. Šel zvolna, naslouchaje nadávkám a jménům ruských generálů. Šel, poslouchal a šklebil se jako starý čert.

Janovo místo, jak snadno uhodnete, bylo na straně škrpálníků. Když se Eberdin vzdálil a když znovu propukl boj, dorážel Jan statečně na panšťáky.

Ale kolik se v té hrdinnosti tajilo strachu!

Ať se Jan hnul kam chtěl, všude cítil pohledy na své tváři. Nikdo se na něho nedíval, ale nic platno, chlapci se zdálo, že nějaký soudce stále váží jeho skutky, a stůj co stůj chtěl vykonati právě to, co se od něho čekalo.

Dal se tedy do boje a činil to s takovou topornou odvahou, že se octl v kole nepřátel a slízl nepočítaných ran. Když bylo nejhůř, skočil Kostka na led. Zatím se přihrnuli Janovi přátelé. Bylo jich aspoň deset a panští chlapci vzali před nimi nohy na ramena. Utíkali podle hráze na druhou stranu rybníka a házeli přitom kamením. Jan byl zachráněn a mohl se vrátit, ale kdežpak! Cítil takový vztek a takovou lítost, že se pustil přes led rovnou k druhému břehu. Ondřej Černohus na něho křičel: „Pozor! Pozor! Jene!“ Ale Jan svíraje v levici pouzdro na pera a toče řemenem hnal se dál a dál. Táhl jako oslepený býček. Zuby mu drkotaly, po zádech mu jezdil mráz, a jak byl rozpálen, kouřilo se mu z kůže.

Jsa tedy v takovém stavu bral se Jan napořád vpřed. Ale na místech, kam již nesahaly stíny stromů, byl led prožrán sluncem. Na jednom z těchto míst se Jan probořil a plaval jako zednická tříška.

Když se to stalo, potázali se někteří kluci s vaňkem, ale jiní spustili takový povyk a jali se křičeti tak silně, až přivolali na pomoc sousedy.

Zatím se Janovi dařilo zle. Polykal andělíčky a narážel hlavou o led.

Ondřej Černohus mu přispěchal na pomoc a Jan jej sevřel v tak těsném objetí, že měli oba málem odzvoněno.

Ale tu již bčží chasníci se žebříky, sousedé s tyčemi a tetky s provazem. Dají se do práce, máchají se v ledové vodě a jsou tak obratní, že se jim podařilo oba chlapce vytáhnout.

Ondřej a Jan byli do sebe zaklesnuti jako dva čínští draci a měli od žebříků naměklé hlavičky.

Ondřej se za chvíli vzpamatoval a utekl domů, avšak Jan Kostka leží jako tělo bez duše. Tu má doktor Hugo Mann opět příležitost osvědčiti mu své přátelství. Po hodi- ně tuhé práce bylo mu hračkou přivésti kluka k životu.

„Ty můj břicháči,“ řekl doktor, aby chlapce trochu rozveselil, „vidím, že se mezi námi dvěma upevňuje krásný svazek. Když jsem ti pomohl na svět, byls víc mrtev než živ. Potom jsem tě našel pokryta hanebnou vyrážkou a jen taktak že se mi podařilo postavit tě na nohy. Ale to není vše, když ti bylo sedm roků, svalil ses před nemocniční terasou. To byla mela, byli jste tehdy na mě dva, ty a cikánka, která se vrhla ze střechy. Pamatuji se, jak tě to zkríslo, ale zaplať pánbůh, já a tvůj pěstoun, který umí tak pěkně zaříkávat, jsme to všechno spravili. Budeš živ do sto sedmi let, ale pokud jde o vodu, pij ji s rozumem. Kdybychom byli tak netrpěliví, jako ty jsi zbrklý, okusovaly by ti ryby dnes večer prstíčky.“

Jan se domníval, že se doktor vrhl pro něho do rybníka, a jal se mu děkovat.

„Ale, ale,“ odpověděl mu chirurg, „mladému pánu se nezdá dost znamenitým činem, že jsem se s ním dvaapadesát minut piplal, než kýchl a projevil nějaké známky života? Jakže, ty nevděčníku, chceš mi ještě činit výčitky za to, že mám suchou košili?“

Jan nabíral do pláče a nevěděl, na čem je. Tu ho doktor

štípl do brady a dal mu maličkou šňupku řka, aby páčil do postele.

„A hleďme,“ dodal škrabaje chlapci prstem na dlaň nějaké číslice, „málem bych byl zapomněl poslat tvému pantátovi účet. Do dneška jsi mi byl dlužen 666 zlatých, a teď, aby se nám to nepletlo, zaokrouhlíme peněz na sedm stovek.“

To byly kruté žerty a chuďas Jan byl z toho všeho jako zmámený. Jak slyšel o penězích a o pantátovi, měl srdce v kalhotách. Doktor Hugo mu tedy položil dlaň na sepjaté ruce a nabral z jiného sudu.

„Ty zatrolené sedlačisko,“ řekl nakonec, „i když řežeš panšťáky, jsi přece jen držgrešle a budeš mít jednou peněz jako máku.“

Zatímco takto mluvil, držel svou dlaň stále na Janově ruce. Jan si přitom povzdechl a díval se na tu řečenou ruku, jež byla plná pih a jejíž prsty byly zbaveny nehtů. Podobala se ropuše, byla skvrnitá, rozleptaná sublimátem a neřády, v nichž si chirurgové máčejí kůži, byla červená, žilovatá, chlupatá, až hanba mluvit.

Poznáváte, co chtěl Kostka provést?

Příběh nás nutí, abychom se o tom zmínili. Učiníme tak, jakkoli se nám zvedá žaludek.

Ten malý ničema přiblížil k ní svůj čumáček. Toť se ví, že se doktor Hugo Mann vyřítíl ze světnice a klel jako nezavřený.

Pokud jde o Eberdina, zdá se, že jsme jej poněkud přechválili. Jeho první cesta byla na úřad. Požádal okresního hejtmana o rozmluvu a bez okolků mu řekl, co je zač. Nezatajil ani svého jména, ani své špatné pověsti, ani svých trestů.

Když to hejtman uslyšel, obešel ho strach. „Jakým způsobem,“ řekl si, „mohl ten člověk přijít do Skaličky? Což není železnice střežena? Což nestojí na silnicích strážé, nechodí městem desítky policistů?“

Eberdin na svých toulkách a za střídý osudů, hned dobrých a hned praškaredých, navykl jakési veselosti a tato veselost mu nyní zaškubala vousy. Starý sekáč byl doma, uhádl dopodrobna, co si pan okresní hejtman myslí, a řekl:

„Za léta, po něž mě stihá nemilost ruského panovníka, naučil jsem se trochu obmyslnosti, a tak již vím kudy proklouznout.“

Hejtmanovi se zlostí nadýmala žluč, ale potlačil hněv a jal se Eberdina ptáti na tisíc věcí. Eberdin dával správné a přílehlavé odpovědi, a tak hejtman viděl, že s ním chce Rus dobře vycházet a že se neskrývá.

„Kdopak vlastně jsi,“ myslí si hejtman, „co zde hledáš, co v tobě vězí?“

Potom si odkašle a vzmuže se na tu otázku.

„Já,“ odpovídá Eberdin, „hledám svého přítele Georga Paula, který se zabývá soupisem památek a píše knížky o gotice.“

„Georg Paul? Georg Paul sedí osm měsíců v kozlickém zámku!“

„Je to můj starý přítel,“ odpovídá Eberdin, „a jestliže se o mně nezmínil, je to zajisté jen proto, že neměl příležitost.“

Asi za tři hodiny odjížděl Lev Abrahámovič Eberdin a Georg Paul k hlavnímu městu. Doprovázeli je čtyři pánové. To byla stráž. Jeden z nich měl natažené nohy a ruce v kapsách, druhý klímal a přivřeným okem se díval na dveře, třetí psal prstem po zamženém okně a čtvrtý lapal slova z ruského hovoru. Skaličský hejtman jim rozkázal, aby se drželi ve stínu. Seděli tedy v koutech, nerozuměli, co se mluví, a byla jim dlouhá chvilé.

Zatím Georg Paul ovládl své vzrušení, a uspořádav si myšlenky, otázal se Eberdina, proč mu sehrál ten nepěkný kousek. Eberdin odpověděl, že to byla vůle jeho socialistických přátel.

„Dozvěděli jsme se o vašich přípravách a zadrželi jsme motorový vůz.“

„Očekával jsem jej zítra kvečeru,“ řekl Georg Paul.

Tu mu přišel na mysl strach a soužení, které ho do té chvíle trá pilo, vzpomněl si na noc, již probděl, na tikání hodin a jasnící se okno, vzpomněl si na strašné čekání a nedokončil větu. Vstával a usedal, třel si dlaní čelo a v jeho srdci se střídal žal se zlostí a smír se studem. Potom jej opanoval hněv a tu se vrhl na Eberdina. Spílal mu a hrozil soudem svého podzemí.

„Vy školometi,“ pravil, „chcete změnit svět?“

Zdvořilý Eberdin odpověděl: „Kdyby byl místo mě přijel do Skaličky vůz, na který jste čekal, bylo by snad na světě o dva herce méně, ale násilná smrt těchto lidí ohrožuje věci revoluce.“

Řka to soukal Eberdin svou řídkou bradu a díval se oknem. Chlumy, rybníky, olšiny a celý ten líbezný kraj ubíhal vzad, stácel a nížil se v rovinu. Eberdin se díval do kraje a myslil na svou práci. Psal právě Základy revoluční taktiky a měl napilno.

„Co se stalo s vozem?“ otázal se po chvíliče mlčení Georg Paul.

„Prodal jsem jej,“ odsekl Lev Abrahámovič a poklepává na kapsu dodal, že si nepřeje pokračovat v hovoru.

„Ztratil jsem s vaší dětskou hrou tři dny,“ řekl vposled a usmál se, jako se usmívá přísný učitel.

Když minula zima a přiblížilo se jaro, toulal se Jan se svými bratřími a s Ondřejem Černohusem po lese. Došli k myslivně, která stála na pokraji daňcí obory, a tu se zastavili. Mimo řečenou oboru vedla cesta k rybníku řečenému Ptáčník a po té cestě se projížděl vozík tažený oslíkem. Byl to vozíček zrobený z jasanového dřeva, byl žlutě natřen a měl kola, jako mají vozy dospělých lidí.

Osel, který byl zapřažen k jeho oji, se jmenoval Barbora. Proč?

To jméno se líbilo dětem nejvyššího správce. Vůz byl jejich, osel byl jejich, pojmenovali jej tedy, jak se jim zdálo.

Správcovy děti byly tři a s těmito třemi chlapci si hrály jiné děti. Tu si osel vzpomněl, že nepůjde. Roztáhl nohy a dal se do řvaní. Co dělat? Jeden z chlapců se opřel dlaní do jeho zadku, druhý běžel pro proutek a ostatní křičeli a mávali rukama.

Jan se díval jako očarovaný. A jak se tak dívá, přiletí mu na čepici šiška. A za ní druhá a třetí!

Do těch krásných končin přivábil osel městské chlapce a ti chlapci prahli touhou pohladit oslíkovy dlouhé uši.

Když viděli škrpálníky, nemohli se zdržet, aby je nepozdravili. Z té zdvořilosti se pak strhla pěkná mela. Za chvíli si leželi ve vlasech a jeden pral druhého.

Zatím se osel utiřil a jal se spásati trávu, které tu rostlo dost a dost. Stříhal ušima a popojížděl od místa k místu, vybíraje si nejchutnější sousta. Chlapci na něho zapomněli.

Když si řádně natloukli, oddělili se panšťáci od škrpálníků a měli se k oslu jako staří známí.

Ale chyba lávky!

„Jděte, odkud jste přišli,“ pravil chlapec, který držel otěže, a když neposlechli, jal se křičeti a nepřestal, dokud nepřivolal jednoho z hlídačů. Potom vzali chlapci nohy na ramena, a panšťák napanšťák, běželi z lesa.

„Co ten utřinos říkal?“ zeptal se Ondřej, když se blížili k Doubravě.

„Říkal,“ odpověděl syn okresního hejtmana, „že jsme hlupáci; říkal samé nadávky.“

„Nerozuměl jsem mu ani slova,“ odpověděl Černohus a hejtmanův syn dodal:

„Mluvil německy.“

Na druhý den pak čekal Černohus a Jan Kostka se skaličskými panšťáky, až se budou vracet Němci ze svých škol k domovu. Konečně se dočkali.

Největší z Němců měl námořnickou čapku a vítr si pohrával její stuhou.

„Toho si vezmu na starost,“ řekl Kostka.

Hejtmanův syn si myslel, že Jan špatně pochodí, ale protože byl zdvořilý a protože je od včerejška spojovalo věrné přátelství, přikývl. Ale čas vše mění. Než se setká rok s rokem, bude hejtmanův synáček sedět sám v německé škole a po pět let se s Janem neuvidí.

Janovi bylo deset let a starý Kostka se chystal předati mu koně, aby v zimě svázel dříví na pilu.

„Nejsi,“ pravil, „silák, ale koně udržíš.“ Řekl to hrubě a nezavadil o synáčka ani pohledem.

V ten čas zastával nejstarší Kostkův syn službu čeledína a druhý, Josef, činil totéž. Se školní docházkou si starý Kostka nelámal hlavy. Tu a tam byl sice volán na úřad, ale pokrčil před pány jenom rameny. Bylo s ním těžké pořízeni. Statek byl oškubán, pole úhořila, chlév byl prázdný a mimo výdělek s koňmi se nezavadilo o groš.

Tak právě na den svatého Ludvíka krále zavolal Kostka Jana, a když mu řekl, co měl na mysli, rozkázal Černohusovi, aby se klidil ze statku.

„Ty líná kůže,“ pravil dívaje se mu přes rameno, „ses tu vykrmil. Máš břicho jako žok.“ Potom kývl na Štěpána a odpočítal tolik zlatých, kolik mu jich byl dlužen za mzdu.

„Můžeš jít,“ pravil na rozloučenou, „my si již bez tebe poradíme.“

Černohus věděl, že se sedlákem není valná řeč, a mlčel. Sedlák se opíral o vrzající postel a pacholek měl skloněnou lilavu. Díval se přitom po světnici a litoval, že musí pryč.

Ale podobné myšlenky nestojí za zmínku. Vy a já pase-me po událostech a jedna z nich si již připíná ostruhu.

Na některé předcházející stránce byla zmínka o tom, že doktor Hugo přichází všude včas. To je věc, k níž se odvolávám. Kdyby tomu bylo jinak, nepřivedli bychom svůj příběh k zdárnému konci. Nebýt doktora, stal by se Jan Kostka oráčem a popletl by rejstříky událostí, které ho čekají.

Ale budiž bohu čest a chvála, pan chirurg je již na cestě. Již zahýbá, již zastavuje svůj lehký vozík, již sestoupil

a míří rovnou k sedlákovi. Dostává se mu vlídného přivítání a sám sedlák mu jde v ústretu. „Dobrý den!“

„Dobrý den,“ odpovídá doktor a usedne jako člověk, který je všude doma. Potom se rozhlíží a jako namátkou volá Jana:

„Kostko, pojď sem a přečti mi tohle místo z knížky, kterou jsem přinesl.“

Jan se nedává prosit a čte. Jan čte, chirurg kývá hlavou a sedlák větrí čertovinu. Sedlák slyší jakási slova, ale nerozumí jim, nerozumí, a přece poznává latinu.

„Se mi zdá, že je to latina,“ praví nikoliv bez hrdosti.

„Ano, je to latina!“ odpoví Hugo Mann. „Je to latina a jde tomu klukovi, jako když bičem mrská. — Jářku, Kostko, co byste tomu řekl, kdybychom z toho utřinosu udělali pořádného doktora?“

Na tu otázku Kostka mlčí. Dívá se na syna, dívá se na vyhublého výrostka, na jeho ručičky, na jeho dlouhou tvář a myslí si, že tohle není jeho syn. Vzpomíná si, jak krásně zpívává měnicím se hlasem, vzpomíná na jeho matku, jež chodívala na mše. Vzpomíná na svou ženu a jeho pohled se stáčí k loži, jehož střed se temní jakousi skvrnou. Vzpomíná si na Jeníkovu matku a praví:

„Nedám mu ani groš. Slyšíte? Ani groš!“

„Miluji, miluješ, milovati.“

„Zpívám, zpíváš, zpívati.“

Přeložte si ta dvě slovesa do latinského jazyka a představte si chudé studenty. Představte si skaličskou čtvrť s chrámem a s kolejí, jejíž zahrada se opírá o staré hradby. Uvnitř dvora roste nádherný buk. Je tu vodní nádrž a tráva mezi dlaždicemi tvoří síť. Kolem desáté tam bývá živo. Studenti se vyhrnou ze svých děr a jedni se krmí, jiní louskají latinu, opět jiní se naklánějí nad vodní sádku a — prsty ve vlasech — hledí se zalíbením na svou tvář ve vodním zrcadle.

Pan profesor si složil ruce na zadnici a obchází své chas-

níčky. Tu prohodí slovíčko, tam někoho pleskne zlehounka knížkou a vposled řekne vtip. A jak řekne ten vtip, zvedne se mezi studenty bouře smíchu. Jedno z těch čertovských kvítek se plácá do stehů, jiné si drží dlaně na uších a všichni mají huby dokořán. Pan profesor vraští pak obočí a potlačuje samolibý úsměv.

Ale kdo se to tváří jako kakabus? Kdo to chodí jako špádkové eso?

Ach, to je Jan Kostka! Vytáhlý, bledý, s jízvou po tátových důtkách, přechází sem a tam s pootevřenými ústy. Nemá tu přítelíčka a je sám mezi panštáky. Je sám, chodí do latinských škol a jeho přátelé a jeho bratři ošetřují koně. Je sám, studuje, byl dvakrát zamilován, zpívá na pohřbech a o církevních svátcích. Zpívá jako skřivánek, ale je smuten a oživne, jen když potká soudruha ze starých časů. Tu mu stoupne do tváře ruměnc a rád by řekl něco od srdce. Rád by svého přítele povýšil a sebe učinil nepatrným. Je to smutný student. Třese se před děvčaty a tu ze sebe nedostane slova. Je bázlivý, odvykl pracovat s koňmi a jeho bratři se mu posmívají. Jeho bratři se podobají starému Kostkovi a Jan je ani zdaleka nepřipomíná. Jsou pyšní a mají sílu tak velikou, že snadno zvednou vůz a nadsadí jeho zadek z cesty. Jan se s nimi nemůže měřit. Jan je zajíkávký v řeči, a jen když zpívá, plynou mu slova tak sladce, že se mladým dívkám tmí v očích.

Ale Jan o tom neví. Je sám, jeho ruce zbělely, jeho oči zrají pro okuláry, jeho svaly jsou mdlé a jeho dech páchne po kyselém chlebu, neboť jídlo, které jídá, je dobré při těžké práci, ale studentovi pranic neprospívá.

Vidíte již, jak je Jan dokonale zřízen? Vidíte, jak povzdychává, jak mu není volno, jak touží utéci, jak přemýšlí nad atlasem, jak si opakuje jméno ubohé cikánky a hledá místa, o nichž mu vypravovala za toho blahého času, když mu lezlo mlčí z kalhot?

K tomuto smutnému povídání je dlužno dodat, že starý tulák nedá na Jana dopustit a že by se rval s každým, kdo by snad nechtěl uznat, že je Jan daleko nejznamenitější

student a člověk nad obsah doby ze všech vzdělanců nejvzdělanovitější.

Jednou, když Jan a Ondřej stáli vedle sebe, připadlo Černohusovi, že miluje Kostku víc než vlastního syna. Sotva si to Černohus pomyslel, jal se proklínat své těžké živobyty. Potom se utrl na Jana a žádal, aby mu podal koňský chomout, tlučenou křidu a hadr.

„Hni se! Hni se!“ křičel na ubohého studenta, a když Janovi padalo všechno z ruky, vlepil mu kvůli spravedlnosti políček.

95

Ve čtvrté třídě se Jan sešel s chlapcem, který se s ním kdysi díval u rybníka řečeného Ptáčník na osla. Ten chlapec se jmenoval Oskar a byl šlechtic. Mladý pán si velmi zamiloval selského hochu a Jan mu splácel lásku rovnou měrou. Řečený Oskar byl synem okresního hejtmana.

Doma ho všichni hýčkali, a tak se stalo, že z něho vyrostl chlapec malátné vůle, student bez píle, čtenář bez pozornosti a hýsek bez švihů. Postonával, nechodíval do školy a profesori jej zkoušivali na sklonku období.

Jednou za podobné zkoušky se ukázalo, že jeho umění za mnoho nestojí.

„Co s ním,“ pravil profesor, „ať poslouchá vyučování, bude mu to dozajista zdrávo a naučí se česky.“

Hejtman viděl, že není jiná pomoc, a tak byl Oskar zapísán do čtvrté třídy latinských škol.

Zatím se Jan Kostka stal znamenitým latinářem a bylo mu hračkou překládati do tohoto jazyka kdejakou písničku. Tato dovednost způsobila, že se octl v blízkosti mladého šlechtice a že se záhy stal jeho učitelem. Louskali nepravdělná slovesa a vysedávali po mnoho hodin nad římskými auktory.

Když však minul čas učení, bylo je vídati, jak ruku v ruce chodívají po předměstí hledíce si zábav a vypravování.

Jednou, ukrádající pánubohu čas, dostali se až do věvodské obory. Chodili po cestičkách a všímali si hnízd

a veverek skákajících z větve na větev.

„Kdyby nás potkal některý hajný,“ pravil Jan, „bude zle.“

„Neboj se,“ odpověděl mladý pán, „smím zde dělat, co se mi líbí.“

Jan tedy mlčel a šli dál. Zanořili se do lesa, a když je cesta stínem unavovala, obrátili se k jezeru. Šli širokou cestou, jež byla pokryta stopami koňských kopyt, a Jan si polohlasně prozpěvoval.

„Ten chlapík,“ řekl opět Jan myslé na vévodu, „si zařídil pěkně své hnízdo.“

„Chtěl bys být vévodou?“ ptal se hejtmanův syn.

„Vévodové,“ odpověděl na to Jan, „chtějí vypíchnout sedláky z jejich statků, ale když jde do tuhého, schovávají se za četníky. Přísámbohu, chtěl bych pana vévodu vidět, jak by se bez nich postavil mému tátovi!“ Oskar měl, jak se říká, takt, a podobná řeč mu nešla pod nos. Mlčel a brali se dál.

Šli mimo prastarý dub, který zanořuje kořeny do rybníčné hráze. A tu vystoupil ze stínu jakýsi rybář a položil si prst na ústa. Byl to vévoda. Usmíval se a ukázal volnou rukou na škubající se poplavek.

V té chvíli uchvátila ryba vnařidlo a vévoda trhl přfliš silně prutem. Vlasec uvízl ve větvích a ryba se třepetala v povětrí.

Měl snad vévoda přetrhnout rybářskou nit?

Jan zahlédl jeho rozpaky a ze staré povinnosti robotníků, či v zaujetí chlapce, který chce být pochválen, vyšvihl se na strom a vymotal nešťastný vlasec z větví.

Vévoda se smál a na jeho veselé tváři bylo viděti vějířky drobných vrásek. Potom se otázal obou studentů, jak se jmenují.

„Jakže,“ pravil opakuje Kostkovo jméno, „vaše příjmení mi není neznámé.“

Do Janovy tváře vstoupil za této poznámky ruměnc.

Vévoda měl lokty přitaženy k tělu a pohrával si jednou z rukaviček. Bylo mu hodně přes čtyřicet a měl znamenité-

ho ježka. Jeho střevíce byly z teletiny, vyšlapoval si na dvojnásobných podrážkách a jeho šaty byly zhotoveny z nejlodenovatějšího lodenu, co jich je v anglosaských zemích. Měl tvář spíše dobráčkou než výraznou a v jeho svrchovanosti bylo cosi bezradného.

„Na shledanou,“ pravil dotýkaje se střechy svého klobouku.

Jana pánilo uzardění a hleděl se rovněž ztratit. Tu však doběhl k chlapcům sluha, který měl zvednouti vévodův rybářský prut, a ten sluha se domníval, že selský student prchá před ním. Byl jat zlostí, že vetřelci vtrhli na vévodu, a poznav hejtmanova syna, vyspílal aspoň Janovi, řka, že je neotesanec, chrapoun a hňup.

„Jakže,“ pravil, když se Jan ozval, aby se bránil, „jakže, ty selský hřbete, ještě ti to není vhod? Ještě meleš pantem, ty zelenáči?“ A nerozmysleje se, pral ho hlava nehlava.

Pan Jan se vrátil domů s pomláceným čelem.

„Kde ses rval?“ otázal se ho Emanuel Kostka.

Jan si stáhl čepici až k očím a chtěl odpověděti nějakou vytáčkou. Chtěl lhát, ale jako se stává některým povahám, místo aby řekl, co měl do té chvíle na mysli, jal se mluvit pravdu a vypravoval všechno tak, jak se přihodilo.

Emanuel Kostka spravoval právě koňský postroj. Když Jan domluvil, odložil sedlák šidlo a dratev. Potom se podíval na svého syna a viděl, že má pro strach uděláno. Viděl, že ani on, Emanuel Kostka, by jej nemohl beztrestně popadnout za hrdlo. Viděl, že jeho pohled je odhodlaný, že vyčkává a že je pln vzteku.

Tu se sedlák poněkud pousmál a obešed Jana strhl mu čepici, aby se podíval na řečenou ránu. Stál nad svým synem a hrubým prstem mu poodhrnul vlasy.

„Za nějaký rok,“ pravil přítom za veselého smíchu, „budu snad vystupovat na špičky, abych ti viděl na temeno hlavy.“

Řka to pohodil Janovu čepici na rozestlanou postel

a rozkázal mu, aby si opláchl u studně škrábance. Jan poslechl. Šel k studni, svrhl okov, a zatímco se roztáčel řetěz a zatímco sebou zmítal rumpál, díval se do oken statku.

Bylo asi pět hodin a schylovalo se k bouři. Vítr zvedal Janovi vlasy. Vítr rozkýval pootevřenou veřej a jeho druhý náraz ji přibouchl a zacloumav oknem vmetl do světnice prach.

Emanuel Kostka zvedl hlavu a setkal se s pohledem svého syna.

„Kdož ví,“ pomyslně si v té chvíli sedlák, „Antonie Kostková je mrtva a nikdo jiný nás nerozsoudí.“

Na sedláky přišla nouze. Někteří se drželi taktak nad vodou, ale Kostkovi vázl na statku dluh a za těchto špatných časů nemohl zaplatiti ani haléře na úrocích. Šlo to s ním z kopce.

Kdyby byl dobrý hospodář a starostlivý člověk, snad by se byl trápil a nevzal do huby pivo. Jenže Kostka si nepřipouštěl starostí a věřil, že se ta selská bída obrátí.

„Ech,“ odpovídal, když nad ním sousedé kroutili hlavami, „všechno se poddá, ale hlavní věc je uchovat statek v celku. Jen neprodávat půdu, jen se držet mezi svými mezníky! Že obilí neplatí? Myslíte snad, že ztratilo opravdu na ceně? Co vás nemá! To vše rozkázal vévoda, který nás chce donutit, abychom prodávali pole.“

Tak to šlo vesele dál. Kostka mluvil a nedával si pozor na zobák. Mluvil v hospodách a opíral se přitom lokty o stůl nebo se houpal na židli, až pod ním praskal nábytek.

V té době se stavěl ve Skaličce most. Říšská dráha přetínala před městem silnici, jež vedla k zámku. Šlo o to, zvednout silnici do takové výše, aby vlaky mohly podjížděti a aby před závorami nevázly povozy. Podobná práce znamená výdělek. Sedláci tedy šli k správcům nabízet jim své potahy.

A Kostka vzdoroval. Nebylo mu to po chuti. Ale člověk se nejvíce nají odříkaného chleba!

Jednoho dne vzal Kostka hůl a zamračen a vzteklý jako čert vydal se ke Kozlicům. Ve stáji mu zahálely dva páry tahounů a svítily žebry.

Měl je prodat? Měl se zříci svých miláčků? Rozmýšlel se dva dny, dva dny nespál, ale podle pořekadla o nouzi a železu schlípl nakonec uši a táhl poprosit pány o chléb.

Vidíte ho, jak kráčí, jak vytahuje kapesník, když má potkat starého přítele, a jak troubí do šátku.

Konečně Kostka došel. Stojí za dveřmi a čeká.

Jakýsi sluha v mysliveckém kabátě mu přinesl židli a pobízí ho, aby se posadil. Sluha se usmívá a Kostka hledí do zdi. Potom jej zavolali k nejvyššímu správci.

„Hleďte,“ praví ten správce. „My dva jsme se doposud nesetkali.“

„Chtěl bych,“ odpovídá Kostka, „vozit kámen z vašeho lomu. Potřebuji vydělat pár zlatých.“

„To je jiná,“ odvětví opět správce a nepřestává se usmívati vykládá, že nemá čas, aby se o všechno staral. Potom káže zavolat pány, kteří spravují vévodské lomy.

Pánové přicházejí, kladou Kostkovi otázky a Kostka odpovídá. Jeho hlas je hrubý, jeho pohyby jsou hrubé, jeho chování vyjadřuje hněv, ale pánové se usmívají. Jsou přívětiví, a kdo by to byl řekl? Jeden z nich se zeptal na cenu povozy, a když uslyšel částku, která byla stanovena za kubický metr, praví, že je nízká.

Nízká? Nízká?

Páni praví, že sedláci pracují za laciný peníz? Můj bože, nezdá se vám, že nastává konec světa?

Za několik týdnů po této rozmluvě rachotily po kozlické cestě povozy. Vozkové práskali bičem, náprava skřípala a vrabcům se vedlo jako v ráji. Starý Černošus a jeho synáček kráčeli za svými koňmi a bylo jim opět veselo.

Emanuel Kostka vařil v té době dvakrát v týdnu maso, a protože bylo peněz dost a dost, mohli si sem a tam koupit žejdlík piva.

Jednoho dne nakládal Černohus se svým synem kámen. Práce jim šla pěkně od ruky, žertovali a hrálo je přitom pomyšlení, že mají v uzlíku každý po dvou jaternicích.

Když vůz naložili, předjel Černohus, a odpřáhnuv podsedení kobyly, volal na syna, aby své koně zatočil k lomu.

Zatím se dělníci chystali posnídat a jeden z nich, jménem Jakub, sáhl po láhvi s kávou. Chtěl se napít, ale Černohus mu položil ruku na rameno a řekl:

„Co bys za to dal, kdyby v láhvi bylo místo té bryndy dobré pivo?“

Na ta slova mávl Jakub rukou, otřel si hrdlem láhve vousy a nasadil ji k ústům.

Stál, prohýbal se, mhouřil oči a štěrbinou mezi víčky se rozhlížel po božím světě.

Tenkrát se vydařil nádherný den. Jaro bylo za dveřmi a svítilo slunce. Slavná barva lesů se vracela, mezi závějemi se zelenaly ozimy, ve vrcholcích smrků skákala veveřice a nablízku zpíval skřivan. Byla pohoda a mír. Byl mír.

V tom sličném okamžiku, v té chvíli spanilé se sesypala skála. Sesypala se na živé lidi a zabila Jakuba a zabila Josefa Buriana. Třetí člověk byl raněn.

Jakub pak zemřel od rány do týla a Josef vydechl duši, když ho udeřil kámen do prsou.

Josefovi bylo dvacet let a v tom věku se lidem nechce umírat.

Ale když jsme již u podobných úvah, co myslíte, že je děsnější: smrt, nebo umírání? Smrt, či vychrtlý a zsinalý hladovec, který si bubnuje pahýlem ruky na vzedmuté břicho a svítí očima? Co méně bolí?

Slyším ze všech stran, že nenadálá smrt stojí za víc než život o berlích. Slyším, že žebrácká mošna je horší nežli hrob, slyším, jak dělníci litují Štěpána Černohuse, který, na rozdíl od dvou šťastně skonavších, má zlomenou ruku. Očekává jej tedy hlad a bída.

V době, kdy se v Čechách zelenají pažitky a když začíná slunce hřát, sešlo se ve Skaličce na předměstí řečeném Dlouhá míle tři sta šedesát lidí. Jedni měli zánovní šaty, v nichž by se slušelo jít do kostela, jiní však byli obléknuti jen do kazajky a nesli v rukách nástroje svého řemesla. Podle seker bylo snadno rozeznat tesaře, podle kladiv kováře a podle srpů a kos ty, kdo pracují na polích.

Rázem sedmé se seřadili v krásných čtyřstupech a zvedli prapor sešitý z rudého plátna. Kráčeli bez bubnů a bez trub, ale jejich krok zněl tak dobře jako podkůvky vojáků.

Zatím skaličtí kramáři vybíhali přede dveře svých obchodů a ukazovali za těmi chlapíky prstem.

„Hleďte,“ pravil jeden z kramářů, „podobní lidé chtějí převrátit svět a přivést vévodu na žebráckou hůl!“ Řka to plácal se do stehen. V té chvíli někdo otevřel v prvním poschodí okno a paní s účesem v síťce se vyklonila do ulice.

„Kdo je to?“ otázala se paní.

„Lasalici!“ odpověděl kramář a ukousnuv špičku doutníku dodal povýšeným hlasem: „Zloději, kteří mají spade-no na poctivé lidi.“

Když se ten mlčelivý průvod ubíral mimo morový sloup, zalévala chirurgova žena květiny na okenní římse. Zalévala květiny jako Markétka a jako Markétka byla krásná.

„Hleďte,“ pravila Janovi, „to jsou přátelé doktora Manna.“ Vedle chirurgovy ženy bylo prázdné místo a paní pozvala Jana k oknu.

Jan uposlechl, a tu viděl Štěpána Černohuse kráčet tři kroky před průvodem. Měl zlomenou ruku v černém šátku a nesl ji, jako bubeník nosí buben.

Asi po hodině rychlé chůze došel pak průvod k lomu, kde se přednedávnem přihodilo neštěstí. Na tom místě se chtěl zastavit. Ale chyba lávky! Lom byl obsazen četníky.

Černohus se díval na četníky a ten pohled jej přiváděl do varu.

„Chválím boha,“ řekl sazeči, který stál vedle něho, „že

je mi popřáno zahrát těm šelmám škaredý kousek.“ Po těch slovech vzal Černohus kámen a vrhl jej směrem, kde stála stráž. Když to učinil, začali lidé přebíhat z místa na místo a jali se křičeti a povzbuzovali se volajíce:

„Natřete jim uši!“

Potom se tlačili vpřed a počínali si tak prudce, že první řady narazily na četníky.

Ti, kdo se octli před četnickými břichy, byli na tom špatně a se vzpřímeným kolenem a s podpatkem zarytým do země vykřikovali, aby darebové vzadu dali pozor:

„Hrome, cožpak nevidíte pana strážmistra? U všech všudy, zpátky! Zpátky!“

Podobalo se, že jim není ničeho víc líto než toho, že utrhli panu závodčímu knoflík.

Po oné slavné šarvátce přišel Štěpán Černohus k jednomu ze svých nových přátel a zastihl u něho plno lidí. Tu si našel místečko u dveří, položil si zlomenou ruku na kolena a pohyboval zdřevěnělými prsty té zlomené ruky.

Černohusovi přátelé mluvili o svých věcech. Byli to socialisté, byli to rudí chlapíci Lassallovci, byla to chasa toho vousáče Marxe.

Podle řemesla tam sedělo několik strojníků, sazeč, krejčí jménem Horečka, dále pak koželuh a topič z vinopalny, který se jmenoval Koza.

Strojník měl na předměstí domek, na jeho dvorku stály nádherné chlívký plné králíků a pod střechem mu vrkali nepočítaný holubi. Krejčí Horečka byl pak pánem živnosti a sazeč vydělal peněz až hanba. Mohl jísti pětkrát za týden maso a bylo mu houby zle. „Co je páli?“ řekl si Černohus.

Zatím pokračoval hovor.

„Je neděle,“ pravil kovář, který se jmenoval Jan Koula, „a vsadím se, že naši jsou před kostelem.“

Na ta slova se dali všichni přítomní do smíchu. Černohus si pak přešel čelo dlaní a pomyslil si, že přišel mezi blázny.

„Čemu se smějí? Co je rozehřívá?“

Tu mu přišlo na mysl, že se posmívají jemu, a byl jako na trní. Usmíval se, protože mu jeho přirozená chytrost našeptávala, aby v hromadě smíšků zatajoval svou špatnou náladu, ale čekal jen na příležitost, aby mohl se ctí odejít. A co tak čekal, stáčela se řeč na četníky. To byly řeči!

Černohus se nezdržel a přikládal polínka a jal se vypravovati, co ta cháska umí, potká-li člověka na silnici. Potom, když už byl u věci, jal se vypravovati o cikánce Filoméně.

„Mohu říci,“ pravil, „že to byla nejhodnější ženská, která kdy chodila světem. Dovedla si poradit, a když bylo zle, posmejčila slepici, kdyby hospodář seděl třeba na kurníku.“

„Dobrá, dobrá,“ odpovídali Lassalloví chasníci, „hladový člověk nemůže zrovna čekat na dědictví, ale myslíš, že se patří, aby bral? Jářku, myslíš, že je to v pořádku?“

Na tu otázku se Černohus zamlčel.

„Každému z vás,“ řekl si Černohus, „kejhá v chlávcí husa, všichni máte v kapse po cibulích, panímáma vám vycídí na neděli perka, máte šaty pro svátek a šaty pro všední den, chodíte si jako páni a tabák se vám sype z kapsy. — Jaký s vámi spolek? Jděte mi k šípku.“

Černohus choval na klíně zlomenou ruku a díval se z jednoho na druhého. Měl čelo plné vrásek, kosmaté obočí a hákovitý nos. Měl skráně plné žil, chvostnaté uši, vlasy až na krk a knír, panebože, měl knír jako perský král. Přimyslete si k tomu hadry věčně látané, přimyslete si k tomu kačata a kabát za groš, a máte toho žebráka před sebou se vším všudy. Vidíte ho jako na dlani. Vidíte, jak se mu polybuje nad obočím kůže, jak vstává a jak si chytřácky vede, jak lichotí Horečkovi, jak se přitřel ke kovářům a jak oslovuje sazeče. Říká mu milostpane.

„Rád bych věděl,“ táže se potom sazeč, „co jsi zač. Jsi dělník? Nebo jsi žebrák?“

A Černohus odpovídá: „Člověk jako já je na tom vždycky špatně, ale, dá-li pánbůh, nějak se již protluču.“

„Pros pánaboha po libosti,“ ozve se na to sazeč, „ale tu věc, kterou jsi nám předal, dovedeme do konce. Tvému sedlákovi bude ještě horko.“

„Jakou věc?“

„Řekl jsi nám, abychom ti vymáhali náhradu za úraz a jednali tvým jménem. Řekl jsi nám, abychom vysoudili na sedlákovi peníze. Ano, či ne?“

„Ano,“ odpověděl Černohus a litoval, že se zapletl s tou bezbožnou chasou.

Potom se mu dostalo dvou knížek a Černohus odešel.

Číst knihy? Kdyby si Černohus opatřil zlaté okuláry, neporozumí ani jedinému písmenu. Nechodil do škol a je mu to všechno k smíchu. Ostatně, kniha nekniha, chce mít po práci pokoj. Potrpí si spíše na sklenici kořalky než na učené řeči a nic ho nepřiměje, aby si lámal hlavu povídačkami o rovnosti a právech.

„Pán je pán, sedlák je sedlák a podruh zůstane podruhem,“ praví Štěpán Černohus a zouvá si přitom holínky.

Když je hotov, rozkročí se, natáhne zdravou ruku, až mu praští v kloubech, a zívá. Potom si sedne na bednu s ovsem a počítá, kolik týdnů již prozahálel. Myslí na jednání s vévodským správcem, myslí na sazeče, který se v jeho věci soudí, a je mu z toho nanic. Co živ nevěřil pánům, ale má snad věřiti na úřady?

„Teď jsme se dostali z deště pod okap,“ praví svému synu, „člověk chce jíst, ale což roste na sedlácích peří? Jářku, to byla špatná rada, abych se soudil a nepracoval.“

Ráno pak strojí koně. Chápe se vidlí a jede na pole.

Emanuel Kostka se za ním dívá a postrčí si klobouk troubelem dýmky. Potom se obrátí na Václava a praví:

„Řekni Černohusovi, že jsme spolu domluvili. Řekni mu, že nestojím o čeledína, který je samý soud. Řekni mu, ať se vrátí a odpřáhne koně.“

Václav tedy utíká za Černohusem a sedlák vyjde na zápraží. Stojí, čeká, nehne se v něm ani žilka.

A starý chudás z východních silnic se již vrací. Přichází blíž a blíž, hraje si s bičem a prosí, aby ho sedlák nevyháněl.

„Chceš brát mzdu a plat z úrazovky?“ praví sedlák.

„Voláš na mě advokáty a chceš, abych ti ještě cpal peníze?“

Štěpán Černohus je v koncích, prosí, naléhá, chce se smířit.

„Nu dobrá,“ odpověděl mu potom sedlák, „až mi popo-
dejšíš, že jsme vyrovnáni, budeme mluvit dál.“

V ten čas přišel sedlák Emanuel Kostka ke kozlickému správci pro peníze a správce mu řekl:

„Kostko, vy máte pole vedle panských polí, ale vaše pole jsou mokrá a stává na nich dlouho do jara voda. Proč je neodvodníte?“

„Nemám dost peněz,“ odpověděl Kostka.

„Teď nejde o peníze,“ pravil na to správce a ukázal sedlákovi veliké listy, kde byl vykreslen kozlický kraj a Doubrava. Pole panská měla na těch výkresech barvu zelenou a pole Kostkova barvu modrou. V modři a zeleni byly pak vyznačeny vodní dráhy a byl k nim připojen výpočet sklonu.

„Vévoda,“ řekl správce, „si přeje, abyste souhlasil, a provede všechno sám. Nemusíte hnout měšcem, a budete mít odvodněná pole. Což, my dva se již nějak dohodneme o peníze.“

A Kostka souhlasil.

Potom slíbil správce sedlákovi, že jeho koně budou vy-
žázet rybníční dno a že jim dá tolik práce, kolik zstanou.

Dále pak rozmlouvali o jiných věcech a správce řekl: „Váš čeledín dostává peníze z úrazové pokladny, ale možná že neví, komu má poděkovat.“

Když večer chodil Emanuel Kostka po svých hospodách, mluvilo se všude o vévodském sluhovi jménem Marek, který byl potrestán pro maličké provinění. Sedláci stáli na straně řečeného sluhy a vévoda dostával za těch hovorů svůj díl.

Emanuel Kostka však mlčel.

„Hleďme,“ řekl krejčí Horečka, „sedlák mlčí. Snad jste se, pantáto, nepověvodštil?“

„Nech na hlavě,“ odpověděl Kostka. Když pak na něho krejčí znovu dorážel, řekl, že pan Jiří není dělaný na krejcar, a že dal-li kluka četníkům, je to jen proto, aby mu napravil hlavu.

Vévoda měl v Kozlicích rozsáhlé stáje a v těch stájích bylo čisto jako v pokojíčku. Vyhřebelcovaní koničci byli uvázáni pěkně v řadách a na provazech mezi koňským stáním byly zavěšeny došky. Stlaní pak bylo zastříženo, jako když střelí.

Podle jižní strany vedla po celé délce stáji chodba a na té chodbě visely zbraně ze sedmileté války. Byly to střepy k ničemu, a kdyby je člověk prodával židovi, neutržil by za ně ani pár zlatáků.

Dvorská chasa čas od času ty zbraně čistila a dbala, aby je nepomalovaly mouchy. Toť se zná, ve stájích bývá much habaděj, a tak jsou na takovém místě zbraně jen pro zlost.

Jednoho dne měl řečené zbraně na starosti chasníček jménem Marek. Bylo mu asi třicet let a chtěl se ženit. Panská služba je pěkná věc, a tak se mu podařilo ulovit děvče, aby je pohledal.

Měl plat, měl byt, měl světlo a uhlí, krátce byl na tom lépe než hlídač od dráhy a nechal na sobě vždycky záležet. Mladá nevěsta si šila výbavu a co nevidět měla být svatba.

Toho pamětihodného dne, o němž je řeč, poklízel zmíněný Marek v síňce se zbraněmi a byl již málem hotov. Tu přiběhne jeden ze štolbů a křičí, aby se klidil se svým lavičником k čertu.

„Jde vévoda,“ pravil štolba, „ať jsi již v prachu.“

Marek chtěl poslechnout, ale tu vidí, že z třepení na důstojnické šavli upadla nitka. Zvedl ji, a vtom již vstupuje vévoda. Marek zůstal stát se sraženými patami, jak se sluší na služebníka, a vévoda si ho nevšiml. Šel, nedbal

na nic a prošel stájí. Když byl daleko, chtěl milý Marek zmizet, ale věc nešla tak hladce. Chasník tedy zůstal, a protože byl z vévodova dohledu a protože mu byla dlouhá chvilka, dal se do hraní a omotal si zlatou nitku kolem ukazováku. Když se pak vévoda vracel, neušlo jeho bdělosti, že čeledín nosí prstýnek. A vévoda se zastavil a přihlédnuv blíže poznal, že prstýnek je zhotoven ze zlaté nitky.

„Ta nitka,“ řekl vévoda, „je z vojenského třepení.“

Čeledín poslušně přisvědčil a vévoda mu pokynul, aby odešel. Chasník poslechl a nesměl více zpátky.

Týž den byl obžalován z krádeže.

Budoucí král a císař se vrátil po příhodě s prstýnkem do svých komnat a byl velmi mrzut. Přejížděl od okna k oknu a zdálo se mu, že tento český kout se hemží zloději a násilníky a nepřátelským lidem. Podobné myšlenky ovládaly jeho mysl do té míry, že se nemohl zdržeti, aby je hlasitě nepronесl.

„Ach,“ pravila paní kněžna, když domluvil, „jsi laskavý a spravedlivý pán, ale ti lidé by snad s větším povděkem přijali pána přísného.“

„Ne,“ odvětil budoucí císař, „mírnost je rubem spravedlnosti a ty dvě věci jsou vyznačeny na mých praporech.“

Černohusovy knížky se válejí v koutku stáje a pokrývá je prach. Jsou zapomenuty, nikdo se jich nevšimá, ale Černohus je zapsán mezi soudruhy a soudruzi o něm mluví. Tu vypravuje krejčí, jak Černohus pražil do četníků, tu se vynoří sazečí vzpomínka, jak, ruku v šátku, kráčel v čele průvodu.

„V tom chlapovi něco je,“ praví vypravěč a hladí si vousy.

Je právě neděle. Černohus podle starého zvyku stojí na nádvoří hostince, kde se říká Pod zelenou, a neví, kam se má obrátit. Půjde do kostela? Zastaví se na sklenici kořalky?

Černohus počítá nikláky, pouští jeden po druhém do

kapsy a poslouchá, jak peníze cinkají. Je mu blaze, může vejít do hospody a zatukat desetičkou o sklenici. Může si koupit jídlo i pití, může utrácet za tabák, může si koupit, co se mu uráčí. Černohus rozvažuje a usmívá se. Černohus se usmívá a tu jde mimo hospodu krejčí.

„Hleďme,“ praví onen krejčí, „ty, Černohuse, jdeš mezi nás?“

Za krejčím pak přicházejí jiní lidé a oslovují Černohusa, jako by jej po léta znali. A Černohus váhá, chce říci, že nemá chuti poslouchat tlachy o výrobních prostředcích. Chce říci, že nesložil žádných slibů a že jeho sedlák má více pravdy než všichni ostatní, ale tu vzniká v hloučku spor o srážce s četníky a kovář, který se jmenuje Koula, ukazuje na Černohusa.

„Zeptej se ho, jak se věc přihodila,“ praví. „Šel v první řadě.“

A tu se všichni ztiší a čekají na odpověď Černohusovu.

„Bylo to tak,“ praví Černohus a kráčí mezi lidmi v černých širácích. Jde s nimi a potkává doktora Manna.

„Hleďme,“ praví doktor Mann, „to je starý známý. Co je s tebou? Snad nejsi v organizaci?“

„Je! Je! Je!“ odpovídá krejčí a za ním pátý přes devátého křičí, že je tomu tak.

„To si dám líbit,“ praví na to doktor, „máme tedy dva lékaře na jednom smetišti.“

Potom si doktor rozpíná kabát a hledá pouzdro s doutníky. Když je najde, prosí Černohusa, aby si vzal a kouřil.

A Černohus si hladí vlasy, sahá po doutníku a krejčí Horečka chřestí již sirkami.

Mimo ten znamenitý výjev přecházejí pak selky v černých šátcích, selky s deštníky a sedláci s rukama na zádech.

A vposled, aby se to nepletlo, je tu i Jan Kostka.

„Co ty zde děláš?“ praví doktor Mann.

Jan Kostka ukázal na chrám Nanebevzetí. Ukázal na vnější schodiště chrámu, odkud vycházeli studenti, a řekl:

„Byli jsme na povinné mši.“

„Pojď se mnou,“ praví potom lékař Janovi a Jan jde. Mění již potřetí krok, aby se shodl s doktorovým krokem, zatahuje pěsti do rukávů, cítí, že má vlhký nos, cítí, že by se měl zmenšit o půl hlavy, aby se vedle něho chirurg dobře vyjímal, a koutkem svého oka rozeznává skupinu udivených studentů a profesora, který zvolna sestupuje po chrámových schodech a navléká si rukavici z lesklé kůže.

Když přišli k obydlí doktora Manna, chtěl se Jan obrátit, ale stárnoucí lékař mu stiskl loket a vedl jej do světnice.

„Máš strach,“ pravil, „že začnu s latinou? Kdežpak, slyšel jsem, že mluviš latinsky jako velebníček. Slyšel jsem, že jsi první mezi premianty.“

To byla lež a Jan se začervenal. Seděl tu s rozpálenýma ušima a s koleny pokrytými kloboukem.

Potom vešla do světnice lékařova žena. Jan vstal.

„Slyšela jsem vás zpívat,“ pravila paní.

„Což o to,“ prohodil lékař a stoupá na špičky, aby vyňal z knihovny jakýsi sešitek, „v tom se Jan vyzná. — Ale když jsme již u toho, neměli bychom ho pozvat na trochu hudby?“

„Hrajete na klavír?“ zeptala se lékařova žena.

„Ano,“ odpověděl Jan a přes mocné vzrušení, jež se ho zmocňovalo a jež mu radilo, aby mlčel, jal se mluvit o hejtmánově domě, kde tu a tam měl příležitost obeznámiti se s tímto nástrojem.

Mluvil a zdálo se mu, že slyší cizí hlas. Jenom náhodou našel cestu ke klavíru.

Když se ve Skaličce rozezní nedělní zvon a když v kuchyních začnou řinčet talíře, hrnou se mužští z hospod ke koním a selky se sváteční sukní na ramenou nasednou do košatinek. Potom hospodář uhasíná svůj doutník a schovává jej na vhodnější chvíli. Potom číšník z hotelu vybíhá

na chodník, aby se rozhlédl po obloze, a pijáci piva si nasazují před výčepem klobouk. Je poledne. Všechno se rozchází.

Nastává hodina klidu.

Mistři počestných řemesel si svlékají kabáty a ve vestách a s nažehlenými rukávy košil usedají ke stolu. Vzácné paní přinášejí mísu s polévkou a obracejí sběračku k svým pánnům. Je čas k jídlu, ale nejmladší dcera stojí u okna za záclonou a dívá se na náměstí. Dívá se na Jana Kostku.

Jan jde po ubohém chodníčku a tu, jako z němé úmluvy, vzhledne k oknu a potká se s pohledem mladé dámy.

Janova tvář je růžová, jeho oči září. Dívá se na mladou dívku, neodvrátí zrak a pousměje se. Slečna pak opakuje jeho úsměv.

„Jaký den, jaký krásný den,“ myslí si Jan, ale tu mu vystane v mysli obraz paní, která zpívá. Rozpomene se na její bílé ruce, na její smích, na její nosík s popraškem líčidla, a zastydí se. Zrychlí krok a neobráťí hlavu, neobráťí se, jakkoliv slyší zaklapnutí okenního zámku.

„Selský hoch,“ myslí si skaličská dáma, „selský hoch, ale sluší mu to!“

Zatím se Jan schází se Štěpánem Černohusem.

„Kde jsi byl?“ táže se Janův pěstoun.

Jan otálí s odpovědí a přidává do kroku. Černohusův dech páchne pivem, a jeho otázky?

„Dej mi pokoj,“ odpovídá Jan Kostka, „dej mi pokoj se svými žvásty.“

Pak si však vzpomene na knihy a odevzdává je.

Má je Černohus přijmouti? Neumí číst, nerozumí bezbožným naukám a nevzdá se pánaboha. Odskočil po skleňičce na mši a v jeho uších zní slavný zpěv a dunění varhan.

Sedlák Emanuel Kostka se toulal po lesích a Janovi bratři hráli s Ondřejem Černohusem v karty. Bylo hanebné odpoledne. Obloha se zatáhla mraky a nad poli letěl vítr, jako by se přibližovala zima. Jan obešel dvůr, ale nemaje

nikde stání a nenacházejí nikde zábavy ani rozptýlení, hledal po všech koutech knížku ke čtení. Tu si vzpomněl na sešitky doktora Manna. Byly to jakési katechismy socialismu.

„Co jest vláda? Co jest moc? Co jest to proletariát?“

Jan četl tyto otázky vysázené proloženým písmem a zároveň knížku pouštěl pod palcem její listy. Tu se knížka otevřela na místě, kde ležel dopis. Bylo to ruské psaní, jež před několika měsíci poslal Eberdinovi mužik jménem Makar Alexejevič. Jan chvíli váhal, má-li je čísti. Chtěl odložit cizí dopis, chtěl být mužem, ale zvědavost jej měla, aby nebláznil a četl.

Kdož ví, jaké plotichy odhalí? Kdož ví, nejde-li o lékařovu ženu!

Jan se bránil, ale tato myšlenka zněla pod vrstvou ostatních víc a víc. Působila mu závrť. Nakonec zanesl psaní cellistovi, který býval v Oděse a znal ruský jazyk.

Co však bylo v tom dopise?

„Vážený Lve Abrahámoviči,“ četl řečený hudebník, „vzkazuji vám pozdravení a prosím Boha, aby Vás ve zdraví zachoval. Já jsem již stár, síly mi ubývá, a kdybych neměl pomocníci svou, Marfu Timofejevnu, hospodářství by hynulo a se svým byste se neshledal. Ale tak, s pomocí boží, spolu se staráme a ona vykonává, co já již stačiti nemohu. A máme tedy osení zaseto a pole obdělána, jako kdyby chozjajin sám na pole vycházel. Také dobytku se daří a píce se urodilo dost a dost. My tedy bez starosti čekáme zimu a žádná starost nás netíží. Když chleba dojde, nový napečeme a kvasu máme i dřeva dostatek.

Já Marfě Timofejevně jsem dal váš kožich a ona si jej tak seřídila, že chlap by lépe toho nedovedl.

Michajlovi jsem sobolinu dal, podle přání Vašeho, ale z toho jen hřích pojde. Když šedesát rublů do roka dostává a jako bárin je živ, jen k darebnotem to povede a k pýše. Ty pak, dobrodinče náš, všeho pozbudeš.

Jakož jsi majetek svůj mi dal a jakož jsi ustanovil, abych na mzdě lidem platil a desátky z obilí jim dával, i z ovcí,

já toho činiti nemohu a majetek Tvůj rozmnožený Ti vrátím. Ne proto, že vůli Tvou bych plniti nechtěl, ne, že bych protiviti se měl v úmyslu, ale proto, že vůle boží nad lidskou vládne.

S Bohem jsem se radil a jeho jsem prosil, aby mi pravdu vnukl. On rozdělil zem a statky mezi nejrůznější lid a jedny pány učinil a druhým chudobu přikázal.

A jako je majetek od Boha, je i chudoba boží.

Ty pak, otče, přijmi místo, které Ti Bůh vykázal, a nepokoušej Pána. Já jsem již stařec a prospěchu žádného nehledám, ani vůli svou Ti vypovědět nemohu a přání svá vypsati se zdráhám. Já jen rozkazy boží plniti chci a k Bohu se modlím, aby takovou vůli Ti dal, abys cara usmířil a podle práva žil. Jestliže pak on nepravost Ti působí, Ty zlým mu neodplácej, ale modlitbou se srovnej.

Ty sám, Lve Abrahámoviči, cti jsi došel a majetek v cizině jsi získal, ale doma s lidmi se nesrovnáváš, caru poslušnost odpíráš a Boha nectíš. Kdybys člověkem špatným se narodil, já ve zlé bych Ti to nevykládal a tak bych přijal, jak činíš. Ale dobrodince svého a pána spravedlivého varovat musím a výstrahu mu dáti pospíchám. A tak, otče, pořádek uznej a Bohu pravoslavnému se pokloň, neboť ruská půda jemu náleží.

Anusja Ivanovna totéž Ti vzkazuje a za Tebe se modlí. V posledním čase zestarala ubohá a málo radosti se dožila. Syn její Petr na lovu o zrak přišel a žádný z léků mu nepomáhá. Druhý pak syn Anusji Ivanovny v hodného chlapce vyrostl, ale podle Tvých rad se chová a Bohu se protiví. I práci zanedbává, i chrám, a jen po sousedech chodí a učení bezbožné vykládá. Jeho otec Fedor Ivanyč zřídka mu jen předhůzky činí a málo ho napomíná.

I on o Bohu nedobře mluví a caru utrhá. Tak špatná shoda mezi sousedy vládne a divné řeči se vedou. Mužici posmívat se naučili a sotva pravoslavným křížem se požehnají. Mnoho z těch věcí na mou hlavu padá, protože jsem Ti k útěku pomáhal a špatný příklad jsem dal. Já z neštěstí jsem Ti pomoci chtěl a do větší nesnáze Tě uvrhl, neboť ve

své vině jsi se zatvrdil a činů svých nelituješ a špatné spolky máš a Michajla k nedobrému vedeš. On nyní ve všem nové mravy zavádí, mužikům hlavy plete, doma nesedí, ale výrostky špatným věcem učí a knížky jim dává, Tvá psaní však přede mnou skrývá. Ve svých spolcích je čte, ale mně sotva se zmíní, že pozdravení vzkazuješ. Já na místě Tvých příbuzných k Tobě mluvím a pravdu Ti předkládám. Však mi již minulo osmdesát let a blíže k hrobu než k světským věcem stojím. Pokojně chci zemřít, ale jistotu žádnou nemám, že Michajl se dobře o Tvůj majetek starati bude, že obilí zaseje a zemi dá, co se sluší. Ptal jsem se mužiků, ale ti by raději podle Tvých slov půdu rozdělili. Tak se jich neptám, ale Marfě Timofejevně zemi svěřím. Teď věru smutné časy v Rusi zavládly, když chozjajin po schůzích chodí a baba koně strojí. Teď věru smutné časy panují, když od milosrdenství lidé se obracejí, záhubu hledají, popům se vysmívají a po úřednících mluví. Petr Alexandrovič nedobře v Polovince pochodil, když ukaz přinesl. Ale ten od Boha poznamenán je a na ucho nedoslýchá, takže, co oni pokřikují, neslyší a ještě jim přisvědčuje. Ten člověk úplatky vymáhá a mužiky trestá, takže Bůh jej rovným odměňuje. Třeba by se to tedy neslušelo, mužici po právu mu činí, když si posměšky z něho tropí. A to jim Michajl našeptává a syn Anusji Ivanovny. S nimi pak stejnou mysl mají, kdo se z vojny vrátili. Ještě, Lve Abrahámoviči, mnohovážený dobrodinče můj, oznámit Ti musím, že Varvara syna porodila a Michajl Jenokitov k pití se přiklonil. A nyní jsem Ti všechno již vypsál a ve jménu Boha se Ti poroučím a sluhou Tvým jsem. Opatruj Tě Bůh a poskytni Ti mír, který potřebuješ. Milost a láska Tě provázej.

Na den památky zasvěcené stěti hlavy Janovy, Tvůj služebník Makar Alexejevič.“

Na druhý den si vyčistil Jan Kostka nejlepší šaty a vydal se s dopisem k doktorovi.

„Nalezl jsem ten dopis v knize,“ pravil. Doktor Mann

přelétl psaní pohledem a založil jej do zásuvky psacího stolu.

„Ten dopis,“ řekl, „je Eberdinův. Víš, kdo je to Eberdin?“

Jan přisvědčil.

114

„Hleďme,“ ozval se opět doktor Mann, „mladý pán zvedá uši. Tomu tě ve škole neučili!“

Jan s úsměvem šťastné ostýchavosti vypravoval, co věděl o ruských socialistech, a nosatý doktor se přitom chechtal.

„Chyba lávky! Chyba lávky,“ děl mezi dvěma výbuchy smíchu a jal se tu a tam opravovati Janovy soudy.

Bylo pět hodin.

Doktorova práce se toho dne skončila a nosáč se podle starého zvyku převlékal, aby mohl zasednouti k hudebním nástrojům či ke knihám. Stál tu v košili s knoflíčkem mezi zuby a prohlížel si s úsměvem Jana.

„Co v něm vězí? Jaký osud ho očekává?“ ptal se lékař, znamenaje podlouhlou tvář svého přítele.

Jan odpověděl na tuto němou otázku uzarděním. Podobal se pramálo selskému synu. Jeho ústa byla vykroužená, jeho pohled prozrazoval ducha a jeho nos nebyl bez jemnosti. Doktorovi se zdálo, že stačí lehounké povětrí, aby se chlapec, tento citlivý nástroj, rozechvěl.

Když Jan odešel, řekl lékař své ženě, že nedá za jinou a že nepopustí, dokud se Jan nestane umělcem.

V domě doktora Manna byla veliká světnice a v té světnici nebylo jiného nábytku leč ten, který slouží k provozování hudby. Stál tu klavír, pulty s notami a otáčecí stoličky. Na zdi pak visely housle a v rohu stálo cello zahalené do pokrývky jako dáma, která se chystá vyjít na dostaveníčko. Sem chodíval Jan. Vstupoval zaražen a nevěděl zpočátku, kam dát ruce.

Doktorova žena měla bílou tvář. Byla černoooká, byla rusá, měla malé zoubky a pod brvami jakýsi stín. Bála se vzít něco do ruky, měla strach před zvířaty a ze všeho nejvíc se bála hadů. Ta paní co živa nepřeložila stébla a myslila si, že těm, kdo pracují, byla odepřena moudrost. Paní se často smála, ale v její veselosti se leskla křivda. Dívala se s nevolí na manžela, který se hrnul do roboty jako velká voda. Bylo jí na něm všechno protivné. Ze všeho nejvíce se jí pak protivil doktorův nos. Viděla s nelibostí, jak jej strká ráno do dveří a jak kvapí k snídani s jedním ramenem výš a s druhým níže. Viděla s nelibostí, jak stále pospíchá a jak se chápe mezi jídlem novin. Bylo jí navýsost protivné, když, mezi dvěma návštěvami ve své nemocnici, zasedl k hudebním nástrojům a hrál a hrál.

Milý doktor čpěl tím zatroleným pachem nemocnic. Jeho ruce neměly nehtů, byly skvrnité a vyprané v čertovských loužích. Fi na to! Paní bylo do pláče, když sedlal Beethovena a tloukl do zubů nádhernému nástroji. Tu brala za ruku svou dceru řkouc, že je právě čas, aby se učila francouzskému jazyku.

„Přestaň!“ pravila potom svému manželů. Ale on jí odpovídal: „Až naprší! Dnes přijde Jan.“

A selský student na sebe nedal dlouho čekat. Rázem osmé bylo slyšeti jeho nesmělý krok. Doktor, jemuž věčně vrzaly boty, vyběhl mu v ústrety a Jan, skrýváje hubená zápěstí v rukávech, klaněl se a sekal poklony.

Jakživ nevěděl, na kterou stranu se má dívat. Jakživ nevěděl, kde jsou dveře a na které straně má hledat věšák.

Potom si sedli ke klavíru. Doktor se rozpráhl, a klavír zněl jako všichni zemští větrové a duněl a sténal jako lidské bolesti a otřásal se jako zvířata, jež zvedají u vod táhlý krk a volají na své laně a klisny.

Když byl čistý vzduch, dal se selský student do zpěvu, a tu se jeho hlas připojil ke zvukům klavíru a zněl tak krásně jako vypravování o širém světě.

Za zvuků této hudby a za tohoto zpěvu zapomněla někdy paní, že je Jan hlupák a její muž že má ohavné obyčeje. Zdálo se jí, že se dívá do neznámých tváří a že letí se zvířaty, která se sotva dotýkají lehkým kopytem země. Zdálo se jí, že do světnice proudí zvuk světa.

Když pak přestali, řekl chirurg, že není nad Jana, a pleskaje ho po zádech, hned se opravil:

„Ach, ty packale, ty zatrolený budižkničemu, vždyť jsi se opět zmýlil. Vždyť jsi byl o dva takty napřed!“

Jednou v zimě přišel Jan v ustanovený čas, ale chirurg se chystal právě na cestu. Jakýsi chlapík dostal někde zavírákem do zad a milý Hugo chtěj nechtěj pospíchal, aby ho ošetřil.

„Počkej na mě,“ pravil lékař, „nebude to dlouho trvat a vrátím se.“

Jan naznačil doktorovi, že počká na ulici. Ale doktor se rozhněval a křičel do oken, aby jej vtáhli do domu.

„K šípku,“ pravil, „proč chceš zůstat venku? Což jsi malý chlapec? Je ti málem dvacet, a ještě se stydíš?“

Řka to vylezl z vozu a strkal Jana na vnější schody. Potom zavřel domovní dveře.

Jan vstoupil do světnice, kde tak často zpíval, a paní mu

vykázala místo vedle místa, kde seděla. Bylo šero, deska klavíru vrhala stín a tento stín přecházel přes tvář selského studenta.

„Kostko,“ pravila chirurgova žena, „řekněte mi, co budete studovat?“

„To věru nevím,“ odpověděl Jan. A po chvíli ticha dodal: „Chtěl bych být lékařem, jako je doktor Hugo Mann.“

„Tak,“ řekla na to paní, „chcete se podobat mému muži?“ Řkouc to povzdechla a setrvala v mlčení.

Když bylo ticho již příliš dlouhé, chtěl Jan ukázat, že zná způsoby velkých mužů, a hotovil se vypravovat nějaký nesmysl. Ale ať se namáhal jak chtěl, věc mu nešla z úst. Tu si vroucně přál, aby šly hodiny rychle vpřed. V hrdle mu prahlo, jeho poblázněné srdce se bouřilo a ubohý Jan cítil, že mu do hrdla stoupá pláč.

Proč? Co jej mělo k té lítosti?

Chvilíčka samoty, úzká chvilíčka ticha, oslí můstek, který vás čeká na jedné z vašich cest. Měl rozpálené uši a vztyčil se, aby odešel. Tu jak vstával a jak se rozhlédl, dotkl se nějaký podivný zvuk jeho uší. Poslouchal, a vlna zármutku proběhla jeho útrobou.

Slyšel pláč. Slyšel týž pláč, který mu stoupal hrdlem. Slyšel, že paní pláče. Slyšel, že pláče, a přistoupil k ní. Jeho ruka objala tu malou ženušku, a dříve než se nadál, přitiskl tvář na její skrání.

Paní se nebránila.

Paní Helena hledala všemožné záminky, aby se sešla s mladým studentem. Dovedla věc zaříditi vždy tak, aby její muž Jana pozval a sám byl v poslední chvíli odvolán. Tu si oblékla krásný domácí oděv, zabořila se do lenošky a sáhla po knize. Seděla v přítmí a co chvíli si upravovala vlasy.

Jindy činila něco jiného, ale vše jí stejně slušelo.

Své dceři, již bylo v té době patnáct let, ukládala vždy

před večerem nějakou pochůzku. Ale slečna se vytáčela a nechťelo se jí z domu.

„Musím pracovat,“ odpovídala, „musím vykonati ještě tři věci, musím se učit francouzským slovíčkům.“

„To vše nic neznamená,“ řekla na to její matka, „je čas, abys myslila trochu na vycházku.“

Když se blížila šestá hodina, očekávala paní svého milence. Jan vešel zapínaje a rozpínaje si kabát. Býval vždy v rozpacích, ale ta krásná paní se mu pověsila na krk a pokryla polibky jeho tvář.

Zařízení domu doktora Manna bylo takové, že ten, kdo chtěl vstoupit, musil projíti několikerymi dveřmi, a u těch dveří byl umístěn zvonek ohlašující svým cinkáním návštěvu.

Dovedete si zajisté představit, s jakou výhodou bylo toto zařízení pro účely milenců. Mohli být beze strachu, že doktor Hugo vpadne uprostřed milování do světnice a že je zastihne v košili. Ale věc se jinak řekne a jinak provádí. Jan míval strach, bál se, až se mu úzkostí lepily vlasy, a mnohdy se sotva držel na nohou. Byl opojen strachem, byl opojen láskou, byl opojen strašnou hrou.

„Pojď blíž,“ pravila paní a tu si padli do náruče.

Helena dosahovala svému milenci k ústům a Jan ji líbal. Leželi si v objetí a Jan poslouchal vzdálené úderý hodin a déšť bubnující na okna.

Jednou, když se již blížilo jaro a když milenci opět prováděli své hry lásky, ozval se zvonek a vzápětí zaklepání.

Milenci rozpojili své objetí, a zatímco paní hledala pláště a na smrt polekána si dopínala živůtek, Jan si počíнал jako hlupák. Zdálo se, že omdlí.

„To jsi ty, Hugo?“ pravila paní. Na tu otázku se ozval hlásek slečny Heleny.

„Počkej okamžik,“ řekla potom chirurgova žena usedajíc do křesla. „Jan ti otevře dveře.“

Na tom nebylo nic podivného, neboť světnice neměly

zvenčí klik. Když slečna vešla, nemohla postřehnouti nic, co vzbuzuje podezření. Nic mimo pohozený šátek a nůž, který vypadl z kapsy mladého sedláka. Ovšem na Janově tváři bylo jasně napsáno, že má špatné svědomí, ale slečna nemohla pohlédnouti do jeho obličeje.

Když se Jan na druhý den vracel z toulek, zastihl slečnu Helenu před Doubravou.

Opírala se zlehka o plůtek a rozmlouvala s Černohusem. Černohus pletl kukaň, v níž měla kvočna záhy vysedět vejce.

„Nu, pěkně vítám,“ pravil Černohus Janovi, „že jdeš! Máme práce nad hlavu, ale mladý pán si chodí po procházkách.“

Jan odpověděl, ale starého ta odpověď pramálo zajímala. Odešel a Jan zůstal s Helenou sám.

Slečna držela v ruce peříčko a oškubávala jeho hebké chmýří. Zdálo se, že jí není do smíchu.

„Odkud jdete?“ pravil Kostka a přemýšlel, má-li vsunout ruku do kapsy či má-li zvednout pohozené pírkó.

„Odkud jdete?“ opakoval, ale Helena mu neodpovídala.

Táhlo na šestou a to je hodina, kdy se v předjaří stmívá.

„Mám již naspěch,“ pravila Helena, ale jakkoli to řekla, nebylo viděti, že je jí čas drahý.

Zvedla pírkó a po chvíli je opět pouští na zem. Je všechna nesvá. Něco ji trápí. Má těžké nohy, nemůže se pohnout a dívá se na špičky svých stěVICŮ. Zdá se, že hledá slova a že chce něco říci.

Je tak snadné uhodnout jméno, které jí pálí na jazyku. Jan je zná. Jan mlčí. Schovává ruce za zády a láme si prsty. Mlčí a toto mlčení je pečetěno vzdorem. Když minula kratičká a dlouhá chvíle, otevřel Jan konečně ústa a chtěl něco říci.

„Nechte mne na pokoji,“ odsekla Helena. Tu obrátila svou rozhněvanou a smutnou tvář k Janovi a její rty se rozpojily. Škubal jimi pláč. Pláč zvedal vzhůru dva obloučky

jejího chlapeckého obočí a zavzlykání stoupalo jejím chřtánem.

V tu chvíli vyšel Štěpán Černohus ze stáje. Držel v ruce řetězy, kterých se užívá na přípřež, a chtěl je pověsit na staré místo. Došed ke kolíkům vbitým do zdi, zvedl řetězy do výše, a protože byl již sláb, nechal je dopadnouti vlastní vahou.

Při tomto zvuku, při tomto zařinčení se Jan vzpamatoval a chtěl se dotknouti Helenina lokte.

Ale chyba lávky! Mladá slečna jej odstrkuje, dá se do běhu a již se nezastaví.

Jan hledal lék od svého zármutku a od svých nejistot. Chtěl být dospělým člověkem a chytil se knih. Když byl čas, přinesl Štěpánu Černohusovi několik svazků a jal se mu vykládat, čeho se dočetl o dělnických věcech.

„Vláda,“ řekl Černohus, „byla ustanovena, aby každému měřila rovným dílem. Císař chce spravedlnost, a kdyby věděl, jak to ve světě chodí, učinil by vše, co je psáno ve tvých knížkách.“

„Hledme,“ řekl na to Jan, „vždyť z nich neznáš ani písmenky.“

„Smysl dlouhých řečí je spravedlnost,“ odpověděl Černohus.

Tu se jal selský student zevrubně vykládati o třídách a právech a vpravil Černohusovi do hlavy deset nebo dvacet základních pouček nauky, která chce, aby všichni lidé pracovali a byli šťastni.

„Vem to řas,“ odpověděl Černohus, slyše podobná přání, „o to se již nestarám, ale rád bych, aby se ti páni od pera zaručili, že budu každý den jísti a že mi za jejich panování zbude nějaký ten čtyrák na sklenici pálenky.“

Na ta slova zavřel Jan své knihy a neměl již chuti čísti dál.

„Proč mlčíš?“ otázal se Černohus. „Čti a vypravuj! Zdá se mi, že věc má zdravé jádro. Rozumím mu spíše

skrze to, co se mi přihodilo, než skrze tvou knihu, ale čti dál.“

Když byl Jan u konce, počal opět od začátku a tak to činil vždy, kdykoliv byla vhodná chvíle. Za nějaký čas se oba vyznali v této nauce jako doktoři.

A byla-li v jejich soudech nějaká chybička, vzal ji čert. Horší je, že kteréhosi dne najde hospodář ty proklaté knihy za kamny. Tu kaboní čelo a roztrásá sešitky, až z nich padají listy. „To jsou tvé knihy?“ praví Janovi, a když Jan přisvědčí, chopí ho svou těžkou rukou a divže z něho nevytřepe duši.

121

Když se blížilo období maturit, zavolal Jana Kostku okresní hejtman a pravil:

„Jene, je čas maturit a tu tě musím žádat, abys strpěl jednu otázku: Co budeš dělat? Jaké si zvolíš povolání?“

„Já,“ odvětil Kostka, „jsem si ušetřil něco z peněz, které jsem od vás dostával, a budu tedy studovat na vysoké škole.“

„To ti chválím,“ děl hejtman, „ale jakou fakultu jsi zvolil? Nechci se tajit přáním, že bych tě rád viděl studovati právo. Určil jsem pro svého syna právě toto studium a neměl bych nic proti tomu, kdybys s ním bydlil. Tvých peněz není mnoho, a dříve či později se octneš v nouzi.“

„Právo,“ odpověděl Jan, „se mi ze všeho nejméně líbí.“

„Tak,“ odpověděl hejtman a díval se na Jana přes okraj svých zlatých brýlí, „tobě nezáleží na pomoci, kterou ti nabízím? Mohl bych ti být znamenitou oporou, až se budeš poptávat po úřadě.“

„Děkuji,“ řekl Jan, „budu lékařem.“

Záhy po této odpovědi Jan odešel. Když pak uplynul čas určený ke zkouškám a když hejtmanův syn a on byli shledáni způsobilými k vysokoškolskému studiu, přišel se Jan Kostka rozloučit a dostal od hejtmana krásné hodinky, které se natahují klíčkem.

Vždycky se říká, že člověk se školami má otevřený svět.
Pokud jde o další učení, je to pravda.

Člověk si nemůže vybrat.

Nositi soudcovský talár?

Janovi se to nelíbí!

Být knězem?

Na to nechce ani pomyslet. Nevěří v pánaboha a je mu úzko, když vdechuje vůni kadidla.

A což vojenské řemeslo?

Tomu se Jan Kostka brání ze všech sil.

„Můj bože,“ praví potom Černohus, „tys rozený tulák, zahaleč a otrapa z příkopu.“

Jan mlčí, má ruku v kapse a mezi prsty pouští chlebové drobty. Je na něho smutná podívaná a sedlák se odvrátí na druhou stranu.

„Táhni,“ praví, „táhni mi z cesty se svým hlupáckým vysvědčením. Jsi budižkničemu a zůstaneš jím, i kdyby ti pozlatili rohy.“

Potom se sedlák dívá, jak Ondřej nese dvě putny vody. Dívá se, jak starší synové vyhánějí koně, dívá se, jak jsou svěží, jak jsou obratní a pilní. Dívá se za svými syny a praví:

„Jsi panštlák. Jsi cizí dítě, narodil ses v mém domě pro zlost a zármutek.“

Řka to ukáže na hrnčec, v němž bývají podle starého zvyku peníze.

„Vezmi si pět zlatých,“ praví s odporem a obrací pohled mimo nejmladšího syna, „vezmi si pět zlatých! Dal bych ti nejraději tolik, aby ses už nikdy nevrátil.“

A nyní jsme v lese. Povykují zde ptáci a mezi všemi hlasy nejjasněji zní hlásek kukaččin. Milenci jí kladou otázky a pták odpovídá.

„Jak dlouho budeš v hlavním městě?“

„Deset roků.“

„Bezpočet let!“

Kdo to tak rozmlouvá?

Slečny v bílých šatech a mladí pánové.

Dvě sestry Marešovy, syn okresního hejtmána, slečna Helena Mannová, dva přátelé z oktávy a vposled Jan Kostka. Přecházejí sem a tam, chodí po dvoječích a opět v hloučku. Chodí a tlachají o všem, co jim přinese slina na jazyk.

Ale Jan kráčí sám. Opožďuje se, přemýšlí a co chvíli otáčí kloboukem. Rád by otevřel svůj zobáček, rád by mluvil, ale hlas mu selhává.

Kdyby mohl setřásti tu tíseň, kdyby se mu podařilo vyjít z proklatého stínu, kdyby měl odvalu překročit jakousi mez, jakési stéblo trávy, jež leží mezi ním a všemi ostatními, ukázal by se výmluvnějším než básníci a jeho hlas by zněl jako smích. Potom by rozptýlil věčné čekání a tento poprašek šedi, který zastírá obrysy lesa. Potom by mohl zvednouti stavidla citu, který jej zaplavuje, potom by mohl odvrátiti pohled od špiček svých střevců a nebyl by tísněn svou délkou.

Žel, je přerostlý, je dlouhý jako tyčka, stydí se, cítí pupínek uprostřed čela a opar, jímž jej obdařují věčná znepokojení a špatné sny. Je ztracen.

Asi po hodině cesty se Jan dostal po bok slečny Mannové a jeho ruka se dotkla její paže. Jeho velká ruka se dotkla slečniny paže a jeho ústa se zastavila v postavení jejího jména.

Co chce říci? Co praví? Jaké bláhové myšlenky sleduje?

Kdož ví! Vidíme ho plouhati se dále po slečnině boku, vidíme, jak poodhrnuje větvoří a utrhuje ze stromu lístek po lístku. Vidíme, jak myslí na chirurgovu ženu, vidíme, jak se roztrásá lítostí a smutkem.

Slečna jde o půl kroku před ním, jde a mlčí.

Na konci lesa pohodí hlavou, rozloučí se, a sotva mine zátočinu, dá se do pláče.

A Jan? Sudí Jan? Lékař Jan? Poručík Jan? Kněz Jan? Co udělá?

Prodřepí do soumraku na tom místě a v noci se bude obracet na své otýpce jako chorý čert.

O Janově řemesle rozhodl Hugo Mann a náhoda, která jej kdysi vyvolila, aby překládal se svým gymnazijním učitelem jakýsi latinský text.

Studuje klasické jazyky.

Dal si zapsat latinu s řečtinou a přečetl již kopu knih.

124

A opět jej vidíme v kruhu přátel, jak se hryže do rtu a drží jazyk za zuby. Zastihujeme ho ve veselé společnosti mladých dívek, jak se úkradkem dívá a neodvážá se osloviti přítelkyně studentů. Je bledý, zakřiknutý, zkroušený, zapomínaný, pyšný, neobratný, a co nejhůře — je to strašpytel. Kdepak jsou ty časy, kdy se oháněl pravítkem!

Vrací se do Doubravy a dům mu čpí. Vrací se do města a stáj jej rozněžňuje. Stáj jej rozněžňuje a vábí, ale současně jej štípe do očí a vlní mu slzy pod víčka.

Když se blíží ke Skaličce a zhlédne její věž, sevře se mu srdce a cítí hnutí pošetilé lásky. Myslí na Helenu, jež chodí po zábavách, myslí na chirurgovu ženu, ale nemůže učinit nic, co je prosté, volné a srozumitelné.

Jiřímu Rakouskému bylo padesát let a za několik dní měl slavit narozeniny. V té době se starý císař roznemohl a vídeňská večere, při níž se měli shromáždit všichni členové panovnického domu, byla odřeknuta. Jiří vyslechl zprávu mlčky. Potom odešel do kaple, aby se modlil.

Je sám, klečí a jeho mysl tká stín za stínem.

Po chvíli ticha zazní polední zvon a vévoda počíná Pozdravení andělské. Chce se modlit, ale zrak se mu stáčí k barevným pihám a kůži, která je poznamenána maličkou jízvou. Dívá se, odřikává slova modlitby, ale jeho srdce zaplavuje jakési blaho. Zaplavuje jej touha, povel a rozkaz, který před činem zní lidem uvnitř prsou.

Jiří Rakouský slyšel ten hlas, a ten hlas vzrůstal. Rozechvíval jej, a náhle zazněl, jako když mince dopadne na dlaždici.

Byla to žádostivost vlády. Bylo to přání, aby císař podlehl své nemoci.

V ten čas se otvíralo jaro a starý shon se vrátil. Opět zpívali skřivani, opět se ozýval veselý zpěv dětí, opět bylo viděti rozsévače, jak kráčí polem. Nastával konec dubna, blížily se svátky a Jan Kostka se vrátil z hlavního města. Měl za sebou zkoušky a v kapse zvonilo pár zlaťáků. Byl z něho málem pán.

Znáte oslnění, v němž chodívají studenti, když se jim podařilo zvítězit v první bitvě?

Nuže, představte si Jana. Je vychrtlý, má bradu trošinku vzhůru a vleče těžký košík. Jde z nádraží. Jde po lukách, překládá košík z ruky do ruky a teď odpočívá.

Popatřme, jaký je krásný podvečer. Vlaštovky se již vrátily a obletují s pískotem obzor.

Jan Kostka se rozhlíží, a jak se kolem dokola dívá, spatří svého bratra Josefa. Zavolá ho jménem a Josef Kostka nechá stát koně při cestě. Kráčí k Janovi. Bratří se shledávají a podle vlečných bran jdou ke statku.

„Cos dělal?“ praví Jan k staršímu bratru.

„Ech, dřina, dřina, dřina!“ odpovídá Josef a zapráská bičem.

Doma přivítá Jana starý sedlák. Maličko se pousměje, ale vzápětí mluví již na půl huby.

„Dejte mu jíst!“ praví vposled. Potom zvedne bochník a čichá k chlebu.

„Kam kladeš ten chleba?“ zeptá se Černohusa. Řka to odstrčí stůl a udeří nožem. Jde z domu. Odchází po svém a kdoví kdy se vrátí.

„Hrome, naléval jsem lampu, a chleba teď smrdí petrolejem,“ praví Černohus a otírá si ruce o kapsy svého kabátu.

Zatím se Janovi bratři usmívají. Jeden klade talíře na vyhaslou plotnu a druhý si pohrává koncem opasku. Je trochu na rozpacích, dívá se po svých zablácených botách s tvrdými holinkami a pak se obrátí, aby si sedl.

Co říci? Promluvili s ním, jak se ohání v Praze bez peněz, a záhy stočili řeč na sousedy. Tu vypravovali, kdo zemřel a komu se narodilo dítě.

Když se rozešli, vzpomněl si Jan, že se projde po hospodářství. Nahlédl do stáje, vkročil do řezárny, aby promluvil pár slov s Ondřejem, ale nebylo mu volno. Měl příliš vysoký límeč a tísnil jej kabát.

„Což,“ myslí si Jan, „abych se ujal nějaké práce?“

„Jdi mi z cesty!“ pravil vzápětí Černohus a odvrátil se, aby před Janem skryl úsměv.

Na druhý den šel Kostka kozlickou silnicí a potkal nejvyššího správce vévodova statku.

„Hleďme,“ pravil onen správce, „to je Kostkův student. Což jsou již prázdniny?“

Vévodský správce jel v krásném kočáře, do něhož byli zapřaženi dva koně. Vozka jim přitáhl uzdu a ryzáci zvolnili běh.

Jan odpovídal, a zatímco odpovídal, vzpomněl si správce, že tento selský student je znamenitý zpěvák. Sotva si to správce pomyslnil, rozkázal vozkovi, aby zastavil. Potom pozval Jana do vozu.

„Nechcete se snad podívat do města?“ řekl.

Jan hledal, jak by se vynulvil. Ale dříve než mu přišla na jazyk nějaká vhodná slova, měl již nohu na stupátku.

Koně se dali znovu do klusu a Jan seděl ve vévodském kočáře. Seděl bokem, byl vzpřímen a jeho mysl zaplavoval hněv smíšený se studem. Měl strach, aby nepotkal někoho ze starých známých. Seděl odmítaje příkrývku a stíral si slzu, kterou mu vynutil vítr.

Když se blížili ke Skaličce, řekl správce, že má určité posláni vzhledem k Janovu otci.

„Jde o vévodovo přání,“ dodal správce vzápětí navlékaje si rukavici a jal se vykládat, že se blíží slavnost vévodských narozenin.

„Tu mi připadá,“ děl po chvíli ticha, „že by se velmi pěkně vyjímalo, kdybyste toho večera zazpíval. Vy mi to slibujete, což?“ pravil, zatímco jeho vůz se zastavil před lesním úřadem.

Řka to podal Janovi ruku a stiskl ji, jako tiskneme ruku svým přátelům.

V té chvíli přeběhl přes náměstí krejčí Horečka. Měl svrchník přes ruku a pospíchal odvésti dílo. „Hrome,“ řekl si spatřiv studenta, „naš socialista se vozí v panských kočárech dříve, než se stal sám pánem.“

Jářku, zapomeňte, že jste od včerejška neměl v žaludku teplou lžici, pusíte z hlavy, že chodíte měsíc od čerta k ďáblu, abyste ulovil písařské místo, a přeneste se přes hanebnou nouzi, která vás stíhá a štípe. Hodte to všechno přes palubu, neboť vás povedu do líbezného zámku, kde je

hojnost jídla a pití, kde se prohánějí dámy v čistých šatečkách a kde si hoví pánové s vykartáčovanými vousisky. Jejich jména jsou dlouhá jako kázání. Pánbůh s námi, je jich tu nepočítaných. Popatřte na ně, obejděte je. Sáhněte na jejich fraky plné šňůr, zlata, stuh a penízků.

Což, viděli jste někdy chlapíka s takovým chrupem?

To je pan Maxmilián, vévoda z Bologne. To je polní zbrojmistr císařského vojska.

A kdo je ten druhý a třetí a desátý?

Jsou to samí hlaváči, jeden větší kabrňák než druhý: hrabata, knížata, králíčkové, hrabata, knížata, králové. Ten má rouno, ten má ránu od střely nazvané dumdum. Dost!

Když jsme si to pěkně přeříkali, budeme v kozlickém zámku jako doma. Jen, proboha, nezůstaňte při těchto dědkovských tvářích a poohlédněte se po paničkách.

Jsou tu krásné dámy a ty krásné dámy mají bláznivě krásné výstřihy a v zatrachtilých trojúhelnících záda k pohledání. Je tu plno lesku, jsou tu zrcadla, je tu výheň světel a na podlaze září destičky, z nichž jsou složeny divné obrazce. Člověk ani neví, kam se má postavit, a sotva se obrátí, je uchvácen nádherným pohybem, který tu proudí, který se tu line jako řeka. A ten pohyb je volný. Žádná tahanice, žádné hlupácké rozpaky, za nichž byste si okusovali nehty. Vidíte loket, jak se zvolna ohýbá, vidíte čarovnou hru údů, stkvoucí se šíje, účesy, které vás drtí, a hebounké vlásky, jež byste zmíry rád rozvlnil svým dechem. Vidíte pohledy, za nichž vám stydne krev, vidíte střevíčky k zbláznění něžné, ňadra, stkvoucí kůži, jež připomíná šupiny miloučkových ryb, a vedle toho nosy veteránů, zbraně a pohybující se vousy starých sekáčů.

Když byl čas, přistoupila kněžna Štěpánka k pratetě svého manžela, která se jmenovala Annunziata, a poklonila se jí. Potom se otázala na věci jejího zdraví a zmínila se o vzdálených příbuzných.

„Paní vévodkyně z Perny,“ odpověděla dáma, jež zestárla vdechujíc ovzduší trůnu, „již nevychází.“

Tu spěchala Štěpánka říci, co očekává a co si přeje vzhledem k drahé nemocné. Mluvila s prostotou, jež tak sluší vznešeným lidem, byla pokorná, neboť jen hlupačky vystavují na odiv svou pýchu. Její čelo se již leskne nádherou koruny, ale Štěpánka se praví býti poslední ve společnosti hrdých dam. A v této pokoře se právě tají jádérko slávy.

Prateta následníková vzhledne do její tváře, a zatímco se dívá do kněžniny tváře, táhne jí hlavou myšlenka na císařovu smrt.

Smrt. To je to slovo, to je ten zvuk, to je to šeleštění, to je ten motýl, který se vznáší mezi světly a bije křídly.

Annunziata sevřela rty a sklání svůj pohled. Je poražena. Je poražena touto kněžničkou a mlčí.

Zatím Štěpánka hledá svého manžela a spatří ho ve skupině vznešených pánů. Jejich pohledy se setkávají. Jiří se usměje a tomuto úsměvu odpovídá lehké zamrazení, jež se dotklo Štěpánčiny šíje. Tu se budoucí císař obrátí k pánům a jme se mluvití přeskromně o svých dítkách. Je klidný, rozvádí jejich nevinný žert a cítí převahu člověka, jenž všechno uvážil. Cítí převahu dobrotivosti a lehkou závrť herce. Cítí rozkoš, cítí, že sní. O jeho ucho zavadilo jakési našeptávání, jemuž odpovídal hlas, který nikdy neslyšel. Dámy a pánové mu splývají v záhon a ve směsici postav, jež ztratila jméno. Opírá se zlehka o stolec s hodi-nami a nemůže utajiti úsměvu, který se v něm vzrývá. Je šťasten. Motýl usedl na jeho rameno. Je císařem. Bdí, a nechce ztratiti ani chvíličku z tohoto posvátného bdění.

Venku hučel déšť. Toho dne od soumraku přšelo. Dešťové kapky byly do oken a stékaly po skle. Byl, jak se říká, psí nečas. Vítr se rval s člověkem o plášť, psí den, povídám.

V Doubravě se chystali spat. Starý sedlák odešel podle svého zvyku do hospody, Josef odpočíval a Václav neměl

už nic na práci. Stál u kamen se zavěrákem a s loučkou, z níž štípal třísky:

„Jaké máš štěstí,“ řekl obrátiv se k bratrovi, „že zmizíš.“

„Odkud?“ zeptal se Jan.

„Z Doubravy,“ pravil opět starší bratr, „člověk se tady ničeho nedočká.“

Jan, aby se neřeklo, že se na noc strojí, vzal si již zvečera nový kabát a obul si lehké střevíce. Držel se v koutku a měl na paměti, aby nepřekročil hranici stínu. Lampa, jedna z těch, které se zavěšují na stěnu, stála na vyhaslé plotně a její stínítko bylo obráceno k Václavovi. Táhlo na osmou a byl málem čas, aby Jan vyšel. Venku se však lilo a Jan nevěděl, pod jakou záminkou by se dostal z domu.

Má si vzít plášť? Jak se vymluví?

Tu sáhl Černohus po kartách, a pustiv je pod palcem, řekl:

„Co dělat, pojďte, zahrajeme si v karty.“

Na ta slova vstal Josef z postele a zasedl ke stolu. Sedí, opírá se o praskající židli, houpá se, má rozpražené ruce a zívá.

„Dejte sem lampu,“ praví Černohusovi, „a rozdávejte.“

„A co ty, Jene?“ zeptá se nejstarší bratr. Jan však nechce hrát. Nasadí si klobouk, chvíli se ještě zdrží, a když je příhodný okamžik, poohlédne se po deštníku. Potom zmizí řka, že je mu doma dlouhá chvíle.

Ke kozlickému zámku se vchází širokou branou. Je otevřena a Jan vběhne. Zmohl na kůži a crčí z něho voda. Je promočen, otvírá a opět zavírá deštník, mává jím, a jak jím mává, stříká na všechny strany voda. Potom Jan vyhlédne na vnitřní nádvoří a vidí stát v přístěnku několik pánů. Je to ředitel kůru a skaličtí zpěváci.

„Hanebné počasí,“ praví jeden z těch pánů a kývá na Jana, aby přistoupil.

Jan jde, zavěšuje si zoban deštníku na předloktí a smeká klobouk. Smeká klobouk a podává pánům ruce. Tu se však setkává s krejčím Horečkou.

„To jsi ty, Kostko?“ praví krejčí. Jan svírá deštník, z něhož odkapává voda, je v rozpacích, krev mu stoupá do hlavy a zmocňuje se ho hněv. Potom odsekne krejčímu a jde do plného světla.

„Má černé šaty a lehké střevíce. Má šaty, které jsem mu ušil ke zkouškám,“ myslí si krejčí. Potom odvádí Jana stranou, ale Jan vyškubne loket a praví:

„Dejte mi pokoj!“

Za chvíli otevřela jedna z maličkých princezen okno a vyklonila se do deště. Vlasy jí padaly podle skrání, déšť jí smáčel, ale dívka vystoupila na špičky a naklání se víc a víc. Je šťastna. Slyší zpěv, slyší jakýsi líbezný hlas, slyší vítr hučící v oboře, pleskající déšť a crček vody bubnující v rourách.

Slyší hlas, který stoupá, a naklání se, aby spatřila zpěváka. Naklání se, ale nádvoří je pusté a hlas umlká.

Jan dozpíval.

Pánové vystupují z přístěnku a ředitel kůru se dívá po oknech. Tu se otvírají dveře kastelánova příbytku a nejvyšší správce s hejtmanem vyjdou. Děkují pánům a zvou je, aby vstoupili do světnice.

Ale Jan odchází.

Vrací se tmou, zvedá deštník a cape blátem. Proč by měl ještě šetřit střevíce? Jde prostředkem kaluží a trápí se přitom způsobem, o němž pranic neví. Zdá se mu, že zavedl myšlenku, která jej do té chvíle provázela, zdá se mu, že učinil příliš málo z věcí, které ho čekaly. Tu si vzpomíná na lékařovu ženu a na mladé dívky, jimž mluvil nepravdu.

Za těchto myšlenek dojde ke statku a vklouzne do komory, kde spí Černohus.

Nedlouho potom potřeboval sedlák Kostka peníze, aby si koupil krávu. Počítal, že vystačí s krmením do konce května, a v ten čas se již kosí směšky. V ten čas již bývá houby zle o pící.

Jan se zmínil otci, že vévodský správce si žádá s ním promluvit, a sedlák šel tedy, jak se říká, najisto.

Slunce mu pražilo do zad. Šel známou cestou. Před úřadem potkal myslivce a ti mu přáli dobrého jitra. Pak, přicházel k lidem, kteří jej potřebovali a jimž prokázal bezpočet služeb. Což jeho koně nevyjždějí od let na panskou práci? Nejsou daleko široko nejkrásnější? Což se kozlický pojezdňý neradí s Emanuelem Kostkou ve věci kování? Jářku, kdo rozumí své věci lépe? Kdo vyzrál na pány? Kostka si vzpomíná, jak svého času zatočil s revírníkem, a nemůže ztajiti úsměv.

A jde dál, stoupá po schodišti, jde vzpřímen a jeho boty znějí po dlaždicích chodby. Potom odloží v předsíni klobouk a vchází k nejvyššímu správci.

„Jdu,“ praví Kostka, „abych vás požádal o peníze. Nebude to na dlouho.“

„Peníze,“ odpovídá vévodský správce, „dám vám třicet tisíc zlatých.“

„Můj bože, třicet tisíc zlatých! Za to by člověk koupil půl Skaličky.“

Kostka se směje, podpírá se loktem o stůl a má pěsti pod bradou. Směje se, a jak se směje, nadzvedává se deska toho stolu a popojíždí směrem k pánovi.

„Dobrá, prodejte Doubravu, a vyplatím vám třicet tisíc.“

Na ta slova zvedne sedlák obočí a úsměv zmizí z jeho tváře.

„Jste mi povinen jakousi vděčností,“ praví nejvyšší správce, „a očekávám, že mě nenecháte na holičkách. Mám uloženo koupit váš statek.“

Tu se vévodův správce odmlčí a potom vypočítává, kolik tisíc stály odvodňovací práce a kolik sedlák dluží na penězích.

„Jste srozuměn?“ praví nakonec.

„S čím mám být srozuměn?“ táže se Kostka. „Nikdy jsem vám nic nesliboval. Nikdy nebyla řeč, že dostanete můj statek.“

„V tom případě mi zaplatíte dlužnou částku,“ dí opět správce.

Sedlák vstává, odpovídá, pozvedá hlas, opře se o stůl, křičí, ale správce je skloněn nad svými papíry a vposled odejde nepohlédnuv na sedláka.

Když se toto stalo, sešli se advokáti a překrucovači práva, aby se poradili, co je dlužno činit.

Jeden z nich chtěl, aby s Kostkou pojednali na úřadech.

„Vím,“ pravil, „že vévoda zamýšlí vésti silnici vně obory po doubravských pozemcích. Veřejný zájem tedy káže rozbořit to staré stavení a skoupit pole. Jaké tahačky se sedlákem?“

To bylo správně řečeno, ale Emanuel Kostka stál na svém a nechtěl prodat ani sáh. Tu se advokáti smáli a klepali Kostkovi na rameno řkouce: „Pomalů, příteli, tak namátkou si vzpomínáme, že jste byl trestán. Dejte si pozor na řeč! Dejte si pozor, aby vám neujela huba!“

Ale pro Kostku neplatila žádná připomínka. Vstal. Vstal tak prudce, že se skácela stolička, na které seděl. Potom se opřel rukama o stůl a jal se odpovídati jako ve svých hospodách.

„Není se čemu divit,“ řekl nejvyššímu správci, „když pravíte, že jsem vám sliboval prodat Doubravu a že jsem přijímal peníze jako dluh. Není se čemu diviti, protože vy sám platíte za lháře a každý ví, co ve vás vězí.“

Na ta slova vstal jeden z doktorů a dotkl se Kostkova rukávu.

„Z cesty!“ vykřikl sedlák, a zatímco se mu krev valila k srdci, jal se tlouci do stolu a třískal do něho ze vsí síly.

Emanuel Kostka měl vypínavou povahu. Smrděl grošcem, ale hrál si na pána. Když poznal, že s vévodským správcem nejsou žerty a že musí klopit, prodal žací stroj a vypůjčil si pár stováků od žida.

Pár stováků! To je nějaká pomoc? Kostka potřeboval sehnat pět tisíc! Zasekal se do dluhů s koňmi a s odvodňovacími pracemi, které podle kozlického plánu provedl na svých pozemcích. Hospodařil jako pán, ale co se hodí pro vévodu, nebývá ku prospěchu sedlákům. Teď jsou mu malé boty dost. Chodí po záložnách, a kdyby nebyl tak pyšný, byl by i u sousedů. Mohl se obrátit na krejčího Horečku, který půjčuje peníze na úroky, mohl se zeptat u hospodského Pod zelenou, ale kdež by sedlák Emanuel Kostka vzal čepici do hrsti a přišel s prosíkem. Šenkýř mu nevoní a zahodit se se socialistou? O tom nechce sedlák ani slyšet.

Ale vévoda žádá své peníze.

Emanuel Kostka ví, že je konec povoznickým výdělkům, je mu jasno, že u kozlických pánů nezavadí již o práci, a odhodlá se prodati koně. Prodá všechny tři páry.

V ustanovený den přišel do Doubravy koňář, který koupil sedlákovy koně. Jmenoval se Borek a byl z vesnice jménem Sedmihrady. Emanuel Kostka viděl Borka přijíždět na vozíku s vysokými koly a s jediným sedátkem. Podobným vozíkům se říkává v kraji zahrádka a v širém světě není nad ně vozu lepšího. Kdo měl otěže v ruce, baží po tomto vozíku, jakž by se nelíbil Kostkovi?

Borek vjel tryskem na dvůr a zastavil právě pod okny.

„Jdi k němu,“ řekl Kostka Štěpánu Černohusovi, „a vyveď koně!“

Černohus poslechl, ale hospodář nevycházel. Měřil světnici z kouta do kouta. Klobouk do čela a ruce v kapsách chodil sem a tam. Za chvíli přinesl sedmihradský koňář peníze. Vysázel na stůl pěkných pár set, ale Kostka mlčel. Nepoděkoval, neřekl „Naděl pánbůh“, mlčel, škubal se za vousy a kypěla v něm žluč.

Potom Borek zapřáhl Kostkovy klisny, druhý pár uvázal za vůz a třetí svěřil čeledínovi. Byl hotov, mohl prásknouti do koní, ale čert mu našeptával, aby nevyjížděl. Podle té

rady zahrnul koňář za stodolu, přejel dvůr a již stojí opět před stavením.

Tu se již Kostka nemůže zdržet, vykloní se z okna a křičí: „Jeď, ať tě nevidím, ty starý zloději! Jeď, nebo tě vyprovodím ze vrat!“

Na ta slova se koňář zasmál a pravil:

„Kdybych tě nelitoval, nechal bych ti ty mrchy na krku.“

„Dost, dost, dost!“ řekl Černohus kupci koní a ukázal přitom na Kostku dodávaje, že s ním dnes nejsou žádné žerty. Ale koňář byl již v ráži, mávl rukou a pravil, že Kostka lezl za pány. Řekl, že je žebrák, řekl, že ho kozlický správce drží za krk.

„Vévoda,“ pravil vposled, „chce své peníze, a zdá se, že tě vytřepe z kalhot.“

A tu Emanuel Kostka spílal vévodovi. Chudšas nevěděl, co mluví: Díval se na koně, díval se na jejich hřívu, kterou jim Černohus spletl v mohutné copany, díval se na pohybující se uši svých klisen, na jejich nepokojné nohy, na jejich šiji, a točil se s ním svět. Se srdcem plným lítosti a vzteku nazval pak poznovu správce zlodějem a vévodu ničemou. Řekl, že kradou půdu, řekl, že je sedláci jednoho dne vypráskají z Kozlic. Řekl, že scípnou někde za plotem, a prokrel je a křičel přitom jako bez rozumu.

Za této řeči rozhraboval Jan oheň v kamnech.

„Přestaňte,“ pravil otci, „dlužil jste si peníze a musíte je zaplatit. Máte, co jste chtěl.“ Řka to Jan se vzpřímil a stál proti sedlákovi.

Ale starý Kostka si ho nevšimal. Obrátil se na podpatku a běží za koňářem. Vrhne se ke dveřím, popadne za kliku, otevře, a tu se zarazí a couvá.

Před jeho prahem stojí chlap. Sedlák poznává krejčího Horečku.

A krejčí kašle, jde dál, přeje dobrého jitra a rozkládá své vzorky.

„Napadlo mě,“ praví, „že potřebujete šaty.“

Krejčí mluví, mává rukou a dokládá se starou známostí.

„Což o peníze, kdybyste neměl hotové, mohu počkat.“

Kdo by vám na nějaký měsíc neuvěřil?“

„Tak,“ praví na to Kostka, „ty nevíš, že jsem žebrák? Jářku, kdo tě sem poslal? Kašlu ti na tvé hadříky.“ Potom vezme krejčovské vzorky a hodí je na lavici.

„Táhni!“ vykřikne Kostka na rozloučenou.

Krejčí neříká na ty hanebné řeči nic. Sbírá své věci a mlčí.

Asi za tři dny po této příhodě přišli do doubravského statku dva četníci. Starší z nich sňal pušku a usadil se na kamenné lávce. Bylo horko. Z lesa se ozývala kukačka a Kostkovi psi se hráli na výsluní, jeden byl obrácen na bok a druhý měl čenich na chlupatých tlapkách.

„Je někdo doma?“

„Co je? Hospodář odešel a ve statku není živá duše,“ odpovídá na tu otázku Černohus z výše prvního patra.

Tu se četníci dají do smíchu a jeden z nich praví:

„Máte tu znamenité hlídače. Vždyť by vás mohli odnést cikáni.“

Černohus stál na žebříku, který byl opřen o stěnu stáje. Vybíral holoubata a jeho mysl byla již v kuchyni. Když uslyšel četníky, slezl dolů a jal se shánět hospodáře.

„Hleď si svého!“ pravil starší četník. „Nepřišli jsme za hospodářem. Jsme zde jen tak, zastavili jsme se na trochu řeči. Co je u vás nového?“

„Pranic,“ odpověděl Černohus, „leda, že nás ty zatrole-né trubky stály hromadu peněz.“

Potom Černohus vypravoval, že v celém stavení není ani hřebík a že bída u nich stíhá nouzi.

„Hleďme,“ řekl na to opět četník Záruba, „zdálo se mi, že jsi právě vybíral holoubátka.“

„Máte pravdu,“ odpověděl Černohus, „došlo nám zrní. Jsme v koncích, milostpane. Kdyby tomu bylo jinak, věřte, že by žádný sedlák nesnědl posledního holuba.“

Zatím Černohus se ohlížel po nějakém sedátku, ale četník usedl na špalek, kde Štěpán štípával dřevo. Ručnici

měl mezi koleny a utíral si pot. Ještě chvíli se tak škádli-li mluvíce o jídle, ale čas plynul a řeč se obracela.

„Tak poslouchám, co se kde povídá,“ pravil Záruba, „a slyším, že Kostkovi není něco vhod na kozlickém panství? Měl klopit peníze, což?“

„Náš pantáta,“ řekl Černohus, „si již poradí.“

„To si myslím,“ přisvědčil četník, „Kostka se dovede ozvat. A co říká?“

„Co by říkal?“ obrátil Černohus otázku.

„Neslyšel jsi, že mluvil zle o pánech? Co? Takový cikán, jako jsi ty, Černohuse, je přece hned doma, jářku, to není pro tebe nic špatného, být dobře zapsán u úřadu!“

„Tudy na to,“ odpověděl Černohus, „vy si myslíte, že jsem donašeč!“

„Hlupáku,“ řekl četník, „víme sami dost a dost. Víme o tobě věci, že by ti šla hlava kolem, ale umíme mlčet, rozumíš?“

Černohus vstal, ale jeden z četníků ho popadl za rameno a strčil ho do stáje. Potom ti dva lidé vstoupili za ním a zavřeli dveře.

„Milostpane,“ pravil Černohus, „neslyšel jsem ani slovíčko. Neslyšel jsem, co sedlák povídal.“

„Možná, že si vzpomeneš,“ odpověděl strážmistr. „Možná, že ti rozvážeme jazyk.“

Řka to pustil poprvé pažbu na Černohusovy prstíčky.

A Černohus naříkal. Bránil se a udeřil jednoho z četníků a způsobil mu zlou bolest.

„Nic naplat!“ pravili ti strážcové pořádku a tiskli Černohusovy lokty za zády a zvedali je výš a výš.

A Černohus naříkal.

„Nuže,“ otázal se vposled závodčí, „přišel jsi již k rozumu?“

Tu dává Černohus znamení, že chce promluvit, a praví, aby četníky zchvátil mor.

Na světě byli prý slavní pijáci a milovníci pití, kteří

prolévali mlčelivým lidem hrdlo vodou a lili do nich džber po džberu, až jim kypělo břicho a až otevřeli svůj zobáček.

Dále se vypravuje o pánech, kteří si potrpěli na roztopená kamna a takovou měrou milovali oheň, že kdykoli se chtěli něco dozvědět, přejížděli tajnůstkářům hořící loučí po bocích a naučili mluvit i němého.

Jaké štěstí, že mravy ze starých časů jsou tytani!

Roku tisícího devítistého čtrnáctého leží Černohus v koutku stáje, kde vlaje vesele pavučina, a jeho břicho je prázdné, jeho bok není osmažen a sám pan strážmistr přikleká, aby se zeptal, jak se mu daří.

Emanuel Kostka je zatčen, Černohus je zatčen a jde jedna řeč, že cikán zasolil při výslechu svému pánu. Mluví se o tom, že sedlák chtěl vztáhnout ruku na vévodu. Mluví se o strašných trestech. Kdo však ví, jak se věc zběhla? Kdo vnese světlo do těchto příhod? Ví to Jan? Ví to sedlák Kostka? Nikoliv, jen Černohus a dva četníci, kteří dovedou mlčet a řeknou, jen co je třeba. Udali, že sedlák nectně utrhal vévodovi. Obžalovali ho, že mu vyhrožoval smrtí.

„To řekl Černohus,“ praví na otázku, kde věc slyšeli, a kladou Černohusovi do úst toto vypravování: Jednou přišel do doubravského statku krejčí Horečka, aby požádal o práci. Měl vzorky látek, z jakých se zhotovují šaty na jaro, a přišel se po sousedsku zeptat sedláka, nepotřebuje-li nic nového. Sedlák ho vyhnal, roztrhal mu vzorky, a protože byl právě den, kdy měl vrátit peníze, vařila se v něm žluč. Tehdy se špatně zmínil o kozlickém pánu. Jal se mu nadávat a vyhrožoval a spílal mu, svoláváje na něho smrt a záhubu.

Tu věc slyšel krejčí Horečka a koňář ze Sedmihrad. To pravili četníci. Soudce tedy poslal pro řečeného Horečku a pro koňáře.

„Je tomu tak?“ ptali se soudcové. „Slyšeli jste to na vlastní uši?“

Horečka přisvědčil, avšak koňář pokrčil rameny a pravil:

„Je to už pár dní, stál jsem tehdy venku. Strojil jsem koně a trochu nedoslýchám. Slyšel jsem, že mluví, ale co říkal, namouduši nevím.“

Krejčí však trval na svém.

Když se rozkřikla zpráva, že byl Černohus zatčen, sešli se Marxovi chasníci u krejčího. Stáli a krejčí jim marně podstrkoval stoličky. Stáli, škaredili se a žádnému nebylo do řeči.

Světlice, kde se ti lidé scházivali, přiléhala k dílně, která současně sloužila za kuchyni. V té světnici byly krásné obrazy z lovů, stůl přikrytý sametovou pokrývkou a na stole kniha s obrázky. Krejčí Horečka měl dům jako hrad.

„Posadte se,“ opakoval hospodář, ale sazeč, který byl od rány, mu odpověděl, aby dal pokoj.

„Co je se sedlákem Kostkou? Co je s Černohusem? Řekni nám, kdo toho člověka udal!“

Na ta slova se krejčí usmál a pravil:

„Kdo by jej udával? Četníci! Černohus!“

„Tak,“ řekl opět sazeč, „skoro bych řekl, že se to nersrovnává se zdravým rozumem. Kdyby udal sedláka Černohus, nebyl by zmlácen a mohl by teď chodit na svobodě.“

Po těch slovech zavládlo na chvílku ticho.

„Když se tak dívám,“ pravil opět sazeč, „když se tak dívám po tvém nábytku, řekl bych, že máš peněz dost a dost. Živnost ti nejde, nešiješ, máš jednoho chlapce k ruce, a přece půjčuješ na úroky. Po kom jsi dědil peníze? Řekni nám, jak se to dělá, aby člověk bez práce byl dobře živ?“

Krejčí Horečka měl při té řeči pěsti v rukávech a zdvižená ramena. Díval se z jednoho na druhého a byl bleď jako stěna.

Paní mistrová myla v kuchyni právě nádobí, ale nebylo slyšet, že by voda zašplouchala, nebylo slyšet, že by hrněčky zazvonily, a neozval se ani jediný zvuk.

Paní poslouchala, měla utěrku pod bradou a srdce jí tlouklo jako zběsilé. Napínala uši a po zádech jí běhal mráz.

Slyšela, že teď mluví kovář. Slyšela, že mluví o četnících. Slyšela, že padá ohavné slovo, jehož se strašila.

Potom někdo házel knihami. Paní slyšela, jak svazek za svazkem se řítí na zem, slyšela, jak se sazeč hrabe v papírech a jak trhá papír.

Když všechno utichlo, vešla do světnice.

Krejčí seděl na posteli.

„Co chtěli?“ otázala se žena.

„To víš,“ řekl po chvíli mlčení mistr. Potom vstal a postrčil střevícem rozházené knihy.

Zatím vycházeli tři přátelé z domu. Měli zarudlé tváře a pobouřený vzhled. Když došli na nároží, zastavil se sazeč a hřbetem ruky tloukl do knihy zápisů, kterou odnášel od krejčího.

Jan kvapí ke svým přátelům. Má zpocené čelo a klobouk v pěsti. Přeběhne náměstí a vpadne do lékařova domu.

Co se mu navyhýbal! Po celé týdny chodil městem tak, aby nezavadil o ten dům, ale teď není čas na věci lásky.

Je zle! Černohus leží ve vězení, byl zbit a snad umírá.

Jan zvoní a ptá se po lékaři.

„Přijde co nevidět,“ odpovídá služtička a vede Jana dál. Vede jej dál. Jan projde pokojem a stojí před lékařovou ženou.

„Ach,“ pravila paní, „čekám na tebe, miláčku.“ Řkouc to přistoupila k Janovi a ovinula mu paže kolem krku.

„Chci mluvit s doktorem,“ řekl Jan, „chci ho poprosit, aby šel se mnou. Můj pěstoun je ztloučen a snad umírá.“

„Tvůj pěstoun,“ odpověděla žena, „nejsem to já? Neučinila jsem pro tebe všechno, co bylo v mé moci? Nemilovala jsem tě?“

„Ano, ano, ano,“ praví Kostka a klade dlaň na ženino rameno, aby ji oddálil. Chce jít. Chce zůstat. Je zmítán nepokojem a bolí ho Černohusovy rány. Má závrať z těchto muk, spěchá a váhá, ztrácí hlavu z toho pobouření, z těchto hrůz, jež ho postrkují proti osudu.

Ale paní jej objímá. Jan vidí její pootevřená ústa. Vidí

její lesknoucí se zoubky a vidí vlasy, jež připomínají zlatý závoj.

„Jdi,“ pravila paní, „jdi!“

Ale Jan odpovídá: „Nepůjdu.“

„Tvůj Černohus už není mezi živými,“ praví opět lékařova žena, ale Jan ji přitahuje blíž a blíž.

Potom jí pokryje čelo polibky. Zapomene, proč přišel, a nikdo se nedopočítá jeho pošetilostí.

Lékařova žena si učesala vlasy a zavěsila si na krk tretky, které se za milostného zápasu rozsypany po posteli.

V tu chvíli bylo pak slyšeti vzdálené kroky a ozval se zvonek. Zvonek řinčí a to řinčení se daleko rozléhá. Sotva Jan zaslechne zvonek, vrhá se ke dveřím a je pln zmatku. Přejíždí dlaní rukávy, hrábne si do vlasů a vrhne pohled do zrcadla. Potom se ztiší. Ale ještě jedna žilka se mu chvěje v obličejí, ještě mu buší srdce.

„Miláčku!“ praví chirurgova žena, „miláčku!“ Tu se Jan naklání k jejímu uchu a pronese hanebnou nadávku: „Děvko!“ praví té krásné paní. Ale paní se zasměje a vlepi mu hubičku přímo na ústa.

Tu se již otvírají dveře, již se otvírají dveře a doktor Hugo Mann přichází se svou dcerou.

„To je dost,“ praví k Janovi, „že tě zas jednou vidíme. Jakkpak se vede tvým auktorům? Co dělá Petronius?“

Jan koktá na tu otázku odpověď, a zatímco mluví, dívá se slečna Mannová na svou matku. Ale paní je klidná. Rozum chce, aby vzala do ruky své vyšívání, rozum chce, aby klidnou rukou vedla jehlu, a ruka ji poslouchá. Její prsty se zvolna pohybují a ve špetce, jež by vás všechny zbláznila, protahuje paní niť.

Zatím Jan už popadl dech. Potřásá hlavou a hladí si vlasy, jako by chtěl setřásti tu hanebnou chvíli. Potom mluví o Černohusovi a do tváře mu stoupá ruměnec. Mluví, ale jeho jistota je tatam.

Když domluvil, vstane doktor ze svého místa a pohodí sešitkem not.

„Pojďme za Černohusem,“ praví Janovi.

Skaličský soud je rozlehlé stavení, jež sousedí s hejtmanským úřadem. Je to šedá budova. Je neslaná a nemastná a hlídá ji starý hráč v karty jménem Kovář. Jsou tam rozlehlé chodby a na těch chodbách bývá věčný shon. Stávají tu sedláci, chlapíci z trhů, sudičská chasa a lidé, kteří tu a tam zakopnou o nějaký ten zákon, a podobných lidí je vždycky dost.

V prvním poschodí, právě na těch místech, kde je dole vchod, sedává u stolu vysoký úředník. Je to soudní rada jménem Josef Hecht. Němec jako poleno. Němec a hodný pán. Je mu kolem šedesáti, má čelo samou vrásku a nad tím čelem vlasy jako hřebíky.

Když doktor Mann a Jan Kostka přišli ke dveřím řečeného pána, požádal doktor Jana, aby posečkal, a sám vešel do světnice.

Josef Hecht se podíval na lékaře a chvíli mlčel. Věděl, oč běží, věděl, že má Černohus rozdrčené prsty a že byl ztlučen. Věděl, že doktor Mann rozdává peníze socialistům a že je s nimi jedna ruka.

Měl se snad trásti, že pouští tohoto člověka k vězňům? Měl se bát, že chirurg vynese, co se stalo?

Josef Hecht byl z jiného těsta. Přikývl doktorovi a požádal ho, aby řekl své mínění soudu. Potom mu dal zápis vězeňského lékaře.

Doktor a Kostka šli tedy do vězení a přišli právě včas. Černohus umíral.

Když se pak doktor vrátil k soudci, aby mu řekl, že vězeň zemřel, odpověděl mu soudce novinou, jež právě letěla po rakouských zemích:

„Následník trůnu byl před pěti hodinami zastřelen!“

Dříve než se ve Skaličce roznesla zpráva o smrti pana Jiřího, mluvili lidé o Černohusovi.

„Černohus prý zemřel?“ ptal se sazeč a Jan přisvědčil.

Potom potkal Jan kováře a kovář opakoval tu otázku.

A všichni lidé mluvili o Černohusovi dobře a všichni ho litovali.

Jan však pospíchal domů. Když došel, vzal si papír, chopil se pera a psal. Psal o Černohusově smrti a chtěl, aby ta zpráva vyšla ve všech novinách. Žádal si spravedlnosti. Uprostřed práce mu však přišlo na mysl, že je to marná a zbytečná věc. Tu vešel Ondřej Černohus a pravil:

„Co to píšeš?“

Jan neodpověděl, ale jal se mluvit o Ondřejovu otci a řekl, že byl zabit a že zemřel.

A Ondřej plakal.

Když si pak utřel slzy, řekl:

„Strážmistr, který to učinil, je možná velký pán. Chodí s ručnicí, má pistoli a nůž, ale i kdyby jezdil v kočáře, dostanu se mu přece na kobytku!“

Potom přišli dva starší Kostkovi synové a Jan řekl: „Černohus je mrtev!“

A Josef opakoval: „Náš staroušek zemřel!“

Mimo Doubravu vede cesta k Hostěradicům a to je ves s krásnými statky a se stromořadím lip na rozlehlé návsi. V té obci přebývají zámožní sedláci a odtud jsou nejhledanější nevěsty v kraji.

Podobná děvčata chodívají, jak dá rozum, k muzikám, a tak si toho večera vyšla do Skaličky, neboť ve Skaličce byla nazítří pouť.

Ale toho dne byl zabit vévoda pan Jiří a pro veliký smutek nad jeho smrtí sešlo ze zábav. Děvčata a mladí chasníci se tedy vraceli domů. Cesta je vedla mimo Doubravu, a tu se zastavili ve statku na slovíčko a litovali Černohusa:

„Chudák Černohus! Co udělal zlého? Proč nemohl žít?“

Mezi ženskými bylo jedno děvče, jež svého času stihl podivný neduh. Vyzrazilo se jí na rukou plno bradavic a ty bradavice jí velmi hyzdily. Chtěla se jich tedy zbavit. Činila, co jí kdo poradil, ale nic jí nepomáhalo. Tu se dozvěděla o Černohusovi.

Když k němu přišla, vzal Černohus květy laštovičnicku a potíral šťávou řečených květů místa, kde vyrážely bra-

davice, a říkal přitom jakási slova. Do týdne byly bradavice pryč!

A na to si teď vyléčené děvče vzpomíná a praví:

„Co mívál Černohus v malíku, to nemá leckterý doktor v hlavě.“

144

Potom jeden přes druhého chválí Černohusa a každý chce slyšet, jak umřel.

„Kdo mu to udělal?“

„Strážmistr Záruba,“ odpovídá Ondřej a vstává ze svého místa.

A tu nastane chvílička mlčení. Děvčata schovávají lokty pod šátky, chasníci se škrábou za ušima a jeden se naklání k druhému, aby mu řekl tajné slovíčko.

Ale Ondřej Černohus mluví nahlas.

Zatím Jan Kostka rozsvítil lampu a staví ji na stůl. Je již tma.

Ten dobrý muž Jiří tedy zemřel v sobotu před skaličskou poutí, právě ve chvíli, kdy se lidé ohlížejí po zábavě.

Než se věc roznesla, ozvaly se z hospod veselé písničky. Hudebníci řezali do svých nástrojů. Jedni se oháněli žíněmi z koňského ocasu, druzí třískali do bubnů a třetí — trubky v rukách a ruce před ústy — se podobali medvědům, kteří popíjejí z lahví.

A zatímco ti chlapíci vyhrávali, lítaly holkám v kole spodničky, mladí pánové svítili očima a hospodští, ti věční počtáři, nosili nad hlavami veselých dvojic sklenice piva. Byla to krásná zábava, ale ta smrt všechno pokazila. Udělala čáru přes rozpočet pánů krčmářů a zkrížila plány mladíci a všem, kdo si chtěli zarejdit.

Když se schylovalo k nejlepšímu, objevil se v hospodách strážník, či radní, či nějaký jiný poslíček a řekl:

„Jeho císařská výsost pan vévoda Jiří zemřel, a vy, chasníci, a vy, děvčátka, byste se chtěli veselit? Dejte si zajít chuť a hajdy domů!“

Na ta slova si utírali chlapci zpocená čela, holky si vázaly šátky a tátové se hrnuli po čepicích. Někdo se vyptával, jak se věc přihodila, někdo měl zlost, že se poctivým lidem kazí zábava, ale za chvíli bylo všude, jako když vymete. Poslední odcházeli hudebníci. Jeden z nich, jménem Březina, snáší z kruchty basu a klade panu závodčímu dvě otázky. „Pánbůh chraň a uchovej,“ praví, „jak k tomu přišel? Je do smrti zabit?“

Když se mu dostane odpovědi, zakýve hlavou a řekne: „Milostivý pán je mrtev! Můj ty světe, počítám, že z toho bude válka! Počítám, že všichni slízneme, co se nejlí, počítám, že z toho Sarajeva nezůstane kámen na kameni.“ Řka to, sestupuje Březina po schůdcích a kolík, o který se

opírá jeho basa, skáče po těch schůdcích.

„Březino,“ praví potom pan hostinský, „dejte si, chlape, trochu pozor, vždyť si tu babku roztrískáte! Jářku, ještě není všech dnů konec a na co budete hrát o příštích křtinách?“

V tu chvíli spouštěl kozlický kastelán prapory na půl žerdi. Byl to starý vysloužilce z časů maršála Radeckého a měl již obě ruce levé. Práce mu nešla. Zaklel si, a tu ho znenadání napadlo, aby se obrátil. A jak se tak obrátil, spatří mladého pána a slečinku.

Byly to vévodovy dítky. Procházely se se svým učitelem, který se jmenoval Leopold. Chlapci minuly toho času čtyři roky a malé slečně bylo sedm let. Nejstarší dcera trávila čas v Anglii.

Byla na ně smutná podívaná. Pan Leopold šel se skloněnou hlavou a skrýval ruce v rukávech. Byl to mnich. Strávil deset let v Římě. Deset let v Římě, deset let na školách a deset let na vídeňském hradě. Byl to šlechtic a učený pán, ale co je to všechno platné, když nemůže otevřít ústa. Jde, dívá se do země, shledává slovíčka, a potom zdaleka začne mluvit o utrpení Ježíše Krista a o údělu těch, jimž byla prokázána milost, aby odešli v květu života.

„My,“ praví, „jsme nástroje boží. Rozhodujeme se ze svobodné vůle a konáme skutky, podle nichž nás bude soudit nebeský soudce. Na krále i na posledního sluhu čeká pán všech králů a všech lidí. Každému pak bude klásti otázku, jak žil, a zamyslí se nad jeho tvrdým účtem. Potom se ozve trouba andělská a tu se pán zeptá, jak hříšník zemřel. Jedni budou odpovídati, že zemřeli nesmířeni, a ti propadnou ohni. Druzí budou odpovídati, že očistili před smrtí svou duši, a těm se dostane nebeské slávy. Třetí však ukáží na své rány a řeknou: Zemřeli jsme jako mučedníci. Zemřeli jsme na místech, kam jsi nás postavil, abychom podle tvého úradku stáli. Zemřeli jsme jako králové, neboť ty jsi učinil lidi vznešené a lidi prosté a pomazal jsi vyvole-

ného a oddělil jsi jej od jeho národů. Ale ďábel, který vede proti tobě válku, vnukl lidem zášť. Vnukl jim zášť a stále je ponouká, aby kazili pořádek boží. My však jsme stáli v purpuru, který jsi nám propůjčil, a vykonávali jsme moc k tvé slávě a zemřeli jsme smrtí apoštolskou.“

Když urozený učitel řekl tato slova, chtěl naznačiti, že na stavu milosti více sejde než na věcech života. Chtěl, aby slečna a mladý pán přijali později zprávu o smrti své matky a svého tatíčka s myslí silnou a zmužilou, ale děti vévodovy byly maličké a o nic nedbaly a žádná slovíčka je nepoutala, mimo vypravování příhod a mimo žerty.

A tak se stalo, že slečna myslila na loutku, která ohýbá kolena, a mladý pán se zatím zanášel úvahami o jídle, jehož se mu od jakési lékařské prohlídky nedostávalo. Měl hlad a byl by s chutí snědl krajíc s pomazánkou.

„Járku,“ pravil si starý kastelán, „se mi zdá, že ta robátka nemají ani potuchy, co je potkalo. Podle mého rozumu by jim to měla říci nějaká dobrá ženská. Kampak s páterem!“

Zatím seděl sedlák Emanucl Kostka v díře. Měl hlad, trápil ho čas a zlost. Lidem se snadno řekne, že pár dní v chládku člověka nerozhází, ale když si věc představíte, můžete být jist, že leze za nehty.

Místo polí, lesů a zahrad má Kostka kolem sebe pár mizerných stěn, místo ptačího zpěvu mu skřípe zámek, místo vozu mu vrže stolička a místo práskání bičem slyší práskání dveří. Čert aby to vzal!

Sedlák Kostka sedí, má bradu v dlani a škaredí se na svět.

Když padla na věži dvanáctá, přihrнул se do Kostkovy světnice dozorce a přinesl mu oběd. Byla to polévka se zápražkou a trochu krup smíchaných s hrachem.

„Takové jídlo,“ řekl Kostka, „si můžete nechat. Dejte mi něco pořádného a přineste mi žejdlík piva.“

„Tudy na to,“ odpověděl dozorce a zaklepal si prsty pravé ruky o dlaň. „Když má člověk peníze, může si poručit.“

„To je má řčč,“ pravil opět Kostka a naznačil milému dozorcovi, že mu královsky zaplatí, jen až se dostane na čerstvý vzduch.

„Kdožpak by na to čekal,“ odpověděl ten starý dobrák. „Váš student stojí už hodinu před soudem, a ať mne káně, nemá-li v kapse pět zlatáků.“

Tu se Emanuel Kostka podíval po maličkém okénku, které bylo proraženo málem až pod stropem.

Vezmi čert ty prožluklé mravy tereziánské! Člověk by se mohl v erárních děrách málem zadusit. Venku svítí slunce a Kostka nemůže vystrčit nos a nemůže vysadit svou chlupatou hlavu ani větěrku.

Když se dozorce ztratil, přistavil náš sedlák stůl k oknu a jal se seškrabávatí vápno, kterým bylo sklo zabíleno. Ale práce mu nešla dost rychle vpřed. Tu se zastyděl a řekl si: „Co to dělám?“

Ale nic naplat, po nějaké chvíli mu to nedalo, vysadil okenici a dívá se dolů. Dívá se a vidí, jak po ulici kráčí jakási paní, vidí, jak tam přebíhají dítky, jak jede pivovarský vůz a jak si vykračuje setnina vojáků. Potom spatří mlékaře, který zvedá pytle, na nichž odpočívali jeho tahouni. Mlékař se dopálí a křičí, aby se psi nedali prosit.

„Alou, vy chaso!“ povídá, „máme půl jedné! Hodte sebou, ať jsme již doma!“

„Skoro bych řekl, že se stavil na skleničce,“ praví si Kostka, a jak si to tak myslí, nemůže se zdržet, aby se nepousínal. Nemůže se odtrhnout. Dívá se, jak se mlékař opřel do čela vozíku, poslouchá, jak psi štěkají, a tiskne čelo k té zatrolené mříži víc a víc. Rozhlíží se, dívá se, hledá někoho, ale das ví, co mu tane na mysli. Kostka si vzpomíná, ale paměť ho dočista opustila a neví, odkud přicházejí myšlenky, které ho tísní.

„K čertu,“ praví sám k sobě, „neřekl jsem, aby doma uklidili mlýnek. Neřekl jsem, aby zařídili to a ono, zapomněl jsem na tisíc věcí. Vezmi to čert!“

Potom seskočí s nadávkou dolů, pohodí stoličku a opře

se do dveří. Chce je vyvrátit, chce ven. Touží po tom, aby kráčel mezi poli, touží po tom, aby mu křepelák podsunul svou hlavu pod dlaň a aby vyrazil s bláznivým štěkotem do polí.

Tu se sedlák zmocní nábytku, který mu padne do ruky, a jme se rozbíjeti vše, co je uděláno ze dřeva a z hlíny. Roztrhá slavník a roztrhne vysazené okno. Jeho obličej se tmí krví, z jeho rukou se řine krev, jeho čelist se třese a jeho prsty se svírají v špetku. Potom se svalí na tvrdé lože a nemůže se pohnout.

„Takový chlap jako vy,“ praví Kostkovi vězeňský dozorce, „mi bude takhle vyvádět? Dejte si, jářku, pozor, abychom s vámi nezatočili! To není maličkost.“

Kostka na ta slova mlčí a myslí o svých věcech. Přemýšlí, vzpomíná si na své dívky, zastaví se v myšlenkách u Jana a potom mávne rukou.

Zatím přešla již pana dozorce zlost. Proč by se vadil? Zná sedláka hezkou řadu let a za nic by si jej nerozhněval. Panečku, zákon je dobrá věc, ale jsou všelijací chlapíci, kterým je všechno jedno. Ti nešetří ranou! A co mi dá pan soudce, když mě Kostka spere?

Za této úvahy sesbíral pan dozorce střepy, a protože byl dobrák od kosti, slíbil sedlákovi k večeri tlačenku a hlt piva.

„Pokud jde o peníze,“ řekl, „nemusíte mít starost.“ Tu zachřestil v kapse drobnými a vytáhnuv ruku ukázal na dlani bankovku, kterou dostal od Jana.

„Kdybyste byl měl rozum,“ řekl potom, „mohl jste všechny peníze projít.“

„Nechte si je,“ pravil Kostka, „a dejte spravit rozbitý stůl a kupte nový džbán.“

„Ouha, ouha,“ namítl dozorce, „to nejde jen tak zhola. Musím věc ohlásit.“

Když Kostka osaměl, bylo mu hůře než kdy předtím. Seděl s rukama pod stehny a díval se do tmavého kouta, kde přebývá pavouk křížák.

Byl právě třetí den od smrti Štěpána Černohusa a čas, kdy toho tuláka nesli ke hřbitovu. Ve tři hodiny vyšel pohřeb a stácel se pod Kostkovými okny ulicí, která se nazývala Radniční.

A sedlák civěl do prázdna. Čelist mu klesla a ten věčně vzpřímený hřbet se mu maličko schýlil. Bily tři hodiny a sedlák poslouchal, jak doznívá jejich úder. Poslouchal a slyšel, že mu krev šumí ve spáncích, slyšel jakési volání, slyšel kroky a přebíhání lidí, slyšel, že někdo zanotoval píseň, kterou zpívává chasa se širokými klobouky, a poznal, oě běží. Poznal soudruhy Štěpána Černohusa.

Co měl však dělat?

Zrobil tři křížky. Jeden ve jménu boha otce, druhý ve jménu syna a třetí ve jménu ducha svatého.

Potom vstal a tichounce, jako ženské, které poklízejí, postavil k oknu rozbitý stůl, a taktak udržuje rovnováhu, zachytil se mříže.

Bylo již pozdě. Sedlák Kostka nezahlédl než cípek černé látky, nezahlédl než Ondřeje a hlavy svých synů. Kráčeli za rakví sami. Ale po chodnících se trousilo lidu dost a dost. Strážník je zastavoval, strážník jim poroučel, aby se vrátili. Nic naplat! Šli dál a dál. Byl to sazeč jménem Nikodém a Koula a všichni, kdo nosívali široký klobouk.

Eberdin, ten nepokojný duch, byl ve Švýcařích. Seděl v kavárně. Měl čepici na koleně, nos v papírech a psal jeden ze svých článků.

Tehdy se roznesla zpráva, že vévoda, který se měl jednoho dne státí císařem rakouským, byl zabit. Tu zprávu přinesl policejní úředník, který měl na starosti ruské vypovězence a hrával s Eberdinem v šach. Když Eberdin uslyšel, co se přihodilo, chystal se hned na cestu.

„Máte tak naspěch?“ otázal se ho úředník.

Eberdin přisvědčil a jal se podle starého zvyku přejížděti rukama po kapsách. Podobal se člověku, který hledá věrejší den.

Doma naházel Eberdin své svršky do vaků a za chvíli jej bylo viděti, jak pospíchá se zavazadly jízdní drahou a jak se vtěsňuje do vozu.

„K Severnímu nádraží! K nádraží!“ křičel Eberdin, a zatímco se vůz dával do pohybu, přidržoval otřásající se zavazadla.

Asi za hodinu přišli do Eberdinova bytu policejní úředníci a prohlíželi zotvírané skříně, kožichy, papíry a hromadu novin s popsánými okraji.

„Ti blázni,“ pravil jeden z úředníků, „neublíží ani kuřeti. Komu překáželi?“

„Nevím,“ odpověděl druhý úředník, „ale zdá se mi, že zapomínají platit své účty.“ Řka to pokrčil s úsměvem rameny.

V té chvíli vešla do Eberdinovy světnice dáma. Okna světnice byla dokořán, a sotva dáma otevřela dveře, zdvihl se vítr a pohnul papíry a smetl popsané lístky. A tak ten Eberdinův drahocenný majetek létal jako peříčka z židovy postele, která pravoslavný lid kdysi rozhazoval po charkovských ulicích.

„Pan Eberdin?“ otázala se dáma.

„Pan Eberdin odcestoval,“ pravil dámě prvý z úředníků.

„V tom případě mám zaplatit účet, který dluhuje,“ pravila opět ta krásná dáma a zvedla papír, kde den po dni byly sepsány částky, které Eberdin vydával.

Potom odešla se správcem hotelu.

Když se doktor Mann vrátil z Černohusova pohřbu, přecházel již Eberdin před jeho domem.

„Jsem zde,“ pravil přivítav se se starým přítelem, „abych se dozvěděl, s čím můžeme počítat.“

„Ach,“ řekl chirurg, „domníváš se snad, že bude válka?“

Eberdin přisvědčil a doktor mu se smíchem odpověděl, že slyší růst trávu. Potom pokračovali v hovoru a tu se ukázalo, že si je milý chirurg jist mírem a že pranic nevěř o armádách, které si již brousí meče a sedají na koně.

Za chvilku přišla do světnice paní Helena. Ale Eberdin si jí nevšiml. Seděl na krajíčku židle, měl svrchník přehozen přes kolena a mluvil a mluvil:

„V těch vojnách,“ řekl, „v těch nepokojích se skončí střední věk. Poznávám, že se přiblížil čas naší práce. Jsme před cílem.“

Doktor Hugo Mann se smál a vztáhnuv ruku k Eberdinovi řekl: „Blázen, učiněný blázen.“

Na druhý den odjel Eberdin do Vídně a získal papíry, které si přál mít, vrátil se do Čech a vyhledal opět chirurga.

„Chtěl bych se zdržet několik týdnů v tvém domě,“ řekl Mannovi. Doktora ta věc překvapila a napadly mu hanebné myšlenky. Chtěl je zatajit. Souhlasil, ale mluvil páté přes deváté. Když domluvil, rozhodil ruce a stál jako vyvolavač, jenž vychvaluje své divadlo. A zatímco tak stál, stoupal mu do tváře ruměnc. Styděl se. Styděl se za svou nevhodnou řeč, či za bázeň, kterou cítil, či za podezření, jež v něm vzrůstalo?

Eberdin mlčel, poklepal na vak plný dárků a hledal příležitost, aby jej otevřel a podělil Mannovy dámy.

Dne 26. července, na svátek svaté Anny, která je patronkou cihlářů, byla vypovězena válka. Tu se strhla mela, jaké nebylo od let pamětníka. Lidé se sbíhali, ženské ječely, mužové proklínali a všude na návších, před vraty úřadů a kolem sloupů, na něž byla přibita strašná výzva, znělo bědování.

Ach, mít zdravé údy a žít krásný život! Vláčeti škrpály po polích, pracovat, dřít, lopotit se! Jaké je to krásné pomýšlení, když člověka čeká večer žena a talíř polévky. Ouvej! Nevěděl jsem, že má Josefína je hezká holka. Nevěděl jsem, že je tak hodná, a vadíval jsem se s ní ostošest. Pral jsem ji, a když na to přišlo, dovedl jsem po celý týden mlčet a nepromluvil jsem ani slovíčko. Ach, bože, bože, ta holka se mnou měla křít! Kdybych mohl začít od počátku!

Kdybych dovedl aspoň říci, že to vše bylo jenom naoko, že kašlu na kořalku, že jsem se vždycky ošival při třetí sklenici a že jsem pil jen proto, abych mohl křičet jako zamlada. Hledal jsem v tom štěstí. A hrome, to bych řekl, vždyť já jsem měl na světě jenom smůlu. Měl jsem pech! Jednou jsem se vrátil z hospody a moje žena spala. Ta měla spánek, povídám, spala jako zajíc. Spí, a sotva klapnou dvířka, už sedí na posteli a už je v tom! Už mele pantem. Já jsem měl tehdy v kapse uzenky. Stály mě zlatku a přinesl jsem je dětem. Povídal jsem si: Koupíš uzenky, ať se ti čerti nosatí naperou jednou masa. A taky jo, měl jsem ten zlaťák v kapse u vesty a celý večer jsem jej schovával. Ale nic naplat, jak jsem přišel domů, hned na mě žena spustila a já jí nadal, co se do ní vešlo. Pak jsem se styděl zmínit se o těch uzenkách a sám jsem je nechtěl jíst. Dal jsem to do police pod sváteční hruce a toť se ví, uzenky zasmrádly a bylo po Káčině svatbě.

Kostkovi synové byli všichni odvedeni. Jeden sloužil tři roky u jedenáctého pluku, druhý u dělostřelctva a třetí, Jan, si odkroutil dva měsíce jako dobrovolník a pro tělesnou slabost byl dán do zálohy. Tomu bývalo hej. Měl na rukávech pásky a dělal pána. Ale má-li jít člověk do války, starého čerta se stará, padne-li jako kmán či jako dobrovolník. Jan na to nedbal. Měl plnou hlavu starostí; jeho dva bratři byli povoláni k plukům. Úroda stála ještě na polích a hospodář seděl za mřížemi.

Kam se měl Jan Kostka dříve obrátit?

V ten čas se rozletělo po úřadech nařízení, aby se okresní hejtmani starali o pomoc a pomáhali sedlákům sklízet obilí. Tu se soud rozpomnul na sedláka Kostku a krátkým řízením věc ukončil. Emanuel Kostka se tedy dostal z lapáku.

„Až budeš hotov se svou prací,“ řekli mu u soudu, „přijdeš si odsedět svůj trest.“ Usmloovali to se sedláčkem na dva měsíce. A to věru mohl Kostka panu soudci poděkovat. Kdyby byl naživu vévoda, bůh ví, že by byl Kostka slízl rok.

Když věc tak dobře skončila, vrátil se sedlák do Doubavy. Jeho starší synové byli již titami a Jan se chystal málem na cestu.

Ale ve statku bylo všechno na svém místě. Sedlák prošel stáji a viděl, že dobytek má za žebříky dost a dost sena, viděl, že je ve žlabu voda, viděl, že je chlév poklizen, že slepice mají dostatek zrní, a poznal, že nejmladší syn nezahálel. Sedlák mu chtěl říci, že je spokojen, a zavolał ho.

Jan vyšel a měl v ruce uzlík.

„Kam jdeš?“ zeptal se sedlák.

„Jdu,“ odpověděl Jan, „k svému pluku.“

„Pah,“ řekl opět sedlák, „jaký pluk je tvůj? Kdybych uměl cizí jazyky, jako umíš ty, našel bych ve světě místo.“

Potom se Emanuel Kostka vyptával na Josefa a na Václava. Když pak věděl vše, co si žádal, přistoupil k přístěnku, kde měl ukryté peníze. Byly to peníze, které utržil za koně. Sedlák nechtěl těmi penězi zaplatit dluh a rozdělil je na tři rovné díly.

„To je tvůj díl,“ řekl Janovi a položil svou velkou dlaň vedle peněz.

Toť se ví, že Jan váhal. Dva jeho bratři odešli málem bez krejcaru a nejmladší syn neměl svědomí, aby sám shrábl peníze.

„Půjdu za nimi,“ pravil Kostka a vida, že se student ještě nemá k věci, nazval ho hlupákem.

Potom vzal z obou dílců stejný počet bankovek a hodil je na dílec Janův.

„Ty,“ řekl, „jdeš nejdál a potřebuješ víc peněz než tvoji bratři.“

Řka to zamnul si sedlák hřbetem ruky nos a pohleděl zpod svého klobouku na Jana.

Eberdin psal a doktor chodil za jeho zády. Tu zazněl zvonek.

„Koho sem čerti nesou?“ zeptal se chirurg.

Byl to Jan. Přišel ve svátečních šatech a s brašnou.

„Snad neodcházíš k vojsku?“ pravil lékař.

„Já,“ odpověděl Jan, „jdu prosit vás a pana Eberdina o radu. Chci přejít hranice.“

Na ta slova se lékař odmlčel. Potom oslovil německým jazykem Eberdina a řekl mu, oč jde. Eberdin odložil pero a chvíličku přemýšlel.

Kdož ví, co odpoví? Kdož ví, o čem přemýšlí?

Míjela trapná chvíle a doktor nevěděl kudy kam. Po tři týdny se díval na Eberdina, po tři týdny si kladl otázku, není-li ten toulavý žid stvůrou rakouských úřadů. Po tři týdny se bál, že se Eberdin zapletl v jakési hanebné dobrodružství, a nyní odkrývá před tímto podivným chlapíkem karty, zrazuje mu záměry Kostkovy a vydává jej snad napospas Eberdinova udavačství.

Zatím Eberdin vstal a vzhlédnuv ke Kostkovi položil mu několik otázek.

„Proč chceš odejít?“

Jan Kostka pokrčil rameny.

Tu se Eberdin ujal opět slova a řekl:

„Mám plné ruce práce a nemohu se starat o tvou kůži. Teď nejde o mladé pány.“

„Nesmysl,“ odpověděl doktor Mann a na čele mu vystoupilo hněvivé žilkování. „Máš plné ruce práce? Chodíš po úřadech! Kašlu na učení, které se přátelí s ministerstvy, kašlu na revoluci, která jde s okresními hejtmany!“

Chirurg stál čelem proti Eberdinovi a chvěla se v něm každá žilka.

Ale Eberdin se nerozhněval.

„Dělám vše, co považuji za nezbytné,“ řekl. „Odjedu dnes do Švédska. Pokud jde o tohoto chlapce,“ pokračoval Eberdin, „vzal bych jej s sebou tehdy, kdybych mu mohl důvěřovat a kdybych věděl, že splní to, oč jej požádám.“

„Splní!“ odpověděl Hugo Mann.

„Zavazují se k tomu,“ řekl Jan Kostka.

„Nuže,“ pravil dále Eberdin, „měl bys odvahu vrátit se s falešným pasem do Berlína?“

„Myslím,“ pravil v odpověď Jan Kostka, „že bych jí shledal sdostatek.“

„Jsem si tím jist!“ děl chirurg a jeho katovský nos se leskl a jeho katovské ruce se třásly nedočkavostí stisknout pravici starého přítele.

Teď zbývalo umluvit si schůzku a Jan se zeptal, na kterém místě by měl čekat.

„Dnes večer o desáté,“ odpověděl Eberdin, „přijď k doktoru Mannovi. Odjedeme motorovým vozem.“

Zatímco si pánové vyřizovali své věci, čekala lékařova žena ve svém pokoji. Když Jan vycházel, zavolala jej paní Helena a pravila mu:

„Jene, nemohu déle zůstat na starém místě. Nemohu se dívat, jak odcházíš!“

A Jan řekl: „Lituji své nerozvážlivosti, a kdybych mohl, učinil bych vše, abych ji napravil.“

Ale paní ovinula Janovi své lokty okolo krku a s pláčem mu šeptala, že jej miluje a že jej nikdy nepřestane milovati. Jan ji odstrčil, jak činí muži svým milenkám, když pospíchají k práci. Odstrčil ji a díval se na tuto cizí ženu zpod brv.

A skoro se mi zdá, že znám to postavení nohou, skoro se mi zdá, že poznávám ten urputný pohled, skoro bych řekl, že tatáž síla, která brání sedláku Kostkovi, aby se díval lidem do tváře, tlačí týl pana studenta k zemi.

Tu se dala paní do pláče. Nařiká, nařiká, tak hlasitě, že je ji slyšet za devaterou zdí. Pláče, prosí, žádá si jediného polibku, jediného slovíčka, jedině útěchy. Ale Jan mlčí. Tiskne jí ruku, otrásá jejím ramenem a prosí ji, aby se utišila.

„Mlčte,“ praví, „mlčte! Vše bude zapomenuto a oba si oddychneme.“

To byla hanebná urážka. Paní si na ta slova zastřela tvář loktem a potom padla na ten loket a opírajíc se o hranu stolku plakala.

Jan chvíličku postál, chvíličku se díval, jak jejími zády

lomcuje vzlykot, ale protože v něm nebyla ani špetička lásky, odešel.

Když táhlo k deváté, objevil se Jan poznovu v domě Hugona Manna. Otevřela mu stará služka a Jan Kostka vstoupil do předsíně. Ale nikdo ho neuvítal, nikdo neotevřel dveře a nepozval studenta dále.

Jan stál, a jak tak stál, zaslechl tiché vzlykání.

Potom se ozval hlas doktora Manna. A ten hlas zněl jako hlas rozhněvaného dítěte.

„Eberdin odjel,“ pravil ten hlas a opakoval s napětím, jež jej vyčerpávalo: „To je vše! Vše! Vše!“

Tu Jan Kostka vyšel jako ve snách. Šel městem. Šel k nádraží, vrhl se k pokladnám, proběhl nástupištěm a nenaleznuv Eberdina vracel se pustým městem. Na jednom z nároží potkal sazeče, jenž vyprovázel svého vojáka.

„Co je s tebou, Kostko?“ zeptal se sazeč.

„Já,“ odpověděl Kostka, „odcházím k pluku.“

„Kdož ví, kolik se vás vrátí!“ pravil na to sazeč a hotovil se k odchodu. Ale dříve než se dal svou cestou, přiklonil se k Janovu uchu a řekl:

„Kdybys mohl přejít frontu, jdi! A kdyby ses dostal do Ruska, drž se Eberdina.“

„Kdoví kde je mu konec!“ řekl Jan Kostka.

„Je na začátku své cesty,“ odvětil sazeč. „Zjednal jsem mu vůz a právě před dvěma hodinami odjel do Německa.“

Potom se rozloučili a Jan Kostka šel sám k železniční křižovatce Polesí, která ležela na trati směřující k Vidni. Šel málem do půlnoci a po všechen ten čas potkával ženské, jež se mlčky vracely domů.

Sedlák Emanuel Kostka pracoval s Ondřejem Černo-husem na poli, a když byl hotov, vydal se ke stanici, kde byl rozbit vojenský tábor. Natahoval nohy a šel, jako by mu přihořivala čepice. Šel, minul hromadu lidí a potkal

koňare ze Sedmíhrad. Koňář pozdravil a Kostka mávl na pozdrav holí. Bylo mu hloupé, aby se zastavoval, ale koňář povídá: „Kostko, nic ve zlém, teď není čas, aby se poctiví chlapi přeli. Nemám proti tobě, ani co se za nehet vejde, a přejí si, aby takových chlapů, jako jsi ty, bylo víc.“

„Dobrá, dobrá,“ řekl na to sedlák, „co dělají koně?“

„Pah,“ odpověděl Borek, „ta chasa zlodějská, ti katovi holomci mi je pobrali. Můj bože, jací to byli koně!“ Řka to jal se Borek chváliti něžný a krásně vykroužený nos kobylky, která se mu líbila více než ostatní.

„Ach,“ řekl, „jaká to zvíře mělo kopýtko, jakou mělo hruď a dech!“

„Kolik ti zaplatili?“ zeptal se Kostka.

„Dali mi kvitanci,“ řekl koňář, „dali mi cár papíru, který pranic neplatí, protože si páni ve Vídni tisknou peníze ostošest.“

Se sedmíhradským Borkem šla žena. Byla chudinka uplakaná a stále si utírala oči. Šla za svým synem a chtěla se s ním rozloučit. Když ta paní slyšela, jak její manžel a sedlák rozprávějí o penězích, vmísila se do hovoru a řekla:

„Budeme všichni žebráci a nic nám nezbude než mošna.“

Řkouc to zastavila se na pokraji lesa a nad tím lesem svítíl měsíc. Jeho světlo padalo korunou stromů a na zemi a na lidských tvářích se hýbala síť stínů a síť přísvitů. Bylo pak vidět, že koňarova žena je stará. Měla sváteční šátek. Z čela se jí lil pot a vzlykání škubalo jejím chřpím.

„Je vedro,“ pravil Emanuel Kostka, „chceš si na chvíličku sednout?“

Ale paní myslila opět na císaře a na válku.

„Co udělali císaři srbští sedláci,“ pravila, „že posílá děti střilet a pálit jejich vesnice? A co jsem udělala já, že mě pánbůh tak trestá? Kdyby vtrhl nepřítel do Čech a kdyby loupil a kdyby nás vyháněl z domu, rozdala bych všechno, co mám, a modlila bych se k nejsvětější panně za naše vojáky. Ale kde je teď naše vojsko? Jde do nevinné země a všichni lidé je budou proklínat, a kdo z toho vojska bude trefen, tomu nedají ani vody.“

„Tak, tak,“ odpověděl koňář, „nešťastný národ, který nemá svou vůli a který musí poslouchat cizího císaře.“

Tu se koňářova žena rozhněvala a řekla:

„Čert vezmi vaši poslušnost! Čert vezmi vaše klábosení o císaři, který je krňous a vztekoun!“

Když se sedlák, koňář a jeho žena blížili k železnici, potkali krejčího Horečku. Měl v té končině něco na práci a pozdržel se. Krejčí mával hůlkou a byl vesel.

Měsíc zašel, ale ten bílý klobouk byl krásně k rozeznání a sedlák Kostka poznal krejčího.

„Hledme,“ řekl, „kterápak dobrá náhoda mi tě posílá? Se mi zdá, že si se mnou chceš promluvit mezi čtyřma očima.“

„Jděte svou cestou,“ odpověděl krejčí a jal se ohlížeti a kroutil krkem jako čáp. Ale vtom již přicházeli z obou stran lidé. Někteří měli v rukou uzlíky s jídlem, někteří nesli ranečky prádla a jiní šli jen tak, aby, dá-li pánbůh, spatřili před odjezdem svého synáčka, či bratra, či milého. Ti lidé se teď zastavili a čekali, co se stane. Byli to vesměs sousedé. Byli to zedníci ze Skaličky, domkáři z okolí a dvorská chasa. Toť se ví, že všichni zaslechli o příběhu sedláka Kostky, toť se ví, že si všichni v dobrém vzpomínali na Černohuse.

Krejčí byl v úzkých. Ale tu se znenadání zablýskne v té tmě četnická helmice a pan Záruba kráčí ke Kostkovi.

„Copak tu máte?“ ptá se ten přísný pán.

„Ale,“ odpovídá sedlák, „chtěl jsem si popovídat s krejčím Horečkou.“ Řka to stojí sedlák před četníkem a jeho hlava je o poznání výš než hrot četnické přilbice.

„Nechte hloupostí!“ praví četník, a zatímco to povídá a zatímco je obrácen ke Kostkovi, sletí milému krejčímu ten krásný klobouk na zem.

Dělostřelci opustili své stanoviště, ale přechoť tráví čas

v ležení. Třetí den spí ve stanech na žmolcích slámy. Tři dny čekají. Vojáci leží jako tělo bez duše. Pili, drnčí jim v hlavách, tabák je pálí do jazyku a je jim nanic. „Kdyby se člověk mohl aspoň pohnout,“ povídá jeden voják, „kdyby mohl spat.“

„Ech, to jsou řeči!“ odsekne druhý.

Je nakvašen. Již podruhé rozvazuje svou brašnu a skládá věci, které nasbíral. Má prádla jako pán, má jídla na čerty a z kapsy se mu sype tabáček. Je na tom dobře, jakživ neokusil křehkých koláčů a dnes jich pořádal, až mu lezly z krku. Svým řemeslem je čeledín a sloužil u potahu svého táty. Je to Josef Kostka.

Říká se: Do třetice všeho dobrého.

Josef si tedy klekne k své práci a rovná poznovu svou výslužku. Má láhev, kterou dostal od jedné mladé dámy, má dort a paštičky, jež rozdávala paní hejtmanová, má devět různých jídel a teď se hmoždí, aby to všechno pobral.

A jak se s tím tak hmoždí, dostane zlost. Potom uchopí to znamenité žrádlo a začne je rozhazovat.

A vojáci se na to dívají. Je jim to jedno. Jídlo nejídlo, vem všechno čert!

V té chvíli přišel sedlák Kostka k ohradě. Chvilíčku postál jen tak naprázdno a potom vyhlédl jednoho vojáka, aby se zeptal po Josefovi.

„Vojáku,“ pravil, „neznáš nějakého Kostku?“

„Jakž by ne,“ odpověděl voják.

Za chvílku Josef přišel a povídá tátovi:

„Kde jste se tady vzal?“

„Jdu, abych ti řekl co a jak,“ praví opět Kostka. Potom sedlák spustil o polích a o práci na statku.

„Víš,“ řekl, „že Borek přišel o koně?“

„To jsem si mohl myslit,“ odpovídá Josef, „že mu je ti kluci zlodějští seberou!“

Sedlák Kostka stál u drátěného plotu a měl prsty zasunuty do ok drátěné sítě. Ten chlapík měl těžké ruce,

a jak tak stál, napadla ho znenadání myšlenka, že ta drátěná klec pranic nevydrží. „Kdybych se do toho opřel,“ povídá a zlehounka zatáhne za ty dráty, „bylo by po zábavě.“ Řka to odplivl si a měl se k odchodu.

„Že si vzpomínám,“ pravil vposled, „přinesl jsem ti nějaké peníze a pár homolek.“

Tu sáhne do kapsy a podá Josefovi hrst bankovek a jídlo, které ulhněl Ondřej Černohus.

„Dej si pozor,“ praví potom Emanuel Kostka a přiblíží svou tvář k drátěným proutkům. „Dej na sebe pozor! A kdybys potkal Václava, dej mu polovici těch peněz.“

Když to Kostka řekne, chce odejít. Ale něco mu brání, něco mu víže nohy. Tu si stáhne klobouk do očí a povídá:

„Josefe, každá hůl má dva konce a tahle válka se také obrátí. Ale ty víš, co máš dělat.“

Když sedlák Emanuel Kostka odcházel, zavolal na něho koňář a povídá:

„Tvůj Jan je v pátém oddělení a čeká na tebe.“

Na ta slova se sedlák zastavil. Chvilíčku rozvažoval, a potom mávl rukou a dal se k domovu.

A šli opět tři. Kostka, Borek a žena, která plakala. Ušli již pěkný kus cesty. Pole voněla, noční motýlové létali sem a tam a cvrček, ten malý nezbeda, vrískal na pokraji své jamky. Všude byl mír, jen po silnicích se řtily vozy a vlak za vlakem odvážel k bojištím pluky pěšáků. Kostka mlčel, sňal z hlavy klobouk a utíral si zpocené čelo. Byli již v polovině cesty a paní přestala plakat.

„Kostko,“ pravila potom k sedlákovu, „všichni lidé vás daleko široko znají, všichni vědí, jaký jste pruťák, ale že by se táta mohl takhle zatvrdit na dítě, to mi přece jen nejde do hlavy. Cožpak se nemůžete sebrat a jít za tím chlapcem? Vždyť je to učiněná chudinečka, má ruce jako pan páter a takovému je v té psotě nejhůře.“

„Každý ví,“ odpověděl Kostka, „kde ho tlačí střevíc.“

Potom šli dál. Když došli do Skaličky, stavěli se v hos-

tinci Pod zelenou. Kostka měl v kapse něco drobných peněz, a protože se jich toho času nedostávalo a protože se ho každý bál, měl přednost před ostatními. Sedl si tedy za stůl a poručil, aby přinesli jemu a Borkovi pivo. Když se to stalo, jali se pít a s nimi na zlost pil Ondřej Černohus.

Koňarova žena ležela dávno v posteli. Z lesů, které jsou roztroušeny po pahorcích kolem Skaličky, se kouřilo a na východě se objevila sluneční záře.

Smutní pijáci leželi na stolech a lampa zavěšená na křivý drát se kývala nad jejich hlavami. Táhlo k ránu, ale Emanuel Kostka byl střízliv.

„Co chcete?“ pravil, „válka vám skončí a budeme pány ve svém domě.“

Měl pro strach uděláno, ale přece jen dával dobrý pozor, aby nemluvil naplno. Nepil, měl jasnou hlavu a chodil od souseda k sousedovi.

Bylo víc než dost těch chlapíků, kterým zhořklo pivo i spánek. Stáli zde v hloučcích, posedávali a úkradkem se dívali na četníka. Ale pan strážmistr s nimi držel špatně krok. Byl dva dny ve službě. Kdož ví, kde chodil, kdož ví, kudy se plouhal, kdož ví, kde se tak utrmácel. Byl to už starý chlap a bolely ho nohy. Měl v sobě nepokoj. Něco ho trápilo a musil mluvit.

„Járku,“ řekl, „dávejte císaři, co je císařovo, a ani se vás netknu. Konám svou službu a dost!“

Když strážmistr domluvil, poručil sedlák Kostka, aby hostinský přinesl dvě sklenice rumu, a řekl:

„Nic naplat, já tě nemám v lásce, ale připiji si s tebou. To, co povídáš, je pravda.“

„Čistá pravda!“ řekl strážmistr a pil a neustal, dokud nevyprázdnil sklenici.

Tu se sedlák rozhlédl a viděl, že Ondřej Černohus si klade hlavu na stůl.

Hospoda Pod zelenou bylo stavení, jež sahalo z ulice do ulice. Mezi oběma pak byl dvůr a hospodářská stavení. Zde hospodařil žid jménem Fried. A to byl jediný žid, který orál a vláčel a který se dovedl ohánět motykou.

Milý Fried měl peněz dost a dost. Hospoda Pod zelenou byla jeho a dům naproti té hospodě mu rovněž patřil. V tom domě bývala od nepaměti stanice pánů četníků. Když se ti chlapíci pozdrželi, měli domů jen krůček. Přešli přes dvůr a byli doma.

Po prohýřené noci nastalo jitro. Rozednilo se a Friedova chasa šla po práci. Tu spatřil židův pacholek ležet strážmistra na dvoře. Ležel jak dlouhý tak široký. Byl oděn, jako když jdou četníci do služby. Na rameni měl svinutý plášť, měl karabinu a opasek s náboji, měl poboční zbraň a helmici. Ležel v kaluži, ležel tváří v ohavném močálu a helmice mu spadla z hlavy.

Židův pacholek jej našel zrána kolem páté. Byl to náhodou ostřílený chlapík.

„Vstávejte!“ řekl a smál se přitom do hrsti.

Potom se dotkl svým dřevákem četnickovy nohy, a poznal, že je mrtev.

Na druhý den byla opět neděle a na prostranství před vojenským ležením se konala polní mše. Sloužil ji biskup. Vojáci klečeli v řadách a před těmi řadami klečeli vznešení pánové s chocholy kohoutích per, pánové v čákách a pánové s helmicemi.

V ten den bylo nesmírné vedro. Lidem tekly po čele potůčky potu a slunce pražilo víc a víc. Tu se rozezněl ve Skaličce zvon a ten zvon byl tak jasný, že lidé slyšeli jeho hlas kraj světa. Zněl a zněl a skaličští vojáci se obraceli v tu stranu, odkud zazníval. Potom vstali a rozestupovali se v pořádku, který je tak krásný. Napřed se pohnulo deset řad prvých a po nich oddíl druhý a třetí a stý. Potom utvořili šik a mezi šiky vznikaly prostory a obrazce a ty obrazce se proměňovaly a opět mizely. Tu zazněla hudba. Ráz na

ráz zazněla hudba a vojsko šlo vpřed a patřilo do tváří dětí a do tváří všeho lidu, který se zde shromáždil.

Zatím projížděl stanicí Polesí vlak. Byl ověněn chvojím a jeho vozy byly popsány jako tabulka malého školáka. Byly popsány vyhrůzkami. Vojsko, které ten vlak unášel, křičelo vstříc skaličským pěšákům. Křičelo marně.

Dříve než minul týden, odjel Jan Kostka se svým plukem na východní bojiště. Jeli za noci a bylo opět vedro. Janovi bylo toho času dvacet pět let a dávno již odvykl spat na slámě. Byl vklíněn do kouta. Bděl a rozprávěl s chasníkem, který se jmenoval Ostávka. A chasník řekl: „Za pět dní nasolíme těm srbským vrahounům kýty a co nevidět budeme doma.“

Tu Jan Kostka odvětil: „Se mi zdá, že jedeme na východ. O Srbsku nemůže být řeč.“

„Šlaka,“ pravil opět Ostávka, „jdeme na Srba! To bych se na to podíval, aby nám v poslední chvíli ti kluci uhnuli.“

„Držte huby!“ vykřikl někdo ze vzdáleného kouta.

Potom bylo na chvíli ticho. Jeli dál a dál. Klímali, popspávali, jedli, pili a vedli smutné řeči. Ale Jan mlčel a neměl s kým promluvit.

Když ujeli kus cesty, přišel ke Kostkovi opět kozlický čeledín a řekl:

„Jedl jsi, co jsi živ, tak dobré jídlo, jako jíš teď?“

Jan neodpověděl. Přitáhl si kolena až k bradě, stiskl si dlaněmi spánky a dívá se po tmavých koutech. Dívá se po světélkách cigaret, dívá se, jak se ta světélka pohybují, a čte to smutné písmo.

A zatím čeledín mluvil a chřestil nádobím a dorážel na Jana Kostku.

Tu vstal pěšák jménem Valentin a hodil po Janovi hrst cukrovinek. Ty cukrovinky byly dárek krásných paní, které mávaly ve stanicích vojsku šátkem.

Když Valentin rozhodil cukrovinky, slíbil čeledínovi, že mu vypráská.

„Vy dva,“ pravil potom na usmířenou, „jste ztratili hlavy při první žranici a nemusíte se už o nic bát. Z jednoho bude četník a z druhého pan hejtman.“

Když odešli Kostkovi synové k vojsku, chopil se starý sedlák práce a dřel od rána do večera.

„Ondřeji,“ řekl svému čeledínu, „jez a pij, co hrdlo ráčí, ale nezapomeň robit, jsme dva a bývalo nás pět.“

„Tak, tak,“ odpovídal Černohus, „však my se neztratíme.“

A tak pracovali, sklídili obilí a drželi se v těch hanebných časech nad vodou. Pokud jde o peníze, nebyl na tom Kostka právě nejhůře, neboť v ten čas vyšlo nařízení, aby dlužníkům bylo poshověno a aby na nich nebyly vymáhány částky, které dluhují. Sedlák mohl tedy platit až po válce, a když mu tu věc oznámili, řekl:

„Všelijací mluvkové a utrhačné huby o mně rozšiřují, že jsem na štíru se zákony, ale jakživ jsem nic nekonal s větší radostí, jakživ jsem si nepřál nic živěji než učiniti zadost podobným nařízením. Ať žije náš vznešený mocnář a ať mu pánbůh vnukne na sto tisíc podobných myšlenek.“

To řekl Kostka v hospodě, kde bylo plno lidí. Jedni poslouchali tu řeč s úsměvem, ale druzí se ohlíželi po dveřích a dávali mu znamení, aby přestal.

„K šlaku,“ pravil jeden ze sousedů, „co je s Kostkou? Býval takový nemluva, a hleďme, jak rozvázal!“

„Ech,“ odvětil Kostka, „to ještě nic není, ještě mne uslyšíte! Lituji, že jsem tak dlouho mlčel.“

„A co tě to najednou osvítilo?“ ptali se sedláci.

„Pojďte se projít,“ odpověděl Kostka, „řeknu vám to jednomu po druhém.“

Zatímco Jan Kostka jel se svým plukem k východu, seděl chirurg nad sešitkem not a mnul si čelo. Bylo pozdě k ránu. Jakýsi neodbyta vytáhl lékaře z postele. Když se pak chudás vrátil, byl spánek tentam.

Doktor Mann si tedy navlékl kabát a přemýšlí. Přemýšlí o příhodách, které ho potkaly, a je mu hanebná zima. Otrásá se, chvěje se, a tu se mu zdá, že onemocněl.

„Což je vskutku taková zima?“ praví sám k sobě. Potom otvírá sešitek not a hledá a převrací stránky, až přijde ke stránce první. Tu čte Kostkovo jméno. Čte to jméno a zaplavuje jej stud. Podpírá si hlavu a potom vzhledne do světla. Zdá se mu, že slyší kroky. Vstane, pohodí sešitek a zatím se otvírají dveře a vchází chirurgova žena. Když minula chvílička ticha, usedla paní na jednu z nízkých stoliček a pravila: „Nemůžeš spat?“

„Ne,“ praví doktor a stydí se za své pobouření. Potom jme se mluví o tom, kde právě byl, a zatímco mluví, stoupá mu ruměncem do tváře. Je mu prokletá zima, cítí, že kříví ústa, slyší, že mluví cizím hlasem, cítí, že se usmívá.

Tu paní odvrátí pohled a praví: „Je čas, abychom skončili. Co mám dělat? Jestliže souhlasíš, odjedu do jiného města.“

„Souhlasím,“ odpovídá doktor, ale sotva řekne to slovo, dá se do smíchu a opakuje: „Hlupačko, hlupačko, hlupačko!“ Opakuje to slovo a popadne sešitek a roztrhne jej vpůli pohodí jej na zem.

Když to vykoná, jde k ženě, jde blíž a blíž a jeho tvář je bílá. Potom ji udeří, rve jí krásné vlasy a paní pláče.

Nic naplat, mezi paroháči vládne mrav, o němž se dobrákům, kteří mají svůj špek pojištěn, ani nezdá. Lidé je posílají ke krejčím, aby si dali ušít kabátce z kostky červené a zelené, a malí nezbedové by jim zmíry rádi proděravěli klobouk, aby se jejich ozdoba dostala na boží světlo. Ale nevěřte, že je to s nimi tak nanicovaté. Lepší je nositi na hlavě parohy než máslo. Bože milý, vždyť je to koneckonců

zbraň. Šťastlivci s čelem bez parohů budou do skonání kašlat a škytat o své lásce a budou se nudit s paní manželkou jako dvě opičky v kleci. Vykokrhali své něžnosti. Konec! Kohoutek se neozývá a mysl jejich dámy se toulá jako toulavý pes. Věřte starému vypravování: Jestliže vás žena dosud nezradila, je to spíše proto, že má lenivou mysl, než proto, že by se jí nedostávalo chuti.

Má-li tedy chirurg zlost a pere-li ženu a vzteká-li se, má aspoň postaráno o vznět a vzruch. Kola se točí. Události se hrnou. Doktor potřásá parohy a řídí jako jelen, neboť dobrý pán mu propůjčil s parohy i povahu jelenů. Zatím vy, kdo máte věrné ženy, jezte spánembohem své každodenní houby s vejcem.

Na druhý den se poblázněný doktor zmocnil ženiných zavazadel a rozkázal, aby z nich všechny věci byly uloženy na staré místo.

„Jsem příliš stár,“ řekl své ženě, „abych mluvil o lásce, ale dozvím-li se, že se scházíš s milenci, učiním to, co jsem již učinil!“

„Neměla jsem nikdy milence!“ odsekla paní.

A to slovo bylo proneseno včas! Potom proti sobě stáli s naostřenými jazyčky a jeden odpovídal druhému podle katechismu žárlivců a záletnic. Jeden urážel druhého a činil to tak dlouho, dokud nepřišly k slovu slzy či pěst.

Za těch zdvořilostí nabyt starý chirurg opět dobrého rozmaru. A opět jej bylo viděti, jak chodí po své nemocnici s pláštěm vlajícím a s vykasanými rukávy. Opět kladl ucho na hruď svých nemocných a opět se jich ptal: „Co je s tebou, šibale?“

Tu se ti chlapíci zdvíhali z postelí, a opíraje se loktem o podušky, smáli se na svého chirurga úsměvy, jimž chybí říz přesto, že jsou plny zubů.

„Nu dobrá. Dobrá!“ odpovídal doktor, ale jak našel kus domácího prádla nebo zásoby jídel, které nosí ženské nemocným, spustil křik a hulákal, až se hory zelenaly;

„Starejte se jim o žrádlo, dříve než onemocní! Teď je to má věc. A buďte jisty, že je vykrmím jako vepřáky!“

A Lev Abrahámovič Eberdin se zatím blížil k městu řečenému Karunki. Slunce páliło a z lidí se lil pot. V oddělení železničního vozu, kde seděl Eberdin, bylo bezpočet cestujících. Někteří stáli, někteří posedávali na svých zavazadlech a jiní se tísnili na lavičkách. Bylo tu k zalknutí. Ti šťastní chlapíci, kteří se dostali k oknu, mohli se aspoň na chvíli svlažit a vystaviti větru chomáč svých chlupů, či předloktí, či aspoň jazyk v otevřené hubě. Ale Eberdin spal a horko jej netrápilo. Byl vklíněn do kouta a spal.

A v tom spánku se mu zdálo, že kráčí ruskou zemí. Kráčel poli a březovými háji a opět poli. Tu potká orače a pozdraví ho: Dobrý den, oráči! Oráč se pokřižoval a hledí si práce. Jde za svým koníkem, tiskne k zemi klečky, radlice mu skřípe o kamínky a klečky mu skáčí v ruku. Eberdin se díval na orače a vidí, že oráč je stár a že má tvář pokrytou bílým vousem a kolem očí že je samá vráska. Eberdin vidí, že vzadu za pluhem je Charkov a že je blízko Charkova. Jdou k tomu městu, a když ujdou kus cesty, popatří Eberdin opět na orače a vidí, že je mlád, vidí jeho napjatou kůži a jiskrné oko, vidí chasníka, který se usmívá. Potom se Eberdinovi pletou ve spánku podivné věci. Vidí sibiřskou řeku a ta řeka je plná ryb. Vidí travnaté břehy, které každého roku narůstají a jichž ubývá podle toho, jak se proud obrací. Vidí tu řeku a vidí bárky po sám okraj naložené obilím. A zatímco ty bárky plynou, a zatímco se země sype do řeky, a zatímco se z vody vynořuje nový břeh, vidí, že někdo kráčí přes tu řeku. Vidí, že řeku a celý kraj pokrývá led a sníh. Kol dokola je bílá pláň a po té pláni kráčí člověk. Jde, je prostovlasý, je bos. Je bos a kráčí bosky. Eberdin jde ve stopách toho kráčejičího člověka a sleduje otisky jeho prstů. Eberdin jde za tím spěchajícím člověkem, ale člověk před ním letí jako vítr. Již je dělí dva hony a již je ten člověk napřed dobrý den cesty. Tu se spáček ve snách roz-

hlíží a vidí bezpočet stop a vidí, že jedna stopa křížuje druhou a že se stýkají a že se rozcházejí. Eberdin neví, na kterou stranu se má dát, Eberdin se zastavuje a znenadání stojí tváří v tvář tomu poutníku. A je to opět ta nemladá a nestárnoucí tvář. Je to opět sedláček a stařec, je to opět podoba, která se proměňuje. Eberdin procitá a mne si vlhké spánky. Je v městě řečeném Karunki a chápe se své brašny.

V tu dobu projel Janův pluk Krakovem a zastavil se v Žuravici. Od čtvrté hodiny s poledne až do desáté stál vlak bez pohnutí. Potom se dalo vojsko na pochod a o půlnoci dorazilo ke dvoru, který stál v žírné rovině. Zde byla jejich hospoda. Vojáci udeřili svými telaty a kdekdo se hrnul pro otýpku slámy, aby si měkce ustlal. Jan byl zemdlen. Stál, nevěděl si rady, kam uloží své věci a kam se poděje. Tu jej zahlédl desátník a zeptal se ho:

„Co zde stojíš? Jářku, má ti pan hejtman dojit pro slámu?“

„Víš co?“ řekl potom čeledín z kozlického dvora, „dej si pod hlavu své dva rukávy, počítám, že na těch žlutých páscích se ti bude sladce spát.“

Ráno v šest hodin vytrhlo vojsko do Moštan. Šli přes Radimov. Toho dne bylo horko! Ach bože, vzduch se chvěl a země páčila, země se obracela v prach a ten prach se valil za vojskem a padal na to vojsko. A vojáci šli vpřed. Pot je smáčel, slunce do nich pralo a vojáci šli dál a dál. Tu padl první z nich únavou, a jak ležel, odstávalo mu řemení na zádech. Za chvíli zůstal u cesty druhý. A již se jich válí nepočítaných. Válí se, leží na tváři, a tu jde důstojník a řekne jim slovíčko na povzbuzenou.

„Což na tom,“ praví, „dostanete novou kůži a ta vojenská kůže bude tvrdá jako podešev. Jářku, vy prachaso, vždyť válka teprve počíná, nic jste nezkusili a chcete spat?“

Jan viděl, že nedojde. Otevřel tedy svůj vak a jal se přemýšlet, co by pohodil a co má podržeti. Ale nerozhodnuv

se vstal a belhal se za svým vojskem. Šel, slunce mu pralo do tváře a jenom pod štítkem jeho čepice se zkracoval a dloužil srpeček stínu.

Tak došla armáda k nádhernému dvoru, který se jmenuje Mieszce a leží v krajině rybníků, kde v rákosinách hnízdí kachny a kde nad bažinou stává v zamyšlení čáp.

171

Podobným krajem šlo vojsko Josefovo. Šli rovinou, kterou pokrýval písek. Šli borovými lesy a opět pískem. Bylo ho bez konce. Písek jim vnikal do očí a způsobil jim prudké řezání pod víčky, písek jim skřípal mezi zuby, písek je zraňoval. Písek a slunce. A únava, ten věčný společník armád, od něhož přicházejí líbezné vzpomínky, jim našeptávala, že v ohbí cesty je vyhloubené místo, kde leží studánka.

„Tam,“ pravila ta děvka v modré sukni, „je cíl. Tam spočínáte, tam zurčí voda a krásné markytánky cinkají sklenicemi.“

A poslušno toho hlasu šlo vojsko vpřed.

Vojáci padali, ale Josef Kostka šel vzpřímen. Nebylo mu zatěžko jít v té psotě.

A hlad? A žízeň?

Kdož by na ně dbal!

A tak ukázal jeden z vojenských pánů na Josefa Kostku a řekl: „To je voják jak se sluší a patří, kdybych měl takových vojáků celý pluk, stál bych za tři týdny před Moskvou!“

Dne dvacátého třetího června přestoupilo vojsko, v němž sloužil Jan, hranici a stanulo v ruské zemi. Tu hranici tvořila maličká říčka. Tak malá a úzká a nehluboká, jako je řeka Skalička, jež stéká z vysočiny. Ale ta pohraniční říčka teče zvolna a vine se rovinou.

Pluk došel v řečená místa kvečeru. Vál vlahý vítr, vedro ustalo a v šír i dál se neslo volání vojska a křik a řinčení

kotlíků, neboť zde rozbila stan plukovní kuchyně.

Teď byl čas k jídlu. Z komínů se vesele kouřilo, misky zvonily, lžíce škrabaly a kuchaři, ti břicháči, kteří o sobě nedali tak dlouho vědět, podávali jídla nad hlavami těch, kdo se tlačili blíž, až si poslední bubeník napral břicho. Potom se pilo z řeky a člověk si mohl opláchnout čenich a smočit košili a ochladit si nohy.

Janu Kostkovi padl do oka voják, který seděl na břehu a obouval si boty. Měl mokrou nohu a nemohl se dostat do svého škrpálu a klel: „Sotva se člověk dotkne Ruska,“ řekl potom, „už povyroste ze svých střevíců.“

Když to Kostka uslyšel, pomyslně si, že voják pamatuje lepší časy a že je to nějaký zběhlý student. A zeptal se ho, co je zač.

„Jsem,“ povídá ten voják, „od černého řemesla. Víš, co to je?“

„Vím,“ odpovídá Kostka.

„To je dobře!“ řekl opět voják. Potom se obul a vytíral si misku. Když byl hotov, šel ke kuchyni a nastrkoval poznovu misku kuchařům. Kuchaři mu dali jídlo.

„Tak,“ povídá ten chasník černého řemesla kuchaři, „jen aby ses nepředal! Dej dobrý pozor, aby se ti neutrhla ruka! Člověk nežere tři dny, a pánům rostou pupky! Přidej mi ještě lžici omáčky.“

Kuchař mu přidal omáčky.

Potom šel ten voják ke své setnině a dal se do jídla. Jan Kostka šel za ním.

„Se mi zdá,“ řekl, „že se o sebe dovedeš postarat!“ Ale pěšák mu neodpověděl.

Asi za hodinu se dalo vojsko na pochod. Šlo ruskou zemí.

„To je Eberdinova země,“ myslil si Jan Kostka a bral se vpřed, vzpomínaje si na Eberdina. Rozhlížel se zprava nalevo a zleva napravo, rozhlížel se a naslouchal, neuslyší-li dunění palby či vyzvánění zvonů. Tu upadl, a když vstal, poznal, že klopýtl přes nohu tovaryše černého řemesla. Poznal, že ten chlapík chtěl, aby upadl, že s ním špatně smýšlí a že se mu posmívá.

Když se přiblížili k pomezí bitev, zastavil se pluk ve vsi, která se jmenovala Jirota. Janova setnina spala na hřbitově. To místo sloužilo vojsku k odpočinutí. Věc se pak přihodila takto:

Kolem dokola řečené vsi byla zkažená voda a vojsko žíznilo. Vojsko žíznilo a trpělo hladem, neboť kuchyně se dávno již opožďovaly a vozy s jídlem vážly v píscích a v bahnech cest.

Uprostřed návsi stála studna zastříkaná vápnem a na roubení té studny bylo znamení cholery. Ale vojáci toužili po vodě a hnali se ke studni a roztočili její rumpál. Tu přiběhl jeden z důstojníků a odehnal je a tloukl ty, kteří mu byli na dosah ruky, po hubě a křičel: „Zpátky!“

Potom vystřelil do vzduchu a vojáci se vraceli do svých útvarů a kráčeli dál a prošli vesnicí. Za vsí byl močál plný dobytčích šlápot. V těch šlápotách se pak držela voda. Tu přilehli vojáci k řečeným šlápotám a chlemtali vodu a pranic se nestarali, co praví vojenští páni.

Jestliže skýva chleba platila v těch časech za zlaták, platil hlt vody za deset zlatáků.

Vojenští pánové postavili tedy stráže u stodol a dvorců a zahnali pěšáky do ohražených míst. A bylo zakázáno vycházet, aby nikdo neokusil otrávené vody. Ale hrazených míst a dvorců, sýpek a stodol nebylo sdostatek. I vzpomněla si jakási chytrá hlava, že za hřbitovní zdi je místa dost a dost. Válka a smrt jsou z jednoho hnízda. Jsou to dvě sestry, dva baculáči, jejichž stehno kryje cár kůže a v jejichž břiše piští myš. Pěšáci šli tedy na hřbitov a mezi ostatními šel Jan. Když vešli, uléhali jeden po druhém mezi hroby a chystali se spat. U hřbitovních vrat stála stráž a jiná stráž chodila podle zdi jižní a jiná podle zdi východní a tak se dělo na všech stranách.

Jan usnul únavou. Byl zmožen, byl zedrán, jazyk se mu lepil na patro a údy se mu třásly.

Sotva usnul, probudil ho déšť. Déšť, vlahý déšť, padal na armádu a pěšáci vstávali. A jeden natahoval plachtu a rád by byl schytl krapítek vody a druhý zkoušel tu věc

s miskou a třetí hloubil důlek do země.

„Ach, panebože, houšť!“ křičeli vojáci, „ať prší, až se nám bude kouřit ze hřbetu.“

Jak se spustil déšť a jak vojáci vstali, vytratil se Jan Kostka ze hřbitova. Přelezl zeď a již byl na poli. Hledal podle čichu brambory a štěstí mu přálo. Nahrabal jich a naplnil si jimi kapsy. Potom se po libosti napil z močálu a míří ke zdi. Míří ke hřbitovu. Tu, kde se vzal, tu se vzal, stojí před ním chlap a Jan Kostka poznává, že je to tovaryš černého řemesla. Ten chlap klade Janovi ruku na rameno a Jan se brání. Brání se, nastavuje pěst a praví: „Jestli se ozveš, rozbiji ti hlavu!“

A černý řemeslník zvedne obočí a klade si prst na ústa. Potom se usměje a přeje prstem pásky na Janových rukávech.

Z řečeného místa táhlo vojsko dál a šlo již krajem, jehož se dotkla válka. A byly tam vesnice pobořené a selská stavení byla spálená a popleněná pole se táhla v šíř i dál.

Když bylo vojsko na pochodu již patnáct dní a když se ten patnáctý den převrátil a nastala noc, došel Janův pluk do vsi jménem Borzce a ulehl v lese, který stál nedaleko vsi, neboť ve vsi již nebylo místa. Tam po vymlácených chalupách bez oken a dveří, kde se sypal písek a drobná hlína ze stropů, hnízdila šťastnější armáda. Na pěšáky se však nedostalo, a odtáhli tedy do lesa.

Vedle lesa stála chalupa a v chalupě bydlil žid. Bydlil tu a setrval na svém místě, kde míval hospodářství, kravku a dvě ovce. Ale chalupa se již nepodobala chalupě. Byla rozvalená a kryly ji jen černé trámy. Starý nábytek, židova skříň a lůžko byly pohozeny a válely se před chalupou v maličkém rybníčku. Něco slámy, kterou si žid sehnal, aby si neotlačil kosti, plavalo pak po vodě. Židovka byla dávno tatam, nejstarší dceru mu zabili a ďas ví, co se stalo s ostatními. Nebylo po nich ani památky.

Starý žid stál u pobořeného plůtku a vítal vojáky a klaněl

se jim a dokládal se živým bohem, že nemá pranic k jídlu. Třásl se mu ruce, ne však ze strachu, ale z nemoci.

K tomuto židovi přišel Jan Kostka a řekl: „Prodej mi jídlo.“

Žid odpověděl, že nic nemá. Tu mu dal Jan Kostka zlaták a chvíličku čekal. Ale čekal marně. Dal mu tedy nový zlaták a znovu prosil o jídlo. Celkem pak dal Jan Kostka židovi tři zlaté. Ale potom jej popadl a vši silou mu stiskl tvář.

Když ho pustil, rozkázal, aby šel před ním do chalupy a ukázal mu přístěnek, který byl zakryt kameny a hlinou, jež spadla. V přístěnků byly tři chleby, hrnček husího sádla a hrst mouky.

Jan vzal chléb a jedl plnými ústy. Trhal jej zuby a žvýkal a usmíval se přitom. Ale židovi bylo do pláče. Měl ruce před tváří a prsty těch rukou se pohybovaly, jako se pohybují prsty hudebníků, kteří hrají na veselý nástroj.

Jan dal židovi ještě tři zlatáky a rozdělil se o chléb s chasníkem černého řemesla, který se jmenoval Korita.

Žid se vyplakal a opět stál u plůtku jako tělo bez duše. Tu k němu přišel maličký chlapec a dorážel na něho otázkami. Po chvíli pak přišel jiný chlapec a tahal žida za kaftan a smál se na něho a ukazoval mu kousek cukru. A žid se probudil. Vzal cukr a rozlomil jej na dvě části a rozkázal těm chlapcům, aby jej snědli.

Jan Kostka se díval, co žid dělá, a žid se bál, že Kostka vezme chlapcům to sladké sousto. Dal mu tedy deset zápalek a víčko od sirkové krabičky a prosil ho, aby se spokojil s chlebem. Jan Kostka chtěl něco říci, ale mávl rukou a šel spat.

Záhy potom vešel Kostkův pluk do ohně. Den se již krátil a udeřila noční chladna. Pršelo, byl psí čas. Kapky odskakovaly z kalužinek, a kam člověk šlápl, stříkalo bláto a voda.

Vojáci šli lesem a v tom lese se kácely stromy. Dopadaly tam dělové rány a zrývaly půdu a tříštily kmeny. Ale voj-

sko šlo vpřed, šlo v řídkém řetězu, šlo ve střelecké řadě, šlo po krůčcích, uléhalo a tisklo se k zemi a po kolenou a po loktech se bralo výš a výš.

Zatím plynul čas a mýjela hodina po hodině. Byl den, snesla se noc a byl den druhý a tak, podle starého pořádku, se otáčel svět. Vojsko leželo v poli a vojenští pánové si seděli v suchu a natahovali nohy k praskajícímu ohni.

Vidím je jako na dlani, vidím, jak doutník v hubě a loket na stolečku, přidržují sluchátko k válečnickému uchu a praví: „Vojáci, zůstaňte na svých místech! Střilejte! Nepřítel, ten zhoubce cti a statků, kolísá. Je u konce svých sil. Jeho armáda se chvěje a odhazuje zbraň, neboť nemá prachu do svých ručnic. Nemá již ani jídla, ani oděvu, koně mu zdechávací po desítkách a jeho car již zcela pozbyl rozumu.“

V tom strašném boji na návrší, jež se dodnes jmenuje Návrší mrtvých, v tom hluku a třáskání, v té zběsilé vřavě a motanici, jež nemá jména, Jan usnul. Spí. Má ruku nad hlavou a tiskne tvář do mělkého výmolu. Za hlavou pak má mírný kopeček, maličký násep, pevnost, kryt a tvrz, která jej chrání. Jan tedy leží a spí; má oči dokořán, je zbaven smyslů, omdlel, či je zabit?

Jan neodpovídá. Vojenské pány vzal dávno čert. Kdepak je hejtman, aby se rozkřikl, a kde je desátník, který rozkazuje? Jan leží bez smyslů a nehýbe se z místa. Je jako zajíc v pelíšku. Bláto a zem jej pokrývá, déšť jej promáčí a kal mu pomaloval tvář. Tu vybuchuje granát a hlína, již vyrazil, zasypává Kostkovi nohy. A Jan se nehýbe. Leží v té spouště bez hnutí. Vojsko se plazí vpřed, ale Jan čeká a dočká se zde noci.

To smutné vojsko bylo vystřídáno. Vojáci se vracejí. Plazí se dolů, smykají se níž a níž, a vedle otisků brady zůstávají v mazlavé hlíně otisky prstů.

Když došli k Janu Kostkovi, praví jeden voják jménem Kestřánek: „To byl tanec! A co je raněných a co je těch, kteří jsou bradou vzhůru!“

Jan slyší tu řeč, ale neví o ničem a je mu málem volno. Před očima se mu kýve jakési stéblo trávy a to stéblo je jako převeliký strom, v jehož koruně bzučí nesmírné včelstvo.

Když Jan procitl, byl sám. Tu přehlédl planoucí obzor a viděl, že nablízku není vojska. Byl sám mezi padlými pěšáky. Měl hlad. Sálhl po pohozených brašnách a jedl ze zásob mrtvých. Když se najedl, obrátil se k pokraji lesa a vpeřil se v ten les a šel tři dny a pospával v lesních roklích a v chalupách a kde ho přepadl spánek. Čtvrtého dne došel pak do roviny. Tam stály opuštěné vesnice a rozvalené studny se znamením cholery. Tehdy byl již mráz, přituhovalo a fičel ledový vítr. Janovi bylo zima, i vešel do chalupy u lesa. Ale chalupa nebyla prázdná. Byl tu žid a dva chlapi. Ležela tu jakási mladá a sličná žena a stenala. Janovi se zdálo, že se tato chalupa podobá stavení, jež jsou roztroušena po skaličských stráních. Byla mu povědomá a připadalo mu, že ji kdysi již viděl. Tu se podívá a spatří žida.

„Zdař bůh,“ pozdravil Jan.

„Zdař bůh,“ odpovídá žid a poznal Jana Kostku.

Když žid Jana poznal, řekl:

„Má dcera Erika se vrátila, protože onemocněla cholerou. Můj dům je označen křížem, a kdyby tě v tom domě někdo zastihl, budu zastřelen.“

„Nech mě ohrát,“ pravil opět Jan. Ale žid prosil, a Jan tedy poslechl. Chtěl odejít. Ale dříve vytáhl ze své brašny velký a obsáhlý věnec česneku a dal jej židovi. Tu žid poděkoval a modlil se k svému pánubohu za to, že má česnek.

„Česnek,“ řekl Jan Kostka, „není dobré jídlo. Vzal jsem jej v přístěnku opuštěné chalupy, protože tam nebylo nic lepšího.“

A žid mu odpověděl: „Modlím se k pánubohu, protože tě ke mně posílá a protože ti ukázal, kde je česnek ukryt. Má dcera je nemocná cholerou a česnek je lék od cholery. Radujte se, děti, že mám tak znamenitý lék.“

Potom vyvedl žid Jana ze světnice a ukázal mu místo, kde leželo vojsko.

Jan Kostka došel na místo, které mu ukázal žid, a tu se setkal s dělostřelci.

Ohlásil se a řekl: „Ztratil jsem svůj pluk při jednom z útoků a nevím, kde jej mám hledat.“

Důstojník mu poradil, co má učinit, ale protože byl Jan kost a kůže a protože se sotva držel na nohou, poručil, aby jej nakrmili, a poručil, aby mu dali jídlo, jaké dostávali dělostřelci. Jan se najedl a procházel se mezi koňmi. Koně potřásali hřívou a Kostka je hladil po bocích a rozmlouval s vojáky. Měl co povídat, neboť dělostřelci byli zelenáci a o vojně slyšeli leda z druhé ruky. Uprostřed těch hovorů se však udeřil Jan Kostka do čela a povídá:

„Odkud jste? Který je to pluk?“

Dělostřelci odpověděli, že jsou z Vysokého Mýta. A tu se dal Jan do křiku a volal Václava Kostku.

„Kdo znáte Václava Kostku?“

Potom se Jan Kostka sešel se svým bratrem. Stál u koní. Jan se nachýlil přes krk koně a přitiskl svou tvář na Václavovo rameno.

Jeden Kostka byl vyzáblý, měl černou tvář, měl vousy a oči v hloubce. Druhý byl rusý a taktak že nezakládá na sádlo. Nicméně, kdo se na ně podíval, byl hned doma. Nu, toť se ví! Ten nos, ta brada, to zarputilé čelo. Kdož by nepoznal dva bratry!

„To bych rád věděl,“ řekl jeden dělostřelec, „umíš-li se tak rvát jako tvůj bratříček?“

„Rvát?“ řekl na to Kostka, „ani mě nenapadne. Chtěl bych s každým dobře vycházet a nic se mi tak neprotiví jako rvačky a válka.“

„Cožpak náš Jan,“ praví starší bratr a dívá se po Janových rukávech, aby se mohl pochlubit, že bratříček prošel kolikerými školami. Dívá se, prohlíží Janův kabát a vidí, že je zašpiněný, že je samá díra a po páscích že není ani stopy.

„Kam jsi dal pásky?“

„Ech,“ odpovídá Jan, „člověk musí hledět, aby se ztratil. Kdybych si mohl ušít šaty z hlíny a z prachu, ušil bych si je.“

Když se Jan rozloučil se svým bratrem a když opět nalezl svůj pluk, nevycházela mu z mysli vzpomínka na Doubravu. Viděl svého otce, viděl Ondřeje a Štěpána s vějířkem vrásek, viděl ten kraj a říčku, jež teče tím krajem. Potom přemítal ve své mysli o Václavovi a vzpomněl si, jak se měl ženit. Vzpomněl si, jak starý Kostka práskal dveřmi, když padla první zmínka, že Václav přivede do statku nevěstu.

Zatím se schylovalo k novým bitvám a armády šly hlouběji a hlouběji do ruské země. Byl již mráz. Pole ztuhla a Jan nemohl paběrkovat v bramboříštích ani v popských zahradách. Nepřinášel již ani cibule, ani řepy, ani švestek a sliv. Nastal zimní čas a váleční vozatajové se rozjeli po ztuzených píscích. Těžcí koně z Čech a z alpských zemí stavěli bezpečně svá těžká kopyta na zamrzlou půdu, vozy dojížděly, armáda postupovala. Bylo bezpočet raněných a mrtvých. Čeledín z Kozlic padl. Petřík padl. Josef Sládek padl. Dva jiní přátelé Janovi padli. A Jan Kostka jedl záso by mrtvých.

Rakouská vojska postupovala.

Kteréhosi dne nastala znenadání obleva a Janův pluk se brodil v jíše a v neřádu zákopů.

Byla neděle. Ruský zákop probíhal podle výšinky, jež se klikatila sem a tam.

Byl nedaleko a Jan mohl snadno vidět ruské vousáče, jak se jim kouří z kuchyní.

Čertví v čem spočívá věčná smůla armád, pokud jde o jídlo! Vozy se prohýbají pod nákladem mouky, stáda dobytka jdou za vojskem, ale armáda hladoví. A nechť je člověk Rus a nechť je z party rakouského císaře, buďte jisti, že má hlad.

Jednoho dne utekla kuchařům sviňka se selátky. Utekla rovnou do bitevní čáry mezi dva nepřátelské zákopy. Bylo

ji krásně vidět, jak vede své dětičky a jak se ta malá stvoření dožadují cecfků a jak zabořují své rypáčky do plného veme-
ne. Jak vojáci spatřili tu něžnou rodinku, hned je napadlo,
že k nim po týdnech přichází dobrá večeře. A sotva si to
pomyslili, začali střílet. A stříleli tak, že padla vždy jedna
rána ze strany ruské a jedna rána ze strany pěšího pluku,
kde sloužil Jan.

Byl podvečer, ale vidět bylo právě dost. Tu se objevila
ruská čepice, tu opět povystrčil hlavu chudinka pčšáček,
jemuž tři měsíce kručelo v bříše. A jeden po druhém zkou-
šeli své štěstí. Tu vystřelil někdo z ruské strany, ale chybil
se cíle, a v nepřátelských zákopech se ozval smích. Potom
byla řada na pčšácích. Schnali nejlepšího střelce, jmenoval
se Myslík, a řekli mu:

„Drž se, ať vyhraje!“

Kdekdo byl jist, že řečný Myslík bude mít šťastnou
ruku. A chlapík toho jména povystoupil ze zákopu, opřel
si loket o střeleckou předprseň a zamířil. A tu již ruští
vojáci uzavírali sázky a huby dokořán se dívali, jak věc do-
padne.

A Myslík se chybil!

„Šlaka,“ povídá Jan Kostka, „nechte mě, ať to zkusím.“
A již se hotovil k ráně.

A z druhého břehu mávali Rusové šátky a křičeli, že
podle pravidel hry je teď řada na nich. Jan Kostka tedy
čekal, až padla rána od nich. Šla pánubohu do oken, ale
Jan potom sebral chudinku svini do krku a otevřel jí
svou střelou tepnu, která se zove krkavice. Zviřátku spadlo
ucho, převalilo se na hřbet a vemínko se mu obrátilo na
stranu k hřbetu. Tu spustili vojáci křik a hulákali jako
nezavření.

Když nastal večer, vypravil se Jan Kostka, aby přinesl,
co zastřelil. Šli s ním dva přátelé. Když našli svou večeři,
schytali podsvinčata a dvě či tři zahrnali na ruskou stranu.
Potom se vrátili, upekli si dobrou pečení a jedli. Po celou
tu dobu pak nikdo nevystřelil.

Ale vojenští páni se ptali, proč se nestřílí. Zaslechli něco zvonit a jeden z důstojníků se vyptával, jak se věc přihodila. Když všechno vyzvěděl, zavolal si Jana Kostku a řekl:

„Slyším, že jsi statečný chlapík a že máš pro strach uděláno. Je tomu tak?“

Jan Kostka pokrčil rameny a řekl, že zažil již dost a dost strachu.

„Vidíš tu chalupu?“ řekl potom důstojník a ukázal na stavení, jež stálo před ruským zákopem.

„Vidím,“ přisvědčil Kostka.

„Když tu chalupu zapálíš, dostane se ti velkého vyznamenání a tvé jméno bude čteno v rozkaze,“ pravil opět důstojník a dal Janovi krabičku zápalek. „Ty zápalky si můžeš nechat na věčnou památku.“

Jan vzal zápalky a potom se zeptal:

„Je to rozkaz, pane poručíku?“

„Ne,“ odpověděl důstojník, „čekám, že se přihlásíš o své vůli.“

Ale Jan vrátil zápalky a pravil: „Nepřihlásím se.“

A potom přišel mráz. Po rovinách fičel vítr, stromy se ohýbaly, rybníky a říčky se pokryly ledem a padal sníh. Byl mráz, byl strašný mráz. A armáda šla vpřed a ustupovala a ležela v mělkých zákopech, ležela po lesích a černá místa a vyvýšeniny hrobů pokrýval čerstvý sníh.

Kteréhosi dne octl se Janův pluk ve vsi jménem Vardec. Vtáhl do té vsi za noci a padl do slámy, jež byla krátká a zpřelámaná.

Spí, leží na tváři, leží po komorách a ve stájích, jimž válka prolomila strop. Leží a šířá ho hmyz, spí a převrací se ve spánku a uniká mu vzdech po vzdechu. Spí a v dálce si pobroukávají těžké kusy a praskají ručnice.

Když bylo jitro, setřásl pluk sníh ze svých plášťů, otřel si ojíněnou tvář a shromáždil se, aby vyslechl poučování o válečných věcech. A potom byla přehlídka. Jan neměl vojenskou brašnu. Pozbyl ji, byla ztracena či přišla, jak se říká, vniveč.

Jan stojí před svým důstojníkem a jeho tvář je černá a vyzáblá. Zračí se v ní pohrdání.

„Kde máš brašnu?“ praví důstojník.

Na tu otázku Jan neodpovídá. Stojí v pozoru, stojí, jak se patří na vojáka, ale hněv škube jeho ústy. Tu důstojník rozkázal celé setnině, aby odešla, a vzápětí, aby opět nastoupila v plném pořádku. Setnina poslechla, ale Jan Kostka nemá brašny a v jeho odění je chyba na chybě.

Důstojník, který se jmenoval Leon Wedekind, rozkázal, aby přivedli Jana Kostku do jeho světnice. Leon Wedekind měl duši četníka a věděl o Kostkovi vše. Kladl mu otázky a Jan odpovídal. Držel ruce krásně připázeny, srážel paty a poslušně mu hleděl do tváře. Ale důstojníkovi nebylo vhod, co Kostka odpovídal, a chtěl jej udeřit. Tu zvedl ruku, Jan Kostka se však uhnul a řekl:

„Jsem dobrovolník, doktor Jan Kostka.“

A to bylo poprvé, kdy se ohnal svou hodností.

Ve světnici bylo zima a tomu, kdo mluvil, šla pára od úst. A tak se po tom slovíčku zakouřilo, jako když chalupník peče chléb.

Potom dostal Jan Kostka lístek od svého táty. Starý Emanuel psal, že sklizeň byla dobrá, a až se otevře jaro, že koupí koně. A dále psal opět o koních:

Kdybychom si pomohli nějak k penězům, bylo by dobře koupit dva páry. Práce s voly je těžká. Měli jsme s Ondřejem co dělat, abychom dobyli brambory dříve, než uhodí mráz, a taktak že jsme mohli obrátit strniště.

A na novém řádku psal Emanuel Kostka: Musím ti oznámit, že tvůj druhý dědek, bratr Václava Filipa, zemřel. Měli dvě míry pole. Ve Smiřicích pole pranic nedává, ale mámina sestra, Františka, se nechce hnout a říká, že z toho vytluče živobyti. Má už na hřbetě pomalu šest křížků a to je na ženskou pořádný věk.

Dále starý Kostka pozdravoval Jana a končil vzkázáním synu Josefovi a Václavu, který sloužil u dělostřeleckého

pluku: Až se s nimi setkáš, psal ten sedlák, řekni jim, že se Borkova hnědka vrátila z příprěže celá ztrhaná a že je nadobro pryč na přední nohy.

Ten starý lišák Emanuel měl věru dřiny dost a dost. Po celý život se vyhýbal práci, co živ nezavadil o radlici, a teď aby se dřel od rána do soumraku. Sotva vstane, jde hodit slepicím, pak řeže s Ondřejem krmení pro dobytek, potom jede na pole a rozhazuje hnůj a robí a robí. K obědu bývá talířek polévky anebo kaše, či brambory, či hrách, ale čert to vem, s hrachem je páračka a Kostkovi se špatně ohýbají prsty.

Když je čas oběda, zavolá sedlák Ondřeje a křičí:

„Pojď, je čas k jídlu!“

A Ondřej usedne u kamen na stoličku a sedlák se uvelebí za stolem. Uprostřed jídla se pak sedlák rozpomene na dobré mravy, když za starých časů sedával s Antoníí Kostkovou, a sejme klobouk z hlavy. Sejme klobouk a pohodí jej na postel. Pak se skloní nad svůj talířek a vyškrabuje připražené zelí.

Když napadl sníh a když se nemohlo do polí, vytáhl sedlák z komory vojenskou knížku a dal se do čtení. Bylo ke čtvrté a mráz maloval své klikyháky po oknech.

Tu se zastavily před doubravským statkem saně a ze saní vystoupil starý doktor.

„Co je u vás nového?“ zeptal se sedláka.

„Ech, nic!“ odpovídá Kostka a vede doktora dál a zametá lavici u kamen. A doktor usedá, rozpíná kožich a mne si uši.

„Tak, tak,“ praví, „dotáhli jsme to k pěknému konci.“

Ale Kostka odpovídá, že nikdy nebylo tak zle, aby nemohly nastat časy ještě horší.

„Slyšel jsem, že budou páni sbírat dobytek a že budou sedláci odvádět obilí úřadům.“

Řka to, sedlák se zasmál, a lusknuv prsty, řekl, že nedá ani zbla a že žádný četník neodnese z doubravského dvora přehrsli zrní.

„Nic naplat,“ pravil doktor, „nedáš, a budeš zavřen. Zapleteš se s četníky, a pak ti ani pánbůh nepomůže.“

„Ech,“ odpověděl Emanuel Kostka; „boží mlýny melou pomalu, ale ještě se podíváme, kdo bude sedět na kozlickém zámku!“

Zatímco sedlák a lékař tak rozmlouvali, snesl se soumrak a Emanuel Kostka rozžehl lampu. Když ji rozžehl, vzal hrnec a postavil lampu na ten hrnec, aby lépe svítila a aby bylo dobře vidět na rozprávku. Tu vběhl do světnice pes, který držel v hubě kost a sál z ní číšek.

„Ten pes pochází od psice, kterou si přivedla do statku Antonie Kostková. Psice se jmenovala Lasička a zcepeněla, když jí bylo čtrnáct let,“ řekl sedlák.

Když chirurg Hugo Mann se vrátil domů, řekl své dceři, aby šla ke kupci a k řezníkům a nakoupila živobytí.

„Kup mouku a cukr,“ řekl, „kup slaninu a pořádný kus čokolády. Kup jen takové věci, které se nekazí a které mohou ležet po celý týden.“

Slečna učinila, co jí doktor poručil, a upekla z koupené mouky placek a jemného cukroví, až se prohýbal stůl.

Když byla věc hotova, rozkázal lékař, aby služky tu spoustu jídel odnesly do jeho nemocnice v koších. Služky postavily koše v doktorově světnici a odešly. Tu zavolal chirurg člověka, který pomáhal klášterním sestřám při ošetřování nemocných a který byl doktorovi oddán.

„Rozděl jídlo na tři rovné díly,“ řekl doktor člověku z nemocnice, „a ke každému dílci přidej jemného pečiva a slaniny. Až to uděláš, pošli je třem vojákům. Jeden se jmenuje Kovařík. Spravoval jsem mu zlámanou nohu, ale kdyby byl zůstal chromý a kdyby chodil o berlích, mohl si dnes vykračovat za děvčaty. Druhý se jmenuje Jan Kostka a toho jsem přivedl na svět. Třetí se jmenuje Markalous a tomu jsem sešil cévu, když se zranil kosou.“

Ale zanechme Skaličku, necht' pracuje a sní. Zanechme ji, necht' koná své skryté skutky a necht' snuje a tká soud, a sledujme krkavce, jenž letí na východ. Sledujme let vran, sledujme let anděla zhoubce, sledujme klapot zobáků, sledujme havěť, která usedla na rozhozené údy, na hlavy oddělené od trupů, sledujme štípání jejich zobanů a rány, které způsobují, že se oběšenec otáčí na svém provaze. Ti ptáci míří k městu Lvovu.

Jsme před Lvovem.

Tu letí Janův pluk. Prošel ohni a prchá. Rakouská armáda ztratila bitvu a prchá. Všechna ta nádherná rovina je pokryta otisky kopyt a nesčíslných nohou, všechn sníh je rozježděn a zryt, všechna pláň se tmí černým vojskem. Lidé padají a koně hynou.

A v tom proudu a v tom strašném pospíchání se vleče Jan. Jde, padá, klopýtá, nemůže se postavit na omrzlé nohy, nemůže jít, nemůže vstát, a přece vstává a přece kráčí. Tu Jan Kostka uchopí ručnici a pohodí ji, tu pohodí brašnu a běží a utíká. Jeho pěšáci jsou titam a mimo Jana se valí národ myslivců. Jan vidí kolísající záda těch myslivců, vidí ruce, které se zvedají před pádem, vidí, jak se člověk svalil na zem a jak koně přeskakují to tělo. Vidí přijížděti dělostřelecký pluk, vidí čepice sněhu na lafetách a poznává tu chasu. Poznává Václavův pluk. Potom uskočí z cesty a natahuje ruku a křičí. Napíná síly a křičí ze všech sil, ale co je lidský hlas v tom hlomozu, v tom hrozném znění války? Jan se chytá koňské hřívý, chce se vyšvihnout do sedla a tu jakýsi dělostřelec mu podává ruku. Podává mu ruku, a zatímco koně běží dál a dál, vyzdvihne Jana Kostku na svou nápravu:

„Ty jsi Jan Kostka ze Skaličky,“ praví potom ten dělostřelec.

Jan přisvědčí a tu se mu dostává zprávy, že jeho bratr Václav byl zasažen střepinou granátu a zabit.

Když se armáda zastavila, našel Jan svůj pluk a řekl důstojníkovi, že je nemocen. Důstojník poslal Jana k lékaři a lékař jej vyhnal.

„Hleďte,“ pravil, „mladému pánu se zachtělo ohřívát si nohy u ohně!“ Potom ho vystrčil ze dveří a řekl mu, že ty namrzlé nohy jsou dost dobré a dost dlouhé, aby došly k Moskvě. Jan se vrátil k pluku, když důstojník, který měl podíl na všech jeho osudech, skončil soud se zrádným židem a s Rusíny. Ti lidé prý zavedli rakouské strážce na falešnou stopu a způsobili, že byly pobity. Byli tři a měli být zastřeleni.

Když důstojník slyšel, že je Jan Kostka zdrav, rozkázal, aby byl zařaděn do popravčí čety.

V ten čas se vojsko zastavilo v poříčí potoka Sirotky u vsi stejného jména. Část armády se přeskupovala k novému odporu a myslivci a dva pluky pěchoty měli zdržet postup ruské jízdy. Ta jízda byla již tehdy na hony vzdálena od svých základů a zvolňovala krok. Mezi pluky, které se jí měly postavit, byl i pluk Janův. Před skaličskými pěšáky se táhl řídký řetěz střelců a stála polní děla. Tak tomu bylo, když se Jan Kostka vrátil od lékaře.

Zatím žid a tři Rusíni stáli před cípkem lesa a čekali na smrt.

Jan Kostka si vzal ručnici a podle rozkazu vstoupil do popravčí čety. Tu se setkal s Františkem Koritou, který byl vyučeným tiskařem. Františkovi bylo z té práce úzko. Měl převázaná ústa jakýmsi ženským šátkem a přes ten šátek řekl:

„Nic se mi tak neprotiví jako střelba do chudásů. My dva, Jene, jsme si nedovedli vytáhnout pořádnou kartu. Místo jídla a pití dostáváme za uši, místo teplé světnice bloumáme po lesích, místo postele nám stelou sníh a místo žertů a povídaček se sousedy posílají nás na popraviště jako katovské holomky.“

„Já,“ řekl na to Jan Kostka, „nevystřelím.“

František chtěl něco odseknout, ale podíval se na Jana Kostku a umkl. Jan Kostka tu stál rozkročen na svých

bolavých nohách, ramena mu sahala až k uším a černé pěsti mu visely podle těla.

„Ještě není čas, Jeníku,“ řekl tovaryš černého řemesla. A Kostka odpověděl: „Zabili mi bratra.“

Potom si vzali ručnice a šli. Jan táhl za sebou nohy a zůstavoval ve sněhu dlouhé stopy.

Tehdy Jan Kostka plakal.

Když ti dva vojáci došli k cípku lesa, kde měl být vykonán rozsudek, seřadil desátník popravčí četou a rozkázav jí, aby stála, šel k odsouzencům. Mezi třemi Rusíny klečel žid a ten žid byl stížen nemocí, při níž se lidem třesou ruce. Byl to Herška Mojšlovič, byl to týž žid, s nímž se Kostka již dvakrát setkal.

Jan stál, díval se na žida a srdce mu mocně tlouklo. Potom se ozval a řekl: „Nemohu střilet!“

Jak to řekl, rozkázal desátník, aby vojáci Jana Kostku zatkli a aby ho odvedli k náhlému soudu vojenských pánů. Rozkázal to vojákům a třetímu poručil, aby střílel a po řadě zabil Rusíny a žida.

Ten třetí voják byl František Korita, který se kdysi vyučil v Litomyšli tiskařskému řemeslu.

Korita přikývl, ale když zalícil, začala se mu třást brada a Korita sklonil ručnici. Tu přistoupil desátník k odsouzencům, a vytrhnuv pistoli, jal se střílet a zastřelil dva Rusíny. Ale třetího již nezastřelil. Jan Kostka vpálil desátníkovi ránu do týla. Desátník udeřil hlavou o sněh a hlava se mu zabořila do toho sněhu. Dodýchal, a taková byla jeho smrt.

Potom vběhl Jan Kostka do lesa a běžel tím lesem aspoň hodinu. Běžel dál a dál. Slyšel, že za ním padají rány, slyšel střelbu, ale žádná střela jej nezasáhla. Za Janem Kostkou pak běžel žid a Rusín, jenž vyvázl životem.

Když se Jan zastavil, chtěl mu žid poděkovat, ale Jan jej popadl za bradu, zatřásl jím a řekl:

„Tálni, nech mě na pokoji!“

Ale žid začal znovu. Tu Jan obrátil ručnici proti židovi a rozkázal mu, aby si zvolil cestu a klidil se po té cestě. Po židovi odešel rusínský sedlák a poslední se dal na cestu Jan. Každý z nich si vyvolil jiný směr a šli tak, aby se již nesetkali.

Žid odcházel, přemýšleje o moudrosti boha stvořitele, bez jehož vůle nepadne ani vlas z lidské hlavy. Šel, držel cestou dlaně pod rameny a konečně došel mezi židy, kde se skryl před vojskem.

Sedlák pak táhl lesem a na lesních cestách padl na voza-tajský oddíl. Armáda opět ustupovala. Koně vázli v závě-jích a ruská jízda byla již blízko. Spatřiv sedláčka, rozkázal jeden z důstojníků, aby si přehodil provaz přes ramena a pomohl tahati vozy na tvrdou cestu.

Tak se dostal sedláček z kraje, kde mu šlo o hlavu, až kamsi do širých rovin, které se táhnou kolem řeky Sanu.

Ale zbývá říci slovíčko o Janu Kostkovi. Kam se má obrátit? Na kterou stranu zamíří? Před ním bylo bitevní pole a za ním byla armáda a soudy, u nichž propadl hrdlem.

„Co mám zvolit?“ řekl si Kostka a přiblížil se k řetězu střelců.

Šel za noci a byl již blízko rakouského vojska. Tu ulehl a poslouchal. Slyšel hluk a střelbu v dálce, slyšel, že je armáda v pohybu. Slyšel, že armáda ustupuje, a poznal myslivce. Tu se dal Kostka na pochod a odcházel ve směru, v němž odcházeli myslivci, a uhýbal stále k místu, z něhož vyšel a kde přednedávnem ležel jeho pluk. Šel stále bokem k řečenému místu, a když bylo ráno, viděl, že přešel to místo o dobrou hodinu cesty. Poznal, že jeho pluk odtáhl. A tu Jana Kostku naplnilo sladké vědomí svobody. Věřil, že unikne z té psoty.

Jan Kostka se vlekl pobořenou vsí, vlekl se podle vrátek označených choleroým křížem a hledal zbytky jídla. Z nebe padal sněh. Jan měl hlad a žíznil. A když tak chodil, uviděl koně, který měl ránu ve bříše a dodělával. Kůň

zvedal hlavu a říčel. Jan Kostka jej zabil, a kleknuv, přitiskl se k té mršině a ohříval se. Potom našel přístřešek, nanosil tam klestí a přikryl si nohy.

Když bylo ráno, strásl sníh a šel cestou, která vedla na východ. Šel směrem k ruskému vojsku. Ale upadl a viděl, že nedojde. Viděl, že ho nohy již nedonesou.

Tu si svlékl plášť, přikryl si pláštěm nohy, a přihrabav sníh na ten plášť, čekal.

Minulo poledne, táhla třetí hodina, a tu spatřil jezdce. Přijížděli na rychlých koních.

Jan nemohl vstát a čekal. Jezdci křičeli a Jan jim křičel v ústrety, ale nevěděl, co křičí. Mával ručnicí a křičel, jako když člověk naříká.

Když přijeli jezdci blízko, scsedli a Jan viděl, že se smějí. Potom ho zvedli a doráželi na něho otázkami. Jan však nerozuměl.

Tu přistoupil k Janovi důstojník. Byl to mladý pán a čpěl mýdlem a štěstím.

„Řekni mi,“ pravil ten důstojník, „kde je rakouské vojsko a kdy odešlo.“ Jan porozuměl otázce a ukázal, kudy odešlo vojsko, nedovedl však mluvití ruskou řečí.

Důstojník se smál a podal Janovi krásné hodinky. Jan pak otáčel ve svých černých rukách ručičkami těch hodinek, a když ručičky ukazovaly čas před dvaceti čtyřmi hodinami a když ukazovaly hodinu čtvrtou a šestou, kýval těmi ručičkami.

Vedle místa, kde Jan ležel, byl veliký kámen. Důstojník vzal Janovu pušku a podal ji jednomu jezdci, aby ji rozbil o ten kámen.

A voják ji rozbil jedinou ranou.

Potom se Jan dal na cestu. Musil jít, musil kráčet podle koně. Kůň šel zvolna, ale Jan se přece opožďoval. Nemohl postačit, nesloužily mu nohy. Voják tedy sesedl z koně a vysadil Jana do sedla. Potom si navlékl uzdu na loket a hlasem se smál a bil se přitom rukama do ramenou.

Když dojeli do vesnice, zůstal kůň stát a ruský voják ukázal na chalupu, kde měl Jan čekat. Potom udeřil zlehounka Kostku přes záda, vyšvihl se na svou kobyly a odjel.

Kvečeru přijeli do vesnice kozáci a deset kozáků vstoupilo do chalupy, kde čekal Jan. A tu ho vítali a prohlíželi si ho. Jeden obrátil jeho brašnu, druhý vzal jeho opasek, třetí pak počítal proti světlu díry v jeho plášti.

A jiní jej brali za ramena a dívali se mu do tváře a odhadovali jej na délku paží a kroutili přitom hlavami a směli se.

Ale Jan byl hladov. Dali mu tedy jíst. Nanesli trámů, rozřezali je a za chvilí praskal v peci oheň. Potom uvařili prosnou kaši a čaj. Do kaše dali Janovi tři hrudky bílého cukru a ty hrudky byly veliké jako slepičí vejce.

Ráno zvedl Jan hlavu z loktů, rozhlížel se a nemohl se upamatovat, co se s ním stalo. Byl sám.

V noci měl Jan sen. Vzpomínal si na ten sen, vzpomínal si na kozáky, a tu viděl, že na stole leží hrudky cukru a chléb. A Jan jedl chléb a chroupal cukr. Potom se ohlížel po svých botách, ale viděl, že má opuchlé nohy a že mu boty k ničemu nejsou a že nemůže udělat ani krůček. Zatím vyhasínal v peci oheň. Před pecí byla pohozena náruč dříví a Jan usedl na zem a po rukách a po zadku se vlekl k té hromadě, aby přiložil dřeva. Báł se zimy a teplo jej rozjařovalo.

Když přiložil, vylezl jakžtakž na lavici, která stála blízko u ohně, a hřál se. Hřál se, bylo mu blaze jako nikdy předtím a obcházela ho tupá a blažená dřímota.

A opět usnul a opět snil. Ale to, co snil, bylo tak útlé a krásné, že si to nemohl zapamatovat. Slyšel v tom snu mluvit Černohusa, slyšel v tom snu svého otce Emanuela, a Emanuel Kostka se smál hlasem a dával mu jídlo. Potom se Janovi zdálo, že sedí na břehu říčky, a tu poznal svou říčku, která se jmenuje Skalička a kterou prý pánbůh pustil ze svých dlaní. Tu seděl na břehu a držel mezi koleny džbán a ten džbán byl plný mléka. Potom viděl holuby, již obletují štít, a viděl selské koně, jak potřásají hřívou. Viděl

psici jménem Lasička a viděl malé dítě, které se prohání na bystrých nohou, a slyšel líbezný zpěv. Byl před skaličskou školou. Tu se před školou zastavil selský potah a chasník, který šel podle koní, pustil otěže a ptal se: Kdo to zpívá? Kdopak to tak překrásně zpívá?

A hlasy z povětří odpovídaly na tu otázku.

Dost již té zatrolené bídy! Dost toho polospánku a polobdění! Venku je jasný den, mrzne jen to praští, ale slunce ukazuje svou přívětivou tvář a na všech stranách kypí život. Práskněme dveřmi u komor, kde syčí hlad! Zanechme žranic chudásů a mámení, jímž kouří selská pec! Obraťme list a přeskočme pár dní.

Přeskočme do Ravy Ruské.

Rava Ruská bývala město tak napolovic a nikdo nechybí, kdo řekne, že to byla spíš velká vesnice. Nyní z ní zbývá pár učouzených zdí a pobožených ohrad. Totam je stromoví a těsné krámky židů. Vzal je čert, spláchla je válka. Ale to místo, kde stávala Rava Ruská, je znamenité místo a život se tu valí dál a proudí jako kdy předtím.

Do toho města přijel Jan Kostka na vozičku. To bylo cestování! Voziček měl taktak čtyři kola a div se nerozsypal. Koně měli taktak po dvou párech nohou a je to div, že jimi pletli. Na vozičku pak bylo chlapů jako kvítí. Jeden měl cholera a ta cholera mu propalovala kařata, druhý měl ránu v rameni, třetí v noze a každému se dostalo pro zahřátí špetky bolesti. Dlouhou chvíli jim krátily vši.

Když voziček se vzácným nákladem přijel do řečeného města, protáhl si Jan údy a lehl si na sluníčko. „Zaplať pánbůh,“ myslil si, „zde mi nikdo nebude vadit o bolavé nohy.“ Potom si dal pod hlavu boty, které nosil na provázku, a díval se, jak kolem něho přecházejí vojáci ve vysokých čepicích a krásní důstojníci. Po ženských nebyla ani památka.

Asi za půl hodiny přišel k Janovi kozák a povídá: „Co zde ležíš na chodníku? Pročpak překážíš?“

A Jan se natáhl o kus dál. Natáhl se pěkně při zdi a mhouří oči proti sluníčku. Vedle Jana přisedl na bobek zajatec, který se jmenoval Stodola. Byl to Slovák a kdysi chodíval světem. S tím chlapíkem bylo vyrazení a Jan zmíry rád poslouchal, jak se směje. Ti dva tedy spolu seděli u zdi a rozmlouvali:

„Polská země,“ povídá Jan, „je krásná, rozhlédni se po tom kraji. Všude je rovina, mírné vršíčky a řeky, až se srdce směje.“

„Ta země,“ odpověděl Stodola, „je krásná, ale císaři je v ní těsno, a proto vede válku.“

Jan odpověděl: „Vede válku, aby všeho pozbyl. Vede válku, aby jeho národové poznali, že je sláb a že nemůže poroučet!“

„To je,“ řekl opět Stodola, „druhý konec hole.“ Zatímco si dva zajatci povídali, přišel k nim ruský důstojník a díval se na jejich hadry a díval se na pytle, v nichž měl Jan omotány nohy, díval se na hanebnou ránu malého Slováka a povídá: „Co vás to napadlo, lízat si tady své rány? Hajdy odtud!“

A potom je vyhnali ze spáleniště a z ohrady. Ať se obrátili tam či onam, všude se našel někdo, komu to nebylo vhod.

„K čertu,“ povídá nakonec Jan Kostka, „kam se má člověk vrtnout? Cožpak nám nedají páni nikde pokoje?“

Řka to, hledal místo, kde by byli bezpečni, a rozhlédnuv se, spatřil skupinu koní. Stáli v kruhu, měli hlavy u sebe, a protože stáli druhý den a protože byli dobře živeni, nevěděli bujností co dělat.

„Pojďme mezi ně,“ řekl Jan. Ale Stodola nechtěl jít a odpověděl: „Děkuji pěkně, jdi si sám.“

A Jan šel. Ale to není pravé slovo, protože se vlekl a táhl nohy za sebou. Když se dostal mezi zvířata, převrátil se Jan Kostka na záda a díval se po zimní obloze, jak to dělával v létě ve Skaličce. A zatímco Jan Kostka usnul, kývali koně hlavami.

Když Kostka procitl, stál před ním starý důstojník a pravil: „Ty jsi cikán?“

Jan odpověděl, jaké je národnosti, a vojenský pán se otázal svých lidí, kam zajatci jdou. Ale nikdo nevěděl, kam jdou. Tu se důstojník zamyslel. Když se pak vyšvihl na koně, bylo vidět, že je starý koňář.

„Dojel bys na koni do Moskvy?“ řekl.

Jan mu však nerozuměl. Tu mávl důstojník rukou, hodil Kostkovi hrst cigaret a odjel. Ale dříve než odjel, rozkázal, aby kozáci naložili Jana Kostku do vozu.

Kde však měli kozáci vzít vůz? Rozhlíželi se, a tu jim padla do oka ubohá košatina, na níž přijelo do Ravy Ruské šest vojáků a Jan Kostka. Potom hledali vozku a rozhlíželi se a hledali tak dlouho, až našli malého chlapečka. Bylo mu devět let. Toho chlapečka vysadili vojáci na kozlík a dali mu do ruky bič. Chlapec naříkal, ale vojáci se mu smáli a pravili: „Proč naříkáš, cožpak nevidíš, že povezeš velkého pána?“

Potom hledali vojáci koně, ale nenašli je až druhý den.

Průvod zajatců se táhl po silnici a šel zvolna vpřed. Bylo jich veliké množství, bylo jich na tisíc. Šli, jak stádo běží. Vlekli své hadry, a jak šli, odhazovali je a cesta byla pokryta věcmi, které odhazovali. Za průvodem jel pak vozík s nemocnými. Jel ve stopách toho truchlivého vojska a chlapec na kozlíku nepřestával plakat. Kvečeru se zajatci blížili k městečku jménem Žolkiev. Měli se tam stavit na nocleh.

Ale maličký chlapec stále plakal a nebyl k utišení.

Kobyly, které táhly vozík, byly ještě hubenější a ještě bídnější než ty, které sloužily zajatcům na počátku cesty. Náklad byl větší o dva nemocné a vůz se sotva hýbal.

Byl již soumrak, zajatci podřimovali a Kostka poslouchal, jak chlapec pláče. Tu sáhl Kostka po opratích, vzal z chlapcovy ruky bič, a obrátiv jej, tlačil násadou biče chlapce od vozu a smál se na něho, až chlapec porozuměl. Dítě běželo ještě chvíli podlé vozu, ale za chvíli bylo totam:

Té noci byl Jan ubytován ve vesnické škole. Bude spát ve světnici a v loži! Stodola mu pomáhal vléci po sněhu pytel s jeho ubohým majetkem a tak se šťastně dostali i do postele. Přikryli se kobercem, který stáhli ze země, a bylo jim blaze. Když se trošinku ohřáli, rozhlédl se Jan po světnici a spatřil klavír. Nad klavírem pak visely housle. To Kostkovi nedalo. Vstal a zahrál na ten klavír a hrál tak dlouho, až jej uslyšeli jiní zajatci.

Za chvílku zaklepal někdo na okno a Jan řekl:

„Vstup, vejdi dál!“

Byl to Oskar! Byl to skaličský šlechtic. Byl to syn okresního hejtmana a Jan ho před dávnými lety učil řečtině a jazyku latinskému.

Jan Kostka mu zasadil ránu do ramene a hledal po kapsách něco k jídlu. Potom mluvili o svém městě, ale Jan nevěděl, kde by začal. Přeskakoval od jedné věci na věc jinou a mluvil o školních příhodách a o válce a o všem, co mu přišlo na jazyk.

„Jsi raněn?“ zeptal se mezi jiným.

Ale mladý pán byl zdrav a styděl se, že byl zajat zdrav.

„Ech,“ řekl na to Jan Kostka, „já jsem utekl do zajetí a zastřelil jsem rakouského desátníka.“

Potom šlechtic odešel. Ale Jan zůstal u klavíru a té noci poslouchalo mnoho vojáků, jak hraje na klavír.

Po dlouhém strádání se Jan Kostka dostal do Lvovské nemocnice. Byl vykoupán a zbaven vší. Potom se mu naskytla příležitost, aby se podíval do zrcadla. A hrome, to byl pohled! Jan Kostka viděl černého chlapa, viděl, že ten chlap je kost a kůže a že mu uvnitř hlavy svítí oči. Tu si pomyslel, že umře. Díval se na své nohy a viděl, že z nich odpadává maso, a viděl, že je po naději. A tak napsal Kostka dvě psaní. Prvé svému otci, Emanuelu Kostkovi, a druhé skaličskému chirurgovi.

Když ta psaní napsal, zůstal v zamyšlení a četl dvě napsaná jména. Seděl přitom v bílé posteli a držel tužku v ruce.

Potom Jan ulehl. Díval se na bílý strop, počítal lampy, které visely od stropu dolů, a vposled obrátil oči k lidem. Viděl denní shon, viděl ošetřovatelky a rozhněvaného lékaře. Viděl, že se lékař hněvá nadarmo. Jan Kostka zavřel oči a zůstal bez hnutí. A tu, jak tak ležel, vzpomněl si na ruské slovo, které mu řekla cikánka, když byl malým chlapcem. To slovo mu nešlo z mysli.

Bylo ticho. Ticho obestíralo Jana a zaspávalo ho jako snůh.

A z veliké dálky odbíjely hodiny. Zatímco zněly, projel Janovým tělem závan radosti a probudila se v něm chuť k životu. Tu se rozhlédl a viděl, že kolem něho stojí lékaři v bílých pláštích. Jeden měl v ruce papíry, druhý si choval v rukou obnažené lokty a třetí se usmíval.

„Připrav se, synu,“ řekl nejstarší z těch lékařů, „přišel čas, abychom se podívali na tvé nožičky.“

Jan Kostka věděl, kolik uhodilo. Bránil se, prosil, chtěl vyskočit z postele a na čele se mu perlil pot.

„Škoda řečí,“ pravil opět nejstarší chirurg, „přijdeš o nohy, ale zůstaneš naživu. Budeš se vozit v kočáře a to není k zahození. Pokud člověk dýchá a pokud se může dívat na ten boží svět, je všechno v pořádku.“

Jan prosil a prosil, ale chirurgové měli naspěch. Šli dál a vzdalovali se od Janova lože.

Děvče, které posluhuje nemocným, nalilo potom vody do sklenice a podalo tu sklenici Janovi, aby se napil. Ale Jan uchopil děvče za ruku a stiskl ji tak silně, že vykřiklo. „Nechci být živ bez nohou! Raději zemru!“ pravil Jan a opakoval ta slova silným hlasem a stále tiskl děvčeti ruku.

Tu upustila ubožačka sklenici a nemocní se obraceli tím směrem a chirurg zvedl uši.

Potom se vrátil ke Kostkovi a řekl:

„Můj synu, naposlouchal jsem se podobných řečí dost a dost. Tak mluví každý. Každý se nerad loučí se svými údý, ale když si má vybrat mezi smrtí a mezi živořením, volí to druhé a je jako beránek.“ Řka to držel lékař prsty na Janově zápěstí a díval se na Kostku. Tu se mu svezl

pohled na dopis, který Jan chtěl odeslat doktoru Mannovi. A lékař vzal dopis a přečetl si to jméno. Bylo to jméno jeho přítele.

Polský chirurg znal Manna z Berlína.

A tak doktor Hugo Mann zachránil Janovi jeho krásnou postavu.

Jan však musil opustit nemocnici, kde se mu tak dobře dařilo.

Toho dne přišel skaličský lékař do Doubravy a pravil: „Kostko, slyšel jsem, že jsi špatně zapsán. Slyšel jsem, že prý chodíš po hospodách a vypravuješ věci, které vláda stihá. Slyšel jsem, že máš sedláky k tomu, aby schovávali své obilí a neodváděli to, co je nařízeno odvádět.“

„To vše je pravda,“ odpověděl Kostka a otevřev knihu, v níž čítával za dlouhých večerů, ukázal chirurgovi lístek.

Byl to lístek, jímž vojenské úřady oznamovaly Kostkovi smrt jeho druhého syna, Josefa.

Potom bylo chvíli ticho, Emanuel Kostka stál ve stínu. Jeho tvář byla tmavá, ale na Kostkovu pěst dopadala prška světla.

A minula nová chvílka a sedlák a chirurg stáli mlčky proti sobě. Sedlák se opíral o stůl a doktor si mnul čelo.

V tom tichu bylo slyšet zvenčí hlasy. Za chvíli vešli do světnice dva četníci. Pozdravili a starší z nich řekl, že hledají letáky a že jim bylo uloženo prohledat všechny kouty. Potom se dali do práce, ale nehledali příliš horlivě. Dotkli se papírů, otevřeli zásuvku ve stole a nahlédli do spížirny. Kostka mlčel a četníci neřekli ani slova.

Když byli hotovi a když se měli k odchodu, dal jim Kostka spánembohem a pravil: „Krejčí Horečka je hlupák a špatný služebník. Neudrží jazyk za zuby. Kdybych měl letáky, mohl jsem je dávno schovat.“

Z krásné a čisté nemocnice, kde dívky nalévají léky do sklenic, z krásné a čisté nemocnice, kde se proud vody rozstříkuje o umývadlo, z krásné a čisté nemocnice, kde se učival ruským slovíčkům, se Jan dostal do hanebné díry. Leží čtyři neděle v Kyjevě, leží tu dva měsíce, již táhne desátý týden a nikdo si jej nevšímá.

V té nemocnici vládne hlad a smrt. Je to staré a sešlé stavení z kamene. Jeho zdi jsou silné, jeho okna jsou úzká a jeho podlahy se prohýbají pod každým krokem. Ve světnici je řada lůžek a nad těmi lůžky je řada jiných lůžek. Zde se válejí nemocní. Jeden stená, druhý dokonává, třetímu visí z postele hnát a ruka.

Mezi těmi lidmi kráčí smrt. Cinká kosou a praví: „Mír. Spánek. Odpočinutí.“

A její řeč zní tak krásně, že nemocní zvedají své hlavy k jejím ústům.

Někteří z těch chudásů jsou oděni v strašné roucho, někteří pak byli zbaveni šatů a leží, jak je pánbůh stvořil. Ti mají uplavici a uplavice je nutí vstávat. Tu se smekají ze svých pryčů a přidržují se zdi a kvapí ke džberu a pára stoupá ze zpocených těl.

Někdy přicházel do světnice lékař a díval se na tu spoušť. Potom počítal, kolik vojáčků je bradou vzhůru, a zřídka jim zapomněl přát lehké odpočinutí. Když byl hotov, vybral dva nebo tři zajatce a ti záhy potom odcházeli. Nežli k tomu došlo, třepaly se lístky s jejich jmény na hřebíku, který byl pojmenován hřebíkem štěstí.

Kostkovo lože bylo vysoko u stropu a Jan neměl naděje, že by si ho lékař mohl povšimnout. Toužil však dostat se k oknu. Když někdo v jeho pořadí zemřel, překročil mrtvého a vtačil jej na své místo. Tak putoval blíž a blíž, a jednoho dne se octl na světle.

Komora těch ubožáků byla v podzemí, ale Janovo vysoké lože se dotýkalo málem ulice. Jen sklo a mříž jej dělila od světa, kde zpívají ptáci a kde bystrý vítr shazuje chlapcům čepice z hlavy.

Nastalo opět jaro. Jan se díval oknem a viděl dvě děti.

Byli to dva otrhánkové, byli to dva škrpálníci, kteří si hráli s míčem zrobeným z provazů a z cucků. Ale ten míč přece jen skákal. Skákal sem a tam a chlapci jej vrhali proti stěně a chytali jej do svých ručiček. Tu se stalo, že jeden z chlapců odrazil míč tak nešťastně, že se zakutál do jámy pod Janovým oknem a proletěl mříží.

Když to chlapci viděli, dali se do pláče.

„Neplačte,“ řekl Jan a zaklepal na skleněnou tabulku. Potom otevřel okno a sítkou, kterou si za dlouhých týdnů své bezmoci zrobil, aby mohl dosáhnouti vzdálené předměty, vylovil míč. Chlapci jej uchopili a utekli více polekání než potěšení.

Ale sotva se na druhý den rozednilo, přišli opět k oknu. Jan viděl, jak špička dětského střevíce opisuje krásné obloučky, zatímco pata zůstává nepohnuta, a podle děr a podle otřepených kařat poznal své přátele.

Ti malí chlapci přinesli Janovi hrst sušených švestek. To bylo právě bohatství! Ale Janova sítko zrobená z provázků měla velká oka, švestky jimi propadly a v sítko nezbylo nic.

„To nám scházelo,“ povídá Jan, „což, vy uličníci, nemáte kus papíru, abyste švestky zabalili?“

A když to Jan říkal, šla právě mimo kupecká paní a po boku jí kráčel spanilý andílek, ňaňa, růžová chůvička s nahými lokty. Na těch loktech nesla po košíku. Kupcová byla zbožná, laskavá a měla, jak se říká, srdce na pravém místě. Když porozuměla, co se chlapcům přihodilo, zastavila se a praví: „Ňaňo, podívej se, kdo podává tu sítko oknem.“

A chůvička poslechla a uviděla Jana Kostku a dala se s ním do hovoru.

„Ty mluvíš rusky?“ táže se to krásné děvče.

„Kdyby nás nedělila mříž a kdybych měl zdravé nohy,“ odpověděl Jan, „viděla bys, že umím mluvit jaksepatří, ale protože jsem ve sklepení, je všechno, co říkám, hloupé a smutné.“

Ale chůvička se smála a se smíchem pověděla své paní,

co slyšela. Tu vyňala paní ze svého kapsáře krásný dvou-
rubl a pustila jej do Janovy sítky. Dříve však zavázala naša
ten dvourubl do kapesního šátku.

Za řečený peníz dostal se Jan z hanebné nemocnice
kyjevské. Dal jej ranhojiči, a na druhý den se mohl se svým
přítelem Stodolou dívat, jak se jejich dva lístky vesele tře-
pou na hřebíku štěstí, to jest na hřebíku těch, kdo jsou
určeni k odjezdu.

Potom přišel Jan se svým přítelem do Moskvy a jeho
rány se zacelily. Na koncích prstů mu vyrostly krásné
obloučky nehtů a byl opět zdrav.

Ale tehdy již nastávala nová zima a na báně moskevských
chrámů napadl poprašek sněhu. Tu bylo Janovi dopřáno,
aby se prošel tím krásným městem.

„Příteli,“ řekl Jan onoho pamětihodného dne svému
druhu, „jsme zdraví a můžeme opět dýchat čerstvý vzduch.
Bože milý, jaké nás to potkalo štěstí! Vidíš ta krásná děvča-
ta, vidíš ty přívětivé bručouny a malá batolátka? Vidíš ty
bystré koníky, jak rozkládají své ohony, vidíš vozičky
s vesele roztočenými koly, vidíš tu chasu spěchající a lelku-
jící, vidíš ty tváře usměvavé a tváře zakaboněné, vidíš tu
nádhru, kterou nám ukazuje starý kouzelník?“

A Stodola rozhlédnuv se odpověděl: „Vidím, že tvůj
kouzelník nevzal věc za pravý konec. Vidím, že jeho umění
kulhá hůře než já, neboť kdyby se vyznal v tazích, mohl si
ušetřit vše, co s námi po dva roky prováděl. Měl jsem dost
bystré oči, abych viděl to, co mi dnes ukazuje, ale zákopy
a zdi nemocnic jsou zatraceně neprůhledné.“

Jan Kostka a jeho věrný druh se octli v zajateckém tábo-
ře v městě Tjumeni. Byl to tábor o čtyřiceti domech a
v každém tom domku spalo pět set lidí. Kolem dokola
celého prostranství byly pak příkopy plné neřádu a drátěná
ohrada. V rozích stály věže a před jedinou branou kozáci
s ručnicemi.

Jan Kostka hřadoval opět na visutém lůžku a opět zkou-

šel hlad a opět slyšel utajované vzdechy, jež unikají spáčům ze sna.

Z tábora, kde byly veliké pekárny, vozili zajatci jednou za týden chléb ruskému vojsku. Tu šli do města a mohli se potloukat ulicemi a mohli si vydělat nějakou kopejku. Jan Kostka štípával na podobných vycházkách dříví a tak získal peníze, aby si koupil dvě přikrývky. Z přikrývek si pak ušil kazajku a od těch dob toužil být stále venku.

Jednou vzkázali znenadání vojáci z města pro osm bochníků a Janovi bylo dovoleno, aby je odnesl. Šel se strážít, ale sotva měli tábor za zády, umluvili si schůzku až za tři hodiny. Potom průvodce zmizel a Jan šel do města sám.

Šel, a když přišel na trh, zastavoval se u selských potahů a všimal si, jak ruští mužici strojí své koně.

„Odkud jsi, ty černý vojáku, odkud jsi, ty černý chasníku?“ zeptal se Jana mužik, který stál u potahu. Jan odpověděl. Mužik mu dal tabáku a pravil: „Ó, tam je chytrý lid!“

„A víš něco o tom lidu?“ zeptal se opět Jan. Tu ukázal sedlák na Janovy bochničky. Byly vyrovnány do sloupků a visely v provazové síti na obou stranách Janových ramenou. Potom ukázal sedlák na koně a řekl, že hlupáci a lidé blázniví do smrti nedonesou chleba a koni neporozumí.

„I kdyby se pak mezi hlupáky narodil jeden člověk chytrý jako liška a dlouho s koněm sám žil a sám s ním jezdil po stepi, pranic o něm vědět nebude, když jeho táta a dědek neumí s koňmi pojednat,“ řekl mužik. A Jan Kostka se smál.

Jindy potkal Kostka na trhu stařečka, který prodával zmrzlou smetanu. Stařeček se poptával na válku a litoval lidi.

Když se pak seznámili a když stařeček viděl, že mu pánbůh poslal do cesty rozumného člověka, jal se vypravovati a řekl: „Já jsem dbal na majetek i půdu jsem spravedlivě obdělával. I bylo mi zatěžko postoupit synovi statek, pro-

tože si přivedl nevěstu, která nebyla k hospodářství. Když přišla vojna,“ vypravoval sedlák dále, „odešel syn do války a mě navštívilo bolení v krku. Udělal se mi vřed v chřtánu, že jsem nemohl mluvit, a se synem jsem se těžko rozloučil.

Za té nemoci se mi pak zkrátil dech a odtud i do malé výšinky těžko chodím. Nemohu pracovat a nevěsta sama všechno vykonává. Teď je málo čeledínů,“ řekl vposled sedlák, „ale tebe mi pánbůh seslal do cesty. Když žiješ v nečinnosti a uvykl jsi práci, pojď ke mně za pacholka. Slýchám, že zajatci budou přiděleni mužikům, a já bych na jídle nešetřil, aby si nevěsta nezkravila ruce.“

Jan slíbil, že půjde za pacholka, a bylo umluveno, že stařeček dopíše skrze úřad vojenským pánům.

Na druhý den se Kostka přihlásil, že chce pomáhat mužikům při polní práci, a byl zapsán.

Nedlouho potom se pak roznesla zpráva, že v Rusku budou zřízeny české pluky a že zajatci mohou vstupovat do těch pluků. Jan a všichni, kdo s ním stejně smýšleli, přihlásili se do českého vojska. Směli si našít na rukávy krásné trojúhelníčky a odtud mohli vycházet z tábora, kdy se jim uráčilo.

Jan Kostka běžel do města a hledal stařečka, aby mu řekl, že z práce nic nebude. Chodil po trhu, chodil mezi mužiky, kteří potěžkávali převeliké ryby, chodil podle vyrovnaného zboží, díval se lidem do tváří, ale svého stařečka nenalezl. I přišel druhý den a přišel potřetí, a tu ho znenadání osloví mladá selka a praví:

„Můj stařeček ti vzkazuje, abys přišel pracovat, a já ti vyřizuji, co vzkázal. Přijď! Ať se stane po jeho vůli. Přijď, ať se najíš u našeho stolu, protože o kvas a o chléb nebývá nouze.“

„Rád bych přišel,“ odpověděl Kostka, „a rád bych pracoval, ale musím se vrátit k vojsku.“

„Pokud jde o práci,“ odpověděla selka, „nemusíš se

bát! Tu já sama hravě zastávám a pranic mi není zatěžko ohánět se ručhadlem.“

Tu se Jan podíval po divokých kouřích a po bílých rukou té mladice a nemohl pochopit, že s nimi něco spraví a že ujela tak dalekou cestu.

202

Potom selka prodala vlnu a hotovila se k odjezdu. Jela trhem, a protože se koně plašili, šel Jan u jejich hlav. Když měli trh za zády, vystoupil Kostka na přečnávající sanice a chtěl se přidržovat košatinky, jako to činí ve Skaličce malí chlapi. Ale selka mu řekla: „Blázínku, omrznou ti prsty, což nevíš ani, co je zima? Chválabohu, takový zkušený mužik by se nám hodil do hospodářství! Nu přijď,“ dodala na usmířenou, „vykrmíme tě, a až stařeček umře, můžeš zas spánembohem do těch svých krajin.“

Jan Kostka litoval, že se nesetká s mužikem, a viděl se již ve vojště. Věc však dopadla jinak.

Vojenští pánové se přidrželi prvé přihlášky a poslali Kostku na polní práce.

Nad jižním Ruskem se otevřelo jaro a opět rozkvetly stromy. Tehdy, když je nejkrásnější čas, jela podle řeky Bugu tělega se třemi vojáky. Vezl je stařeček jménem Matvěj Kichtinko. Bylo mu dobrých devadesát let a stěží držel v ruce otěže.

„Pan satanáš,“ řekl Matvěj Kichtinko, „nám dnes z atopil. Časné vedro není než ke škodě, za deset let se urodí chroustů, že je budou lidé lopatami sbírat.“

„Pan satanáš,“ odpověděl Jan Kostka, „je někde na bitevním poli.“

Na ta slova zakýval Matvěj Kichtinko hlavou a pravil: „Neměl bys, synu, mluvit o satanáši, když novou práci počínáš.“

Ale Jan se smál. Vlahý a bystrý vítr mu zvedal vlasy, cítil pach koní, cítil, jak ho skrání lehounká prška jejich pěny, viděl nádherný Bug, mocnou a širokou řeku, po níž se plavily koráby, viděl rovinu v šíř i dál a vysoké, převysoké nebe. I zdá se mu, že z těch prostranství a výšek, z toho azuru, jež mámi jako moře, pohřímává volnost.

A tu se Jan Kostka vztyčí v košatince malého vozíku a vezme ze stařečkových rukou bič a zapráská bičem. Vlasy mu vlají ve vlahém větru a práská bičem. A Janko Stodola a voják jménem Antonín Srb se usmívají a spustí písničku. Potom vpadne Jan Kostka svým krásným hlasem a zpívá.

Tak jedou dál a dál. Vozík skáče, koně rozkládají své ohony a potřásají hřívou a řeka Bug obrací své vody a valí je zpátky.

„Jsme blízko moře,“ praví Matvěj Kichtinko, „a satanáš nám plivl do proudu.“

Asi hon cesty od veliké řeky Bugy leží dřevčné stavení. Ale není to stavení, jaká bývají na jižní Rusi. Je to pramalý domek zrobený z prken. Vedle domku jsou stohy slámy a velká ohrada pro koně. To místo se jmenuje Tři chaty. Hospodařil zde plukovník jménem Vasil Nikolajevič Tělnik. Byl to pyšný pán, ale neměl ani kopejky a neměl svého majetku. Ztratil jej při zábavách, a nakonec mu nezbylo, než aby šel sloužit ke kupci. A ten kupec byl pánem širého kraje. Jmenoval se Lev Fedorovič Apraximov. Lev Fedorovič měl dobré srdce, ale miloval bohatství, moc a urozené lidi. Když byl Vasil Nikolajevič Tělnik propuštěn z vojska, řekl mu kupec:

„Vasile Nikolajeviči, pojď ke mně sloužit. Mám veliký majetek, mám půdy, že bych ji nemohl ani obejít, mám mlýnů, že je nemohu spočítat, mám lomy na barevný kámen a mám i továrny, které dnem i nocí pracují.“

Plukovník Vasil Nikolajevič poděkoval a stal se správcem kupcova majetku. Spravoval kupci majetek a mnohdy mu byl ku prospěchu a mnohdy ho šidil, jak mohl.

Jednoho dne přišel Vasil Nikolajevič ke kupci a pravil:

„Na řece Bugy leží místo, kterému se říká Tři chaty. Kolem dokola jsou tvá pole, ale jsou špatně obdělávána, protože je tam daleko a protože jsou cesty špatné a potahy vážnou v blátě. Dej mi dovolení, a já na těch místech vystavím dvorec.“

Kupci se líbilo, co říkal Vasil Nikolajevič, a dal mu dovolení a peníze. Potom požádal správce Vasil Nikolajevič vojenské pány, aby mu poslali lidi na práci, a ti mu poslali napřed deset zajatců a potom Jana Kostku a jeho přítele Stodolu a Antonína Srba, který býval čeledínem ve Staré Říši.

Když přijel vozíček se zajatci k místu, které se od starodávna nazývá Tři chaty, stál kupec se svou ženou a s Vasilem Nikolajevičem před zmíněnou chaloupkou. Přijeli sem na návštěvu.

Zajatci spatřili pány a přestali zpívat.

„Kde je dvůr, kde jsou dvorská stavení a chlévy?“ zeptal se Jan stařečka, který je vezl.

Stařeček se zasmál a ukázav na rozvalené zdi řekl: „Tam stával dvůr a dvorská stavení, ale satanáš je spálil a rozhodil sem kopřivy a bodlák.“

„Tu to máme,“ pravil na to Jan Kostka, „to bude pěkné zůstávání!“

Potom řekl opět ten starý člověk: „Nic nenaříkej, nic se nestarej. Vasil Nikolajevič postaví všechno, co potřebuje hospodářství.“

Když zajatci dojeli k dřevěnému domku a když sestoupili z vozu, ukázal stařeček na Lva Fedoroviče a řekl: „To je kupec, kterému patří širý kraj. Pokloňte se mu po pás!“ Potom ukázal na Vasila Nikolajeviče řka: „To je správce, který vládne širým krajem. Pokloňte se mu až k zemi!“

Kupcova žena byla vznešená paní. Vyznala se v hudbě, a když slyšela zpívat zajatce, hned se jí zalíbil Kostkův hlas a hned poznala, že ten zajatec není ledaskdo. Rozkázala tedy správci, aby se podíval do vojenských listin a řekl jí, odkud ten člověk je a čím býval. Správce šel k Janovi a řekl mu: „Dej mi své papíry.“

Na to vybidnutí odevzdal Jan správci lístek, kde byla napsána jména zajatců a kde bylo vypočítáno, kolikrát denně mají jíst a jaká částka jim patří na penězích. Správce se podíval na tu listinu a viděl, že Jan Kostka chodil do vysokých škol. I napadlo ho, že bude mluvit francouzsky, a zeptal se francouzským jazykem: „Umíš pracovat? Umíš jezdit s koňmi?“

Jan byl s živými jazyky poněkud na štíru, ale přece jen ze sebe po francouzsku dostal, že vládne koňmi bezpečně a že učiní vše, aby pány uspokojil.

„Dobrá,“ řekl na to správce, „ale pověz mi, kde ses tomu naučil?“

„Na vysokých školách,“ odpověděl Kostka. Potom řekl

své jméno a požádal o kousek mýdla.

Ale správci nebyla věc vhod.

Když se pak Vasil Nikolajevič vrátil ke kupcově ženě, pravil, že je Jan Kostka čeledín. „Kdož ví,“ dodal po chvíli, „co z těch chlapíků vyleze. Bojím se, že se štítí práce a že si budou hrát na pány.“

Jan spal ve stohu a jezdil s koňmi. Ráno za svítání býval již na cestě. Nestaral se koním o obrok a nemusil svá zvířata hřebelcovat, přesto se však shledalo práce nad hlavu. Čeledínů bylo dvanáct a každý měl tři koně. Vyhánělo se tedy každého rána třicet šest koní. Běželi volně a to byla věru krásná podívaná! Cválali, rozbíhali se travnatým polem, zvedali obláčky prachu a vesele řehtajíce potřásali hlavami.

Ale každý z těch koní mířil jinam, každý měl jinou zálibu. Někteří se obraceli k vodě, někteří do stepi a čert aby se jich dohlídal. Tu si Jan Kostka omotal kolem zápěstí bičík a práskal tím dlouhým bičíkem a objížděl třicet pět koní a srážel je do klínu a hnal je vesele vpřed a křičel přitom jako malý chlapec.

Veselým křikem sílily pak Janovi plíce.

Večer uléhal na slámu, a dokud neusnul, díval se po obloze. V noci spal, ve dne robil a ze sna a z práce mu sílilo srdce.

Jednou, když se vrátil s koňmi od krásné řeky Bugu a když zvířata byla napojena, zbyla Janovi chvílička času. Tu si zmanul, že se před nocí projde. Šel a zatoulal se k ovčákům. Ovčák byl toho dne v Oděse a jeho žena byla s dcerou sama doma. Jan se stranil ženských a neměl chuti rozmlouvat se ženskými. Přál tedy stařence dobrou noc, řekl děvčeti nějaký šprým na rozloučenou a bral se dál. Když ušel kousek cesty, zaslechl rány z ručnice. „Kdo to střílí?“ pomyslně si Jan Kostka a tu mu připadlo, že by mohl přijít k dobrému soustu. I dal se tím siněrem, kde padaly rány.

Po chvíli přišel pak Kostka k místu, kde stál střelecký

vozik. Byl to vůz Vasila Nikolajeviče, který si vyjel se svou dcerou na lov. Koně z toho vozíku byli odpřaženi a toulali se stepí, čeledín někde spal a pán rozmlouval se svou dcerou.

„Ljubov,“ řekl, „zkus štěstí! Zasáhneš-li mou čapku dřív, než dopadne, splním ti tři přání. Můžeš volit, co se ti uráčí.“

Slečna se zasmála, chopila se ručnice a Jan Kostka viděl proti nebi, po němž kráčí měsíc, jak Vasil Nikolajevič metá svou čapku do výše, a viděl Ljubov, jak zvedá ručnici a střílí. Viděl přímou postavu té dívky, viděl hlavu s krátkými vlásky, jež se nakláněla vzad, a toužil spatřit její tvář.

Když byl již blízko, obrátil se Vasil Nikolajevič, a poznáv Kostku, řekl:

„To je náš učený čeledín ze stepního statku. Jdi, schytej koně a zapřahej! Chci odjet a můj kozáček někde spí.“

Jan schytl koně, ale neodvedl je k vozíku a nezapřáhl. Jel hledat kozáčka, a když ho našel, pravil:

„Vstávej! Vasil Nikolajevič na tebe čeká a chce odjet.“

Dříve než Jan Kostka došel ke statku, zaslechl cval koní a spatřil střelecký vozíček. Jel k letnímu sídlu Vasila Nikolajeviče. Jel k místu, které leželo tři hodiny cesty proti proudu, poblíže mlýna jménem Jelanec.

Jan Kostka poznal, že pán řídí koně, a uhnul z cesty. Uhnul z cesty a Vasil Nikolajevič po něm švihl bičem.

Asi za tři týdny onemocněl jeden z Kostkových koní a padl. V ten čas přijel Vasil Nikolajevič opět na stepní statek, a dozvěděl se o tom, rozkázal, aby zavolali Jana Kostku.

Když Kostka přišel, řekl mu správce: „Uhnal jsi koně! Budeš pracovat tak dlouho, dokud neodpracuješ, co kůň stál.“

„Kůň byl nemocen,“ odpověděl Kostka, „a pokud jde o placení a o peníze, dluhujete zajatcům mzdu.“

Tu změnil Vasil Nikolajevič zlostí barvu a chtěl Jana

udeřit. Ale Janovi nebylo pranic úzko. Vyprostil se zlehounka z pánovy ruky, a vzav mu bičik, přelomil jej mezi prsty.

Od těch dob nastaly Janovi kruté časy. Vzali mu koně, musil pracovat, až se z něho lilo, a měl stále hlad.

„Hleďme ho,“ říkal správce a ukazoval za Janem Kostkou, když rubal stromy či nosil těžké kameny či když hloubil základy pro dům, „hleďme ho, ze samé gramoty se mu pomátl rozum. K dílu! K dílu! Koně jsi uhnal a sám se sotva hýbeš. Což ti gramota ručičky svázala?“

Když se přiblížil měsíc září a když zrána již kouřila řeka, nakládal Kostka kámen na vůz. Stařeček, který měl odvézti ten kámen, byl starý, neunesl ani tříštičku a Jan musil všechnu práci vykonat sám. Zvedal balvany a krev se mu valila do tváře a na rukách se mu napínaly žíly ažaž.

„Bárin o tobě říkává,“ pravil stařeček, „že jsi v Evropě zavadil o školy, ale když se tak na tebe dívám a když tak vidím, jak po mužicku zvedáš kameny a po mužicku svůj osud snášíš, skoro bych řekl, že nemluví pravdu. Odkud jsi?“

Jan stařečkovi odpověděl a řekl mu, že seděl ve školách až do omrzení.

„Tak, tak,“ pravil opět stařeček, otáčeje bičem, „a což ti satanáš nic nenašeptává?“

„Kam mříš?“ zeptal se Kostka.

A stařeček řekl: „Mužik ve své vesnici protráví život a tam do smrti bude sedět a nevytáhne paty, ledaže by toužil zhlédnouti svatý Betlehem. A ty si počínáš jako mužik. Jsi z cizí země, a přece tady žiješ a při své práci setrváváš.“

Veliká řeka Bug rozlévá při ústí své vody do takové šíře, že člověk nepřehlédne z břehu na břeh. Moře stoupá do té řeky a podle měsíčních hodin je voda buď slaná, buď slad-

ká. A tak se stále moře a řeka mísí.

Jan Kostka chodil podle břehů Bugu a přišel k přístavu, kde kotvily veliké lodi. Hledal zde práci a ptal se námořníků.

„Ty jsi námořník?“ odpovídali lidé z lodí na tu otázku.
„Umíš číst a psát?“

„Umím,“ křičel opět Kostka, „jsem přece námořník!“

Tu jeden lodní patron chtěl, aby mu Kostka ukázal papíry, neboť na loď nemůže přijít jen tak ledaskdo. Ale Jan Kostka krčil rameny.

„Brachu,“ odpověděl onen patron, „nebude z toho nic! Co bych si počal, kdyby tě někde v Chersonu odvedla přístavní policie?“

Jan šel tedy dál a přišel v samý podvečer k lodi, která kotvila u vysokého břehu. Z břehu na loď byla pak položena lávka a Jan se dal tou lávkou a vstoupil na palubu.

Tu potkal kormidelníka jménem Fomku.

„Hleďte,“ pravil kormidelník, „to je hezký chlap!“
Řka to potěžkal Janův raneček. „Ty můžeš odrazit ještě dnes, což?“ dodal Fomka, a nečekaje na odpověď, vypočítal Janovi, co mu patron vyplatí ve Vozněsensku. Byl s tím brzy hotov a Jan souhlasil.

Odtud se stal Jan námořníkem a plavil se po krásné řece Bugu a zajížděl po moři až v končiny města Taganrogu. Ale věc nešla bez nesnází. Jan se nevyznal ve spleti lan a ráhnoví a pranic nevěděl o vrátnici a návětrném křídle.

„A hrome, námořníku,“ řekl lodní patron, „po kterých oranicích ses plavil? Z které jsi gubernie?“

Jan odpověděl, že je zajatec. A na ta slova zvedl patron obočí a pravil:

„V přístavních místech se mluví všelijak. Myslil jsem, že jsi Rus.“ Potom se ještě chvilku po Janovi díval a zdálo se, že počítá díry v jeho kabátě. Ten námořník měl malé kulaté oči a velký, převeliký nos syté barvy; krátce, kdo se na něho podíval, musil uznat, že něco zažil.

Tu rozmluvu poslouchal kormidelník Fomka. Byl to pramalý člověk a stále se smál.

„Se mi zdá,“ řekl onen malý námořník, „že ti nevoní válka.“

„Ani zdaleka,“ odpověděl Jan, „a kdybych znal armádu, která by táhla proti válce, šel bych s ní.“

„Ty ses hodil do našeho hnízda!“ odpověděl malý námořník a ukázal Janovi, které provazy napínají plachty a které je svinují.

A tak Jan zůstal. Naučil se běhat nad vodou po úzkých lávkách, naučil se šplhat po žebřících a usínal, dívaje se do ráhnoví, které se houpalo, jak stoupal Bug. I plavili se s napjatým plachtovým vzhůru po řece, a vítr hučel v korunách těch plachet a provazy zněly a loď se nachylovala k návětrné straně. A opět se plavili dolů k moři a proud je nesl a vlny tichounce šplíchaly o lodní bok.

Z Jana se stal dobrý námořník a sladká svoboda mu šla k duhu.

Když minula řada měsíců, přihodilo se, že cesta vedla loď, na které sloužil Jan, k mlýnu jménem Jelanec. Stepní statek nebyl odtud dále, než kam by člověk s dobrými koňmi dojel za tři hodiny. Janovi nebyla ta blízkost vhod, ale nic naplat, loď spustila kotvy, k jejímu černému boku přirazily prámy a lidé se hrnuli na palubu.

Když byly námořnické práce skončeny a když loď tiše stála, přišel k Janovi malý námořník, který se jmenoval Fomka, a řekl: „Vidíš letohrádek, vidíš mlýn a ten širý kraj? To vše náleží bohatému kupci. Prodával kdysi v Oděse obilí a neměl víc než ty a já.“

„To vše vím,“ odpověděl Kostka, „sloužil jsem u kupce za pacholka.“

„A hrome,“ řekl opět námořník, „utekl jsi z Tří chat, již si vzpomínám! Střez se mu přijít na oči a ještě víc se střez jeho správce Vasila Nikolajeviče!“

Černá a pyšná loď jménem Kněžna Alexandra měla

odvézti mouku; přivezla pak do mlýna uhlí a skvostný nábytek. Přivezla nádherné stolky, měkké lenošky a skřínky plné skla. Na tyto věci čekala Ljubov a plavila se ke Kněžně Alexandře. Když její prám přirazil k lodnímu boku, ztratila Ljubov rovnováhu a divže neupadla. Tu se dala do smíchu a Jan slyšel ten smích a poznal Ljubov. Potom se přiblížil k pažení Kněžny Alexandry a s pěstí pod bradou se díval Ljubov do tváře. Ljubov si všimla černého námořníka, ale záhy obrátila zrak k otáčející se kladce a ku břemeni, které klesalo níž a níž.

Tu se stalo, že mužiku jménem Kuzma se vysmekl pytel a padl na lávku a z lávky sjížděl do Bugu. Mužik byl člověk veliké síly a pytel nepustil. Ale věc byla příliš těžká, mužik nemohl pytle udržet a spadl do vody a byl by se bezmála utopil. Fomka náhodou viděl, co Kuzma vyvádí, a poznal, že je zle. Tu svlékl kazajku, spustil se po laně do Bugu a hledal pod vodou a neustal, dokud mužika nezachránil.

Potom položili Kuzmu hlavou dolů, aby mu voda vytekla z úst, a dávali mu čichat cibule.

Když mužik otevřel oči, vystupoval Fomka po žebříku z prámu na loď. Ale zastavil se a povídá:

„Ty, čerte nosatý, se chceš utopit pro cizí majetek a neotevřeš ruky, abys jej pustil! Což ti Vasil Nikolajevič ještě málo poškubal vousy? Je ti líto, že by přišel o poprašek zadiny? Co, musíš mu shánět na radovánky a majetek mu až do té smrti budeš chránit?“ Řka to držel se Fomka na žebříku a hněv jím tak lomcoval, že se žebřík spletený z lan třásl a kýval sem a tam.

Lidé poslouchali Fomku a pracovali dál a neřekli slova. Vedle mužiků pak stála studentka Ljubov a ta studentka rozkázala Fomkovi, aby mlčel.

Nespokojenost mezi prostým lidem rostla den po dni, týden po týdnu, měsíc po měsíci. Mluvilo se o strašných porážkách na válečném poli a nespokojenost mohutněla a vracely se časy staré deset let. Když pak nastalo nad Bugem jaro, přišla zpráva, že se car vzdal vlády a že bude trávit svůj život na modlithách. Ale nespokojenost rostla za Prozatímní vlády jako za cara.

Tehdy pozval Vasil Nikolajevič oděské úředníky do svého příbytku. Mezi pány pak byl člověk s přeraženým nosem. Toho člověka si nikdo nevsímal, a tak mu nezbývalo než přecházet po chodbách.

Když se všichni shromáždili, vstal Vasil Nikolajevič ze svého místa a řekl:

„Mé zaměstnání mě nutí, abych se stýkal s mužiky a s prostým lidem. Pracuji s nimi, starám se o ně, popřávám jim výdělek a mluvím s nimi přívětivě, ale namísto podobných odpovědí slyším jen sykot. Mužici pro zlost a pro špatnou vůli neotvírají již ústa, pánů si nevsímají, popům se nepokloní, po zemi ruce vztahují, ale svého nepřítele, to židovské plemeno, nevidí.“

A jiný pán řekl:

„Ta chátra, ty krysy, které se vynořují v přístavech za troubení lodních sirén, vám nahánějí strach? Cože, vy se nepamatujete, jak jsme s nimi zatočili před deseti lety? Myslíte, že to těm ničemům také vyšlo z paměti?“

Když domluvil, vstal třetí pán a ten řekl:

„Neslyšel jsem žádné troubení a nevím o ničem, co se tkne srážek a násilností. Pravoslavný lid pracuje a hledí si své práce. Ale je ticho a jeden po druhém se mlčky dívá. To se mi nelíbí.“

Bug, ta volná řeka, ta řeka nepoddajná, zanesla Kněžnu Alexandru do města Vozněsenska. Loď ležela na kotvách a námořníci poslouchali řeči, které se vedou v přístavech. Zatím se ve městě lid srážel do hloučků a rozptyloval se před kozáky, ale znenadání ho bylo opět plno.

„Pojď,“ pravil Fomka Janu Kostkovi, „je čas, abychom

se dali do zpěvu!“ Řka to odvedl Kostku tam, kde bylo nejvíc lidí, a vystoupiv na řeznický vozík, jal se mluvit a řekl:

„Komu náleží širé moře? Komu náleží řeka? Moře patří všem a řeka patří všem. Komu však náleží půda na březích té řeky a při mořském pobřeží? Náleží kupci. Ten kupec po půl rublíku kupuje a za celý prodává. Ten kupec se zmocnil peněz a půdy a nic vám nepřeje než poslušnost a hlad.“

A Fomka mluvil dál a dál. Vozněsenští námořníci pak stáli kolem něho.

V ten čas táhl městem ještě jiný průvod chudasů. V jeho čele kráčel otrhaný člověk. Měl v ruce velikou hůl a šel jako slepý. Když průvod a ten otrhaný člověk přišli na místo, kde se protíná ulice zvaná Sýpka s ulicí jménem Kaněvský řetěz, vystoupil ten člověk na nárožní kámen a jal se mluvit k svým přátelům:

„Židé, ti nepřátelé pravoslavného lidu, ti zhoubcové víry, si oddělili částku peněz od svých pokladů a tu částku dali námořníkům a lidem nepočestným, aby mluvili proti caru a proti božímu pořádku. Ti lidé teď mluví a šíří pověsti, že pravoslavná vojska byla poražena a že hlad a bída tluče na dveře. A zatímco mluví a zatímco z města do města se šíří učení Antikristovo, cinkají židé penězi a zapalují pravoslavné kostely.“

Potom ten člověk vypravoval, že byl v Chersonu chrám, který lehl popelem. Nezachoval se z něho než prášek a opálené kameny. Shořela roucha, zlaté nádoby se roztavily a vše, co je uděláno ze dřeva a z hořlavých látek, obrátilo se v popel.

Ale uprostřed toho požáru hořela svíčka zatknutá v židovském svícnu. Byla to voskovice a ta voskovice se neroztékla uprostřed ohně a hořela svým vlastním světlem. Hořela po pět dní. Když pak vychladly zdi a přestal žár a když lidé mohli vejít na to posvěcené místo, kde stával

kdysi chrám, našli tu voskovic, jak hoří. Byla zatknuta ve svícen a ten svícen spočíval svou nohou na židovské bradě a tiskl ji strašnou silou. Byla to brada žháře, který podpálil ten kostel. Andělé přiskřípli žida za jeho vousy a nedali jim šlořet, aby se zachovalo svědectví, že žid zapálil chrám.

O deváté hodině sestoupil pak muž s přeraženým nosem z kamene a dal se na pochod ulicí řečenou Kaněvský řetěz a vedl lid, který jej následoval, za sebou. Lid prozpěvoval a hrozil do oken židů a muž, který šel v čele, ukazoval do jejich oken. Tak šli, až přišli na konec řečené ulice. Přišli tam, kde se dělí cesta, a tu bylo vidět, jak od přístavu kráčí hlouček námořníků.

V čele toho hloučku šel Fomka. Když Fomka zhlédl, kdo proti němu kráčí, dal se do smíchu a řekl: „Není to ostříž se zahnutým zobcem? Není to ten pták slídící po kořisti? Není to plameňák, který má zoban ještě křivější?“

Bože milý, nechci se mýlit, ale je to on. Je to ostříž, který přepalává kurce, je to plameňák, který miluje oheň!

Cožpak nevíte, kdo po léta rozmnožoval bohatství kupci Apraximovu? Cožpak nevíte, kdo podpaloval nepotřebné lodi, které dal kupec vysoko pojistit? Nevíte, že to byl Petr, který si říká Křítel?“

Řka to ukazoval Fomka na člověka s přeraženým nosem a ten člověk ukazoval opět na Fomku.

Potom se jejich hloučky srazily.

Jiného dne, navečer, když loď opět zakotvila ve Vozněnsku, přiběhl Fomka k Janovi a pravil:

„Je zle! Schovej se! Zmiz! Ztrať se! Na loď jde četa vojáků a hledají zajatce.“

Jan vběhl do podpalubí, ale nenalezl místa, kde by se ukryl. I nezbyvalo mu, než aby se vrátil. Ale Fomka, který byl malý a drobný, pustil z přídi po řece malý člunek a Jan

vsedl do toho člunu.

Zatím stáli již kozáci na břehu a volali na patrona lodi:
„Hola, je u tebe zajatec a my hledáme toho člověka.“

„Byl zde,“ odpověděl patron, „ale neměl listin, a tak jsem mu přikázal, aby odešel.“

Potom kozáci prohledali loď, a když nikoho nenalezli, šli spánembohem do města.

V půlnoci přirazil pak Janův člun k lodnímu boku.

„Synu můj,“ řekl tehdy patron, „shodli jsme se s tebou a nic zlého ti nepřejeme, ale časy jsou zlé. Nastává zima a musíme se vrátit do přístavu. Bug je volná řeka, moře je širé, ale přístav se hemží slídily a kozáky. Jdi, synu můj, přines si listiny.“

Malý Fomka poslouchal patrona a mnul si bílé čelo, mnul si čelo a přemýšlel. „Půjdu s tebou k Vasilu Nikolajeviči,“ řekl potom Fomka.

Tu mu však položil patron ruku na rameno a pravil:
„Fomko, pozbyl jsi rozumu, ty malý námořníku?“

„Vasil Nikolajevič mne ani neuzří,“ odpověděl Fomka. Potom přinesl dvě lahvice a nalil do sklenic.

„Pijte,“ řekl, „ať se zdaří, co jsem si usmyslil.“

A ti tři pili. Bug houpal zvolna lodí, a jak jí houpal, pohybovala se lampa a stíny na stěně. Prvý stín byl nejdelší, druhý pramaličkový a třetí měl náramný nos.

Jan Kostka se vydal s Fomkou do letohrádku Vasila Nikolajeviče. Když došli k mlýnu, oddělil se Fomka od Jana a řekl: „Nevcházej do letohrádku hned, ale počkej hodinu.“

Sotva ten čas uplynul, vstoupil Jan do domu a setkal se s děvčetem, které spatřil ve stepi a podruhé na řece Bugu. Byla to Ljubov.

„Co chceš,“ pravila dívka.

„Já,“ řekl Jan, „jsem přišel požádat Vasila Nikolajeviče o své listiny. Vzdálil jsem se o své vůli ze stepního statku, kterému se říká Tři chaty.“

Tu vešel Vasil Nikolajevič sám do světnice a poznal Jana Kostku pravil:

„Hledme, ptáček je chycen!“ Řka to posadil se do křesla, jež kdysi Jan přivezl svou černou lodí, a díval se přivřenýma očima na Kostku.

„Přišel jsem vás požádat o své listiny,“ pravil Jan.

Ale Vasil Nikolajevič se smál a neodpovídal. „Ten chlapík,“ řekl potom své dceři Ljubov, „je špatný čeledín a špatný námořník. Je to buřič!“

„Přišel jsem pro své listiny,“ opakoval opět Jan Kostka.

„Přišel jsi k svému pánu,“ odpověděl Vasil Nikolajevič, „odpovídám za tebe před vojenskou správou, a protože jsi zběhl, pošlu tě do tábora.“

„Nikdo mne neodvede do Oděsy,“ řekl Kostka. Tu zavolal Vasil Nikolajevič na své sluhy. Volal, zvonil a potom se vyklonil oknem a díval se, neuvidí-li někoho ze svých služebníků.

Ale dům byl prázdný. Nespatřil živou duši.

A Jan zatím stál a díval se na Vasila Nikolajeviče a na jeho dceru Ljubov. Když se vynadával, odešel volně k řece a sešel se s Fomkou.

Prozatímní vláda obnovovala mezi zajatci pořádek a hleděla jim přísně na prsty. I stalo se za časů těch náhlých prohlídek, že Jan Kostka musil odejít z paluby černé lodi. Rozloučil se s patronem, rozloučil se s malým kormidelníkem Fomkou, rozloučil se s námořníky a šel do Oděsy k vojenským úřadům. V Oděse byl Jan Kostka vsazen do tábora a čekal.

Zatím se bohatý kupec chystal opustit město. Hledal bezpečí. Slyšel o práci námořníků, slyšel o Fomkovi, slyšel, že zajatec, který býval čeledínem na stepním statku, s ním uzavřel přátelství, a chtěl toho zajatce mít u sebe.

Tak se octl Jan Kostka ve velkém statku, kde byl panský dům. Statek se jmenoval Petrovka. Uprostřed jeho dvora se leskl malý rybníček, po jeho stranách stály sýpky, stáje

a chlěvy. V čele, oddělen jen proužkem zahrady, se zvedal panský dům. Za panským domem byl rozsáhlý sad a kol dokola statku šuměly za stálého větříčku platany a rozložitě jilmy.

Bohatý kupec smýšlel s Janem dobře, ale páni mívají málo času. A tak Lev Fedorovič zapomněl na zajatce a Kostku poslali do stájí.

Tu se Jan sešel se svým starým druhem Stodolou a té noci rozmlouvali málem do rána. Leželi na vozech a mluvili o carovi. Mluvili o bohatém kupci, mluvili o Eberdinovi a o socialistech, kteří prý přijeli z Finska do Kronštadt.

A Stodola pravil: „Kdybych byl Rus, skoro bych řekl, že se Eberdin mýlí a že ti Kronštadtští mají pravdu.“

Ráno pak vyjel Jan Kostka s čeledíny a oral poblíž moře. A tak tomu bylo každý den.

Jednou nadešla neděle a Jan si pral košili. Když byl hotov, pověsil košili na žebřiny, lehl si pod vůz, zavřel oči a vzpomínal si na své knížky. Odříkával si verše řeckých básníků a snil jako za starých časů. Snil, mhouřil oči proti sluníčku a Homér mu břínkal do své lyry.

Ta věc by nestála za vypravování, kdyby se vzápětí neozval týž motiv v jiné poloze.

U čerta! Za Janem někdo mluví! Jan slyší hlas a ten hlas odříkává podobné veršičky a zní tak známě! Kdo je to? Kdo to mluví s básníkem?

Jan Kostka poznává Ljubov.

Ta krásná studentka chodila dvorem a ruku na knize a prst té ruky mezi listy odříkávala školní úlohu. To byla pro Jana šťastná chvíle. Nezdržel se, popadl košili a běžel za slečnou. Ale dříve než ho to napadlo, spustil zároveň s ní a odříkával verše jako mlýn.

Ljubov se lekla a zdálo se jí, že se ten velký a silný zajatec pominul rozumem. Jan Kostka se smál a řekl jí své jméno a řekl jí, že kdysi chodíval do škol. Tu si Ljubov umínila, že učiní vše, aby se Kostkův osud změnil. Vraštila

obočí naslouchajíc, jak Kostka sype verše z rukávu, a potřásala krátkými vlásky, když řecké trojspěřčí se šesterou ozvěnou kopyt se hnalo po dvoře.

V té době bylo v Oděse velmi neklidno. Kupcova rodina bydlila již v Petrovce a Ljubov bydlila s nimi, protože jí před rokem zemřela matka.

Kupec pak měl tři děti. Panský dům zněl tedy štěstím, neboť ty dítky dosáhly již milostného věku. Nejmladší mezi nimi byla slečna jménem Natálie a ta se blížila k patnáctým narozeninám.

Jednoho dne rozkázal kupec, aby čeledínové přivezli z Oděsy klavír. Jan chtěl jeti do města se Stodolou a prosil šafáře, aby jim to dovolil.

Stodola uměl kovat různé nástroje, zámky, nože, skobky a vše, co se mužikům hodí do hospodářství. Kdykoliv se pak připlétl do kovárny, narobil těch drobných věcí do zásoby. Potom zajatci čekali na cestu do města a prodávali zboží mužikům.

Když šafář viděl, jak Jan a Stodola o tu práci stojí, řekl, aby se spánembohem dali na cestu.

Jan Kostka jel tedy se svým přítelem do města Oděsy a naložil s ním klavír na vůz. Potom zajeli na trh a prodali své zboží a nakoupili si známek na dopisy a papíru, co srdce ráčilo. Jan Kostka škrtil groš a zmíry rád si dal na stranu nějakou kopejku. „Kdož ví,“ říkával, „jaké na nás přijdou časy, kdož ví, nekoupím-li právě za tuto kopejku hrst prachu, který nás zachrání.“ Tehdy se však Jan vydal do kopejky. Koupil si mýdlo, papír, knihu a krásnou košili za čtyrák. Ale smlouval přitom jako žid.

„Das ví,“ řekl mu přitom Stodola, „že vy sedláci jste na krejcar jako líti. Když jsem chodíval světem, smlouvali se mnou nejvíce ve velkých chalupách.“

Když měli všechno v suchu, dali se na cestu a samou noc dorazili do Petrovky.

Panský dům měl dvě schodiště. Jedno krásné široké

s nízkými stupínky a druhé příkré, úzké, prahanebné. Rozumí se, že prvním vcházeli páni a druhým ti, kdo jim sloužili. Jan zastavil své koně před širokým schodištěm, ale tu vyběhl kuchař z bílé kuchyně a pravil:

„Hybaj odtud! Kdyby tě viděl bárin nebo bárina, bude zle!“

K té rozmluvě se připletla děvečka z černé kuchyně a ta děvečka pravila:

„Hlouposti, paní a pán nejsou dnes ve statku.“ Ale nic naplat, kuchař stál ve dveřích s roztaženýma rukama a bránil schodiště. Kostka jej zlehka přetáhl popruhem, odplivl si a vlekl klavír k úzkým schodům. Byla to katovská práce!

Když Jan se svými pomocníky stavěl konečně klavír na jeho místo, pustil nástroj trochu z vysoka, a jak jej pustil, odskočilo víko klavíru a Jan zahlédl jeho bílé a černé zoubky. Tu se Stodola obrátil po dveřích a vyšel ven se vztyčeným prstem. Za chvíli se pak vrátil a řekl: „Zahrej, nikdo není doma!“

A Jan se nedal prosit.

Jan Kostka hrál, a kdož ví, zdali si nemyslí, že Ljubov poslouchá.

Slečny zatím seděly ve světničce, která byla vyhrazena hostům. Ljubov pohybovala ručičkami hodinek a snažila se vyjmouti smítku, která zapadla na krásný číselník. Tu zazněla hudba a Ljubov zvedla hlavu.

„To hraje zajatec,“ pravila Ljubov. A znenadání jí přišlo na mysl, jak Kostka přejíždí step na nesedlaném koni a jak se opět plaví po veliké řece Bugu. Přišlo jí na mysl, jak se s ním podvakrát setkala, ale to vše neznělo jako příběh a pranic se to nepodobalo příběhu, který můžeme vypravovat.

Když Jan Kostka skončil, otevřela Ljubov okno do noci. V dálce se leskl Bug a mírná obloha jižního pásu se klenula nad tou řekou.

Kupcova vznešená žena seděla v modrém pokoji a to byl pokoj v severním křídle panského domu. Měla v ruce knihu a přes ramena šátek. Bylo jí asi čtyřicet pět let. Nosila vlasy rozdělené vprostřed čela, nosila drahocenné náušnice, měla živý pohled a na tváři poprašek ličidla. Se vznešenou paní trávila čas Ljubov a Natálie. Ale kupcové byla dlouhá chvíle. Odpovídala slečnám na otázky, sama se ptala po věcech všedních a po věcech vznešených, ale ta rozmluva se vlekla. Neměla vzlet, postrádala něhy, chyběla jí moudrost a nebyla krátce k ničemu.

Kupcova žena sbírala starobylé a krásné věci, nadevše pak milovala hodiny. A těch hodin bylo ve světnici plno. Jedny odbíjely, jedny cinkaly, jedny hrály krásné taneční kousky. A zatímco odbíjely a cinkaly, vešel do světnice kupec. Měl unavenou tvář a levé oční víčko mu stále klevalo dolů. To byla jeho věrná podoba a lidé o něm říkali, že stále pospává na jedno oko.

Lev Fedorovič pozdravil a jal se mluvit o oděšských šarvátkách. Potom se posadil do lenošky a sepsal ruce nad svým kolenem. Byl klidný. Admiralita poslala na pobřeží pěknou lodici, jež bude bdít nad jeho majetkem. Kupec byl v bezpečí.

Když skončil své uvažování, vzpomněl si na Jana Kostku a řekl: „V chutoru žije námořník. Co dělá a jak se mu daří?“

Potom poručil, aby Jan Kostka přišel do panského domu.

A Jan Kostka se právě vrátil s koňmi. Tu k němu přišla služka z bílé kuchyně a pravila: „Máš jít do panského domu. Máš jít k bárinovi a k bárině.“

Zajatec vytřepal z rukávů osiny, oklepal si boty a chtěl si vzít novou košili, ale tu se ohlédl na Janka a viděl, že se Janko usmívá. I odpověděl Kostka na ten úsměv veselým zasmáním a odběhl ve staré rubašce, která páchla potem. Potom vystoupil po nízkých schodech, prošel řadou pokojů a konečně se dostal do světnice, kde byl kupec se svou ženou a Ljubov s Natálií.

„Chtěl jsem se tě otázat,“ řekl kupec, „co děláš a jak se ti daří?“

„Pracuji,“ odpověděl Jan Kostka a díval se na bohatého kupce, který stále mhouřil jedno oko.

„A jak tomu je s tvým vzděláním,“ pravil opět kupec, „studoval jsi, či jsi byl čeledínem?“

Tu vstala kupcova žena a jala se mluvit, tak jak bývá obyčejem mezi lidmi dobrých mravů.

Potom odvedla Natálie Jana Kostku do světnice, kde stál klavír. Ljubov nesla lampu. Lampa jí svítila na bílé ruce a na předloktí, ale její šťastná tvář zůstávala ve stínu.

Na druhý den zůstali Kostkovi koně ve stáji a Jan Kostka spal po libosti. Když se prospal, vzal si svou novou košili a šel ke Lvu Fedorovičovi.

Lev Fedorovič mu řekl: „Vezmi si koně, který se ti líbí, a jeď, kam tě oči ponесou. Od této chvíle jsi pánem svého času. Nakládej s ním, jak se ti uzdá. A až budeš unaven zahálkou a až ti bude dlouhá chvíle, můžeš promluvit s dětmi o latinském čtení.“

Když to Jan slyšel, byl okouzlen takovou mírou dobrovolnosti a poděkoval vybranými slovy. Potom se ztratil a chodil po místech, která vyhledávala Ljubov. Zařídil věc tak obratně, že se s ní setkal.

Tu chodili sadem. Mluvili o veselých věcech a Ljubov se smála, když však přišla řeč na oděské události a když se Jan zmínil o učení, které chce, aby všichni lidé byli šťastni, vraštila obočí.

Ljubov stála na straně cara, na straně bohatých a krásných lidí. Nouze, bolest a zkrvavená tvář chudáků ji děsila a děsily ji strašné léky jejich neštěstí.

I zanechali podobných řečí a brali se do světnic, kde vánek povíval záclonami. Jan hrál na klavír a Ljubov s Natálií se opíraly o desku toho klavíru. Vzorec krajkoví vrhal pak závoj na jejich vlahou kůži a sluneční svit jako štětec plný zlata kreslil obrys těch krásných hlav.

Zajatci strojili koně, pracovali v sýpkách a vozili obilí, ale Jan Kostka nepracoval. Stal se z něho pán. Spával ve světnici a projížděl se na koni. Jednou se pustil daleko a samým večerem dojel k chalupě, kde bydlil skoták, který se staral o skot bohatého kupce Apraximova. Jan vešel do světnice a žádal o nocleh.

„My,“ odpověděl skoták, „ti nemůžeme poskytnout ani měkké lože, ani příkryvku a nemáme ani čaj, ani cukr.“

V chalupě ležel na peci člověk a ten člověk se zdál tak maličký, jako jsou děti v časném věku. Ale byl již stár, měl vousatou tvář, opíral se loktem o pec a díval se na Jana Kostku.

„To je tvůj syn?“ zeptal se Jan. Skoták přisvědčil. Potom ukázal na mladou ženu, která pletla z proutků košík, a řekl:

„To je má nevěsta.“

Jan promluvil s nevěstou a promluvil se skotákovým synem. Zatím stařeček rozsvítil maličkou lampičku a postavil ji na obrácený hrnec. Světlo té malé lampy padlo pak na vojenskou čapku a Jan se obrátil po člověku, který ležel na peci. Poznal, že je beznohý.

„Jednou,“ vypravoval ten beznohý člověk, „jsme leželi v zákopech. A jak tak ležíme, táhnou nad námi divoké husy. Husy letěly tak nízko, že by je člověk schytl do čapky. Vedle mne ležel Nikolka Ivanyč. Podíval se na husy a řekl: Ty, Vasjo, jsi dobrý střelec, zab husičku, budeme mít pečení.“

Dal jsem si říci. Střelím poprvé, střelím podruhé, a husy letěly dál. Když jsem ale střelil potřetí, spadla jedna z těch hus rovnou před nás a zůstala viset na bodlinách vojenských drátů. Tloukla sebou a Nikolka ji chtěl dosáhnout bodákem.

Vtom však začala palba, že jste to jakživi neslyšeli. Člověk nemohl vystrčit hlavu. Čekali jsme tedy do rána a stále jsme mysli na tu husu, stále jsme mysli, co je s husou. Ráno se díváme, a co byste řekli? Husa ještě tloukla křídly.

Víš, povídá Nikolka, když tu husu celou noc nic netrefilo, nebude na chvíli tak zle. Potom srazil Nikolka husu dolů. A to je ta poslední chvíle z války. Dál už nevím nic, než že to Nikolku zabilo a že jsem tehdy přišel o nohy. Z husy, toť se ví, nezbyl ani drobeček. Marně jsme ji zabíjeli.“

Za tohoto neklidného času rozkázal kupec svému správci Vasilu Nikolajevičovi, aby nevymílal obilí a nechal zrno tak, jak se urodilo. Potom rozkázal, aby úroda z širého kraje byla svezena do mlýna, který se nazývá Jelanec.

„Chci,“ řekl, „abyste v jeho soukolí rozpojili maličký hřídel, chci, aby se stroje nemohly hýbat, ale současně chci, abychom se, kdykoli se nám zlíbí, mohli pustit do práce.“

Kupec byl přesvědčen, že vypukne hladomor, a čekal, až bude shánka po chlebu. Z té příčiny pak zmenšil dávky čeledi a utrlh zajatcům na jídle. Zajatci mlčeli a den ode dne bylo hůře. Když pak jeden ze zajatců zemřel, sešli se ti chudáci ve stájích a vzkázali kupci, že nebudou pracovat, dokud nedostanou dobré jídlo a mzdu, která jim byla ustanovena. Bylo poledne. Jan Kostka kráčel mimo černou kuchyni a viděl kuchaře lelkovat přede dveřmi. „Co zajatci, už jedli?“ otázal se Kostka.

„Dnes,“ odpověděl kuchař, „mi ušetřili práce. Zůstali doma, leží ve stájích a nebude z oběda nic.“

Když to Jan uslyšel, jal se přemýšlet, co by měl učinit. Přejížděl před kuchyní a pošvihával se proutkem do holek. Potom si hrábl do vlasů a šel zpátky ke kuchaři.

„Mohl bych koupit chléb, mohl bych koupit kousek slaniny?“ Kuchař odpověděl, že se poptá. Ptal se šafáře a šafář mu dovolil, aby prodal slaniny za rublík a chleba za půl rublíku. Jan Kostka tedy zaplatil a odnesl jídlo zajatcům.

Když přišel do stájí, prostřel na bednu, kde býval obrok, kus papíru a řekl: „Přinesl jsem vám maličko jídla, jezte, přátelé, a ať vám to jde k duhu.“

Dva nebo tři zajatci se nedali prosit a vzali si a jedli

plnými ústy, ale ostatní a Janko Stodola, kterého měl Kostka nejraději, neokusili z těch hodů ani sousta. Dívali se na jiné místo a jeden po druhém odcházeli před konfirmu.

Na druhý den vyhledal Jan bohatého kupce a řekl mu, že zajatci dostávají menší mzdu, než bylo ustanoveno, a že mají málo jídla.

„Jak mohou pracovat,“ pravil Jan, „když se jim vnitřnosti třepou hlady a když jsou slabí a nemocní?“

„Já,“ odpověděl kupec, „si nepřeji, než aby všichni lidé žili v dostatku. Platím mzdy, odvádím daně a jím jen jedněmi ústy. Co mám? Co jsem nashromáždil? Podél celého pobřeží žijí lidé z mé práce a já jsem zestaral. Kdyby muži neobdělávali má pole, ležela by půda ladem a úhořila by. Kdybych já se nestaral a nesvážel obilí a nepřemýšlel o zásobách pro špatné časy hladomoru, hladovělo by úrodné pobřeží Bugu. Kdyby nebylo mne, kotvily by lodi v přístavech, mlýny by se nehýbaly, továrny by stály a lidé by se neměli do čeho odívat.“

Řka to, díval se kupec zpod sklopeného víčka na Jana. Jeho unavená tvář se zdála v té chvíli ještě unavenější. Zračil se v ní smutek a přívětivý rozum.

Ale Jan stál zamračen a se zdviženými rameny mluvil o zajatcích. Tu kupec přislíbil, že rozkáže, aby jim byly vyplaceny zadržené částky, a že dostanou hojnost jídla. Potom poděkoval Janovi řka, že je mu zavázán za včasné upozornění. „Neměl jsem o těch věcech ani potuchy,“ pravil na rozloučenou.

Nedlouho potom přijel Jan Kostka do Oděsy. Měl v hrsti několik rublíků a chtěl si nakoupit něžných věcí, jako je břitva, sešitky na psaní, kapesní šátky a utěrák. Procházel klikatými uličkami a hledal kramáře, kteří prodávají za laciný peníz. Šel na stará místa, ale kramářské kotce byly pusté. Šel dál a přišel do těsné uličky, kde bylo černé

dláždění. Po dláždění pak leželo bezpočet věcí. Byly tu rozbité dužiny sudů a bedny a střepy nádobí a kusy potrhaných látek a čapka, která spadla někomu z hlavy, a slepé zrcadlo.

Tu zaslechl Jan kroky a za chvíli vystoupili ze zátočiny lidé. Dva otrhanci, kteří šli vpředu, měli na rameni ručnice. Mezi nimi pak kráčel člověk s přeraženým nosem. Byl to Petr řečený Křtitel.

„Co tady děláš?“ řekl člověk toho jména Janovi. „Jsi pravoslavný Rus?“

Na tu otázku mávl Jan rukou a chtěl jít dál. Ale Petr řečený Křtitel rozkázal, aby mu prohledali kapsy, nemá-li zbraň. Potom ti lidé vzali Janovi pistoli a poručili mu, aby šel před nimi.

Jan šel. Brali se prázdnými ulicemi, šli mokvajícím dlážděním a přišli k místu, kde byly vysoké domy. Tu potkali kozáckou setninu, která přísahala Prozatímní vládě.

„Pusť mě!“ pravil Jan a ukázal na kozáky.

„Měl jsi zbraň!“ odpověděl člověk s přeraženým nosem a rozkázal Janovi, aby vykročil.

Jan Kostka však nechtěl jít a bránil se. Tu udeřil člověk s přeraženým nosem Jana do tváře. Kozáci viděli, jak rozdává rány, a přešli mimo za veselého smíchu.

Za chvíli Jan slyšel, že někde nablízku padla střelná rána. Díval se po oknech, díval se po průjezdech domů. Ale všechna okna byla zavřena, všechny dveře byly na zámek.

Když ušli opět pár kroků, začaly rány padat hustěji a Jan poznal, že ten, kdo střílí, míří proti nim. Tu Jan Kostka uchopil ručnici jednoho z těch, kdo šli s Petrem Křtitelem, a rozbil ji o nárožní kámen. Potom přeběhl ulici a bušil do vrat domu, z něhož padaly rány.

Zatím se Petr se svými lidmi vrátil k místu, kde se křižovaly ulice, a ukryv se za nároží a zmocniv se ručnice vystřelil na Jana Kostku. Mířil mu přitom na hlavu a řekl: „Toho chlapíka jsem již někde viděl.“

Ale vrata, do nichž Jan Kostka bušil, se neotevřela. Nikdo mu nepřispěchal na pomoc, nikde se neozval ani hlásek, a tu se dal Kostka ulicí podle domů a přebíhaje ze strany pravé na stranu levou utíkal dál a dál.

Konečně se dostal do vnitřního města a tu viděl, že izvošiči stojí na svých místech, a viděl lid a pány, kteří chodili ulicemi jako za časů pokoje a míru. Ale domy byly zavřeny a na skříních obchodníků, kde bývají vystaveny něžné věci, visela závora.

Jan šel k přístavu. Šel prospektem, který se nazývá podle moře prospektem Přímořským, a došel k divadlu. Před divadlem pak stál veliký zástup lidu. Byli to muži, baby a námořníci ve svých čepičkách.

„Proč zde stojíte?“ otázal se Jan Kostka námořníků.
„Proč zde stojí tolik lidu?“

A námořníci odpověděli: „Lev Abrahámovič Eberdin mluví v divadle.“

Jan Kostka se vedral do divadla. Propletl se mezi dveřmi, vnikl mezi zástup a po krůčcích se blížil k Eberdinovi. Tu vzal za ruku mužika a prosil: „Pušť mě dál! Uхни mi z místa, dobrý člověče. Chci promluvit s Eberdinem! Musím mu něco říci.“ Tu pak stiskl loket námořníkův a řekl: „Příteli, soudruhu, nic naplat, popušť, ať projdu.“

„Co k čertu chceš?“ pravili námořníci, „nemáš snad pistoli?“ Ale Jan Kostka se smál a povídá: „Znám trochu Eberdina z Evropy.“

A Eberdin zatím mluvil:

„Vaše věc je v pořádku,“ praví Eberdin, „zaveďte pořádek! Sjednoťte se! Zažehňte do moře lůzu, která kazí dílo obnovy! Důvěřujte Prozatímní vládě! Vaše vláda má dosti prostředků, aby skončila vítězně válku. Má dosti prostředků, aby odvrátila hladomor! Důvěřujte učení revoluce! Důvěřujte jasnému rozumu, který zavede řád rovnosti.“

Eberdin mluvil dál a dál.

Bylo horko, bylo nesmírné horko. Košile se lepily lidem na záda a pot stál na jejich čelech. Divadlo žhlo. Nádherné řezby lóží se ztrácely v parách výdechů. Divadlo žhlo, samet pálil, světla ve veliké výši se ztrácela.

Mužici, ženy a skupiny námořníků stáli ve svých čepicích a ve svých šátcích, jejich mlčení se pak slévalo v horký mrak. Hlavy na ramenou svých přátel, s vlasy splepenými čekali, až Eberdin začne vypravovati příběh. Až začne vypravovat o díle a o příbězích, které se rozvinou dnešního dne. Až začne vypravovati o půdě, která patří mužikům, o lodích, které vyplují pod novou vlajkou, a o válce, která se skončila.

Ale mezi Eberdinovými prsty se trhá nit, kterou tkal ten zástup.

Eberdin mluví a Jan Kostka je mu již blízko. Vidí stát na jevišti zamračeného Fomku, rozeznává ruměncem Eberdinův, vidí bledost jeho čela a kýve na něho a mává mu vstříc.

Ale zástup mlčí.

Když Eberdin skončil a když si utírá jedinou krůpěj potu na bledé a planoucí tváři, zchvátí jej Jan Kostka v objetí a praví:

„Eberdine, hledám tě třetí rok. Jsem Jan Kostka z českého města Skaličky, který měl s tebou odjet přes hranici. Jsem člověk, kterého přivedl doktor Mann.“ Ale Eberdin si nevzpomíná. Má plné ruce práce a kvapí k poradám.

Fomka se kteréhosi dne rozhlédl po přístavu a viděl válečné lodi a kupecké loďstvo, ale nikde neviděl loď mužiků. A to Fomku pálí. Chodí tedy Fomka podle přístavu a s každým porozpráví a každému říká, co má na srdci, a stále opakuje jedinou věc: „Kdyby měli mužici loď,“ praví, „osadil bych ji děly a vzal bych na palubu pár chasníků, kteří se vyznají v střelbě. Potom bych vyplul proti proudu Bugu a stavil bych v mlýně, který se nazývá Jelanec a patří našemu dobrodinci Lvu Fedoroviči Apraximo-

vovi. Až bych porozprávěl, rozkázal bych naložit bílé mouky, až by se potápěla loď.“

A lidé se mu posmívali a pravili:

„Hleďme malého námořníka, líbí se mu být kapitánem.“

S tou písničkou o mužické lodi obcházel Fomka černo-mořský přístav a tak přišel jednou navečer před krčmu, kde byl veliký křik.

„Copak se to stalo,“ ptal se Fomka stařečka, který vyběhl před hospodu.

„Ech,“ odpověděl stařeček a mhouří ošklivostí oči, „chytily žida, který podpaluje chrámy. Tři již vypálil v Alexandrovsku a nyní přijel do Oděsy, aby urážel boha a přivolal hladomor.“

Když to Fomka slyšel, vběhl do hospody, a protože byl maličký, dostal se až k židovi a řekl mu: „Dělej, co ti poručím, a povede se ti dobře.“ Řka to jal se Fomka křičet, aby posadili žida na osla a vezli ho podle moře.

„Pozor!“ vykřikoval Fomka, „pozor na jeho drahocennou bradu! Pozor na jeho kaftan! Pozor na židovskou čepičku, která přináší štěstí.“

V hospodě bylo šero, ale Fomka přece jen poznal člověka s přeraženým nosem. S Fomkou byli dva dobří námořníci a ti hned viděli, kolik uhodilo. Křičeli jako blázni, spílali židovi, ale v té tmě a v tom chumlu uchopili místo žida chlapíka s přeraženým nosem. Fomka mu vpravil do úst roubík, naházel mu na hlavu přikrývky a stáhl jej provazem, a již ho vlekou! Žida strčili v té tahanici za pec.

A Fomka se přitom pitvoří a zasazuje člověku v přikrývkách šňupky a sází mu herdy a uštěďruje mu kopance, a ještě k tomu nařká židovským hlasem: „Ouvej, ouvej, pravoslavní lidé, nepůsobte mi tolik bolestí. Pomoc! Záleží-li vám na tom, udělám kříž.“

A lidé se smějí a Fomka se opravuje: „Co? Kříž? Ach, ty krívonosá potvoro, která způsobuješ, aby hořely kameny, jen trp! Jen si vylízej, cos nadrobila! Vzhůru na osla s ním, lidé křesťanští, ať nám ukáže, jaký je jezdec! Hrome, bude-li u přístavu dříve než my, dám jeho oslu přistříhnout uši.“

Za podobných řečí vyzvedl Fomka chlapa na osla, který byl uvázan u hospody. Chudšas Petr Podpalovač, který se nazýval Křtitel, byl zabalen v příkrývkách a nebylo mu vidět ani špičku nosu. Po chvíli se mu podařilo vystrčit ruku, a tu mával tou rukou a kýchal a natřásal se a škrábal se za ušima.

Lidé za křiku a volání šli z krčmy podle pobřeží. Člověk na oslu seděl obrácen k jeho zadku a natřásal se jen což. Petr, který se sám nazýval Křtitel, vodil kdysi zástupy chudáků a ty zástupy teď křičí: „Podpalovač chrámů se chytil. Přistihli neřáda, jak s loučí v ruce obcházel chrám a jak chtěl podpálit.“

Když pak průvod s oslem přišel k místu, kde kotvila loď jménem Jefra, zastavil Fomka osla a svrhl člověka z jeho hřbetu do vody. „Buď proklet,“ volal, „buď proklet, ty hanebníku!“

Potom se vrhl na loď Jefru a zmocnil se jí. Rozpoutala se řež, ale ubožáci z přístavu a námořníci byli s Fomkou.

Vasil Nikolajevič čeká se svým přítelem plukovníkem Kostovem v slavné loděnici, již před třiceti lety založil Francouz jménem Laville.

Je krásně. Země a moře se stýkají v růžových parách a snáší se rosa. Je krásný podzimní večer a nadchází noc. Měsíc zvolna plyne a na moři se leskne široký pruh. Vasil Nikolajevič přechází komnatou a vzhledne do okna.

„Nikolko,“ praví plukovníkovi, „vidíš, jaký je krásný večer? Vidíš, jak noc zvolna proudí? Vidíš měsíc, našeho bubeníka?“

„Bylo by mi milejší, kdyby svítilo slunce,“ praví plukovník. „Bylo by mi milejší, kdyby byl zítřejší den.“

„Jsme zachráněni,“ odpovídá opět Vasil Nikolajevič. „Oděsa je zachráněna. Rusko je zachráněno.“

Ale Nikolaj Michajlovič Kostov mlčí. Potom zavolá svého důstojníka a vyměňuje s ním několik vět. Důstojník sráží paty, uklání se a Nikolaj Michajlovič kráčí k oknu.

Opře si čelo, přemýšlí, dívá se do houstnoucí tmy a praví: „Jsme vojáci, Vasile Nikolajeviči, sliboval jsem Prozatímní vládě!“

„Ano,“ odpovídá Vasil, „sliboval jsi Prozatímní vládě, ale dávno předtím jsi sliboval caru!“ Potom pohlédne Vasil na hodiny a praví: „Teď vede Petr řečený Křtitel své otrhance k paláci tvé Prozatímní vlády. Teď projíždí městem řetěz kozáků a dělostřelci zaujali svá místa. Teď vypálí tři bitevní lodi po třech ranách. Za dvě hodiny se zmocníš města.“

Řka to pohládl si Vasil Nikolajevič úzkou tvář a přešel k oknu, kde stál Kostov. Tu padly dvě dělové rány, Vasil Nikolajevič stál a ruka mu uvízla v povětří. Stál s nakloněnou hlavou. Poslouchal, kdy zazní rána třetí, čtvrtá a devátá.

Ale neozvalo se nic než dva výstřely bambitky na nádvoří loděnice. Vzápětí pak vstoupili do komnaty vojáci a pravili: „Nikolaji Michajloviči Kostove, odevzdej zbraň, vojenská rada se ujímá velení.“

Děla houkala, pod lodními kotli planul oheň a námořníci stáli na svých místech. A mezi námořníky pobíhal Fomka. Tu běží na velitelský můstek, tu běží k dělostřelcům a křičí:

„Ouvej! Strýčkové, strýčkové milovaní, obraťte ty své tlamy k širému moři! Sestřelte měsíc, vyražte zuby tomu posměváčku, pošlete jemu ty své pusinky. A hrom vás sper, padne-li rána směrem k Oděse!

Cožpak nevíte, jak to bolí, když se trhá lidská kůže? Dost! Dost! Dost! Náš bručoun z můstku vám to vzkazuje. Otočte kohoutek! Kdopak se bude lískat přes vlastní zadnici. To město patří nám! Moře je naše! Bug, ta řeka nezdočná, bude teď nosit naše skořápky. Pan plukovník a admiralita je v prachu, vykouřili jsme je. Garda si líže zkrvavené tlapy. Cesta je volná. Nechte hloupostí. Ucpěte huby těm svým křiklounům!

Či co to povídám! Vždyť máte vystřelit na počest nové vlády!

Tak, chlapci, do toho: Jedna! Dvě!

Jářku, až řeknu tři, břinkněte do svých pometel, vy malí námořníci, a ať zahouká rána, až měsíček se skácí do Černého moře.“

231

Vasil Nikolajevič s plukovníkem Kostovem a s pěti kozáky prchali do Petrovky. Jeli oklikami, neboť po kraji se roznesla pověst o nové vládě a Vasil Nikolajevič se vyhýbal mužickým houfům. Byl rozvztekl a bodal koně.

Zatím Jan Kostka rozmlouval s Ljubov o událostech v přístavu a Ljubov řekla:

„Všichni Rusové se budou bránit. Po celé Rusi bude válka.“ Potom obrátila svou tvář k Janu Kostkovi a otázala se:

„Co uděláte? Půjdete do Oděsy?“

„Půjdu,“ odpověděl Jan a zastavil se.

Ale Ljubov se vzdalovala bez rozloučení a její krok byl kvapnější a kvapnější.

Jan Kostka se vrátil do dvora.

Tu zaslechl křik a šel za tím křikem. Poznal hlasy svých přátel, poznal hlasy zajatců. Zajatci rozhazovali před černou kuchyní své jídlo a Stodola držel kuchaře za krk. Když Kostka doběhl k svým přátelům, řekl mu jeden ze zajatců: „Jdi si po svém!“

A druhý se na něho osopil a pravil: „Táhni!“

Jan Kostka chvíli stál, chvíli se díval po těch svých přátelích. Viděl Jindřicha Váňu, který býval sklářem a který stále pokašlává, viděl havíře z Krušných hor, který se nemohl naučit slovíčko rusky a po pět měsíců čeká z domu psaní, viděl tu chasu, jež se naposledy najedla při sklizni kukuřice, jež se pásla na melounovém poli a žrala dužnaté oddenky řepy.

„Pusť kuchaře,“ řekl Jan Kostka a jeho přítel pustil kuchaře. Potom Kostka ukázal svou těžkou rukou na

jíchu, která zbyla na dně kotlíku, a řekl kuchaři: „Okus to jídlo a řekni, jak chutná.“

Kuchař vzal lžící a chtěl učinit, jak mu Jan poroučel, ale tu viděl za Janovými zády kozácké jezdce a mrštil lžící o zem.

A kozáci se dlouho nerozmýšleli. Vstali ve třmenech, tasili svou zbraň a rozjeli se proti zajatcům. Ti vzali nohy na ramena. Jan Kostka zůstal stát.

Jan Kostka rozmlouval s Vasilem Nikolajevičem. A tu ukázal Janko Stodola na Kostku a řekl:

„Vláčel jsem se s ním dva roky, líhal jsem s ním v nemocnici a do této chvíle jsem byl ochoten vsadit sto proti jedné, že je to poctivý chlap.“

„Dareba,“ řekl druhý zajatec, „sotva se vyspal v panské posteli, již zapomněl, jak chutná polévka z vody a jaternice plněné povětrím.“

„Podívej se na sebe,“ řekl třetí, „podívej se na svůj rozplesklý nos, podívej se na svou vychrtlou tvář, chytni si do hrsti svůj hanebný dech, a když se pěkně zhlédneš, pomysli si na slečinku, která se vodí s Janem Kostkou po zahradě. Jářku, koho má volit, za kým má jít? Má se přidržet té něžné ručky, má se uchopit toho půvabného ramene, či má snad prásknout dveřmi u panského domu a sdílet s námi hlad a zmrzat na slámě?“

Bohatý kupec vyšel z domu a Jan Kostka stál před třemi pány.

„Nechte nás odejít, plukovníku,“ řekl Nikolaji Michajloviči. „Kdybych vás nechal odejít,“ řekl plukovník, „stočíte se do Oděsy.“

Tu ukázal bohatý kupec na řeku Bug a pravil plukovníkovi:

„Jsme bezpečni. Vidíte Bug! Vidíte černou loď, která připlouvá? Je to loď obsazená děly a velí jí věrný kapitán. Jsme v bezpečí. Dal jsem lodi znamení, aby připlula.“

Řka to obrátil se kupec k Janu Kostkovi a litoval, že se

přidružuje k lidem, kteří si špatně vedou. „Je ještě čas,“ řekl vposled.

V té chvíli vyšla Ljubov na uzounký balkón a dívala se do nádvoří.

Bylo k poledni. Hejno vrabců a všelijaké havěti vzlétlo ze střech sýpek. Byl pozdní podzim. Bug kouřil a nádherné slunce pralo do mlhy, která se vznášela nad jeho tokem. Kol dokola bylo pak ticho. Jen loď plynoucí po mocné řece Bugu otevřela své lodní píšťaly a houkala. Jan se rozhlédl. Viděl Ljubov, jak stojí vzpřímená, viděl kozáky a slyšel houkat loď.

„Je válka,“ pravil plukovník, „a nemohu připustit, aby se ti lidé vzdálili.“

Potom dal plukovník kozákům znamení, aby Kostku jali. Ale Kostka uskočil a vrhl se ke dveřím stáje.

Tu padla první rána. Kozáci stříleli.

Když se Jan Kostka sešel se svými přáteli, řekl: „Loď, která houká, dává znamení kupci a kozákům, ale město za našimi zády, město, z kterého utekli poraženi, to přátelské město je nedaleko. Braňme se do večera a mějme strpení.“

Potom kozáci začali dobývat dveře stáji a zmocnili se seker a bušili do dveří a rány se rozléhaly po celém dvoře. Ti chlupatí andílkové ustřelili zámek, a potom jim bylo hračkou otevřít dveře a odstranit harampátí, které tam zajatci nanesli.

Kostkovi a jeho přátelům bylo zle. Opustili stáje, proběhli síňkou, kde býval obrok, a skryli se ve sklepení, jež přiléhalo k té sínce.

A zatím za veselého prozpěvování blížil se k chutoru oddíl námořníků. V čele toho oddílu v rozbitých botách a s ručnicí, která se ježila na jeho rameni jako komín nad kuchyní, kráčel Fomka.

Buď zdrav, ty malý námořníku, buď zdrav, ty všudybyle, buď zdrav, ty chytrý chlapíku.

Ale copak si počneš s těmi pány? Co rozkážeš, aby se stalo s Vasilem Nikolajevičem? Co bude s bohatým kupcem, jak naložíš se vznešenou paní a jak se zachováš k dívce, která se jmenuje Ljubov?

„Vznešená paní,“ řekl Fomka, „a dívky ať jdou, kam se jim líbí. Kupce vezmu na loď, ale plukovník Kostov a Vasil Nikolajevič Tělnik budou zastřeleni. Vasil Nikolajevič se svým pomocníkem Petrem, kterému se říkalo Křtitel, páčil kostely a vyvolával nepokoje. Vasil Nikolajevič a plukovník obsadili loděnici a chtěli se zmocnit města!“

„Fomko, příteli,“ řekl opět Jan Kostka, „což ty jsi soudce? Což opravdu chceš trestat tak přísně? Což je na tom něco divného, že si ti dva zakohoutili, když se narodili kohoutky? Což se divíš, že se vlk vrhá na jehničky? Což je ti divné, že zataluje chvost a cení tesáky? Není snad v pořádku, že do té chvíle běžel po stopě? Kopni jej do zadku, Fomko, zaklapni mu tlamu, naraž mu koš na čenich a vypráskej ho ze vrat, ať táhne ke všem všudy! V širém kraji už není jehniček a pan vlk se naučí žrát hlínu. Fomko, podívej se na jeho ubohý běhák! Býval to nejsilnější pes ze smečky, a kde je jeho hříva? Ach ouvej, jak je pošukbán ten chomáč bílých chlupů! Vždyť je to staroch! Stojí-li ti za to, poslouvej chvíli, jak těžce sípe a jak mu tluče srdce.“

„K čertu, ať maže, ať už je venku i s tím druhým švihákem! Ať vyletí, dokud jsou otevřená vrata a dřív než se dopálím!“ řekl Fomka.

Ljubov, její otec a plukovník Nikolaj Michajlovič odjeli na jednom vozíku a kupec se svou ženou a s dětmi odjeli za nimi. Jeli bez vozků, vyrazili ze vrat a dali se širokou cestou, kde v době dešťů zapadají vozy až po nápravy.

Kam jeli? Kdož to ví.

Jan Kostka se však stal mlynářem. Bylo mu odejít na

břeh řčky Bugu, tam, kam bohatý kupec svezl zásoby obilí. Mlýn stál, nesmírné kupy pšenice ležely v sýpkách a Jan Kostka měl proměnit zrna v mouku. I šel a za večera došel do mlýna.

„Kdo jsi?“ zeptal se ho strojník, který pracoval v tom mlýně.

„Jsem člověk,“ odpověděl Kostka, „kterého dělnická vláda posílá, aby ti řekl co a jak. Zítřka spustíš stroj a ve mlýně se bude opět pracovat.“

Na ta slova strojník vstal a přinesl láhev vodky.

„V širém kraji,“ řekl, „není již vodky, ale já dostávám, co se mi zdá. Budeš se mít dobře.“ Řka to postavil strojník láhev před Jana a Jan viděl, že má strojník ruce bílé jako písar.

Na druhý den šel Jan do mlýnice a prošel všemi síněmi toho prostorného mlýna. Ale všude byl prach a nepořádek.

Potom Jan zavolal dělníky, kteří ve mlýně pracovali, a poručil jim, aby se chopili práce a připravili zásyp. Potom zavolal Jan strojníka a řekl, aby spustil stroj, a topičovi řekl, aby přiložil pod kotlem.

Asi za hodinu obešel Kostka opět mlýnskými síněmi a viděl, že dělníci pracují a že syčí pod kotlem oheň. Ale strojník seděl ve své světničce a pil vodku. Opíral si tvář dlaní a seděl na lavici, jako se sedává na jezdeckém koni.

„Proč nepracuješ?“ otázal se Jan, ale strojník si posunul čepici tlustými prsty a odpověděl: „Stroj je pokažen.“

Tu Jan Kostka rozbil láhev a hodil na stůl svou velkou pistolí. Potom si usedl k tomu stolu a řekl: „Vím, že ti bohatý kupec poručil rozpojit hřidel. Jdi a spust' stroje!“

Když pak mlýn hučel a když se podlahy sýpek prohýbaly pod tíhou bělostné mouky a když přijížděly lodi a odvážely ten boží dar, byl Jan šťasten. Chodil mlýnicí, pomáhal mlečkám nakládat pytle na vůz a vedl účty. Tu se mu dívaly baby přes rameno a divily se, jak krásně píše.

Kteréhosi dne, když tak psal a když byl zabořen ve svých knihách, přišla do světnice mužická žena, která přivezla ždíbec pšenice, a pravila:

„Jak ty krásně píšeš, mlynáři! Napiš mi psaní, které by došlo za synem až za Dunaj.“

Jan dávno uvykl tomuto úřadu a psal. Psal, že matka vzkazuje pozdravení svému synovi, psal, že doposud je mírná zima a že se nikde neukázal sníh. Potom vzhlédl na ženu, která umkla, a ptal se, co chce ještě vzkázat synovi.

„Piš,“ odpověděla selka, „že bůh seslal na ruský lid zkoušku a že ho vede po hrbolatých cestách, aby uvěřil v mír a spravedlnost. Bůh,“ pravila selka, „bohatým teď bere, co rozdal, a chudým dává, ale bolest přitom rozdílí na obě strany rovným dílem. A tak spravedlnost, to dítě boží, jako lidský tvor s bolestí na svět přichází a lidé si mohou oči vyplakat a štěstí a hoře zároveň pociťují.“

Když dopsal Jan dopis, vyšel na dvůr a tu zastihl stařečka, který utekl ze stepního statku. „Což,“ řekl Kostka, „nevypravuje dědeček o satanáši?“

A selky se smály a odpovídaly na tu otázku: „A o čem jiném by Matvěj vypravoval?“

„Jen co je pravda,“ praví na to Matvěj. „Mužik má půdu a satanáš se odstěhuje z našich krajin do pekel, protože on se sytí mužickým hladem a brzy by nenašel potravu.“

Řka to zasměje se a vrásky se mu stáhnou a je tak maličký, jako bývají děcka v něžném věku. Směje se a jeho smích je jako dětský pláč. Potom chce stařeček zvednout pytel, ale nemůže s ním pohnout. Tu jej popadne Kostka, a milý pytel je hned na voze. Stařeček chce přitom říci, že má Jan sílu od pana satana, ale ještě včas se dá do smíchu a pleskne se přes hubu.

Čas od času bylo slyšeti o gardách, které táhnou krajem a hledají armádu, která slouží dělníkům, čas od času se rozlehla krajem palba, čas od času projela po řece loď s kouřící přídí, ale mleči již nedocházeli. Nevozili již své obilí a kupcovy zásoby byly semlety.

Mlín stál, strojník utekl a Jan rozdal svým lidem ručnice.

Potom zavřel vrata a pustil psy. Mlýn byl ohrazen vysokou zdí a psi se probíhali prostorným dvorem. Kteréhosi dne se do dvora zatoulala fena a za fenou přišli jiní tuláci. Jan Kostka je přijímal do své smečky a smečka stále rostla. A mlýn pustl.

Byl únor. Chladný vítr ohýbal vrcholky stromů, ale mráz nepřicházel. Širý Bug rozkládal své vlny, čas proudil za střídavy temnoty a světla a na obzoru stále duněla válka. Stále nové gardy přejížděly stepí a vojsko dělníků bylo již unaveno.

Kterési noci slyšel Jan přestřelku a vztyčil se na svém loži. Tu znenadání zabušil někdo na vrata a psi spustili štěkot. Jan se chopil ručnice a vyběhl na dvůr. Tu zhlédl zachmuřené nebe s přívitem barvy žluté a zelené, zhlédl vlastní šlápoty, jež nasákly deštěm, zhlédl stíny rozzuřených psů, kteří přebíhali po zdi, a proti obloze spatřil jejich rozvzteklou tlamu plnou hrčení. Rány dopadaly na vrata a Jan svíraje ručnici se zeptal, kdo přichází.

„Hledám Jana Kostku,“ odpověděl ženský hlas.

Jan otevřel a setkal se s Ljubov. Byla promáčená deštěm, měla rozedrané ruce a její střevíčky uvízly kdesi v bahničkách cest.

Stáli v té chvíli plné chvatu zmučení a šťastni. Jan cítil chladná ústa a chvějící se chřípí Ljubov. Rozeznával dotekem svých rtů slzu či krůpěj deště, jež uvázla v jejích brvách, a zatímco to děvče svíral, zatímco svíral v objetí milou, s níž nikdy nepromluvil o věcech lásky, cítil, jak jejich bytosti se prolamují ohradou kůže, ohradou svých skutků, svého konání a myšlenek. Cítil, jak jejím prochladlým tělíčkem se line žhoucí proud života. Proud něhy. Cítil, jak jeho prsa se prolamují zlatistým dechem lásky. Slyšel milostné vypravování příběhů, jejichž smysl se ztrácí v lesknoucím se slovíčku, v jediném jméně, v jediném vydechnutí.

A Ljubov, ta malá studentka, jež prchala kraj světa a na

niž stříleli, ta malá studentka, která sem vběhla jako psíček, vzlykala štěstím.

„Ljubov,“ praví Jan a dívka mu odpovídá jeho českým jménem. Tu ji Jan pobídne, aby vstoupila do světnice, kde svítí lampa, a Ljubov jde. Kráčí po té světnici, a kam stoupne, zanechává vlhké stopy. A Jan usadí Ljubov poblíž kamen a říká jí něžná slovíčka a mluví a mluví. Potom jí dá jísti, snese příkrývky, jež stáhne z lůžka, a obrací její tvář ke světlu a v šťastné závratí si hrábne do vlasů. Miluje Ljubov. Tiskne ji na svou hrud' a pokrývá jí tvář polibky.

Za svítání se ozvala střelná rána a bylo slyšeti, že člověk běží dvorem.

„Zapomněl jsem zavřít dveře,“ pravil Jan a chopiv se ručnice vyběhl ven. Prošel síňkou, a tu se již setkává s člověkem, který se potácí, který se přidržuje zdi a stená. Kráčí dál, projde otevřenými dveřmi a stane v pršce světla.

Je to Vasil Nikolajevič. Je to otec slečny Ljubov. Stojí před svou dcerou. Z vlasů mu stéká dešť, je oslepen světlem a rozhlíží se. Tu poznává Ljubov a jeho zmučená tvář se stáhne k úsměvu.

„Věděl jsem to,“ praví Vasil Nikolajevič. Potom se obrátí k Janu Kostkovi a řekne: „Jdi, prchni ze země, které nerozumíš! Vrať se! Vrať se do svých Čech a Ljubov půjde s tebou!“

A Jan podává Vasilu Nikolajeviči mléko a pálenku a ošetřuje ho a ptá se, není-li raněn.

„Jsou mi v patách,“ odpovídá Vasil Nikolajevič. „Svedli jsme bitvu a ztratili jsme ji. Je pozdě na tvůj lék,“ praví vposled a vylévá třesoucí se rukou mléko.

„A Ljubov?“ táže se Jan.

„Střílela!“ odpovídá Vasil Nikolajevič. „Zabila námořníka.“

Tu Ljubov vstane a odvádí Jana Kostku k světlu. Potom ho objímá a tiskne hlavu k jeho rameni. Pláče, tichý pláč lomcuje jejím tělem a její ústa pálí. Hlas jí usedá a mluví za stálého štkání.

Zatím dojel k mlýnu Fomka se svými námořníky, již vcházejí, již se rozlétly dveře a Fomka stojí před Janem Kostkou.

Je malý, je pramaličkový a dosahuje Kostkovi sotva k rameni. Jeho tvář je pokryta vousem a blátem cest, je ztrápená, ale jeho pohled plane zpod přivřených víček. Tu ukáže na Vasila Nikolajeviče a praví Kostkovi: „Jednou jsem tě poslechl, Jene. Kdybych to byl neučinil, mohlo žít tři sta námořníků a Vozněsensko bylo v našich rukách. Teď je Vasil Nikolajevič odsouzen a jeho dcera je odsouzena. Střílela.“

Venku bylo slyšet dupání vojáků. Malý námořník se pak obrátil do otevřeného okna a velel popravčí četě.

Sotva řekl námořník prvé slovo, skočil Jan Kostka k Fomkovi a křičí: „Fomko!“ A tu mu opět padne k nohám a opět zchvátí Ljubov do své náruče a opět padá na zem a prosí a prosí a prosí.

A Fomka? Co praví? Co odpovídá?

Dívá se po zdi, kyne vojákům a vojáci odvádějí Vasila Nikolajeviče.

V té chvíli uchopí Jan pistoli a mrští jí do kouta a potom se vrhne k vojákům, rozhodí je a se šubající se tváří kráčí k Fomkovi. Fomka ustupuje. Fomka sahá po pistoli, ale jeho kapsa je prázdná. Fomka vidí Janovu bílou tvář a poznává, že se nezachrání.

Tu třeskla rána. Fomka byl zasažen. Padl. A Jan se dívá na své ruce. V uších mu zní ozvěna rány a rozpomíná se, že to není ozvěna, že to byl druhý výstřel. Obrátí se k Ljubov, a Ljubov leží mrtvá. Z hlavně pistole, kterou držela ve svých rukou, se doposud kouří.

Potom si Fomka obvázal ránu a pravil Janu Kostkovi: „Viděl jsem ji jen dvakrát a byla mi tak milá, jako bych ji znal od dětství. Odpusť mi, jsem námořník a vedu válku.“

Zatím venku padne nový výstřel.

Sibiřská řeka Om se stáčí v jednom místě přímo k severu a v tom místě leží vesnice Syropjatka. Je to vesnice s březovými háji, se širokými cestami, které se protínají vždy křížem, je to dřevěná vesnice bez stodol a stohů. V té vesnici pak přebývá sedlák Fedor Ivanyč Aksenov.

Je měsíc březen. Píše se rok 1918 a na Sibiři leží sníh. Om zmizel pod sněhem a jeho proudy hučí v hloubi koryta.

Tím třpytným sněhem, tím sněhem, jenž se třpytí, jedou saně. Zvonečky cinkají a koně letí jako ďáblové.

Hon cesty od vesnice Syropjatky, když jdeme od jihu, leží pak jiná dědinka. Je to maloruská ves jménem Polovinka. Její domečky stojí nakřivo. Bývá zde nepořádek a nouze o chleba.

Mezi mužiky z vesnice první a druhé vládne pak od let neshoda, neboť jedni mívají jídla dost a dost a druhým kručívá v břiše.

Saně, o nichž byla zmínka, jedou z jihu. Již jsou u prvních chalup Polovinky, již zatáčejí křivou uličkou, již zatáčejí k chatě mužika Jemiljaminkova.

Před domkem toho mužika je plno lidí. Jsou na svatbě. Jemiljaminkov vdává dceru Natálii za Ivana Fedoroviče Aksenova, který přebývá v Syropjatce.

Při té slavné svatbě jsou mladice a baby a mužici polovinští rozjaření. Pějí, vesele si výskají a lámou bílé koláče i černé placky. Někteří skotačí ve sněhu, někteří mají dlaně v rukávech a zpívají, někteří vypravují veselou příhodu a strkají loktem do své susedky.

Když přijely saně dočista blizounko, přítáhl vozka koním otěže a křičí:

„Z cesty, chaso, z cesty, vy baby rozveselené, ať vám koně neublíží!“

Ale mužici se staví přes cestu a házejí sněhem a výskají. Tu vystoupí Jemilojaminkov a praví:

„Nic naplat, odveď koně do stáje, dej jim obroku a sedni s námi za stůl. Ty pak, černý pocestný, se pusť s babami do kola a jez bílé koláče a černé placky.“

A Jan Kostka musí poslechnout. Vystoupí ze saní a jde na koláče.

Když Kostka pojedl, řekl mužikům:

„Jedu k Fedoru Ivanyči Aksenovu do vsi Syropjatky. Mám pro jeho syna Ivana list od dělnické vlády a budu u něho bydlet.“

„A co vzkazuje vláda?“ ptají se mužici.

„Až se otevře jaro,“ odpovídá Kostka, „přijdou sem lidé a vystaví na řece Omu mlýn. Ivan Fedorovič Aksenov se jim má postarat o jídlo a byt.“

A mužici se smějí a táží se:

„Což když Ivan k ničemu není? Což když je hlupák a lepší se na baby?“

Tu za velikého křiku přivedou ženicha a praví:

„Vždyť to je sám Ivan Fedorovič Aksenov! Vždyť sedíš na jeho svatbě!“

Potom pili horký čaj. Ze sklenic se kouřilo, sklenice cinkaly, mužici si utírali brady a ženské lámaly černé placky. Ale když přijde některá na koláč, přivře oči a povídá: „Ti mužici ze Syropjatky dovedou péci koláče! To jsou pekaři!“

A na to zas odsekne ženich a haní polovinskou kuchyni.

Na druhý den se Fedor Ivanyč vyptával Kostky, odkud pochází. Jan vypravoval o skaličském kraji, a zatímco vypravoval, přiblížil se k němu mužikův nejmladší syn, který se jmenoval Petr, a přejížděl mu prsty po ramenech. Byl

slepý. Přišel na lov o zrak.

„Ty,“ řekl slepý chlapec, „jsi co do postavy větší než Fedor Ivanyč a máš rusé vlasy.“

„Nemám,“ odpověděl Kostka, „jsem černý.“

Tu si Jan všiml, že slepý hoch je sám rusovlasý. Bylo mu šestnáct let a měl tak něžné způsoby a chodil tak zlehounka a byl tak sličný, že každý, kdo ho viděl, měl s ním slitování. Ale Petruška se stále usmíval.

„Pojď,“ řekl Janovi, „ukáži ti kraj. Pojedeme ke stohu pro slámu.“

Potom přistrojil koně, podal Janovi kožichy a jeli. Jeli bílou plání a Petruška pravil:

„Tam leží Om, tam se stáčí, tam se ohýbá a potom letí k Irtyši.“

Když pak přijeli do širé roviny, kde nebylo nic než snůh a kde nebyla ani cesta, ani stopa, otázal se Jan Kostka Petrušky: „Víš, kam máš řídit koně?“

„Vím, kde je stoh, a koně tam běží sami,“ odpověděl Petr.

Když pak koně doběhli k stohu, objížděli jej a udupali svými kopyty snůh, až se ukázala sláma.

„Kdož ví,“ myslil si Jan, když se vraceli, „možná že je Petruškovi nějaká pomoc.“

A tu se k němu Petruška obrátil a praví:

„Vidíš, jak svítí slunce? Vidíš, jak je veliké a jak silně září? Vidíš, jak se třpytí snůh? Kdybych nebyl slepý, jistě bych z té nádhery oslepl.“

„Petruško,“ řekl Fedor Ivanyč, „ze všech koní je nejkrásnější kobyłka, které jsi dal jméno Liska. Toho koníka se nikdy nezbavuj. Kdyby se snad ta kobyłka hřebila, zavolej zkušeného mužika, ať s tebou nocuje a ať o ni dbá. S tou se ti dobře povede.“

„Však vím,“ odpověděl Petruška a rozhněval se.

„Proč se hněváš?“ zeptal se Fedor Ivanyč. „Což nemůžeš poslechnout rozumné slovo?“

„Fedor Ivanyč,“ řekl Petruška Janovi, „věří, že nedožije léta.“

Jan Kostka si přejel rukou čelo. Mužikova tvář byla vpadlá, měl nažloutlou kůži a byl sláb.

Tu si Jan vzpomněl, jak byl Fedor Ivanyč vesel na svatbě svého syna, vzpomněl si, jak ho ráno vesele budil, vzpomněl si, jak Petruška napodobil v Polovince křik ptáků a zvířat, a zdálo se mu, že svět nemá smyslu. Zdálo se mu, že hoře kráčí z věku do věku, a byl stísněn.

V noci, když spal v jizbě Fedora Ivanyče, tlačivala ho můra. Viděl ve snách bitevní pole, viděl lidi zbavené údů, skotáka na peci, Petra Podpalovače, a opět se mu zjevil Bug či sladká končina města Skaličky a opět krvácející tvář Ljubov. Tu se znenadání probral ze sna, jako by ho někdo zavolal jménem. Vztyčil se na loži a poslouchal, neuslyší-li střelbu, ale nic se nehnulo. Byl klid a mír. Smolná polena praskala na ohništi, klid a mír se střel v šíř i dál, ale Jan vstával, a zmaten nočním přívitem, hledal hodinky, které dostal při rozloučení od námořníka Fomky.

„Co hledáš?“ otázal se Fedor Ivanyč.

„Chci se podívat, kolik je hodin,“ odpověděl Jan.

„Je druhá s půlnoci,“ řekl mužik. Jan rozsvítil a viděl, že je tomu tak. Potom nemohl již usnout. Přemýšlel, bylo mu těsno v loži a převracel se z boku na bok. Fedor Ivanyč bděl s ním, ale nepromluvil.

Tak plynuly Janovy sibiřské noci.

Když už bylo zimy namále, přijely do vsi Syropjatky opět saně. Zastavily před stavením Fedora Ivanyče a vozka práskal bičem.

„Kdopak to k nám jede?“ řekl mužik, „kdopak přijíždí v tak pozdní čas?“

„Koně z Polovinky nemají takové postroje, to nejsou saně mužické,“ odpověděla Anusja Ivanovna.

Jan Kostka si té chvíle hověl na loži. Měl v hlavách pytel, měl krásně vystlanou postel kožíšinami, leželo se mu jako

v kolébce a četl si knížku. Když slyšel, že venku zastavily saně, vyskočil a hrnul se přivítat přichozího. „Což,“ myslil si, „kdyby tak přišel Ivan se ženou!“

Zatím venku práskal vozka bičem. Práskal bičem, ale ze saní nikdo nevystupoval.

„Kdo je to?“ pravil Jan Kostka k mužikovi, „přijel Ivan? Přijel tvůj syn s nevěstou?“

„Ani zdání,“ odpověděl sedlák, „je to pán. Vidím, že má na nose skřípec.“

Tu vyšli chlapi ven a poznali Eberdina.

„Budu žít na Sibíři,“ řekl Eberdin, „pozdrím se pár měsíců. Vláda mi přikázala, abych odjel z města Oděsy.“

Potom se Eberdin přivítal s Anusjou Ivanovnou a řekl: „Jak se daří tvým dětem, Anusjo? Co dělá Ivan? A jak se vede Petruškovi, který prý přišel o zrak?“

„Tak,“ odpověděla Anusja, „co bůh dal, toho užíváme, a co truchlivého dopustil, toho želíme. Ale proč tebe posílají z města?“

„Ech,“ odpověděl Eberdin, „však se zase vrátím. Člověk je odsouzen žít v psotě a čekat a čekat, ale konec vše napraví.“

Potom se Eberdin obrátil k Janu Kostkovi a pravil: „Buď zdrav! Buď zdrav, ty námořníku, my dva jsme spolu rozmlouvali v Oděse, když v Rusku ještě vládl pořádek a mír.“

Eberdin zastihl své hospodářství tak, jak jej kdysi opustil. Knihy ležely na svém místě, opelichané kožichy visely na skobách a rybářské nářadí stálo v koutě. Starý služebník Eberdinův, který mu psával dlouhá psaní, byl ještě naživu, ale jeho pomocník opustil před rokem dům a toulal se někde po městech.

Bylo ráno a Vsevolod Akimič chystal snídani. I vzal zežloutlý ubrus a prostřel jej na stůl. Potom postavil do prostřed stolu kypící samovar a donesl něco sladkého medu, něco másla, smetany a zavařených jahod. Vposled postavil

na stůl cukr se džbánem vody. Když to všechno vykonal, šel Akimič pro Eberdina a zval jej ke stolu.

„Pojď, otče,“ řekl, „pojď, zasedni k svému stolu v té požehnané zemi.“

Lev Abrahámovič jedl, Akimič stál při stole a díval se mu do úst. Měl loket v dlani, pěst pod bradou a pod paží mu visel utěrák. Eberdin jedl, byl roztržit a měl zlost, ale Akimič se usmíval.

„Slyšel jsem,“ pravil stařec, „že do Petrohradu přišel mezi prostý lid maličký mužik a tomu mužiku je prý od boha dáno, aby mluvil řečí a hlasem každého člověka. A je to prý takový mužik, že urostlí lidé o něm říkají, že je veliký, a malí lidé, že má malou postavu, a bradatí, že má bradu, a lysí, že je bez vlasů. Když ten mužik otevře ústa, slyší prý každý svůj hlas a slyší, co mu táhne hlavou.“

Po několika dnech přišel k Eberdinovi Jan Kostka. Eberdin mluvil o veřejných věcech a pravil:

„Rusko je obydleno básníky. Bug snuje svou báseň, Sibiř básní a mužici žijí v pohádkách. Jasný rozum, výpočet a plán nemá ještě místa v končinách ruské země.“

Jan Kostka nechal Eberdina vymluvit a potom pravil:

„Eberdine, ty jsi studoval v Německu s doktorem Mannem lékařství? Je tomu tak?“

Eberdin přisvědčil a Kostka se zaradoval. Pohodil čapku, která mu uvízla na hlavě, a povídá:

„Pojď. Měj se k dílu! Fedor Ivanyč Aksenov je nemocen. Petruška je slepý, ale možná že jsou na světě léky, které by jim pomohly.“

Tu si Eberdin jal přejížděti kapsy svého kabátu, mnul si veliký nos, čistil skla svého skřípce a řekl:

„Studoval jsem lékařství, ale je to dávno. Jsem starý chlap, celý život jsem dělal něco jiného a nevyznám se v léčení.“

Fedor Ivanyč slábl a slábl. Byl již kost a kůže, ale konal své práce, jedl a uléhal jako kdy předtím. Práce však nestála za mnoho, jídla se sotva dotkl a v noci místo spánku a pokojného snění bděl a bděl.

Lehával naznak s rukama založenýma za hlavou a díval se do stropu. Díval se na černé trámy a Jan slyšel, jak od-dychuje.

„Trápí se? Cítí bolesti?“ ptal se Jan a snažil se v polotmě rozeznat mužikovu velkou postavu a spatřit jeho tvář. Fedor Ivanyč nepronesl však slova a tvářil se, jako by spal.

Tak plynul noční čas.

Sotva pak nastalo ráno, spěchával Jan po své práci. Spěchával k pile, která stála na břehu řeky Omu. Sem se sjížděli mužici, aby nakládali stavební dříví a prkna a silné fošny a vše, čeho je třeba k práci tesařské a k zedničině.

A když se pak vydařil pěkný den, bylo tu dětí a bab až černo. Bylo tu smíchu a žertování dost a dost. Mužici se kasali na ženské a ty jim nezůstaly dlužny ani slovíčko. Mezi tou smějící se chasou proplétali se malí darebové, kteří nepřemýšlí, leda o čtveráctví.

Nejveselejší ze všech mužiků byl pak mužik Jemilojaminkov, který se dovedl pitvořit po všech úřednicích, co jich kdy přišlo do Polovinky, a který jim sekával poklony, až se lidé popadali za břicha.

Mužik Jemilojaminkov byl malý, měl rezavou a plesnivou bradu a potrpěl si na dětičky. Bylo jich kolem něho vždycky hromada. Milý mužik je posazoval na koně, černil jim tvářinku anebo vymýšlel jinou skotačinu.

„Strýčku, pojď mi otevřít pěst!“ křičeli za ním ti malí nezbedové. A mužik jim otvíral pěst a bědoval a tvářil se, že nemá dost síly, aby ji otevřel. Na práci přitom nebylo pomýšlení a Jana Kostku bral čert.

I svázeli muži dřevu podle starého zvyku a nakládali pramaličko na své koníky.

„Pročpak tak maličko nakládáte?“ ptal se jich Jan Kostka.

„Ech,“ odpověděli muži, „nakládáme správnou míru, nakládáme tolik dřeva, kolik je potřebí, aby koně vesele šli a dobře pracovali.“

A lišák Jemilojaminkov se smál a sám měl tak nepatrný náklad, že se Jan rozhněval a vzal jednomu stařečkovi koně z ruky a naložil dvojnásob dřeva, než nakládali muži. Naložil dřeva, až saně praštěly a sanice se hluboko zařezávaly. Potom vyskočil na saně a jel tak rychle jako ostatní a dvakrát se obrátil, než oni jednou dojeli.

Když se pak setkal čas s časem, viděl Jan Kostka, že jeho koně běží vždy pomaleji, ale koně mužické že jsou jako vítr, a že jsou stále čilejší a že si vesele pořehtávají.

„Mužik,“ pravil potom Kostkovi Jemilojaminkov, „má v ruce správnou míru.“ Řka to posadil si děťátko na své saně a ujížděl jako vítr.

Přiblížilo se jaro. Sníh tál. Slunce se vyhouplo nad obzor a pánilo. Om prolomil svůj led a řečištěm se valil kalný proud. Byl čas jarních prací. Ale Fedor Ivanyč nemohl již pracovat. Odjel tedy do polí jeho nejstarší syn Ivan a slepý Petruška s Janem Kostkou.

V ten čas přijel moskevský stavitel, přijeli dělníci a počali na březích Omu své dílo.

Co však měl činiti Jan? Litoval, že není stavitelem, litoval, že není lékařem, že není mužikem, ale zhostil se tísně. Vydechl, získal důvěru. Proud mohutného světla, přerušovaný tmou, a proud mohutného života, na nějž se věší smrt, mu zněly jasněji. Jejich hlas vzrůstal, blížil se.

A s touto probouzející se důvěrou přicházela pak touha vrátit se domů, touha vrátit se k vlastní práci.

Ivan Fedorovič měl toho času velmi napilno a Petruška s Janem zůstali na vzdálených polích. Pracovali a spali ve

stepi. Jan oral a Petruška chodil rovněž za pluhem. Usmíval se, potřásal rusou hlavou a Janovi se zdálo, že těsná tma slepců se rozestupuje před jeho zavřenýma očima v černou Sibiř.

Jednou v čas poledního odpočinku přivezl hospodář na vzdálené pole jídlo. Petruška obrátil pluh, Jan pustil koně a měli se k jídlu.

Zatím Fedor Ivanyč vyňal z brašny, co dobrého přinesl, a opřel se loktem o koňská sedla. Mezi koleny držel džbán a ve džbáně šplíchal kvas.

Jan s Petruškou se pustili do oběda a hospodář jim počal vypravovat o kousku mužika Jemilojaminkova: „Jemilojaminkov,“ pravil, „nemůže vystát Němce, který vyměřuje zem, a nikdo mu není tak milý jako Vasilisa Jegorovna. A co čert nechtěl! Milý Němec se zadíval do Vasilisy. Jak to Jemilojaminkov uslyšel, oblékl si ovčí kůži a chtěl Němce postrašit.“

Když Fedor Ivanyč dokončil příběh o Němci, obrátil se k Petruškovi a řekl:

„Petruško, byl bych rád, aby si Jemilojaminkov vzal mé sedlo, vždyť ty jej nebudeš užívat a strýci se hodí.“

Petruška se již na hospodáře nehněval, že si myslí na smrt, a přisvědčil, že učiní, oč žádá. Potom Petruška vstal a hledal džbán, aby se napil.

„Ten veselý mužik, ten chytrák Jemilojaminkov,“ prohodil Kostka, „nemá nadarmo červenou bradu.“

„Měl ji,“ řekl Petruška, „měl ji, dokud byl mladší, dokud se toulával a dokud se s ním Fedor Ivanyč pro toulky vadil.“

„Co ty víš, kdo se vadí s mužiky,“ řekl opět hospodář a dal se do smíchu. „Já jsem strýce chránil.“

Fedor Ivanyč se znovu zasmál, ale tu se mu náhle zkřivila tvář a popadl se za hrdlo. „Běda!“ zakvikl, a ukazuje na svou útrobu a svíraje si levicí chřtán, zdávil krev.

Petruška s Janem Kostkou odvezli potom hospodáře domů. Jeli na třech koních a v řadě. Zvířata pak kráčela zvolna a třela se bok o bok.

Když pak dojeli k stavení, vyběhla jim Anusja v ústrety a dala se do pláče.

Hospodář řekl: „Rozlučme se, Anusjo, bez zármutku. Vždyť každý ví, co ho čeká. Vždyť jsme žili do stáří v pokoji a míru, vždyť žádné naše přání nezůstalo nesplněno.“

Tu se hospodář zastavil, aby popadl dech, a po chvíli ticha mluvil dále:

„Býval jsem zamlada přísný a pozdě jsem došel klidu, ale ty jsi bývala mírná od mladosti.“

Anusja štkala a objímajíc svého manžela křičela víc a víc: „Mlč! Utichni! Mlč! Vzbouříš si krev a zhoršíš si svou nemoc!“ Pak potlačila pláč a tvářila se, jako když se hněvá.

Fedor Ivanyč se usmál, a položiv si prst na ústa a rozhlédnuv se po světlici, vyšel na zápraží. Tu spatřil severní ptáky, jak táhli podle Omu. Potom obrátil oči k ohradě a žádal, aby přivedli kobytku, kterou měl nejraději.

Když pak přivedli kobytku, řekl hospodář Petruškovi: „Petruško, neodcházej nikdy ze Sibíře. Sibír je bezpečná zahrada a kůň je cesta té zahrady.“

Řka to bral do ruky náčiní a vše, s čím pracoval. Bral do ruky kosu a podávky a lehkou sekyrku, ale jeho tvář přecházela bledost. Cítil, že slábne. Tu požádal Kostku, aby odjel do Polovinky a přivezl staršího syna a požádal o návštěvu veselého muzika Jemiljaminkova.

Když nejstarší syn s muzikem přišli, zastihli hospodáře na loži. Byl tak sláb, že již nemohl promluvit.

Jan Kostka pomohl Petruškovi sklidit obilí, a když minula doba žní a sklizně, myslil na návrat do Čech.

„Ach,“ pravil Petruška, „proč odcházíš? Zůstaň! Nikde není zima tak trpytná, nikde není tak trpytného léta.“

Ale Jan objal Petrušku a chystal se na cestu. Byl klidný. Příběhy, které ho zděsily, příběhy, které miloval, padaly

níž a níž, duněly v hloubi, roztavily se.

Když se Jan rozhodl, že odjede, šel navštívit Eberdina. Lev Abrahámovič psal a jeho starý sluha leštil před domem cínovou pánvičku.

„Copak se stalo, žes tak smutný?“ zeptal se Jan.

„Ech,“ odpověděl Akimič, „raději se neptej, Lev Abrahámovič se zřekl polí.“

„Proč?“ otázal se Jan a zakryl si svou černou rukou ústa.

„Satanáš mu napískal, že jsme je vyšídili!“ odpověděl Akimič. „Což může být mužik bez půdy? Cožpak mu země nenáleží?“

Potom vešel Jan k Eberdinovi a rozloučil se s ním. Eberdin, ten nepokojný duch a starý poctivák, který se špatně vyznal ve světě, mu řekl:

„Na shledanou, námořníku! Na shledanou v Oděse!“

Když sedlal Jan Kostka koně, přitočil se k němu Akimič a Jan mu řekl:

„Akimiči, starý brachu, neopouštěj ho!“

„Kdež by,“ odpověděl stařec, „má zlaté srdce.“

Potom Jan odjel. Stíkl koni slabiny, kůň se dal do cvalu a Janovy rukávy vlály v povětří. Za hodinu pak dojel k staveništi mlýna, které rostlo výš a výš.

Buď sbohem, řeko pokoje a míru! Buďte sbohem, mohutné proudy Omu beroucí břehy a obnovující břeh! Buď sbohem, obloho jak postříbřený džber! A vy, koně, vy berly slepých chlapců, a vy, baby rozveselené, které se projíždíte v úvalu řečiště, buďte sbohem! Buď sbohem, drsná něžnosti! Buď sbohem, vánice, ty provaziště hvězd, sbohem, vy sněhy, sbohem, slunéčko a stepní traviny! A vy, chlapi, jimž vlezla pohádka do kožichu a kteří počítáte léta jako hodiny, a vy, kteří líháte se smrtí a v těžké hodině si dopřáváte něžných starostí, buďte již sbohem!

Jan Kostka odchází.

Je vprostřed září, rozbřeskl se den a koně stojí přichystáni na cestu. Jan se loučí.

Je zde Eberdin a Ivan Fedorovič a jeho mladá žena a je zde Petruška. Petruška pak potřásá rusou hlavou a praví: „Však ty se vrátíš!“

„Za rok. Za deset let!“ odpovídá Jan Kostka a líbá se s babami a s mužiky a naposledy škádlí ženu Ivana Fedoroviče.

Potom nasedá do vozu a jede. Eberdin zvedá ruku, kyne mu na pozdrav a mává papíry.

Jan Kostka jede podle řeky Omu, jede k jihu a slepý Petruška jej doprovází daleko do stepi.

Když se Jan Kostka dostal do Vídně, trvala ještě válka, ale armády byly již v rozkladu a císařství scípalo.

Tu postavili vojenští pánové Jana před soud. Na soudě byli pak důstojníci a poddůstojník a prostý voják. Taková byla pravidla hry. Soudce kladl Janovi otázky a Jan odpovídal.

„Kde jsi byl zajat?“

„Byl jsem zajat na ústupu. Armáda se vracela ke Krakovu a kryli jsme ústup. Byl jsem vřaděn do popravčí čety. Odvedli jsme žida a tři Rusíny k cípku lesa. Měli jsme je zastřelit a byli jsme překvapeni ruskou hlídkou. Rozehnali nás. Bloudil jsem lesem,“ praví Jan a řka to umlká.

Stojí před soudem a mlčí. Dívá se po svých soudcích a odporné a hanebné sousto mu stoupá do úst. Cítí, že se mu krev valí k srdci, cítí, že bledne, cítí, že mu rozum našeptává, aby lhal dále, cítí, že mu jakási ruka víže ústa, aby nepropukl v křik, cítí, že jakási moc jej ponouká, aby se bránil zbraní. Stíny mu přecházejí před očima, znaménko zuřivého vzteku skáče před jeho pohledem.

Tu pak vstává svědek těch příhod a mluví a opakuje, co Jan již řekl. Je to František Korita, je to tovaryš černého řemesla, který se vyučil v Litomyšli.

Potom vstává poddůstojník jménem František Hanák a praví: „Setkal jsem se s Janem Kostkou podvakerát v poli.“

Tu poddůstojník chválí Janovu statečnost a mluví nepravdy a sráží paty a obrací se k soudcům. Na jeho prsou cinkají penízky a za tohoto vyzvánění je Jan zproštěn žaloby.

Sedlák Emanuel Kostka se vrátil z pole řečeného Zaječí míra, dal koně do stáje a hrnul se k večeři. Vešel do světnice, pozdravil a čeká, co bude dobrého. Je stále týž, jaký býval. Je to táž tvář, tytéž hrubé mravy. Má klobouk na hlavě a jakbysmet opře se lokty o stůl.

Ale světnice je čistá, hrnce se lesknou, talíře stojí v pěkných sloupcích a na posteli je přikrývka se vzorečkem. U plotny pak stojí Františka Filipová, starší sestra nebožky Antonie. Dala si říci a již druhý rok hospodaří v Kostkově statku.

„Kostko,“ řekne Františka Filipová, „dnes přiletí k Černohusce vrána. Čeká se každou chvíli.“

„A hrome,“ odpoví sedlák, „to není jenom tak. Nevíš, je doktor Mann doma?“

Potom se protáhne, až mu praští v kloubech, a dodá: „Jdi, řekni Ondřejovi, ať zapřahá a dojede pro něho. Čert nikdy nespí.“

A Františka jde na dvůr.

Poprchává. Františka vztáhne ruku a chce se vrátit, aby si přehodila pytel přes záda, a tu ji znenadání zavolá hrubý hlas a přeje dobrý večer.

„Kdo je to? Copak chcete?“ táže se opatrná Františka. Ale člověk se dere do dveří a praví:

„Nejste vy teta Františka? Namouduši! A mě byste nepoznala? Vždyť já jsem Kostka. Ten nejmladší. Jsem Jan.“

A potom se Jan uvítá se svým otcem. Sedne si za stůl, vstane, rozhlíží se po světnici, projde se sem a tam a znenadání chytne tátu za ramena. Stiskne ho ze vší síly a praví: „Co jsem se na vás navzpomínal!“

Za chvíli zaťukal Jan na Černohusovo okno. Když Černohus vyšel, objali se ti přátelé, až jim praštěly kosti.

„Ondřeji,“ pravil potom Jan Kostka, „mám jet pro doktora?“

Tu otevře dveře baba, která pomáhá ženským při porodech, a rozkřikne se:

„Co blázníte, je všechno v pořádku!“

„Ti mužští nadělají hluku,“ povídá potom rodičce, „cožpak může ten doktor dělat zázraky? Cožpak se rodí děti jinak? A trochu bolesti? Nevídáno!“

Když se Jan Kostka vrátil do světnice, usadil ho sedlák za stůl a povídá:

„Co bys jedl? Co mu dáme, Františko, k večeři?“

A Františka se stará a shání, a zatím co se shání a co přebíhá z komory k plotně, klade Emanuel Kostka svou těžkou ruku na Janovu dlaň a dívá se mu do šťastné tváře. Potom si vzpomene na Václava a na druhého syna a na svou ženu Antonii.

Na druhý den byla sobota. Táhla devátá. Černohus byl kdesi na poli a Jan prohlížel hospodářství. Chodil se starým sedlákem a bylo vidět, jak brousí dvorem a berou do ruky selské nástroje. Prošli chlév, vstoupili do stáje a Jan pochválil doubravská hřibata. Díval se jim na nohy a tu mu přišlo, aby zvedl jednomu hřebečkovi kopýtko. A jak tak stál a jak držel to koňské kopyto, shlédl Emanuel Kostka na jeho ruku.

„Bože milý,“ pravil Kostka, „co jsi, Jene, dělal celá ta léta? Vždyť máš ruce jako kovář!“ Řka to přešel svými hrubými prsty synovu dlaň. Stiskl ji a přitom mu stoupal chřtánem jakýsi vzdech štěstí.

Ke stáji přiléhal Černohusův byt. V té chvíli se pak probudilo jeho dítě a zakřičelo. Dalo se do křiku a křičelo z plných plic.

„Koho si Ondřej vzal?“ otázal se Jan.

„Což jsem ti to nevypisoval?“ praví sedlák na tu otázku a dívá se na Jana.

„Vzal si nevěstu z přízně. Vzal si Josefínu Valouchovou a to je tvá sestřenice z matčiny strany.“

Když došel sedlák se svým Janem k místu, kde doubravská cesta spadá ke Skaličce, setkal se se sazečem Fulínem.

„Co, jářku, to je Kostkův student!“ křičí sazeč a ukazuje prstem na Jana spěchá jej obejmout. Potom potřásá rukou sedlákovi a praví:

„Můj hoch je v Litomyšli. Přejde na neděli domů. A to je ta věc, pro kterou jdu do Doubravy. Kostko, nakrmil jsi už hezkých pár set lidí. Což, zbylo ti ještě něco? Mohl bys mi přenechat nějaký vejškrabek?“

A Emanuel Kostka se zlobí a povídá:

„Vy, chlapi zatrachtilí, mi roznesete statek. A což ty tahanice, z těch se nevypletete. Četníci si u nás podávají dveře od rána do večera.“

Vtom protrhl déšť mračno a pokropil pyšného sedláka a ty dva jakbysmet. Běželi do sýpky a sedlák se zeptal:

„Máš něco na tu mouku?“

Sazeč jménem Fulín drží mezi koleny pytel a povídá: „Hanba mluvit, člověku to nejde z huby, ale co dělat.“ Potom se odmlčí a Kostka smetá mouku ze země.

„Otrí si střevíce,“ povídá sedlák.

Sazeč si čistí střevíce a chvilku se dívá na Jana a chvilku opět na starého Kostku.

„No, ty,“ povídá, „jsi přišel tátovi do podoby, na mou čest! Člověk se musí smát, když vás tak vidí vedle sebe. Z tebe měl být Jene, sedlák, k čertu s tvou latinou.“

Tu starý Kostka zaváže pytel motouzem a zeptá se, co chtěl sazeč říci.

„Co jsem chtěl říci?“ praví opět sazeč, „nic, pranic! To bylo jenom tak. Chtěl jsem se zmínit o krejčím Horečkovi.“

Má, chudák, hlad, povídám, hanba mluvit. Je nemocen, má raka v žaludku.

Což kdybys mu, Kostko, něco dal?

Já vím, že je to svině, toť se ví, to je bez řeči.

No, vem to řas, nemá co do huby.“

Jan Kostka se při té řeči dívá na tátu a polehounku a zvolna bere pytlíček ne právě velký a ne příliš malý.

Směje se, sazeč se rovněž zubí, a protože je i sedlákovi do smíchu, mávne rukou a přisvědčí.

A právě v tu chvíli vběhne do sýpky Kostkuv křepelák a mouka lítá zpod jeho tlapek, jako když sněží.

A teď se Emanuel Kostka opravdu dopálí.

Potom si Jan naložil pytel na záda a kráčí s Fulínem ze svahu. Pár kroků od doubravského statku čeká na sazečovu dceru s dětským kočárkem.

„Nechtěl jsem přijet s vozem až do stavení,“ praví Fulín a pln radosti se hrne ke kočárku.

„Tak, brachu, uložíme ten boží dárek jako dětátko,“ praví Kostkovi a natřepává peřinku. Ale tu sebou znenadání trhne a ukazuje na bližící se skupinu dělníků. „Můj bože, to je lidí,“ praví se zachmuřeným čelem, „to mi není vhod.“

V tu chvíli ustal déšť a slunce plulo z mraků.

„Jen dál! Jen prudčeji,“ řekl opět sazeč, „ať máme zítra krásný den. Vždyť čekám syna.“

Zatímco tak tlachali, obrátila se sazečova dcera k Doubravě a vykřikla. Z té strany přicházeli dva četníci.

„Zle je, zle!“ jal se bědovat sazeč, „má mouka, naše dobré koláče jsou v pekle!“

Četníci došli k dětskému kočárku a hned věděli, kolik uhodilo.

„Odkud vezete mouku?“ ptal se starší četník.

„Víte co,“ odpověděl Jan Kostka, „jděte svou cestou a nedotýkejte se vozíku.“

„Jakže?“ řekl četník a pohodil ručnicí na svém rameni, „snad bys měl odvahu se mi postavit, co!“

Kostka procedil něco mezi zuby a četník mu chtěl dát maličkou šňupku. Ne, nechťel mu dát šňupku, chtěl se ho jen dotknout, chtěl mu pohrozit.

Ale což naplat, Jan Kostka, ten starý námořník, se rozešel k ráně s takovou jistotou, že četník uskočil. Přešla ho chuť a schlípl uši.

Zatím došla k dětskému vozíku skupina dělníků. Všichni se zastavili a čekali, co bude dál.

Λ co se stalo?

Páni četníci se rozhlédli po dělnících, potom se podívali na Kostku a rozhodli se nechat ručnice na řemenech. Zapsali si Janovo jméno a šli do Skaličky.

Ztráceli se krásně pod svahem a za chvílku z nich bylo vidět jen špičku helmic.

„Hrome,“ povídá sazeč jménem Fulín, „je po císařství! Je po něm veta. Můžete mi to věřit. Kdyby seděli pevně v sedle, spali bychom dnes v temnici a ty bys, Jene, dostal náramky.“

Potom si Fulín postrčí dvěma prsty klobouk a smluví si s dělníky a s Janem malou procházku na neděli 17. října. „Uvidíme, jak se budou bránit,“ povídá, „bude-li nás pět set!“

Jan šel se sazečem až ke Skaličce, a když byl blízko, napadlo ho, že vyhledá doktora Manna.

Zazvonil, vešel do síně, vstoupil do obývací světnice a setkává se s doktorovou ženou.

Paní drží v ruce šáteček a její dlouhé oči se otvírají a úží. Možná že ji k tomu nutí láska, možná že strach, možná že údiv. Kdož to ví!

Zatím se Jan směje a ptá se po svém příteli, ptá se po starém chirurgu a pranic mu nesejde po třech otázkách, o nichž byla zmínka. Chodí sem a tam, přechází a mne si ruce, čeká na Hugona Manna.

Tu vejde chirurg se svou dcerou a vítá Kostku a obejmě ho. Je šťasten, rozveseluje se, a aby lépe ukázal své ručinky, zvedá pravici.

„K nevěře,“ praví, „ta solená ruská kuchyně dělá divy. Myslíl jsem si do té chvíle, že mám největší ruku.“

„A myslil jste si,“ prohodí Jan Kostka, „že je také nejkrásnější? V tom případě byste byl dvakrát poražen.“

Když se tak pěkně uvítali, vypravuje Jan o ruských příhodách.

„Můj Eberdin, můj drahoušek, můj přeucený premiant!“ vzdychne chirurg a nutí Kostku, aby mluvil dál.

Dámy již dávno odešly a Kostka končí: „Chtěl jsem být lékařem, chtěl jsem být umělcem, chtěl jsem být námořníkem, mlynářem, stavitelem, mužikem a opět lékařem.“

„Dost! Dost! Dost!“ křičí Hugo Mann. „Dost o tom, co už bylo, pověz mi, čím budeš.“

„Tím, čím jsem,“ odpověděl Jan.

„Sedlákem?“

„Ne, přidržím se knížek,“ pravil Jan, „snad se mi zvětšila o poznání i hlava.“

Téhož dne chodil Emanuel Kostka se svým synem po dvoře a stále se opožďoval o krok a díval se po synových ramenou a díval se po jeho šiji. Chtělo se mu smát. Chce se mu smát a volá psy, volá milého křepeláka, který s ním chodí do polí. Chce mu pohladit hlavu, chce se mu přijímat lichotky, chce, aby skákal a vyváděl své skopičiny. Sedlákově se chce krátce smát.

I kráčejí v tom veselí a v té radosti, jako chodí koně. Jdou, dotýkají se lokty a smějí se do vousů. Smějí se, jsou šťastni.

V tomto souzvuku, v tom štěstí zaznívá však hoře. Hoře naplňuje to štěstí, jako jádro ořechu naplňuje ořech. Ale ani štěstí, ani to hoře nemá hranic a splývá a prolíná se a prostupuje se.

Tu přilétají dva holubi a jeden z nich se ozve tímto hlasem:

„Josef a Václav padli a víckrát se nevrátí do své Doubavy. Jsou ztraceni a jejich hnáty se běhají na východních

pláních, je veta po mládencích a nezůstalo po nich nic než bolest, kterou cítíš.“

A zatímco zní ten žalostící hlas, zatímco zní a pálí, otvírá druhý pták svůj růžový zobáček a vrká a vrká: „Tvůj nejmladší, tvůj zapomínaný syn, ten bolavý a něžný synáček, na něhož jsi hleděl se sykotem bolesti, ten malátný student, se vrátil. Jde s tebou, jde stejným krokem, jako kráčíš ty, má týž hákovitý nos, má tutéž bradu, táž neústupnost zvedá jeho ramena, táž síla zvedá jeho hlavu. Což nevidíš? Kam jsi dal oči? Vždyť jsou to všichni tvoji synové.“

Román *Tři řeky* vyšel poprvé v dubnu 1936 v Družstevní práci jako 135. svazek edice Živé knihy a jako 4. svazek Knih Vladislava Vančury, v květnu téhož roku pak vyšlo v Melantrichu v edici Úroda, sbírka krásné prózy, jako 80. svazek i vydání druhé, poslední za autorova života. Obě vydání jsou pořízena ze stejné sazby a jsou až na ojedinělou opravu tiskové chyby zcela totožná. Knižnímu vydání předcházelo ještě časopisecké otištění první kapitoly románu jako povídky, nazvané Příběhy Jana Kostky počínají (Listy pro umění a kritiku 1935).

Dále následovala vydání: třetí roku 1950 v Melantrichu, čtvrté 1958 v SNKL (Klub čtenářů, sv. 80), páté 1959 v Československém spisovateli, šesté 1962 v SNKLHU (Národní knihovna, sv. 69), sedmé 1968 v Mladé frontě a osmé — opět v Československém spisovateli — 1972 (Slunovrat, velká řada, sv. 13). Naše vydání je v pořadí deváté (v Československém spisovateli třetí).

Výchozím textem naší edice je znění obou vydání z roku 1936. Respektují se v něm jazykové zvláštnosti autorovy, jako hlásková podoba slov (*zastenání, hrněčky, hřibátko, zvířátko, zdvíhati, jízva, uplavice, růjný*, i jejich kolísání — *holínky — holinky*, pokud se slova nevyskytují v těsné blízkosti jako na str. 235 *láhev, lahev* a *navětrném, návětrná* na str. 209, 210, nebo tam, kde je možný dvojitý výklad (str. 218 *liti m. liti*); dále ve shodě s autorem ponecháváme podoby *tříšek, běře, scipá, stkvoucí, pruťák*, kolísání *mlčelivý — mlčenlivý, ohražený — hrazený* (opravujeme však chybné *skalický* na str. 88, 142, 194 na *skaličský*), tvary slov (3. pl. *vystaví, nepřemýšlí*, 4. sg. neutra *jej*), kolísání *maršálek — maršálem* (str. 72, 73) i méně obvyklé *a ručnice jsou . . . zastřeleny, vazbu vstal položit dlaň* apod. Z cizích slov zůstává Vančurovo *auktory*; *luza* ve shodě s opravou kvantity, kterou přineslo 5. vydání Polí orných

a válečných, upravujeme na *lůza*. Pravopisné úpravy se kromě běžných záležitostí týkají zvláště ruských slov: nemění se rozšířené *Matvěj*, opravuje se *Voznesensk*, *Timofějevna*, *Ivánič*, *Aleksej* na *Vozněsensk*, *Timofejevna*, *Ivanyč*, *Alexej* apod., dále *kopějka* na *kopejka*, *chazjain* na *chozjain*, *izvozcíci* na *izvoščici* a vyrovnává se kolísání *mužik* — *mužik* ve prospěch krátké podoby. Na str. 228 se opravuje *Apraximovi* na *Apraximovovi*. U ostatních vlastních jmen se opravuje psaní *Josefina*, *Natalie*, *Filomena*, *Kristina*, *Abrahamovič* na *Josefína*, *Natálie*, *Filoména*, *Kristýna*, *Abrahámovič*, ponechává se však na str. 164, 165 *Valentin*, protože není jasno, zda jde o křestní jméno či příjmení. U velkých písmen zachováváme například Vančurovo psaní *výsosti*, *císařské milosti*, *bůh* (pouze v dopise na str. 111—113 vyrovnáváme autorovo kolísání — stejně jako u zájmena *tvůj* — na velké písmeno vzhledem k osobě pisatele); opravujeme *panna Maria* (str. 49) a *antikristovo* (str. 213) na psaní s velkým písmenem, ve slově *Ňaňa* (str. 198, 199) zavádíme malé písmeno. Konečně zachováváme interpunkci při oddělování přechodníků i její kolísání (*řka to, ... — řka to...*) a omezujeme se na doplnění čárky jen v případech syntakticky nutných. Neopraveny zůstávají nepřesnosti v dataci, jejichž korektury by znamenaly velký zásah do autorova textu.

Textové úpravy byly provedeny na těchto stranách:

10: praví k *Antonii* m. ... *Josefíně*

37: „Anusjo *Ivanovno*,“ praví m. ... *Ivanovna* ...

Kdo je ten divotvorce m. *Kde* ...

38: Její *dech* mohutní m. ... *duch* ... (ve shodě s předcházejícím textem)

41: Jsou *tu* dvě kobylinky ... m. ... Jsou *to* ...

48: srdéčko *jí* prahaněbně tlouklo m. ... *ji* ...

55: rozhrabovali *ti* opřilbení chlapíci m. ... *tu* ...
(srov. opravu na str. 228)

72: raněného *Kosárka* m. ... *kozáka*

80: básníci, jež ohlušuje *ruch* stavby m. ... *rub* ...

86: byli do sebe zaklesnuti jako dva činští *draci* m. ...

dravci

- 98: nikdo jiný *nás* nerozsoudí m. ... *vás* ...
- 112: Druhý *pak* syn m. ... *pan* ...
- 120: o to se již *nestarám* m. ... *postarám*
- 130: „Odkud?“ zeptal se m. „Odkud,“ ...
- 136: na trochu *řeči* m. ... *řeči*
- 140: Neučinila jsem pro tebe všechno, co bylo v mé moci?
m. ... moci.
- 152: Ach ... žítí krásný život! m. ... život.
- 158: síť *stínů* a síť přísvitů m. ... *stínu*...
- 159: kterápak dobrá náhoda^u mi tě posílá? m. ... posílá.
- 160: Kde jste se tady vzal? m. ... vzal.
- 177: v jehož koruně *bzučí* nesmírné včelstvo m. ... *bručí*.
- 178: Ten nos, ta brada, to zarputilé čelo. Kdož by nepoznal
dva bratry! m. ... čelo! ... bratry.
- 194: A hrome, to byl pohled! m. ... pohled.
- 197: z krásné a čisté nemocnice, kde se proud vody roz-
stříkuje m. z krásné čisté nemocnice... (podle kon-
textu)
- 204: stavení, *jaká* bývají m. ... *jaké* ...
Antonína Srba m. *Františka* ...
- 207: poblíže mlýna jménem *Jelanec* m. ... *Jelance* (po-
dle dalšího výskytu)
- 228: nepůsobte *mi* tolik bolesti m. ... *mu* ...
- 229: „...kdyby byl zítřejší *den*.“ „*Jsm*e zachráněni ...
m. ...*den*. *Jsm*e...“
- 251: „... Bloudil jsem *lesem*,“ *praví* Jan ... m. ... *le-*
sem.“ *Praví* ...
- 255: „Zle je, zle!“ *jal* se bědovat sazeč m. ... *Jal* se ...
Konečně na str. 54 byla doplněna řádková mezera
před textem „Ach, jaký to byl čertovský večer!“ Tam,
kde nebylo možné z technických důvodů dodržet mezery
uvnitř kapitol (konec stránky), naznačuje oddělení jed-
notlivých částí linka.

- 17: *Pro ecclesia et pontifice* — Za služby církvi a papeži;
- 40: *Postupim* — sídlo pruské vlády;
Eduard — anglický král E. VII.;
vévoda — arcivévoda Ferdinand (zde jmenovaný jako Jiří Rakouský), sídlící na Konopišti;
- 42: *mistr brabantský* — nizozemský malíř Petr Brueghel (kolem 1520—1569);
- 45: *v červeném domě na Apolinářském vršku* — v porodnici poblíže kostela sv. Apolináře, vystavěné z červených neomítnutých cihel (tehdy sloužila především jako chudinská instituce, zvláště pro svobodné matky);
- 83: *uhlák* — sněť, gangréna;
- 101: *lasalici* — zde (hanlivě) socialisti (podle něm. maloburžoazního socialisty Ferdinanda Lassalla, 1825 až 1864, spoluzakladatele Všeobecného německého dělnického spolku);
- 141: *Petronius* — římský satirik Gaius P. (zemřel r. 66).
 J. P. a J. V.

I pozdní Vančurova díla se vyznačují hledačstvím a vnitřním napětím; a právě těmito rysy často čtenáře i kritiky matou. Vančurovské rozmarné i baladické příběhy s hrdiny svérázných charakterů zneklidňují svým obsahem i tvarem a dobrat se jejich smyslu není snadné. Ani román *Tři řeky*, který bývá pokládán za nejjasnější, dějově plynulý a ideově vyhraněný, není prost zvláštních rozporů, vyplývajících především z autorova originálního přístupu ke zvolené látce. Hrdinové románu trpí a umírají, my s nimi soucítíme, jejich osudy nás však nedojímají až k slzám a nakonec vše dobře dopadne, dobro zvítězí jako v pohádce. K samotné podstatě Vančurova avantgardního stylu patří vypravěčský odstup, neboť mu nikdy nešlo o to, aby čtenář zapomněl, že čte knihu, nikdy nechtěl románový příběh ztotožnit se životem. Ve *Třech řekách* je tento odstup ještě zvýrazněn pohádkově snovanou fabulací díla. Vančura totiž svůj společensky nejreálnější román vypráví skutečně na principu pohádky, takže až trochu paradoxně spojuje v jeden celek dva tak protikladné epické živly, jakými jsou román a pohádka, z nichž první vznikl v historicky nedávné době z potřeby zobrazit komplexně složitost života, zatímco druhý, prastarý epický žánr je založen na jednoduchosti a opakování syžetového schématu.

Vančura použil stylotvorného principu pohádky k zobrazení soudobého soukromého a sociálního života, protože tento princip byl blízký jeho uměleckému naturelu. Inspirace pohádkou není u něho nikterak nová, měl vždy smysl pro kouzlo starých vyprávění a napájel z nich svou obraznost, jazyk a styl. Připomeňme si třeba, jak rozehrává fantazii už v próze *Dlouhý, Široký a Bystrozraký* nebo jak využívá pohádkového barona *Prášila* při tvorbě protagonisty *Konce starých časů knížete Megalorogova* a konečně, že je autorem skutečné

moderní pohádky pro děti Kubula a Kuba Kubikula.

Přestože autor na „pohádkovost“ Tří řek upozornil už při jejich vydání, zůstal tento podnět celkem nevyužit, což mimo jiné ztěžovalo kritice pochopení a adekvátní interpretaci díla. Pohádkový princip měl totiž vliv nejen na jeho jazykový styl, ale také na celkový tvar, pojetí a ideové vyznění. Zmíněný klíč k interpretaci románu nabídl sám Vančura v rozhovoru o románu Tři řeky s přítelem spisovatelem Karlem Novým. Rozhovor byl otištěn v Panoramě v dubnu 1936, kdy román vycházel v nakladatelství Družstevní práce a o měsíc později v Melantrichu. Z našeho hlediska je v rozhovoru důležitá následující pasáž:

„Příběh se tedy odehrává střídavě v Rusku a v Čechách ?

Ano, odehrává se u tří řek: české, sibiřské a černomořské. Odtud jeho název.

Tři řeky. To zní poněkud pohádkově.

Chtěl bych se po výrazové stránce přiblížit k tomuto nádhernému literárnímu druhu.

Je tedy kniha psána jazykem pohádek ?

Ne, je psána současnou spisovnou řečí na jazykovém pozadí pohádek.“

Vančura problém pohádkovosti blíže neobjasňuje, ale nepochybně se to netýká pouze jazykového stylu, jak to velmi přesně vystihl Miloš Pohorský ve svém doslovu ke Třem řekám (Spisy Vladislava Vančury, Praha 1959). Pohorský dokazuje, že se „kostra románové fabule podobá pohádce“, upozorňuje na některé další pohádkové motivy i na to, jak se způsob vyprávění pohádek promítl do Vančurova jazyka, a dospívá k tomuto zobecnění: „Vnucuje se konečně otázka po smyslu tohoto Vančurova pokusu. Kdybychom posuzovali celý román jako stylizovanou pohádku, nebylo by obtížné ukázat na mnoho momentů v ději a v zobrazení postav, které by do rámce tohoto žánru nezapadaly. Kdybychom naopak hledali v Třech řekách toliko obraz lidí a doby, staly by se pohádkové prvky náhodnou ozdobou. Obojí výklad by byl jednostranný. Pohádkovost slouží v románě k tomu, aby dotvářela vlastní

smysl díla, a příběhy postav odůvodňují volbu pohádkových motivů. Vančurovi se hodila pohádkovost nejen proto, že činila příběh přístupnějším, ale i proto, že má zvláštní schopnost vdechnout příběhu obecný smysl, zveličit skutečnost tím, že ji mytizuje. " Pohorského úvaha je natolik závažná, že ji žádná sebeoriginálnější analýza Vančurova románu nemůže obejít. Vědom si všech potíží, chci se pokusit dále sledovat vztah obrazu reality k pohádkovým motivům románu, neboť bez vědomí dialektiky obrazu doby a pohádkového principu, kterým je tento obraz organizován, nelze román správně pochopit a úspěšně interpretovat.

Je zřejmé, že tak složitou a diferencovanou látku zobrazující časově dlouhé období a odehrávající se v několikerém různorodém prostředí ani nelze sevřít do zjednodušujícího schématu pohádky. Toto schéma vytváří skutečně, jak sám Vančura upozorňuje, jen jakési pozadí, jakýsi syžetový prazáklad: Sedlák má tři syny; dva se mají k světu, třetí, nejmladší, je neduživý. Sedlák nevěří, že je z jeho krve, a proto ho odstrkuje jako Popelku. Ze syna Jana se však nakonec vyklubou statný a chytrý český Honza, který přejde tři řeky a překoná četná protivenství, když nad ním jako dobrá víla bdí doktor, jenž ho přivedl na svět a předznamenal jeho život bolestí. Oba starší synové umírají a sedlák nakonec poznává ve svém nejmladším vlastní krev a pocítí k němu lásku ještě dřív, než mu slova pohádkového holoubka, jimiž román končí, potvrdí, že Jan je jeho synem. Toto pohádkové dějové schéma měl Vančura nepochybně od začátku před očima, tvořilo základní konstrukci vyprávění, jeho kompoziční síť. Síť je však tak tenká a tak rozprostřená, rozptýlená a zavalená životní realitou, převedenou do osudů a konfliktů postav, že její pohádkovost většina čtenářů ani nepostřehne, i když ji podvědomě cítí, zejména v jazykovém stylu. Mezi prostotou pohádky a složitostí románového života vzniká svár, který musel při své tvůrčí práci pocítovat i autor; nebylo jistě snadné ani pro tak velkého vypravěče a konstruktéra udržet takové znač-

ně nesourodé elementy pohromadě. Vančurovi se to daří proto, že ani v tomto románě neusiluje o plynulost a ucelenost vyprávění, že nesleduje hrdiny krok za krokem na základě důsledné motivace, ale že román skládá jako mozaiku z jednotlivých epizod. Mnohé z života postav zůstává skryto, zatemněno, vyprávění probíhá v skocích, v ostrém filmovém střihu, kamera snímá jen to, co pokládá autor pro celkový smysl příběhu za důležité.

V kompozičním plánu vytvořeném jednoduchou pohádkovou fabulí bylo nsnadné rozvinout složitou látku o několika dějových pásmech. Prostá časová posloupnost užívaná v pohádkách na přesvědčivé rozvedení příběhu nemohla stačit. Přesto Vančura věnuje jen malou pozornost reálné příčinné motivaci a s příznačnou avantgardní lehkostí, kterou si vyzkoušel již ve svých raných prózách, spojuje jednotlivé epizody a dějová pásma pouhou časovou a prostorovou souvislostí. Snadno se přenáší z jednoho dějiště na druhé, ze statku na zámek, z Čech do Ruska, jak to vyžaduje fabule, která řídí kroky hlavního hrdiny a dalších postav, aby byly z různých stran osvětleny dějinné události. Volný pohyb v prostoru a čase vede k dějové simultánnosti. Autor se nikterak nedává svazovat základní pohádkovou osnovou, jež zůstává v zadním plánu. Klidně ji nadlouho opouští, aby se k ní, když je potřeba něco zvýraznit, zobecnit nebo celý příběh uzavřít, zase vrátil. Tato osnova zůstává pod širší sociální reality a bohatstvím příběhů tak skryta, že ji sotva tušíme.

Román se odehrává v Čechách a v Rusku; hlavním dějištěm, odkud příběh vzešel a kam se stále vrací, jsou i co do rozsahu vyprávění Čechy, město Skalička se samotou Doubrava. Na východní bojiště a k ruským řekám vede Vančura hlavního hrdinu Jana Kostku, aby prošel ohněm války a zkušeností socialistické revoluce. Nesmíme se dát mýlit tím, že autor, snad aby zdůraznil, že jde o uměleckou fikci vyprávěnou na pozadí pohádky, umísťuje románovou Skaličku do východních Čech. Ve skutečnosti je to město, v němž prožil několik let mládí a v němž se odehrává jeho

první román Pekař Jan Marhoul, město Benešov. Podobně zámek Kozlice, kde následník trůnu, zde s pozměněným jménem Jiří Rakouský, netrpělivě čeká na císařovu smrt, aniž tuší blízkost vlastního tragického konce, je zámek Konopiště.

Tematicky jsou Tři řeky blízké Polím orným a válečným. Válka zde sice není hlavním tématem, přece však zasahuje rozhodujícím způsobem do života hrdinů. Tak se Vančura na sklonku náhle přetáté tvůrčí cesty ve svém předposledním románě vrací k prostředí a tematice, jimiž svou tvorbu otvíral. Pro Vančuru a jeho generaci byla první světová válka a s ní spojená socialistická revoluce základním zážitkem, zásadní dějinnou zkušeností, která formovala jejich pohled na svět. Nejde tu proto vlastně ani o návrat, ale o neustálé latentní i zjevné vyrovnávání se s důsledky války a revoluce. Milan Blahynka ve své vančurovské monografii podrobně zkoumal genezi Tří řek a dospěl k závěru, že Vančura román připravoval už kolem roku 1930; na zlomu roku 1935 a 1936 vycházejí první ukázky ještě pod názvem Obloha stále stejná. Ne náhodou realizuje Vančura téma, které cítil jako dluh, právě v době narůstajícího fašismu, kdy hrozba války byla stále zjevnější. Je však pro něj příznačné, že každou uměleckou práci chápe jako nový experiment. Proto uchopil toto téma zcela jinak než v apokalyptických Polích orných a válečných, knize „nesené hněvem a zoufalstvím, jež jako by zpíval tisícíhlavý chór“ (Josef Hora). Od bezprostřednosti válečných hrůz je tu velký časový odstup a spisovatel nasazuje jiný vypravěčský tón a jiný postup, i když ideový cíl ukázat zákonitost a nutnost proletářské revoluce zůstává stejný. V Polích orných a válečných, která se odehrávají hlavně v Čechách a na bojištích rakouských vojsk, vysvětluje nevyhnutelnost sociální změny vypravěč, protože hrdinové neprocházejí přímou revoluční zkušeností. Ve Třech řekách Vančura komponuje syžet a volí taková dějiště a prostředí, aby jejich protagonista Jan prožil revoluci na vlastní kůži, aby její ideje byly vtěleny do postav a příběhů. Oč mu šlo, vysvětlu-

je autor nejlépe v už citované rozmluvě.:

„Proč ses tedy rozhodl zmiňovat se o válce?“

Domnívám se, že každého z nás poznamenala. Vedle toho sloužily válečné skutečnosti určitým záměrům vypravovatelským. Chtěl jsem sledovat člověka, z něhož život střásá mátožnou nejistotu mladosti. Hledal jsem situaci, za které by student mohl projít školou světa, bolesti a tvrdé práce. Hledal jsem příběh, z něhož by Jan Kostka (ústřední postava románu) mohl s určitou pravděpodobností měnit prostředí. Záleželo mi na tom, abych dostal českého studenta do ruské vesnice.“

Přestože na jiném místě rozmluvy výslovně říká, že mu nešlo o psychologii, ale o lidské skutky (důraz na jednání a činy tvoří jednu z konstant Vančurovy tvůrčí metody), jsou přece *Tři řeky* románem, kde hlavní postavy procházejí skutečným vývojem a jejich vnitřnímu životu je věnována větší pozornost než v jiných autorových prózách. Vančura tu usiluje o přesnou sociální charakteristiku postav a jejich názory a činy jsou v zásadě v souladu s jejich sociálním postavením.

Vančura jasně vysvětlil, proč postavil Jana do středu vyprávění, proč v něm má hlavní roli od bolestného zrození a neduživého dětství, přes studium, zážitky z války a revoluce až k šťastnému návratu a sblížení s otcem. Odstrkovaný syn, vychovaný čeledí, nezná ani jako vzdělanec selskou pýchu a přiklání se v revoluci na stranu dělníků. Válečnými strastmi i nebezpečím smrti prochází s neohrožeností a lehkostí českého Honzy. V postavě Jana se kompozičně i fabulačně nejvíce prolíná pohádková konstrukce s dějinnou soudobou realitou; v jeho vývoji, poznání a prozření je vlastní ideový smysl románu *Tři řeky*. Jan na zkušené ve světě nejen vyrostl a zmužněl, ale také prohlédl a zmoudřel. V závěru na otázku, co bude dělat, vtipně odpovídá: „Ne, přidržím se knížek... Snad se mi zvětšila o poznání i hlava.“ Do pohádkově reálného nebo reálně pohádkového hrdiny Jana vložil autor svou víru v renesanční a socialistickou obrodu člověka, který by neměl

uhýbat a měl by žít plně, jak se o to vždy až do své tragické smrti snažil sám Vančura.

Od počátku až do konce své tvůrčí dráhy si byl Vančura vědom hloubky třídních protikladů světa a nehodlal je falešně překlenovat a smiřovat. V tomto románě ještě vyhraněněji než v předešlé tvorbě odhaluje rozpor mezi světem chudých a bohatých, s ironií a sarkasmem líčí vévodské a carské řeči o vztahu k lidu a odkrývá potlačovatelskou podstatu státu s jeho válečnou mašinerií. Druhá kapitola začíná pověstí o vzniku chudého kraje kolem Skaličky. Jádrem vyprávění zní: „A podle této pohádky se řídí skaličský svět. Oranice krácejí vždy výš a výš a mezi těmi oranicemi se projíždějí pánové a chodí četníci. . . A tak sám stvořitel položil nepřátelství mezi pány a prostý lid.“ Vždy znovu ukazuje Vančura toto nepřátelství, vzájemné střetání, revoluční kvas už kolem revoluce 1905 a jeho narůstání za války a vyvrcholení v Říjnové revoluci.

Vančura ví, že bolest a utrpení provázejí člověka v každé době, stupňují se za války a neobejde se bez nich revoluční řešení sociálních protikladů. Očistcem bolesti dozrává hlavní hrdina i všechny ostatní důležité postavy, bolest se stává leitmotivem, který je v závěru dvakrát výrazně připomenut. Mužická matka, diktujíc Janovi dopis pro svého syna, praví: „. . . že bůh seslal na ruský lid zkoušku a že ho vede po hrbolatých cestách, aby uvěřil v mír a spravedlnost. . . bohatým teď bere, co rozdal, . . . ale bolest přitom rozdělí na obě strany rovným dílem. A tak spravedlnost, to dítě boží, jako lidský tvor s bolestí na svět přichází a lidé si mohou oči vyplakat a štěstí a hoře zároveň pociťují.“ Společenská a soukromá utrpení se prolínají, i do konečného šťastného shledání otce Kostky se synem se mísí bolest nad ztrátou ostatních dvou dětí: „V tomto souzvuku, v tomto štěstí zaznívá však hoře. Hoře naplňuje to štěstí jako jádro ořechu naplňuje ořech. Ale ani to štěstí, ani to hoře nemá hranic a splývá a prolíná se a prostupuje.“ Do této prosté, avšak věčně platné moudrosti o dvojakosti lidského údělu ústí Tři řeky.

Vančurův román-pohádka o trnitě cestě k sociální spravedlnosti nelze vnímat jako sociologický traktát a shledávat v něm ty či ony ideové nedůslednosti, ať už v jednání postav a vztazích mezi nimi, nebo v jednotlivých výrociích vypravěčových, jak se to stávalo třeba při hodnocení Janovy lásky k bohaté kupecké dceři nebo při posuzování politického vývoje Eberdinova. V beletrii vůbec a v tomto Vančurově románu zvláště nesmíme chytat básníka za slovo, nemůžeme vyvozovat upřílišněné závěry z jednotlivostí, ale musíme vycházet z celkového směřování a smyslu příběhu. Jinak bychom nemohli nikdy porozumět třeba takové básnické nadsázce: „Všichni lidé ze Skaličky jsou dobří! Jsem do nich šmahem zamilován.“ Jako spisovatel je Vančura zamilován do všech svých postav, raduje se a trpí s nimi; jako člověk a komunista chtěl osvobodit a polidštit všechny lidi — a což to není nejvlastnějším konečným smyslem a cílem socialistické revoluce? Snad také Vančurova láska k lidem ho vedla k využití principu pohádky, z níž mohl v těžké krizové situaci hrozící fašismem a válkou čerpat posilující pramen lidové fantazie a optimismu o vítězství dobra nad zlem, a dodat tak svému chmurnému příběhu paprsek světla a naděje. Pohádkovost se jistě podílela na laskavějším pohledu na zneprátený svět.

Ať je však autor jakkoliv zamilován do svých hrdinů, nic jim nedaruje. Sedlák Kostka, podobně jako loupežník Kozlík z Markéty Lazarové, je příznačná vančurovská postava, jistě blízká básníkovu srdci. Jak rozporně ho však modeluje, jakým utrpením a protivenstvím ho nechá projít. Tvrdý, neústupný a neurvalý chlap rozdává rány na všechny strany, ubližuje vlastnímu dítěti, je krutý k čeledi, pere se s panstvem a četníky, ale především trpí sám, pere se sám se sebou. Zkušený, světem prošlý chudás Černohus rozeznává pod tvrdou slupkou Kostkovo dobré srdce a autor dovádí tohoto hrdinu skrze těžký vnitřní i vnější očištec k smíru se světem, lidmi i sebou samým. Pohádkovému idylickému řešení v závěru věříme, protože vyplývá

z psychologicky zdůvodněného sedláckova vnitřního zápasu. Od vypjatého individualismu dochází k pomoci druhým a lidské solidaritě.

Autorovi byl jistě zvlášť milý primář Hugo Mann, chlapecký chirurg — lidumil, pracant a socialista —, kterému přidělil ve vyprávění úlohu pohádkového dědečka, jenž v rozhodujících chvílích ochrání svého vyvolence, dokonce i po tom, co se Jan zapletl s lékařovou ženou a ze svého ochránce udělal paroháče. S jemnou ironií nechává Vančura doktora potřásat parohy a v rozmluvě o románu zhodnotí svého hrdinu takto: „Podvedený chirurg pak účtuje se svou ženou po způsobu klidných filozofů, ale trápí ji a to je kaz na jeho povaze.“ I tento román smutných osudů a válečného utrpení je občas odlehčen vančurovskou ironií a humorem.

Od samého počátku literární tvorby věnoval autor pozornost nejchudším proletářům, zejména venkovským podruhům. Soucítí s nimi, líčí je v jejich bídě, rozvratu i velikosti; v jeho díle vstupují do velké literatury jako rovnocenní lidé. S jakou láskou zobrazil život Černohusův. Tento zestárlý, nemocný světoběžník, odkázaný na sedláckou milost, přes svou chudobu nebo spíše skrze ni je větším a moudřejším člověkem než sedlák Kostka. Trochu náhodou, a přece v duchu svého postavení a zkušenosti se stává socialistou a symbolem boje proti pánům i svou smrtí. Umírá zároveň s následníkem trůnu a je příznačné, že Černohusově smrti — všichni o něm mluví v dobrém — je věnováno ve vyprávění tolik místa, že překrývá náhlý skon následníkův.

Vančura v tomto románě uvádí prvně na scénu historické postavy, ale historii zfamiliárňuje a ukazuje svět nejvyšších hodnostářů v jeho přepychu, kruté bohorovnosti, ale také nevědomosti, neboť páni netuší, že vývoj směřuje k jejich pádu. Život a názory vévody, cara a ostatního panstva líčí tónem plným ironie a sarkasmu; připomeňme si třeba vévodovu řeč o poslání bohatství, kněžninu dětinskou víru, že z doktora Manna po rozmluvě s vévodou bude jiný

člověk, a zvláště naivní představu cara Mikuláše o tom, že ho pravoslavný lid, do něhož nechal střílet, nemůže nikdy nenávidět.

Z hlediska dějinného pohybu a revoluční perspektivy mají v celé struktuře románu i v životě protagonisty Jana, a tím i v ideovém vyznění příběhu, závažné, ba rozhodující místo ruská dějiště. Autorův záměr je zřejmý z toho, že si vybírá vypjaté historické chvíle (kolem roku 1905 a 1917), v nichž osvětluje jak atmosféru ruského venkova, tak chování carského dvora. Na východní frontě se Jan vzbouří, prchá do ruského zajetí, stává se námořníkem a revolucionářem, v chaosu revoluce prožívá i poněkud romanticky fabulovaný milostný vztah. Zkušenost války a revoluce ho změní, stráská z něho nejistotu mladosti; Jan v této zkoušce dospívá, stává se mužem. A tak první a jediný Vančurův český hrdina, který prochází přímou zkušeností Říjnové revoluce, zvolí na křižovatce dějin správný směr. Vančura, jak sám řekl, znal Rusko z vlastní zkušenosti jen málo a při zobrazování ruských reálií vycházel z četby a z vyprávění svého přítele učitele Jana Haupta, jemuž je román dedikován. Haupt prošel válkou a ruským zajetím, a tak při fabulaci fiktivních ruských příběhů se autor opírá o Hauptovu osobní zkušenost. Líčení ruského prostředí snad nemá tu samozřejmou šfavnatost a konkrétnost jako obraz české Skaličky, ale je natolik umělecky, nebo jak řekl Vančura, literárně pravděpodobné, aby mu čtenář uvěřil.

Jazykový styl Vančurův se v jeho pozdních románech z třicátých let nepochybně oprostuje a pročištuje jak ve větné skladbě, tak ve slovníku, aniž by se však měnil zásadně. I ve Třech řekách zůstává nadále mírně archaizujícím, metaforicky bohatým spisovným knižním jazykem nejen ve vypravěčské řeči, ale i v dialogu. Autor neusiluje ani o sociální, ani o individuální jazykovou charakteristiku postav. Specifickou zvláštností tohoto románu, vycházející z jeho základního pojetí, je využití jazykového pohádkového stylu. Podobně jako při rozvíjení syžetu se pohádka připomíná a zase ztrácí, jsouc však v podtextu stále přítomna,

tak i pohádkového jazyka je užíváno střídmě, vystupuje více do popředí zejména ve vypjatých a zobecňujících partiích, aby zas ustoupil do pozadí, nezmizel však úplně:

Dnes se všeobecně uznává, že se Tři řeky řadí k nejhodnotnějším dílům třicátých let, tohoto zlatého věku českého románu, který už v té době díky Olbrachtovi, Čapkovi, Majerové, Pujmanové a v neposlední řadě Vančurovi vyrovnal krok s evropským vývojem. Kritika třicátých let však tento román nepřijala s velkým pochopením. Nepřekvapuje, že jej odsoudil pravicový kritik Arne Novák, nedocenil ho však ani obdivovatel Vančurova díla F. X. Šalda. Marxistická kritika, včetně Václavka (do jisté míry pod vlivem doznívajícího dogmatismu), nerozeznala ve Třech řekách vzrůstající Vančurovu angažovanost a vidí v nich smířlivý postoj k buržoazii. Složitý tvar, vnitřní svár reality s pohádkou, zastínil základní smysl Vančurova posledního ukončeného románu, který se stal jeho ideovou závětí. Románu se zastal Kurt Konrad, celkem pozitivně ho hodnotí také Josef Hora jako Vančurovo „dosud nejpronikavější slovo k románu, jenž na sebe bere problematiku doby a zápasí o její vyjasnění“, kladné je i stanovisko A. M. Píši.

I po druhé světové válce procházel vztah k Vančurovi proměnami od pozitivního hodnocení přes dočasné odmítání až k věcnému literárně historickému hodnocení jeho díla. Tři řeky byly jako dílo pozdní a tím snad zralější, sdělnější a ideově jasnější stavěny někdy výš než předcházející tvorba. Z odstupu let můžeme vývojový rytmus Vančurovy tvůrčí cesty posoudit objektivněji. Nezdá se, že by tento vývoj od nadměrné stylové složitosti k větší oproštěnosti byl směřováním k vyšším hodnotám a zralosti. Literární díla vůbec a Vančurovo zvláště se vymykají zjednodušující klasifikaci. Jeho tvorba se od rané angažovanosti prvních románů přes složité experimenty vrací v polovině třicátých let v pozměněném stylu k sociální realitě. Na začátku, uprostřed i na konci jeho tvůrčí cesty najdeme díla zralá i méně zdařilá, vždy však nesoucí punc svébytného vančurovského talentu, jeho neopakovatelné originality

a vzácné umělecké poctivosti. Při složité různorodosti nemusí každé jeho dílo zaujmout všechny čtenáře stejně intenzívně. Je však povzbudivé, že si Vančurovy knihy přes svou náročnost nacházejí cestu k stále většímu počtu čtenářů.

Emil Lukeš

SPISY VLADISLAVA VANČURY
SVAZEK OSMÝ

Řídí: Ediční rada Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV a nakladatelství Československý spisovatel ve složení Milan Blahynka, Jiří Holý, Emanuel Macek, Milan Pávek, Miloš Pohorský, Jarmila Višková, Milan Zeman

VLADISLAV VANČURA
TŘI ŘEKY

K vydání připravily, vydavatelské poznámky
a vysvětlivky zpracovaly Jana Papcunová a Jarmila Višková
Doslov napsal Emil Lukeš
Typografie Milan Hegar
Vydal Československý spisovatel v Praze
roku 1985 jako svou 5307. publikaci
Odpovědná redaktorka Miluše Masáková
Výtvarný redaktor Milan Jaroš
Technická redaktorka Ludmila Hejnová
Vytiskla Stráž, tiskařské závody,
n. p., Plzeň, závod ve Vimperku
Vydání deváté (v ČS třetí)
AA 14,13, VA 14,83. 601/22/856
Stran 276. Náklad 9000 výtisků
13/23. 22-119-85
Kčs 21,—

VE SPISECH VLADISLAVA VANČURY
VYJDOU TYTO SVAZKY:

1. První prózy a první pokusy
2. Pekař Jan Marhoul *
Pole orná a válečná
3. Poslední soud
Hrdelní pře
4. Povídky a menší prózy
5. Markéta Lazarová
6. Útěk do Budína
7. Konec starých časů
8. Tři řeky *
9. Rodina Horvatova
10. Obrazy z dějin národa českého I
11. Obrazy z dějin národa českého II—III
12. Dramata
13. Filmová tvorba
14. Publicistika

Svazky označené hvězdičkou už vyšly.

22-119-85

13/23

Kčs 21,—